

78

Žirovski občasnik

NI ZA
IZPOSOJO
NA DOM

VSEBINA

Miha Naglič: O Žirovskem občasniku	1	domoznanstvo	
aktualna vprašanja		Branko Mlinar: Žirovsko jezero — da ali ne? !	103
okolje		Jože Čar: O nekdanjem jezeru v žirovski kotlini	107
Miha Naglič: Kaj bo s Soro? ! I. Reka in njene vode	5	drobtine	
Vlastja Simončič: Zavestno uničevanje okolja	12	Odmevi na izdaje ŽO	113
Društvo za varstvo okolja občine Škofja Loka — Delovni načrt	14		
Miran Naglič: Krajinski sistemi in pridelovanje hrane na žirovsko-rovtarskem območju	18		
dr. Peter Fister: Prenova stavbne dediščine v Žireh	22		
Bogo Boškovič: Stanovanjska soseska S 7	26		
intervju			
Pogovor s Tomažem Koširjem (Mišo Čeplak, Tone Eniko, Miha Naglič)	28		
sredica			
poezija			
Franc Kopač: Franc in Matej	37		
proza			
Jože Peternej: Drenikov kot	40		
Matevž Pečelin: Miha in Matevž (I. Potopis s kravo)	43		
erotika			
Pierre Louÿs: Tri hčere svoje matere (prevedel Branko Madžarevič)	48		
kulturna polemika			
Kako se v Žireh (ne) postavljajo spomeniki (Tomaž Kržišnik)	58		
zgodovinska vprašanja			
pričevanja iz NOB			
Janko Mrovlje: Padli prvoborci — štirje ali šest?	65		
Janko Mrovlje: Žirovska četa (I. Nastanek in razvoj)	66		
Francka Jereb: Moji spomini na 23. oktober 1943	74		
Pavle Zajc: Žirovski pionirji v NOB	82		
pričevanja iz starih časov			
Alfonz Zajec: Spomenik padlim v I. svetovni vojni	94		

Miha Naglič O Žirovskem občasniku

Žirovski reviji smo dali ime Občasnik, ker smo že na samem začetku predvidevali, da bo prišlo v njenem izhajanju do daljših prekinitev. Doslej najdaljša je za nami. Trajala je več kot leto in pol, botrovale so ji denarne in človeške težave. Zdaj bi vam radi obljubili, da tako dolgih prekinitev ne bo več. Pa ne moremo.

Izhajanje ŽO denarno podpirata Krajevna skupnost Žiri in Zveza kulturnih organizacij Škofja Loka. Obema smo hvaležni. Hkrati pa moramo zapisati, da sta letošnji dotaciji enaki tistima pred dvema letoma, medtem ko so se tiskarski stroški v tem času vrtoglavo povečali. Vprašanje, ki se ob tem dejstvu zastavlja, je radikalno, stvar zadeva pri korenu in se izteka v naslednjo ugotovitev: Če naša mecena menita, da je izhajanje ŽO nekaj dobrega in potrebno tudi v prihodnje, potem nam morata za leto 1985 bistveno povečati dotacijo; če ne, bomo v tem letu lahko izdali samo še mrliški list v elegantni opremi in z neokusno vsebino.

Ultimativna oblika te zahteve ni izraz naše arogantnosti, temveč je edina, ki omogoča izhod iz danih razmer. Mi — uredniški odbor — jo lahko utemeljimo s svojim dosedanjim delom — trudili smo se, da bi bila revija vsebinsko in oblikovno bogata.

Tako je tudi v tej številki, ki prinaša nekatere spremembe. Število stalnih rubrik, ki je bilo doslej vedno enako, smo to pot povečali. Enaka pa je ostala temeljna razdelitev na tri dele: aktualni, kulturni (sredica) in zgodovinski. Postali smo revija za vsa vprašanja, vendar smo hkrati sklenili, da naj poudarek ostane na kulturni razsežnosti vseh vprašanj.

Aktualnim vprašanjem bomo odslej odmerjali več prostora. Priznati namreč moramo, da ŽO doslej ni bil dovolj aktualen. Včasih je bil že bolj podoben zborniku kakor reviji. Aktualnost, ki je za revijo bistvena, bomo skušali zagotoviti z obravnavanjem aktualnih tem (tokrat je tu varstvo okolja), z uporabo novih novinarskih prijemov (intervju) in s pogostnejšim izhajanjem (tudi aktualno zastara).

Sredica bo še naprej namenjena kulturnim vprašanjem. Tokrat prinaša poetične, prozne in dramske prispevke naših sodelavcev. Da bo okusnejša, smo dodali nekaj erotike in polemike, čeprav vemo, da nekateri ne marajo preveč začinjenih jedi. Vendar se slednjim ne opravičujemo, ker so na svoj račun že prišli.

Zgodovinskim vprašanjem smo vedno odmerjali dovolj, če ne kar preveč prostora. Tako je tudi tokrat. Pričevanjem iz NOB smo se odločili dati še večji poudarek. To bo odslej stalna rubrika.

Vsebina je torej pestra. In ker smo pri ŽO zmeraj veliko dali tudi na obliko, smo se odločili bogatejši vsebini ukrojiti povsem novo obliko. Oblikovalec Stane Kosmač je dal reviji novo podobo in ta številka je hkrati prva, ki je natisnjena v „pravem“ tisku.

Takšna je revija po prvih petih letih izhajanja. Ob njej se zbirajo različno misleči posamezniki, v njej se oglašajo različni glasovi, postala je stalna priložnost za sožitje različnih interesov in „za vsakogar nekaj“, gre predvsem za poskus udejanjanja demokratične in pluralistične uredniške politike.

Zapišimo še enkrat, kar smo nekoč že zapisali: *ŽO izhaja v znamenju OF*. V tem znamenju — ali pa v nobenem — bi se radi srečevali tudi v prihodnje!

OB 293

1984

D: 9545/1989

■ **aktualna vprašanja**

Miha Naglič Kaj bo s Soro?!

I. Reka in njene vode

Kmalu smo bili na dnu grape. Po njej je igrivo poskakoval živahen potoček. Bil je ves uklenjen v led. Sklenemo, da bomo sledili njegovemu toku vse do izliva v Žirovnico. Sprva je grapa položna, skoraj ravna. Potoček pohlevno žubori med skalami, se zvija med ledom in skaklja iz tolmana v tolmun. Po grapi je speljan celo nekakšen razdrapan kozolec, ki pa je že zdravnej odslužil. Potem pa nenadoma zaslišimo grmenje, bučanje in šumenje. Kmalu obstanemo vrh skalnega praga, preko katerega se potok ruši v globino. Takoj nam je jasno, da stojimo vrh Raskovca, divje grape, ki nima para v bližnji in daljni žirovski okolici. Na tem mestu se grapa nevarno zoži in se požene strmo navzdol proti Žirovnici. Na desni strani se sklanjajo nadnjo visoki skalni previsi in tod je prehod nemogoč. Splazimo se v levo, preplezamo nekaj skokov in že smo ob vznožju slapa. Ves je okovan v led. Nekaj sončnih žarkov, ki so se po čudežu prebili v grapo, je ustvarilo na ledenih svečah prelestno iskrenje. Kakšen motiv za umetnike slikarje in fotografe!

Vrstil se je slap za slapom, eden lepši od drugega. Spremljalo nas je samo bučanje vode. Z desne strani se nad Raskovec sklanjajo visoke prepadne stene in če hočeš z očmi ujeti košček modrega neba, si skoraj zlomiš vrat. Kmalu pa se potok umiri v zadnjem tolmunu, grapa se razširi in že stopimo iz goščave na položne trate, ki nas pripeljejo v dno Žirovnice. Raskovec izvira nekje v Doleh, izliva pa se v Žirovnico v bližini Demšarjeve domačije. Prvi del je položen in pohleven, drugi del pa je divji in nepristopen. Vredno si ga je ogledati, le škoda, da ga pozna tako malo Žirovcev. Po drugi strani pa je to sreča, saj vemo, kaj prinaša množični obisk: onesnaženje in oskrunjenje deviške narave. Zatorej naj Raskovec le buči, grgra in šumi, svoje lepote pa naj razkazuje resničnim ljubiteljem narave in njenih čarov.

(Iz: ŽO 2, str. 68–69).

I. Uvodna domneva

Kdor ni videl Raskovca takšnega, kakršnega nam opisuje Matevž Pečelin, je svojo priliko zamudil. Buči, grgra in šumi sicer še zmeraj po svoji grapi na skrajnem jugu žirovskega, a to kar je bil, ni več.

Kaj se je zgodilo z njim? Tega pravzaprav ne vemo zagotovo, vendar domnevamo, da gre za nekaj hudega. Domnevamo in obtožujemo. Če nas kdo

lahko prepriča, da se motimo, tem bolje – rade volje vzamemo besedo nazaj. Dotlej pa z njo na dan!

Domnevamo, da je Raskovec zastrupljen, da se v njegovih vodah že pretaka precejena skoraj vsa umazanija, kar je premore mesto idrijsko. Sosednja občina si je namreč sredi pobočja nad potokom omislila svoje osrednje odlagališče odpadkov.

Odlagališče sicer leži na ozemlju idrijske občine, vendar njegova lega in nastanek bolj prizadeva nas – Žirovce in vse, ki prebivajo ob Sori navzdol – kot naše sosede z one strani. Gre namreč za to, da so zanj našli prostor na severnem obrobju obširne planote – *Dole* imenovane – ki je kraške narave; na njej kljub obilnim padavinam ni tekočih voda, ker so tla tako porozna, da sproti popijejo vso vodo. Voda, ki bi dotekala v smetišče ali padala nanj, bi torej verjetno spirala smeti in se nato skozi zemljo precejala v potok pod njimi. Smetišče namreč leži na samem robu planote in se dobesedno prevesi v potok. Tako „oplemenitena“ voda bi torej dotekala v potok Raskovec, z njim v Žirovnico in z njo v Soro.

V Žireh so pred leti v organih krajevne skupnosti zbrali toliko pameti, da so prepečičili lokacijo smetišča prav ob bregu Sore v Brekovicah in sprejeli odločitev v odvozu smeti v osrednjo občinsko deponijo pri Škofji Loki (kar je sicer tudi v skladu s splošno smerjo odtokanja iz Žirov – voda, presežna vrednost, pamet).

Žirovci smo navezani na svojo reko in ni nam vseeno, kaj bo z njo. Ko pišem ta stavek, sem prepričan, da govorim v imenu večine, da se v njem izraža čustveno razmerje ljudi do reke, ob kateri živijo, do voda, ki se stekajo vanjo.

Res je, da ima to razmerje tudi svojo senčno plat: naša reka se do krajine, po kateri teče, obnaša zelo nasilno, poplavlja kot malokatera. Ljudje ji vračajo po načelu „zob za zob“. Lotevajo se regulacij, uravnavajo ji strugo, predpisujejo ji, kje in kako bo tekla. O teh odnosih bom pisal prihodnjič (II. Reka in njena struga, III. Refleksije o vodi). Tokrat nas zanima samo nenehna nevarnost, da pride do trajnega in uničujočega onesnaženja voda Poljanske Sore, natančneje rečeno, omejujemo se na tisto od številnih groženj, ki je ta čas največja – *smetišče Raskovec*.

II. Pot na grešni kraj

O tej zadevi se na Žirovskem doslej ni veliko govorilo. Zdi se, da je bila *Ribiška družina Žiri*

edina, ki je zaznala nevarnost in doumela globino problema. Obrnila se je če na vse mogoče naslove, od krajevne skupnosti prek občinskih do republiških, vendar ni od nikogar dobila zadovoljivega in pomirjujočega odgovora.

Seznajena s prizadevanji ribičev in vznemirjena od prej zapisane domneve sva se s Francem Temeļjem nekega popoldneva proti koncu septembra napotila k „viru zla“, da bi na kraju samem videla, za kaj pravzaprav gre.

Na pot sva se odpravila z mopedom.¹ Z gornjega konca naše lepe kotline², kjer prebivava – na Dobračevi in na Jezerih – sva se spustila vsak po svoji ulici proti središču Velikih Žirov – na Trg osvoboditve.³ Tam sva se počakala in potem skupaj odhitele naprej, čez Račevo⁴ k Sori in čezno v Stare Žiri.⁵

Na križišču⁶ v tem pozabljenem kraju sva zavila na levo – nazaj k reki in nato brzela ob lepi (i.e. neregulirani) strugi Sore navzgor. Tudi dan je bil lep in kraji ob poti v njegovi luči še lepši. Najlepša pa je bila reka, katere usoda nas tako skrbi. Njena voda se je iskrila v soncu, ribe so se poganjale iz nje in človek (tudi na mopedu) kar sluti „tiha lipanova domovanja ob naglih zasukih Sorinega korita“⁷.

Dolina se vse bolj oži, vendar se sredi Brekovic še enkrat razširi tam, kjer se v Soro izliva Žirovnica in z njo tudi sporna voda Raskovca. Ker se po grapi slednjega z mopedom ne da, nadaljujeva ob Sori mimo slovitih Falklandov in mimo na silo „posodobljene“ in nič več lepe Jurečevine do velikega ovinka v Podklancu. Tu zavijeta Sora in logaška cesta nekoliko bolj proti vzhodu, midva pa se odpeljeva čez reko proti jugu. Vzpneva se na Ravne in potem voziva počasi naprej po razdrapani poti preko strmih pobočij markantnega hriba Kovk nad naseljeno in še čisto zdravo dolino Črne proti Dolem.

Tako prideva v Dolnje Dole na staro cesto Idrija–Vrhnika. Tu zavijeva desno. Nekoliko naprej, pred Trewnovo kmetijo, zavijeva še enkrat desno. Zdaj torej voziva nazaj proti severu, v smeri Žirovskega, po gozdni cesti, ki pripelje do kmetije v Rovtu. Od Idrije do Trewna je cesta asfaltirana, naprej proti Rovtu makadamska in močno zvožena od težkih vozil.

Ko sem nazadnje hodil tod – bilo je pred leti – je bila to prijazna gozdna pot; zdaj se grobo zažira v lep gozd. Že to nasilno zajedanje daje slutiti, da se tu dogaja nekaj, kar sicer ne sodi sem.

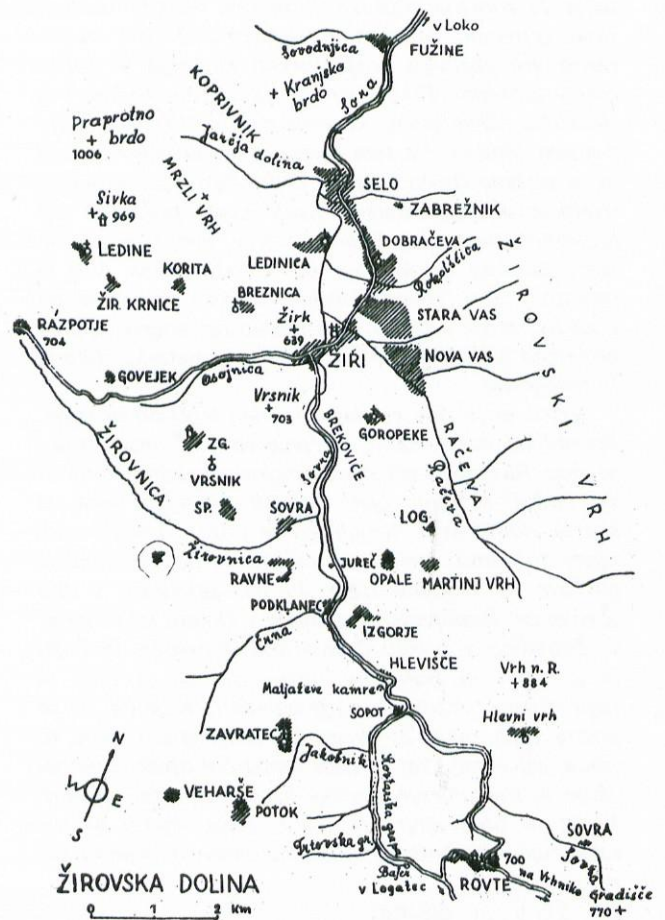
III. Nečisti kraj

Kmalu ugledava nesrečni kraj – skozi drevesa na pobočju pod cesto. Pripeljeva se pred vhod, pred velika, na stečaj odprta železna vrata v žični ograji. Ob ropotu najinih motorjev se dvigne jata krokarjev, zaznava smrad.

Vstopiva. Čutila zaznavajo. Oči zro v gmote odpadkov, v ušesih se razlegajo kriti krokarjev. Ničesar ni, kar bi želel dati v usta ali vzeti v roke. Najhujši je smrad, ki duši.

Prvi vtis je strašljiv, človeka prestavi v stanje, ki se mu leposlovno reče „obstati kot vkopan“. Ko slednjič le pridem k sebi in se čuti pomirijo, vzame stvari v roke razum in čas je za preudarno analizo zadeve. Iz žepa potegnem vodnik – fotokopijo *lokacijskega dovoljenja*, ki ga je izdal Oddelek za urejanje prostora in varstvo okolja (opomba pisca) SO Idrija (št. 351–204/82 z dne 7.4.1983). S to odločbo je bila odobrena lokacija „sanitarne deponije Raskovec v Doleh“, vendar je bilo pred tem postavljenih kar **32 pogojev**, ki jih tu navajam dobesedno:

1. ureditev deponije je razvidna iz priložene grafične bodoče situacije v M 1 : 500 – lokacijska dokumentacija;
2. kompleks se po funkciji loči na samo odlagališče odpadkov ter na servisne površine;
3. mikrolokacija deponije je definirana z naravno konfiguracijo terena;

Lega smetišča Raskovec

4. lokacija predstavlja v smeri SZ–JV razpotegnjeno uvalo, dolgo do 150 m in široko od 50 do 70 m;
5. s SZ, SV in JZ smeri jo omejujejo od 10 do 50 m visoka pobočja;
6. proti JV se odpira prehod, ki je le približno 5 m višji od dna uvale. Prevesi se v levo pobočje potoka Raskovica;
7. v dnu uvale se kažeta dve neizraziti vrtači;

8. sanitarno deponijo (odlagališče in severni del) se mora zavarovati z 2,50 m visoko žično ograjo;
9. na zunanji strani ograje naj se izvrši (poseka varovalni pas) minimalne širine 15 m;
10. dovoz naj se uredi s ceste Treven – V Rovtu od SV ali JZ robu deponije
11. ob robu dovozne ceste na deponijo je treba predvideti hidrantno omrežje s hidranti v skladu s požarno-varnostnimi predpisi;
12. požarno vodo je treba zagotoviti iz predvidenega rezervoarja;
13. pridobivanje zasipnega materiala je predvideno približno 200 m SZ od lokacije deponije (široka porušena in razpokljinska cona, ki seka cesto Treven–V Rovtu);
14. kamenina je na tem mestu tektonsko tako porušena, da bo možno pridobivanje z ripanjem;
15. vse meteorne vode z brežin (JZ brežina) je treba zajeti in speljati zunaj območja odlagališča v gravitacijsko območje potoka Raskovica;
16. servisne površine z vzporednimi objekti naj se uredijo v 30 m pasu ob cesti Treven – V Rovtu;
17. plato naj se uredi na višinski koti 775 m;
18. za potrebe vratarnice, garderob, umivalnice, sanitarij, priručne delavnice s skladiščem, skladišča dezinfekcijskih sredstev ipd. naj se predvidijo kontejnerji Avtoradgone;
19. lokacija le-teh je razvidna in bodoči situaciji v M 1 : 1500 – lokacijska dokumentacija;

Smetišče Raskovec, sept. 1984 (foto. F. Temelj)

20. v območju servisnih površin naj se predvidi betonska ploščad dimenzij 10 x 10 m za pranje, mazanje in dezinfekcijo vozil;
21. odplake s plošče se speljejo preko lovilca olj v meteorno kanalizacijo;
22. na severni strani servisnih površin naj se zgradi betonski keson za deponijo okolju nevarnih odpadkov;
23. parkiranje komunalnih vozil se predvidi na površini med kontejnerji in ploščadjo za pranje in mazanje vozil (4 parkirna mesta);
24. parkiranje osebnih avtomobilov (4 ali več parkirnih mest) naj se uredi izven ograje ob vhodu na sanitarno deponijo;
25. vodooskrbo (sanitarna in požarna) se zagotovi z izgradnjo rezervoarja na primerni višini na bregu na levi strani ceste Treven – V Rovtu;
26. rezervoar naj se napaja iz zajezja (izvir), Pod lokvijo I. ali Pri koritu;
27. električni priključek na NNO naj se predvidi od kmetije Treven;
28. predvidi naj se povezava čuvanje službe na deponiji in Komunale z brezžičnim telefonom;
29. pri izviri 6, 7, 8, 19 ob levem bregu potoka Raskovec (situacija v merilu 1 : 5000 lokacijske dokumentacije) je treba *kontrolirati izcedne vode*;
30. *če bi se izkazalo, da je količina izcednih vod nevarna okolju, je treba le-te zbrati ter speljati prek čistilnega bazena z iztokom v potok Raskovec*;
31. zbiranje, transport, odlaganje in nevtralizacija odpadkov mora biti v skladu z „Zakonom o ravnanju z odpadki“, ki ga je sprejela Skupščina SR Slovenije na seji Zbora združenega dela, dne 27. marca 1978 in na seji Zbora občin, dne 27. marca 1978 (Uradni list SRS, št. 8/78);
32. posamezne zaključne faze odlaganja, kakor tudi končna ureditev sanitarne deponije, se mora *rekulativirati*. Fazna in končna ureditev se mora prikazati v ureditvenem projektu sanitarne deponije.

(Oštevilčil in podčrtal M.N.).

Lokacijsko dovoljenje torej natančno opredeljuje, kako *naj bi bilo*. Kako pa dejansko je?

Ad 8) Ograja sicer stoji, vendar je na enem koncu razrezana (od človeških rok in ne pretrgana od živali), glavni vhod je na stežaj odprt; divjad se torej lahko prosto sprehaja po kužnem območju in raznaša vsakovrstno mrhovino!

Ad 9) Varnostnega pasu sploh ni oziroma je širok komaj dober meter. Morebitni požar v območju smetišča bi se torej nemoteno razširil v gozd!

Ad 11, 12) O požarno-varnostnih ukrepih nikjer ne duha ne sluha!

Ad 15) Neizpolnjeno!

Ad 16–32) Neizpolnjeno!

Zelo zgovorne so že same formulacije v citiranem dokumentu, ki pravzaprav ničesar ne zahtevajo, ampak le priporočajo in nakazujejo: „*naj se uredi*“, „*naj se predvidi*“... Vendar pustimo formulacije, dostojne Potemkinovih vasi. Nas zanima voda, t.j. možni vpliv na Soro. Omejimo se torej na pogoje pod točkami 15, 29 in 30. V njih se uporabljajo strožji izrazi: „*se mora*“ in „*je potrebno*“. Avtor

dovoljenja torej že v načinu izražanja priznava, da gre za kapitalne pogoje. Vendar so tudi ti ostali neizpolnjeni. Meteorne vode veselo umivajo kužno meso in dvomim, da je kdo od poklicanih že kaj preverjal izcedne vode. Če tega tudi ribiči in varstveniki okolja kmalu ne storijo, se bomo morali zavzeti nepoklicani!

Iz nečistega kraja sva se napotila še do najbližje kmetije *V Rovtu* (Dole 10). Kmetija stoji na polici na robu doljanske planote. Z nje padajo strmi bregovi v grapi Raskovca in Žirovnice. Čez slednjo je lep pogled proti severu na Vrsnik, na Goropeke, Opale in še naprej. Gospodarja Franca Gantarja ni doma. Tako sva se pogovorila z gospodinjo. Že spo-

Smetišče Raskovec, sept. 1984 (foto. F. Temelj)

četka je bila zelo zgovorna, in ko sva napeljala pogovor na smetišče, je iz nje kar privrelo očitkov brez števila. Povedala je tudi, kako so oni z občine dobili njihovo soglasje (sosodstvo). Nekoč je k hiši pripeljal avto. V hiši je bila samo stari oče Franc Logar, ki pri 85 letih ni bil več gospodar. Mladi gospodar je ta čas delal nekje v bregu globoko pod hišo, in ko je zaslísal avto, se je napotil navzgor. Ko je prišel k hiši, je avto pravkar odpeljal. Mladi je stopil v hišo in vprašal starega, kdo je bil pri njih in kaj je hotel. Oče je odvrnil, da so bili z občine in

obljubili, da bodo odslej pozimi orali do hiše, le en papir da mora podpisati. Kasneje se je izkazalo, da je šlo za soglasje k lokaciji smetišča. Cesto do njega orjejo seveda tudi pozimi in če gredo obrnit *V Rovt*, to ni nič posebnega. Posebnost je v tem, da stari pravzaprav ni vedel, kaj je podpisal. Klasičen primer!

Gospodinjo sva vprašala še, če morda ve, kateri norec iz krajevne skupnosti Dole je podpisal soglasje; odgovorila je, da se to uradno ne ve, vendar se ve, da je bil to tisti „nekdo“, ki se je medtem že umaknil iz krajevne samouprave.

V glavnem pa so Doljani zaradi smetišča baje ne razburjajo veliko. Zaradi njega so jim tudi asfaltirali cesto do Rebra nad Idrijo. Motijo jih samo smeti, ki jih raztresajo preobloženi kontejnerji (pravijo, da jih je doslej pripeljalo že veliko čez 1000). Smetišče je odmaknjeno sorazmerno daleč v gozd, na žirovniški rob planote. Smrad jih ne dosega, vode jim ne zastruplja. Krokariji, podgane in drugi inteligentni mrhovinarji se še niso pretirano razmnožili.

Zdi se torej, da vrlim Doljanom „še ni prišlo“. A bojimo se, da čas v tem primeru dela zanje.

IV. Kaj bo z vodo?!

Potem ko sem skušal opisati grešni kraj, nima smisla opisovati poti nazaj. Zdaj se zastavlja samo še vprašanje, ki obseda: *Kaj bo z vodo?!* Se bomo še naprej vedli tako, kot da se nič ne dogaja, čeprav dobro vemo, za kaj gre: Naša reka se zastruplja v enem od svojih virov. Je to njena „zasebna zadeva“? Če je res, da je voda vir življenja, moči in čistosti, potem je to menda tudi naša zadeva!

Če razmišljamo tako kot modri Empedokles, potem so v naravi štiri osnovne snovi: zemlja, voda, zrak in ogenj. Žirovci se jih lotevamo lepo po vrsti. Z zemljo smo že opravili, najboljšo smo pozidali. Zdaj gre k vragu voda; potem ko smo skušali rešiti Soro (kanalizacija, čistilna naprava, sanacija starega smetišča, preložitev novega) nam jo bodo zdaj zastropili sosedje. Upati je, da sta zrak in ogenj še v božjih rokah, vendar tudi to ni več čisto gotovo.

Tako kot zmeraj sta verjetno tudi v tej zadevi dve možnosti:

- živeti po starem naprej in čakati na konec, saj se menda vse godi tako, kakor je božja volja;
- ravnati se po izreku: Pomagaj si sam in bog ti bo pomagal.

Ker pa poklicanim modrovanje te vrste običajno ni bilo pri srcu, naj sestopim iz višav čiste misli in še enkrat na njihovo raven. Lotimo se spet uradnih papirjev, najprej že obravnavanega lokacijskega dovoljenja. Dvomljiva ni samo neizpolnjenost v njem zapisanih pogojev, dvomljivo je tudi dovoljenje samo. Ob številnih drugih soglasjih se sklicuje tudi na „vodnogospodarske smernice, ki jih je izdala Vodna skupnost za območje Soče Nova Gorica pod št. 1101–46/2-83 ali z dne 5.4.1983.“

V zvezi s tem navajam v celoti naslednji dokument: Priloga 1

SOCIALISTIČNA REPUBLIKA SLOVENIJA
OBČINA ŠKOFJA LOKA
UPRAVA INŠPEKCIJSKIH SLUŽB ZA GORENJSKO
Tehnični inšpektorat
Vodnogospodarska inšpekcija

Številka: 324/Š-5/83-06/7-2
Datum: 25/5-1983

JAVNO TOŽILSTVO SRS
LJUBLJANA, Tavčarjeva 9

ZADEVA: RIBIŠKA DRUŽINA ŽIRI – DEPONIJA
ODPADKOV – PRITOŽBA

Kot prilogo vam odstopamo v smislu določil 66. člena Zakona o splošnem upravnem postopku pritožbo Ribiške družine Žiri glede lokacije odlagališča odpadkov pri vasi Dole nad Žirovnico. Menimo, da so dani razlogi, da na podlagi pritožbe zahtevate od pristojnega organa odpravo in razveljavitev odločbe (štev. 351-204/82 z dne 7.4.1983) o lokacijskem dovoljenju za to odlagališče na podlagi 262. člena ZUP po nadzorstveni pravici, ker je bil v postopku kršen zakon o vodah (45. in 88. člen). Vodnogospodarske smernice je namreč izdala za konkretno področje krajevno nepristojna Območna vodna skupnost „SOČA“. (Odllok o določitvi meja vodnih območij v SR Sloveniji – Uradni list SRS, št. 6/75). Ribiški družini Žiri kot stranki (stranski udeleženec) tudi ni bila dana možnost udeleževati se v postopku za izdajo lokacijskega dovoljenja, čeprav upravlja z ribiškimi okolišem, kjer naj bi bilo odlagališče.

PRILOGA: 1 Vodnogospodarski inšpektor
Rajko BRANK, dipl.ing.

DOSTAVITI:

1. Naslovu
2. Ribiška družina Žiri
3. Območna vodna skupnost
Gorenjske, Kranj

Omenjene vodnogospodarske smernice so torej neveljavne, kršen je bil zakon, žirovskih ribičev za mnenje sploh ni nihče vprašal. Zato so spraševali oni in vsa stvar je tako že pred letom in pol dosegla republiško raven. Žal je na njej tudi obstala, saj do posredovanja slednje očitno ni prišlo. Zadnji nam dostopni akt v tej zadevi je z dne 17.1.1984.

Da bi bila slika popolnejša objavljamo še naslednje tri dokumente:

„CONSKI ODBOR ŠKOFJA LOKA“ IN
RIBIŠKA DRUŽINA „VISOKO“
64224 Gorenja vas

SKUPŠČINA OBČINE ŠKOFJA LOKA
PREDSEDNIKU TOV. MATJAŽU ČEPINU
64220 Škofja Loka

Gorenja vas, 7. 6. 83

Zadeva: Onesnaževanje poljanske Sore, čistilne naprave in smetišča

Na sestankih RD Žiri, RD Visoko Gorenja vas, RD Škofja Loka in RD Železniki ter na sestankih Conskega odbora omenjenih družin z veliko skrbjo razpravljamo o nujnosti

zaščite čiste vode, ki je življenjskega pomena za prebivalstvo od začetka doline in naprej, če že zanemarimo ribji živelj. V večini primerov grobega poseganja (izgradnja cest, Rudnik urana, Marmor Hotavlje) v vodno okolje izvajalci del ne upoštevajo zakonskih določil o varstvu voda in okolja. Z izgradnjo Rudnika urana, z izpiranjem rude že sedaj v poizkusnem obratovanju sedimenti onesnažujejo vodo Brdovščice in Sore proti Škofji Loki. Z izgradnjo novega naselja v Gorenji vasi se bo povečalo smetišče, ki je nepravilno locirano ter kanalizacija, ki v vsej dolini nima čistilnih naprav. Še posebej grozi Poljanski dolini lociranje smetišča občine Idrije, ki naj bi bilo na meji naše občine.

Conski odbor RD območja Škofje Loke nujno opozarja na rastoče onesnaževanje okolja ter prosi gornji naslov, da razpravlja in sprejme sklepe za ureditev naslednjih nujnih vprašanj:

1. Preprečitev lociranja smetišča „IDRIJA“ na meji poljanskega okolja (izpiranje smeti v pritoke in Soro)
2. Neprimerna lokacija smetišča Gorenja vas, še posebej z gradnjo novega naselja
3. Vprašanje izgradnje čistilnih naprav od Hotavelj do Loga. (V izgradnjo novega naselja mora biti vključena čistilna naprava, ker je sicer kanalizacija speljana direktno v Soro.)
4. Rudnik urana, Žirovski vrh: Izgradnja pretočnih bazenov, spiranje sedimentov, čistilna naprava.
5. Marmor Hotavlje – izgradnja dodatnih pretočnih bazenov za usedanje in odvajanje sedimentov.

Zavedamo se, da je v težavni gospodarski stabilizaciji težko odvajati sredstva za čistilne naprave, vendar je prvenstvena skrb naše družbe ohraniti zdravo okolje delovnemu človeku.

Tovariški pozdrav!

Za conski odbor RD Škofja Loka
in RD „Visoko“
Predsednik: Ivo Šventner

c/o

– KS Gorenja vas
– KS Poljane
– RZS
Ljubljana, Zupančičeva 8
– ZRD
Ljubljana, Vidovdanska ul. 1
– RD Žiri, Železniki, Škofja Loka
– Ing. Brank Rajko
vodni inšpektor
Občinski inšpektorat za vode Šk. Loka

CONSKI ODBOR „RIBIŠKIH DRUŽIN“
ŽIRI, GORENJA VAS, ŠKOFJA LOKA IN ŽELEZNIKI
64224 GORENJA VAS

P.n.
REPUBLIŠKI KOMITE ZA VARSTVO OKOLJA
IN UREJANJE PROSTORA
61000 LJUBLJANA

PREDMET: Pritožba za lokacijsko dovoljenje skupščine občine Idrija št. 351-204/82 z dne 7.4.1983 za izgradnjo sanitarne deponije odpadkov „Raskovec“ v Doleh

Conski odbor v imenu ribiških družin Žiri, Gorenja vas, Škofja Loka in Železniki vlaga pritožbo na izdano lokacijsko odločbo za izgradnjo deponije odpadkov „Raskovec“ v Doleh kot neprimerno in skrajno nevarno za okuženje vode cele Poljanske doline. Lokacija „Raskovec“ je blizu istimenskega potoka, teren je nagnjen v levi breg potoka „Raskovec“ tako, da je že vnaprej očitno, da bodo odcedne vode odpadkov in še posebej nevarnih kemičnih odpadkov okužile in zastrupljale izvire in pritoke „Raskovca“. Z deponijo odpadkov v „Raskovcu“ bi okužili Poljansko Soro po vsej dolini.

Ribiškim družinam je z zakonom zaupano upravljanje voda in skrb za čisto vodo in varstvo okolja. Želimo in prosimo, da se spoštuje zakon o varstvu okolja, ter da se preveri možnost premestitve lokacije deponije na drugo za okolje manj nevarno lokacijo. Želimo pripomniti, da se smeti iz Žirov, ki so najbližje tej lokaciji, vozijo v Škofjo Loko.

Zgoraj citirano odločbo smo prejeli 15.8.1983, zato tudi ni bila možna pritožba v roku 15 dni po odločbi, ter prosimo, da se to upošteva.

Za conski odbor:
RD Visoko
64224 Gorenja vas
Predsednik: Ivo Šventner

CO:

Predsedniku skupščine občine
Škofja Loka
ZRD Ljubljana
RZS Ljubljana
RD Žiri
RD Visoko – Gorenja vas
RD Škofja Loka
RD Železniki
RD Medvode
KS Gorenja vas

**ZAVOD ZA RIBIŠTVO
REPUBLIŠKI SANITARNI INŠPEKTORAT
tov. Andrej Knavs**

Ljubljana: 17.1.1984

ZADEVA: SANITARNA DEPONIJA RASKOVEC

V zvezi z izdanim mnenjem za vodnogospodarsko uredjanje Žirovske kotline z regulacijo Sora s pritoki nas je Ribiška družina Žiri opozorila na nevarnost onesnaženja odprtih voda s sanitarno deponijo Raskovec.

Deponija leži v neposredni bližini Raskovca, desnega pritoka Žirovnice, ki je varstveno gojitvena voda za avtohtono potačeno postrv. Poljanska Sora bo z načrtovano regulacijo že tako prizadeta, sedaj pa se pojavlja še možnost onesnaženja z izcednimi vodami iz omenjene deponije. Sanitarna deponija Raskovec leži pri kraju D. Dole ter služi za odlaganje smeti in odpadkov občine Idrinja. Sanitarno deponijo upravlja SGP Zigrad, TOZD Komunala Idrinja, pripada pa SKIS občine Idrinja.

V primeru onesnaženja odprtih voda je za nastalo škodo na vodni favni in flori odgovoren investitor (16. člen Zakona o sladkovodnem ribištvu, Uradni list SRS, št. 25/76 in 21/78 – str. 1887).

Prosimo, da zadevo raziščete in nam posredujete rezultate!

Strokovni sodelavec:
Matej Magajna, dipl.ing.agr.

V vednost:

Ribiška družina Žiri

In potem? Vprašanje ostaja: *Kaj bo z vodo?!*

V. ŠE VPRAŠANJE SOSEDOM

Cenim Idrijo, rad hodim po krajih na Cerkljanskem, včasih se prištevam kar med Tolmince, čeprav se Žirovcu to ne spodobi.

Iz zgodovine vem, kakšni so bili odnosi med Idrijo in Žirmi, kako veliko je prva pomenila slednjim.

Pred sto leti in vse do prve vojne je bila Idrinja kulturno eno najbolj razgibanih mest na Kranjskem. Kot tako je v tistem času, ki je bil čas kulturnega prebujanja slovenskega podeželja, botrovalo rojstvu številnih društev na Žirovskem. Izjemni razmah

gospodarskega, političnega, prosvetnega in kulturnega delovanja v Žireh v desetletjih pred prvo vojno (o katerem smo v naši reviji že veliko pisali) je neločljivo navezan na vpliv sosednjega mesta. V njem so se raznih obrti izučili in šolanje nadaljevali številni Žirovci.

Kakšni so postali ti dobri in plemeniti odnosi potem? Zdi se, da so se spremenili v duhu časa. Pravijo namreč, da je bilo XIX. stoletje stoletje stabilnosti, medtem ko naj bi bilo XX. stoletje inflacije. Ne samo denarja, ampak vsega, vseh snovnih in duhovnih prvin. Ob silnem gospodarskem razvoju (napredku) in pretirani politizaciji vsega družbenega življenja smo postopoma skoraj uničili naravno bivalno okolje in razvrednotili moralne vrednote starih časov, ne da bi sočasno ustvarili nove.

Tako se je s časom razvrednotilo tudi naše soselstvo. Včasih je prihajala iz Idrije v Žiri kultura, danes samo še gnoj. Jugozahodni veter je čez hribe prinašal nad naše kraje oblake duha, danes pa pritekajo v naše vode samo še izcedki najnižjih, odpadnih snovi.

Kako bi sodil o sosedu, katerega ded je duhovno bogatil tvojega deda, zdaj pa ti onega vnuk zastruplja vodo!?

Priznam in zavedam se, da pretiram. Namenoma. Da bi v tej pretirani osvetlitvi zadeve lahko tem bolje ugledali njeno problematičnost.

Naj mi ne zameri vrli kapelnik Drago Kanduč, ki pri žirovski godbi še vedno opravlja kulturno poslanstvo kakor v starih časih. Znanci iz Razvojno projekativnega centra Idrinja, ki skušajo z dobro voljo in znanjem reševati, kar se v žirovskem urbanizmu še rešiti da, naj ne vzamejo tega pisanja kot še eno od številnih razočaranj, kakršnih so že nekaj doživeli v odnosu nekaterih Žirovcev do njihovih prizadevanj. Upam, da mi Jurij Bavdaž, Tomaž Pavšič in Andrej Černilogar ne bodo zaprli vrat pred nosom, kadar spet pridem v idrijski grad, kjer sem bil zmeraj prijazno sprejet. Oni pri vsem tem nimajo nič, kakor tudi večina drugih Idrijčanov ne. Upam, da bomo šli kljub vsemu še kdaj skupaj v Nebesa.

Vprašanje je tudi, če je bil sploh kdo kot posameznik tako zloben, da je smetišče namenoma lociral na naši strani. Mogoče gre samo še za eno od dejanj v oni strašljivi stihiji razvrednotenja vsega, kar je nekoč nekaj pomenilo. Mogoče, a nekje mora vendarle biti tudi kaka zlobna duša, ki se je v tej stihiji zavestno in cinično opredelila; če ne s podpisom, potem s kovarstvom. In če bi jo našli, to zlobno osebo, kaj bi pomagalo? Lahko bi ravnali takisto kot naši predniki leta 1848. Blagopokojni indrijski mestni župnik *Mihael Arko* navaja v svoji *Zgodovini Idrije* tale primer: „Nekaj sitnosti in britkih trenutkov je l. 1848 prestal tudi okrajni sodnik Matevž Pichs. Tega so ga imeli v želodcu Žirovcu, ki so prišli nadenj. Zbežal je v urad v grad, založil vrata s pohištvom in vpil na pomoč. Hudega se mu pa ni zgodilo, vsaj iz aktov ni razbrati nič takega.“ (Gorica 1931, str. 65).

Prepričan sem, da ni čas za tak način reševanja problemov. Najprej bi se kazalo pogovoriti in skušati

najti sporazumno rešitev. Vsaj poskusiti bi bilo treba, ker se bodo sicer stvari zapletale in razpletale naprej po svoji čudni logiki in nam vsem v škodo.

Kakorkoli že! Jaz želim navsezadnje povedati samo to, da mi ni vseeno, kaj bo z vodo.

V Žireh, novembra 1984.

OPOMBE:

1) Vozilo žirovskih marginalcev (op. ur.).

2) Žirovska kotlina je izravnani svet med hribi. Vanjo se iztekajo številne grape, največji sta sovrška in račevska. Loči ju goropeški hrib, ki se kakor pomol zajeda v žirovsko ravan in loči obe dolini. Gornji del kotline, ki ga oklepata desna bregova obeh rek, so žirovskarski hudourniki nasuli z rdečo naplavino. Vsi drugi hribi (razen Žirovskega vrha), ki obkrožajo in zapirajo našo kotlino, so iz belega kamna – Sora je tako nosilka bele, Račeva pa rdeče naplavine.

V žirovski kotlini se torej srečujeta, prekrivata in izpodrivata beli in rdeči kamen. Rdeči je agresivnejši in ima lažje delo; Račeva in žirovskarski hudourniki ga nanašajo z gornjega na spodnji del kotline, kjer teče Sora. Ta priteka iz belih krajev, in ker ji rdeče naplavine zapirajo prosto pot naprej, se občasno razjezi in se kakor za kazen razlije po njih, ceho pa plačujejo vrli Žirovci.

3) Ko sem se pripeljal na ta kraj, sopotnika še ni bilo. Tako sem se začel razgledovati naokrog in zapadel v čudno meditacijo. Ta za našo pot ni bistvena in zato navajam njeno vsebino v tej opombi. Takole sem se vprašal: Zakaj se osrednjemu žirovskemu trgu pravi ravno Trg osvoboditve? Zato, ker imajo takega tudi v Ljubljani ali morda zato, ker se je v mogočni stavbi, ki ga obvladuje, vseskozi kreirala politika osvobajanja žirovskega delovnega človeka v procesu graditve socialističnega samoupravljanja. (Mimogrede: bilo bi zanimivo izmeriti stopnjo njegove osvoboditve).

Kakorkoli že! Imenovati bi ga bilo mogoče tudi drugače. Na primer: Trg treh stoletij. XIX., XX. in XXI. Prvega zastopa mogočni Maticov (Gostišev) dom. Včasih je bil tudi lep, danes minulo lepoto dostojno izpričujejo samo še mogočni portal in lepa secesijska vrata. Tudi njegovi sedanji prebivalci niso avtohtoni, vendar to ni važno; kar šteje, je zunanost. Njeno starinskost dopolnjuje mali trop ovac; oboje skupaj vnaša v naš novi center šarm davnih časov in pastoralno domačnost.

Drugega (XX.) predstavlja ponos žirovskih gradbenih naporov – Zadrudni dom, eden najvišjih dometov nove, preproste in mogočne estetike. V njem je „žirovsko ministvo“, sedež gospodarskih, upravnih, samoupravnih, zdravstvenih, kulturnih in obveščevalnih ustanov.

Med opisanima stavbama je trg, ki se proti severu odpira na obširen, prazen svet. S tega so ostanki XIX. stoletja že odstranjeni in na njem že stojijo stroji, ki bodo gradili na novo. Ne ve se kdaj, a ve se kaj. Gradili bodo blagovni velecenter – središče zadovoljevanja žirovskih potreb v XXI. stoletju.

4) Kdor se nameri iz novega središča Žirov proti jugu, mora čez Račevo. Tako prestopi z rdečega na beli kamen, iz svetlih v manj svetle in manj ugledne kraje.

Ob cesti med Račevo in Soro je najprej nekakšno prehodno območje. Tu je staro trško jedro, središče Žirov med obema vojnama, kateremu je novo odvzelo del pomena, zlasti gospodarskega in političnega, pustilo pa mu je centre za vzgojo, izobraževanje in duhovno tolažbo.

5) Ta kraj, v katerem še zmeraj stojijo številne markantne stavbe iz prejšnjih, mračnejših stoletij, bi nekateri radi razglasili za kulturni spomenik, vendar je upati, da bodo prizadevni (zelo avtohtoni) domačini prej omenjene objekte še pravočasno porušili in jih nadomestili z ličnimi hišami, kakšne imajo njihovi nekdanji sovaščani na Jezerih.

6) To križišče je zame eno najmarkantnejših daleč okolici. Zakaj? Ker je hkrati staro vaško jedro Žirov in križišče cest, ki prihajajo iz treh slovenskih pokrajin in se

srečajo pod hribom Tabor. Prva pripelje z Gorenjskega, s severa, ob Sori navzgor; druga s Tolminskega, z jugozahoda, po grapi Osojnica, s hribov, ki mejijo na severno Primorsko; tretja pripelje iz Notranjske, z jugovzhoda, ob Sori navzdol.

In v katere od naštetih pokrajin sodi kraj sam? Težko je reči. Prej našete ceste vodijo v Škofjo Loko, Idrijo, in Logatec. Vendar ni mogoče reči, da bi naš kraj posebej težil k enemu od navedenih mest. Je pač edinstven. Na koncu sveta je, zaprt na vse tri konce, gospodarsko nerazvit, politično izpraznjen in kulturno zapuščen.

Stoletja je bilo tu središče vasi, v tem stoletju pa se je že dvakrat premaknilo. Najprej na ono stran Sore k novi cerkvi, po revoluciji pa še naprej od te na ono stran Račeve, na rdeči kamen, enaindvajsetemu stoletju nasproti.

Toda priče iz starih časov so trdovratne. Petronova in Nagličeva domačija, Stara šola in Štalarjeva hiša, mogočni kmečki in trški domovi oklepajo križišče pod Taborom, na katerem se stiskajo manjše, a nič manj slikovite hiše. Oboje predstavljajo enkratno arhitekturno celoto v naši kulturni krajini.

Lep je pogled na ta kraj, posebno če ga ne gledamo čisto od blizu. Najlepši je iz okoliških hribov ali z ravnice ob Sori, na Tabor in pod Žirk. Precej drugačna je slika, če gledamo hiše od blizu. Stare so, načete od časa, neustrezno popravljene in napol zapuščene. Potrebne so prenove, vendar ni ljudi, ki bi se je lotili. Pogled Žirovcev je uprt na drugo stran Sore, proti novemu centru kotline, v prihodnost.

7) Iz: 30 let Alpine. Zbornik, stran 155.

AVTORJEV PRIPIS

Ko je bila ta številka že v tisku, mi je prišel v roke še en „velevažni dokument“. Vsaj sprva sem ga imel za tkega. Gre za odločbo (št. 350/A-399/83-RS/TR z dne 20.3.1984), ki jo je izdal Republiški komite za varstvo okolja in urejanje prostora v Ljubljani. Z njo „se razveljavi“ v našem prispevku tolikokrat omenjeno lokacijsko dovoljenje.

„Območna vodna skupnost je ustanovljena za eno vodno območje, meje teh območij pa so določene z Odlokom o določitvi meja vodnih območij v SR Sloveniji (Uradni list SRS, št. 6/75). V skladu s tem odlokom spada vas Dole pri Žirovnici v vodno območje reke Save, torej bismernice območna vodna skupnost s tega območja in ne vodna skupnost za območje Soče, kot je to v tem primeru...“

Je stvar s tem rešena? Je za tiste, ki se ravnaajo po birokratskem načelu: Kar je v spisih, je tudi v dejanskosti. Fitokopija citiranega spisa mi je prišla v roke sredi decembra, nekaj dni zatem, ko je z veliko zamodo po čudnih in nedoumljivih potih priromala tudi v Žiri (navseznanje ne kaže pozabiti, da je vso zadevo načela Ribiška družina Žiri).

Ker sam ne verjamem povsem v omenjeni princip, sem hotel na terenu preveriti, če je odločba izvršena. 24.12.1984 sem se še enkrat odpravil na „kraj zločina“. Tokrat kot vodnik ekipe TV Ljubljana, ki pod režijskim vodstvom prijatelja Andreja Mlakarja pripravlja oddajo o smetiščih po Sloveniji.

V našem primeru se je stanje medtem samo še poslabšalo. Dovažajo še naprej z nezmanjšanim tempom. Krokarij in smetarjev zima očitno ne moti. Edina zaznavna sprememba na boljše je v tem, da ta čas manj smrdi.

Črki zakona je bilo zadoločeno, stvari pa se še naprej zapletajo – če citiram samega sebe – „po svoji čudni logiki in nam vsem v škodo“. Zdi se, da sta v našem primeru zapleteni dve neodvisni razsežnosti. Prva je birokratska sfera – občinski akt je bil razveljavljen z republiškim. Druga je dejansko stanje na terenu, ki se po aktih prve ravna ali pa tudi ne.

Samovolja Idrijčanov je prestopila meje, ki so v navadi med dobrimi sosedi.

Vlastja Simončič Zavestno uničevanje okolja

Ko smo avgusta 1971 v Gorenji vasi odprli novo šolo, sem v njej postavil prvo slovensko stalno fotogalerijo. V njeni prvi razstavi sem prikazal pisano življenje v šolskem okolišu. Ker sem že takrat bil sodelavec Skupnosti za varstvo okolja v Sloveniji, sem pri snemanju na območju gorenjevaške krajevne skupnosti opazil precej pregreh zoper naravo. Tako se mi je porodila ideja, da bi s pomočjo fotografskih dokumentov opozoril prebivalce in odgovorne v upravljanju o močno prizadetem okolju.

Novembra 1971 je bila v fotogaleriji „Ivan Tavčar“ v Gorenji vasi odprta prva razstava v Jugoslaviji na temo prizadetega okolja z naslovom NARAVA '71. V naslov sem simbolično povezal šest elementov narave: človeka, žival, rastlino, zemljo, zrak in vodo. Za sodelovanje sme pridobil dvaintrideset fotoamaterjev, ki so javnosti prikazali lepote narave in njeno uničevanje. V razstavnem katalogu je profesor France Avčin, napisal: „Človek je tisti, ki povzroča propadanje naravnih življenjskih verig in ustvarja povsem napačne potoke v prehrabnih procesih vseh živih bitij. S takim početjem samemu sebi žaga vejo na drevesu življenja!“

Razstava je zbudila izredno zanimanje, kar dokazujejo tudi pripombe v kroniki. Predsednik Planinske zveze Slovenije dr. Miha Potočnik je zapisal: „Če bi rože in živali in voda in zrak in zemlja znale govoriti bi rekle človeku: ostani z nami in med nami, kajti tudi ti si del narave! S tem ko uničuješ nas, uničuješ tudi sebe!“

Odlična razstava, ki priča o tem, kako kratek korak je iz lepote v grdobijo in kako dolga je pot od barbara do kulturnega človeka. Skrajšujmo jo!“

Šest let po tej razstavi sem v počastitev leta varstva narave pripravil razstavo **Gozd — moj prijatelj**. Na dveh panojih sem javnosti odkril največjo sramoto Poljanske doline — uradno smetišče nad Lajšami v Gorenji vasi, kjer se uničuje gozd in zastruplja voda. V posvetilo razstavnega kataloga sem napisal: „Najodločilnejše za našo svobodo se je dogajalo v gozdu, ki je skrival partizanovo pot sovražniku. Ta gozd zdaj uničuje civilizacija, saj postaja odlagališče za vse mogoče odpadke, ki zastrupljajo nekdanje bistre potoke. Jutri bomo gozd in čisto vodo še zelo potrebovali!“

Javnost se je torej že maja 1977 lahko prepričala

Smetišče nad Gorenjo vasjo, sept. 1984 (foto: Vlastja Simončič)

o nepojemljivi lokaciji smetišča nad Gorenjo vasjo, ne samo s fotografsko dokumentacijo temveč tudi z uradno analizo potoka Mihevk, ki jo je opravil Higienški zavod v Ljubljani. Gozdno gospodarstvo Kranj je v gozd nad Lajšami poslalo uradno komisijo, ki je ugotovila prizadetost gozda. Uradni zapisnik je obtičal v arhivu.

3. aprila 1978 me je predsednik krajevne skupnosti Gorenja vas M.K. uradno opozoril: **Kaj vas brigajo smeti v Gorenji vasi, brigajte se raje za vaše smeti v Ljubljani. No, kaj pa ste s tistimi vašimi fotografijami dosegli? Smeti bomo še naprej vozili tja, kamor je določeno!** (Celoten zapisnik te izjave je v arhivu fotokluba Gorenja vas). Tja vozijo smeti še danes, in smetar dobiva uradno plačo zato, da vozi dolinsko nesnago v hrib, izplake pa odtekajo ljudem v lonec!

Človek ni hotel ukrepati. Pač pa ukrepajo danes grozljive posledice — **podgane!** Zgodovina človeštva nam pove, da so podgane povzročitelj tisočletnih katastrof, ki so pokončale na milijone ljudi. Kugo prenašajo podganje bolhe. Znanstveniki so ugotovili, da ima en sam podganji par brez naravnih sovražnikov v treh letih kar 250.000 potomcev! Na vsaki podgani pa je nekaj sto bolh!

Kuge nismo za vedno pregnali! Svetovna zdravst-

vena organizacija opozarja, da kuga v svetu še vedno mori, in to po vseh kontinentih. In o tem nočemo ničesar vedeti, niti ukrepati.

Ni dolgo tega, ko me je sredi noči v mojem zavetju v Mihevku pod Lajšami, nekaj popraskalo po licu, nato pa butnilo med moje papirje ob ležišču. Ko sem prižgal luč, je od tam skočila za dobro ped dolga siva podgana v novo skrivališče. Ujel sem jo in jo zažgal, prej pa še fotografiral. Čez nekaj tednov je druga podgana prilezla v omarico z električnim števcem in napravila kratek stik, ki jo je ubil. To sem opazil šele zaradi smradu, ki je prihajal iz omarice. Okoliški kmetje so na podgane „že navajeni“.

Že deset let se na smetišče nad Lajšami kopiči ogromna kultura boleznin in epidemije. Komunalna inšpekcija molči. Sanitarne inšpekcije ni. Za deratizacijo ni denarja.

Kakor vsa doseganja opozorila, bo tudi to obtičalo v kakem arhivu, toda nihče ne more več odstraniti posledic tega brezumnega početja. Sanacija potoka Mihevk, ki je nekdaj slovel po izredni pitni vodi, je za vedno onemogočena, saj izvira nad smetiščem, potem pa teče pod njim. Pri nedavnih manevrih je vojak kljub opozorili zajel vodo za britje. Naslednjega dne je na obeh licih dobil izpuščaje. Kdo bo naše vojake opozarjal v prihodnje?

Društvo za varstvo okolja občine Škofja Loka

Delovni načrt

Društvo za varstvo okolja občine Škofja Loka se mora osredotočiti na žgoče probleme, ki se pojavljajo na območju občine Škofja Loka.

Zato je opozorilo na naslednje:

1. Ozaveščanje vseh, posebno pa odgovornih gospodarskih in drugih dejavnikov, je prvenstvena naloga našega društva.

2. Dejavno vključevanje DVO pri javnih razpravah ob reviziji letnih načrtov s pravočasnim opozarjanem na najpomembnejše probleme varstva okolja v občini Škofja Loka.

Onesnažen zrak, uničevanje rodovitne zemlje, hrup, zastrupljanje voda, zemlje in hrane, bo imelo – četudi bi takoj ukrepali – nepopravljive posledice na doraščajočo generacijo. Morebitno degeneracijo mlajšega rodu zaradi posledic onesnaženja bo treba načrtno preprečevati ter poostriži kontrolo zraka, hrane in vode.

V občini Škofja Loka bo treba pospeševati delovanje inšpekcijskih služb za varstvo okolja, okrepiti izvajanje predpisov in zakonov, kršitelje pa pozvati na odgovornost. Po katastru glavnih onesnaževalcev zemlje, zraka in vode občina Škofja Loka prav nič ne zaostaja za onesnaževanjem v Ljubljani, Medvodah, Kranju itd.

I. Varstvo voda

Voda se uporablja kot najbolj nepogrešljiv vir za življenje, ki je obenem vsaj na videz neusahljiv. Vendar je mišljenje o neusahljivosti vode zgrešeno.

Srednja poraba vode na prebivalca v Sloveniji je približno 400 l na dan, kar zahteva dnevno 750.000 m³ ali skoraj 9 m³/s, za tehnološke, obrtne in industrijske namene te živinorejo pa nam je danes potrebno okoli 18 do 20 m³/s, skupaj torej 27 do 29 m³/s.

Za vsako večjo rast porabe, kot jo navajajo, nimamo kritja, oziroma bi morali izrabljati površinske vode, ki bi jih morali predhodno očistiti in zelo drago plačati. Onesnaževanje vodotokov, posredno ali neposredno pa tudi podtalnice, je zato med poglavitnimi problemi tudi v škofjeloški občini. V naši občini sta močno onesnaženi obe Sori s pritoki; Sorško polje pa je predvideno za rezervat za pitno vodo, zato ga je treba zaščititi v skladu s predpisi o zaščiti podtalnic, saj ima pomen za našo občino in tudi za sosednjo ljubljansko.

II. Varstvo zraka

Industrija, ki se širi v dolinah in okolici Škofje Loke, že močno onesnažuje zrak posebno v Žireh,

Gorenji vasi, Poljanah, Železnikih, na Trati, v Škofji Loki in Ratečah. Onesnažen zrak posebno v meglenih jesenskih in zimskih dneh povzroča pogosta obolenja dihal posebno pri otrocih in starejših ljudeh. Vdihavanje onesnaženega zraka ne vpliva le na pljuča, temveč tudi na kri, srce in celotno počutje človeka.

Posledice poslabšanega zraka so številne: povečani stroški zdravljenja, večja umrljivost, povečano število izostankov z dela, manjša delovna sposobnost – skratka škoda je v gospodarstvu, zdravstvu, kulturi, SLO itd.

Škoda, ki nastaja zaradi onesnaženega zraka, je velika, vendar jo je težko natančno izmeriti in preračunati. V nekaterih razvitejših državah vlagajo ogromna sredstva v tovrstne študije.

V občini imamo primere, ko stojijo šole ali celo otroški vrtec v neposredni bližini tovarne, ki izpušča strupene pline v ozračje vselej, kadar je čistilna naprava (če sploh korektno deluje) preobremenjena.

Na področju občine bi si morali prizadevati za preprečevanje nadaljnje izgradnje industrije v neposredni bližini stanovanjskih naselij ali pa graditi tako industrijo, ki ne bi poslabšala že kritičnega stanja zraka.

Onesnažen zrak ima za posledico tudi onesnaženje zemlje in vode, škoduje rastlinam in živalim ter razjeda stavbe in kulturne spomenike.

Zrak ne pozna niti občinskih niti republiških meja, zato se bo treba pridružiti ne samo akcijam v občini, temveč tudi širšim družbenim akcijam, za katere so odgovorne službe v republiki.

Vendar se naša družba še vedno nerazumevajoče vede do varstva zraka in podcenjuje ta problem, kar pa ima lahko katastrofalne posledice. Najti je treba pot, da se temu še pravočasno izognemo.

III. Varstvo rodovitne zemlje

V škofjeloški občini je zelo zaskrbljujoče varstvo obdelovalne zemlje in ohranjanje kmetijstva in živinoreje tako v ravninskem svetu kot tudi v hribovitih območjih.

Slovenija je dežela, ki je po obsegu orne zemlje na prebivalca na zadnjem mestu v Evropi. Zahodna Nemčija, Francija, Jugoslavija imajo skoraj trikrat toliko orne zemlje na prebivalca. Takoj po vojni je prišlo v Sloveniji še 30 a obdelovalne zemlje na prebivalca, zdaj pride komaj 15 a, po nekaterih virih celo samo še 10 a.

Tanka plast prsti, ki omogoča življenje na našem planetu, je nastajala izredno dolgo. En sam milimeter rodovitne prsti nastane v približno tisoč letih, človek

pa lahko v kratkem pozida, zabetonira in uniči velike površine — za vedno.

Današnja generacija upravljalcev se premalo zaveda odgovornosti do novih rodov, katerim je treba ohraniti življenjski prostor.

Tudi v občini Škofja Loka bo treba zaustaviti neupravičeno in dostikrat nepremišljeno gradnjo na rodovitni zemlji, kajti domača pridelava hrane je ena glavnih strateško-vojaških postavk in čedalje pomembnejši dejavnik v mednarodni trgovini. Doma bomo morali pridelati toliko kakovostne, zdrave hrane, da ne bomo odvisni od tujega kruha.

Pri varovanju rodovitne zemlje pa se moramo spomniti tudi na stoletni boj našega naroda za neodvisnost in svobodo. To dvoje bomo imeli le, če bomo znali ohraniti naravno in kulturno dediščino naših prednikov in jo v čim bolj neokrnjeni obliki predajati generacijam, ki nam sledijo.

Poseben problem v občini je opuščanje in splošno dekultiviranje za kmetijstvo in živinorejo primernih višje ležečih območij, kar ima zelo neugodne posledice z vidika narodne obrambe, ohranjanja kulturne podobe krajine in zaposlovanja.

Najbolj žgoče naloge naloge v zvezi z ohranjanjem plodne zemlje v občini bodo:

- zaostri varstvo orne in obdelovalne zemlje na podlagi zakonsko sprejete zemljiške politike;
- omogočiti lastništvo ali zakup zemlje tistim, ki jo bodo obdelovali in s tem prispevali k ohranjanju obdelovalne zemlje in k povečanju proizvodnje hrane;
- preprečevati manipulacijo s plodno zemljo na podlagi osebnih interesov;
- preprečevati zastrupljanje zemlje s kemičnimi sredstvi;
- preprečevati razseljevanje višinskih območij, ki so ugodna za kmetijstvo ter razvoj živinoreje, sadjarstva, gozdarstva, čebelarstva, in skrbeti za povezavo teh območij z ustreznimi cestami, telefoni, podpirati gradnjo majhnih hidrocentral.

IV. Varstvo gorskega sveta

Skupaj z ZVOS si bo naše društvo moralo prizadevati, da čimprej zaščiti nah hribovski svet. DVO bo sodelovalo tudi s planinskimi društvi v naši občini in pomagalo uresničevati naravovarstvene cilje Planinske zveze Slovenije, ter z lovskimi in ribiškimi družinami.

V. Ureditev težav s posebnimi odpadki

Posebni odpadki so vsi razen komunalnih. Družbena skrb je potrebna za tiste posebne odpadke, ki imajo posebno nevarne lastnosti: toksičnost, nevarnost za zdravje, onesnaževanje voda, zraka, tal, infektivnost in kemijska agresivnost itd. Med nevarnosti za zdravje spada tudi koncernogenost in mutagenost (sprememba dednih lastnosti). Take nevarne snovi so: kisline, lugji, odpadna mineralna olja in gošče, katranske smole, razna organska topila, ostanke barv in lakov, odplake iz galvanizacij (sianidi in kromati),

odplake kemijske industrije, težke kovine in radioaktivni odpadki (rudnik urana v Žirovskem vrhu).

Nevarne odpadke je treba z različnimi postopki (nevtralizacija, razstrupitev, dehidracija, cepljenje emulzij itd.) pripraviti bodisi za reciklažo bodisi za sežig ali končno deponijo. V ta namen so potrebne občinske območne zbiralnice in ustrezen zbiralni in transportni sistem.

Na območju občine se bomo morali lotiti tega problema skupno in pri tem upoštevati republiške usmeritve, naše razmere ter finančne možnosti.

VI. Hrup

Na nekaterih območjih občine, pa tudi na marsikaterem delovnem mestu ni nič manjši problem tudi varstvo pred hrupom. V javnost pa še niso prodrla spoznanja in znanstvene ugotovitve o škodljivosti hrupa za zdravje in delovno sposobnost človeka.

Čeprav imamo zakon o varstvu pred hrupom, pa ga v praksi v celoti zanemarjamo.

Med najbolj nujne naloge štejemo:

1. V sredstvih javnega obveščanja, šolah in drugje moramo seznanjati ljudi s škodljivostjo hrupa.
2. Doseči izvajanje zakona o varstvu pred hrupom.
3. Okrepiti inšpekcijske službe ter ustrezno kaznovati kršilce.
4. Poostri varstvene ukrepe v tovarnah za zaščito delavcev.

VII. Razno

Na področju občine obstajajo še mnogi problemi, kot so: varstvo rastlinskega in živalskega sveta ter kulturnih spomenikov.

Mnoge živalske in rastlinske vrste so ogrožene zaradi krčenja življenjskega prostora, rušenja naravnega ravnotežka, neodgovorne rabe pesticidov itd. Te pojave bo v okviru društva preučevala posebna komisija, v kateri naj sodelujejo biologi in drugi strokovnjaki.

Končne ugotovitve

Zanimanje za probleme varstva okolja je vedno večje tako v svetu kot tudi pri nas. Število ljudi, ki so pripravljene sodelovati zaradi zaskrbljenosti nad vse težjimi ekološkimi razmerami, vidno narašča, tako med političnimi, kulturnimi in socialnimi delavci, med strokovnjaki z različnih področij, posebno pa med mladino. Najmanj razumevanja za varstvo okolja je navadno med gospodarstveniki — politiki.

V DVO bo treba vključevati ljudi, ki se zavedajo pomembnosti varstva okolja, torej delavce, kmete, strokovnjake, družbenopolitične delavce ter vse druge iz občine, ki bi bili sposobni, seznanjeni s pravili društva sodelovanje s krajevnimi skupnostmi, lovci, sodelovati pri reševanju varstva okolja.

Društvo bo moralo imeti pregled nad obstoječim

stanjem okolja v občini ter nad zakonodajo s področja varstva okolja.

DVO Škofja Loka bo moralo trajno skrbeti za izobraževanje in seznanjanje svojih članov z vsemi področji varstva okolja. Krepiti bo treba sodelovanje z Zvezo društev za varstvo okoljater Republiškim komitejem za varstvo okolja in podobnimi institucijami, tako v republiškem kot tudi v jugoslovan-skem merilu.

Prizadevanja za varstvo okolja v občini bodo morala biti celovita in konkretna.

Potrebno bo pravočasno opozarjanje na zdravju škodljive pojave in posege v okolje.

Izkoreniniti bomo morali mišljenje vseh tistih, ki vidijo v prizadevanju za varstvo okolja zaviralni dejavnik; proti nedemokratičnim postopkom pri sprejemanju odločitev skupnega interesa, ki pogosto postavljajo občane pred gotova dejstva in že izdelane načrte.

V prostorskih načrtih občine bo treba bolj kot doslej upoštevati medobčinsko povezanost, ekološko soodvisnost, prometno in energetsko pogojenost itd.

Pozivati bo treba na vsestransko varčevanje z energijo in drugimi naravnimi dobrinami ter na pametno izkoriščanje kmetijskih zemljišč.

DVO Škofja Loka naj daje konkretne predloge za rešitev žgočih problemov.

Predlogi za reševanje vprašanj s področja človekovega in naravnega okolja naj bodo vselej v skladu z dolgoročnimi in širšimi družbenimi interesi in naj zavirajo uresničevanje nezdravih lokalističnih interesov, ki dōstikrat ne upoštevajo osnovnih načel naše ustanove, da ima vsak občan pravico živeti v zdravem življenjskem okolju in dolžnost prizadevati si za uresničitev cilja.

Škofja Loka, 31. julij 1983

Poročilo predsednika Franca Pintarja na občnem zboru 1984

Tovariši in tovarišice, v naši občini smo še zelo mlado društvo, ki se v svoje delo šele uvaja. Naš prostor je na več žariščih močno onesnažen. Omenim naj rudnik urana, kjer se po podatkih, ki jih imamo, onesnaženost vidno stopnjuje in narašča.

Problem onesnaženosti pozna Marmor, Termika, skratka vsa industrija je v svojih programih razvijala le količinsko proizvodnjo, ni pa v svoje načrte vnašala postopkov in akcij, ki bi prebivalcem zagotavljali zdravo in čisto okolje.

Znaki, nezdravega okolja so vidni v strugah in na bregovih rek, dokazi so saje in prah na naših poljih itd.

V okolici Škofje Loke ugotavljajo nadpovprečna obolenja dihal. Posebne težave so s smetmi in odpadki, saj jih odvažamo na razna mesta v občini.

Tudi do narave naša uradna miselnost nima pravega odnosa. V preteklih letih so v naši občini brezglavo odvzemali kmetijstvu precej hektarov najlepših

površin, čeprav vemo, da je naša občina v glavnem hribovita. Le malo, oziroma 1200 ha površin je lepih, ravnih in spadajo v 1. kategorijo kmetijskih zemljišč. V preteklosti so gradnji uradno namenjali 15 do 20 ha letno, in to povečini le površine 1. kategorije. Koliko so uničili takih površin s črnimi gradnjami, o tem pa sploh nimamo podatkov.

Če bomo gradnjo nadaljevali z istim tempom, potem naša občina v naslednjih šestdesetih letih ne bo imela niti hektarja ravninske zemlje.

Kako potem zadovoljiti oskrbo s hrano 35.000 prebivalcem v kritičnih časih, to pa je takoj, ko odpove promet, kakšnega poznamo danes. Omenim naj, da ima občina presežke le pri mesu, mleku in krompirju, za vse druge živilske izdelke pa smo deficitarni oziroma jih moramo uvažati.

Dobrin, ki nam jih nudi narava, ne znamo ali pa nočemo ceniti in jih izrabiti tako, da bi zadovoljili svoje potrebe, npr. pri elektriki — male vodne elektrarne.

Narava in njene dobrine pa bi ostale nepoškodovane in na voljo našim zanamcem.

Tudi z družbenimi in mnogokrat tudi s svojimi sredstvi ne znamo ali pa nočemo ekonomično ravnati. Posledica tega ravnanja je naša težka gospodarska situacija.

Vse navedeno nas je pripeljalo do situacije, zaradi katere moramo misliti na čase, ki so pred nami, oziroma ko nas več ne bo, o našem gospodarjenju in obnašanju pabodo sodbo pisali zanamci.

O naših prednikih lahko trdimo, da so znali ceniti naravo, čeprav so bili med njimi le redki izobraženci. Dokaz za to so naši gozdovi, reke pa tudi urbana področja, saj so pozidali le zemljo slabe kvalitete, boljšo pa ohranili za obdelavo.

Opisana situacija je dala dovolj povoda, da je marsikdo začel razmišljati, kako pri odgovornih ljudeh zbuditi čut odgovornosti pri opravljanju družbenih funkcij, katerih naloga je, da odločajo o usodi narave oziroma sredstev.

Posledica takih razmišljanj je prav gotovo ustanavljanje naših društev za varstvo okolja. Ta društva po številu stalno naraščajo, v nekaterih industrijskih državah preraščajo celo v stranke. Človeštvo se je začelo zavedati, da je eden od glavnih pogojev za življenje čisto okolje, pa tudi hrana je v dani situaciji postala strateško orožje. Tudi število članstva v društvih pri nas stalno narašča.

V društvu smo svoje dejavnosti opredelili z delovnim načrtom do leta 1985. Nekaj izvodov delovnega načrta in društvenih pravil imamo na voljo za tiste, ki bi želeli vstopiti v društvo.

Na ustanovnem občnem zboru, dne 28. avgusta 1983 smo te dokumente potrdili in tudi sprejeli.

Za redno delovanje društva je bil izvoljen 13-članski izvršni odbor. Poleg izvršnega odbora smo izvolili komisijo za čuvanje zraka, vode, hrane, ravnanja z odpadki in reciklažo in varstvo pred hrupom.

Druga komisija skrbi za urejanje prostora, krajine, njena naloga je varstvo plodne zemlje, gozdov ter varstvo kulturne dediščine. K sodelovanju lahko

povabimo tudi razne strokovnjake in občane. Izvo-ljen je bil tudi nadzorni odbor ter častno razsodišče. Izvršni odbor je imel v preteklem letu pet sej, na dve smo vabili tudi člane komisije.

Na sejah smo zavzemali stališča in dajali pripom-be k Zakonu o urbanističnem urejanju naselij, k Zakonu o zaščiti kmetijskih zemljišč in k Zakonu o gozdovih. Na tretji seji smo dali pripombe k smer-nicam urbanističnega načrta za Poljansko dolino. Ocenili smo tudi kategorizacijo kmetijskih zemljišč v naši občini. Zahtevali smo izvajanje meritev onesna-ženosti na področju Škofje Loke. Ugotavljamo, da meritve slabo, pomanjkljivo ali pa jih sploh ne oprav-ljajo. Na primer rudnik nam je maja tega leta pos-tregel s podatki iz leta 1978. O svojih stališčih smo obveščali pristojne organe, a stanje se kljub temu ni dosti popravilo, posebno ne na Trati.

Vodno skupnost Kranj smo zaprosili, da nam raz-loži načrt za urejanje poplavnih področij ob rekah, zlasti zemljišča pod Godešičem, ki ga redno poplav-lja Sora.

Tudi občino smo prosili za članstvo v družbenem

svetu. Na žalost moramo ugotoviti, da naša avtor-i teta ne odtehta njihovih odgovorov.

V našem delovnem načrtu je zapisano, da je cilj društva sodelovanje s krajevnimi skupnostmi, lovci, ribiči, planinci, predvsem pa s šolami in zdravstve-nimi delavci.

Poročati moramo, da nam do zdaj še ni uspelo v vseh krajevnih skupnostih vzpostaviti sodelovanja, kar je razumljivo, saj nekatere še nimajo člana v našem društvu.

Povezava z Zvezo društev za varstvo okolja v Sloveniji je dobra. Ob tej priložnosti se njenim pred-stavnikom najlepše zahvalim.

Na koncu poročila prosim vse prisotne, da v poz-nejši razpravi sodelujejo, saj upam, da bo tudi raz-prava dala nove napotke v delu našega mladega druš-tva. Člani društva se prav gotovo ne borimo za osebne koristi, ampak za koristi vseh nas, še posebno pa koristi generacij, ki bodo prihajale za nami.

V Škofji Loki, dne 21. oktobra 1984

Miran Naglič

Krajski sistemi in pridelovanje hrane na žirovsko-rovtarskem območju

V zadnjih desetih letih postaja opredelitev in uporaba prostora za različne namembnosti vse bolj sporna. Začeli smo se zavedati, da nudi le lastna kmetijska proizvodnja trden temelj vsestranskemu napredku družbe. Žal pa se ta ugotovitev sama po sebi ne ujema z željami in potrebami urbanističnega razvoja, saj se obe veji človekovega udejstvovanja srečujeta na kakovostnih zemljiščih, ki omogočajo (po trditvah urbanistov) najracionalnejšo gradnjo in zagotavljajo maksimalno kmetijsko proizvodnjo, ob najnižjih stroških. Zaradi tega konflikta urbanizma in kmetijstva moramo temeljito preučiti potrebe in možnosti obeh dejavnosti ter na podlagi ugotovitev odločati o nadaljnji človekovi usodi.

Opredelitev področja

Obravnava področje obsega tri krajevne skupnosti (KS): Žiri, Rovte in Vrh nad Rovtami, ki zajemajo skupno 25 vasi. Glede na upravno politične meje je področje razdeljeno na dva dela, in sicer spada področje KS Žiri v občino Škofja Loka, področje KS Rovte in Vrh nad Rovtami pa v občino Logatec, sicer pa je to enotno področje z nekaterimi specifičnimi značilnostmi. Področje obsega skupno 65,29 km² površine. Za kmetijstvo je primernih le 33,6 % ali 2529 ha zemljišč. Absolutni travnati svet obsega 1749 ha ali 69,1 % kmetijskih zemljišč. Njegovo absolutnost določajo zlasti:

- plitva tla, s slabimi fizikalnimi in kemičnimi lastnostmi
- relief (nadmorska višina, razgibanost terena, strme lege)
- podnebje (veliko padavin, kratka vegetacijska doba, pozne pozebe).

Nadmorska višina znaša 470 do 1000 m. Letno pade povprečno 1879 mm padavin (55 letno povprečje). Povprečna letna temperatura je 7,7°C. Po Langovem dežnem faktorju, ki znaša 244, lahko označimo podnebje tega področja kot perhumidno, kar moramo upoštevati pri načrtovanju kmetijstva.

Rastna doba med pragoma 5°C znaša 216 dni. Snežna odeja (nad 1 cm) leži povprečno 72 dni.

Natančneje bi lahko opredelili obravnavano področje glede na podnebne razmere v predhodno območje med območjem visokega Krasa in območjem neposrednega vpliva alpskega podnebnja.

Matična osnova

Matični substrat (petografska osnova) je nastal

večinoma v mezozoiku (triadi), paleozoiku (permu) in holoceni (aluviju) in ga v glavnem zastopajo:

- apnenci in dolomiti s skrilavci in peščenjaki,
- permakarbonski (grödenski) skladi,
- aluvialni nanosi.

Za apnence in dolomite je značilno, da so relativno stabilni in slabo vodopropustni, erozijsko delovanje različnih podnebnih dejavnikov pa je, tudi če so razgaljeni, omejeno s počasnim preperevanjem. Ker je večina obravnavanih kamenin obrasla z gozdom ali travinjem, ni opaziti erozije.

Pod strmimi pobočji apnencev in dolomitov so v blažjih nagibih odloženi tanjši ali debelejši sloji peska in grušča. Ta podlaga je srednje vodopropustna, pogojno stabilna in zelo erodibilna. Ker je dobro obrasla z rastlinsko odejo, ni opaziti zaznavnih pojavov spiranja in odpavljanja.

Značilno za kamenine permkarbonskih skladov je, da so kljub globoki preperelosti in tektonsko pregnetenosti slabo propustne za vodo, zaradi česar je površinski odtok padavinskih voda velik. Kamenine so relativno stabilne, kljub temu pa, če so razgaljene, podvržene močni eroziji. Mnogo bolj labilni od matične osnove so prepereli nanosi, kjer se menjavajo sloji srednje propustnega erozijskega drobirja skrilavcev in peščenjakov z nepropustnimi plastmi odložene gline in melja, ki povzročajo nevarne drsnine. Ti nanosi so zelo erodibilni in jih spremljajo pojavi plazanja.

V zgornjih območjih vodotokov, kjer je voda spirala drobne frakcije, odlagala pa srednje in grobe frakcije, je nastala podlaga, za katero je značilna dobra propustnost za zrak in vodo, zato so tla, nastala na tej podlagi, kakovostna in primerna za različno uporabo. Na področju, kjer so vode zaradi majhnih padcev ali velikega razlivanja odlagale pretežno drobne frakcije plavin, je nastala podlaga, za katero je značilna slaba propustnost za zrak in vodo, visok nivo podtalnice in občasna poplavljenost. Ta tla so ob sedanjem stanju primerna le za travniško proizvodnjo. Z regulacijo Sore, Račeve in Rovtarice ter z ustreznimi agromelioracijskimi deli bi pridobili približno 260 ha kvalitetnejših kmetijskih površin.

Krajski sistemi

V naših razmerah ima matična osnova velik vpliv na smer in hitrost nastanka tal, kot zmes mineralnih in organskih snovi, ki omogoča življenje rastlinam. Iz tega sledi, da se pojavljajo na isti litološki osnovi enake ali podobne združbe tal, pedosekvence, ki

opredeljujejo tudi ekološke pogoje ali „naravne danosti“, oziroma se pojavljajo na različnih litoloških osnovah različne združbe tal z različnimi ali podobnimi lastnostmi. Posamezne pedosekvence zajemajo navadno sklenjeno geografsko področje znotraj naravnih regij in opredeljujejo **tip krajine**. Poznavanje pedosekvenec določenega področja ima to praktično vrednost, da lahko na tej osnovi določimo **funkcijo naravnih danosti** tega področja, kar je pomembno za **smotno izrabo prostora in varstvo okolja**.

Skladno s pojavljanjem določene litološke osnove zasledimo na žirovsko-rovtarskem področju naslednje tipe krajin:

- krajina na glinah in ilovicah,
- krajina na apnencih in dolomitih,
- krajina na nekarbonatnih kameninah.

Krajina na glinah in ilovicah

Tega tipa krajine je na obravnavanem področju najmanj, najdemo ga na sedimentih glin ter ilovic v ravninskih predelih povodij Sore, Račeve in Rovtarice. Zanj je značilna visoka podtalnica ali stojna voda na površini, možnost poplav, večja relativna zračna vlažnost ozračja, prehodnost terena je otežena, nosilnost tal slaba, zmanjšana možnost izrabe tal (travništvo) velika sorptivna sposobnost tal in majhna propustnost tal za vodo.

V zadnjem času načrtujemo regulacijo Sore, ob kateri leži večina teh zemljišč. Še prej pa moramo določiti tla, namenjena za izgradnjo industrijske cone in ona za kmetijstvo. Tudi znotraj prostora, namenjenega za kmetijstvo moramo razdeliti njivsko področje in področje travinja ter skladno s sprejetimi odločitvami izvesti predvsem osnovno odvodnjo (regulacija Sore) in agromelioracije. Agromelioracije neugodnih hidromorfnih tal so izredno drage, poleg tega pa jih (na osnovi dosedanjih izkušenj), moramo po 20 do 30 letih ponoviti. Zato se na močno zamočvirjenem področju (spodnji del žirovske kotline) raje odločimo za izgradnjo industrijske cone, oziroma za enostavnejše in cenejše ukrepe osnovne odvodnje, ki so pa, seveda tudi manj učinkoviti. S tem bi lahko znatno izboljšali rast travne ruše in detelj ter omogočili občasno setev koruze in poljščin, ki potrebujejo več vlage oziroma dobro prenašajo odvečno vodo.

Na boljših, manj zaglejenih tleh, se lahko odločimo (če so za to zainteresirani tudi lastniki zemlje) za popolnejše in dražje ukrepe, ki bodo močnejše znižali nivo podtalnice in omogočili normalno njivsko proizvodnjo.

Skladno s pripravo regulacije Sore in agromelioracije bi se morali lotiti tudi komasacije zemljišč, saj je posestna struktura prav na tem delu zemljišč najbolj neugodna in ne dopušča intenzivne rabe površin. Pri tem naj omenimo, da je bil pred 25 leti že narejen in delno izpeljan koncept zložbe zemljišč in ureditve vodnega režima žirovskega polja, vendar je pozneje zaradi različnih vzrokov propadel.

Razvoj industrije si prizadeva, hkrati pa je spre-

jemljiv tudi z ekološkega vidika (velika sorpcijska sposobnost tal), da se industrijska cona razširi severno od obstoječih obratov do struge Sore, kjer so tudi najbolj neugodne talne razmere. Vendar je ob tem treba upoštevati, da so edino površine, ki ležijo ob strugah rek in tvorijo pedosekvenco na glinah in ilovicah, ravnina in zato primerne za strojno obdelavo oziroma za intenzivno kmetijsko proizvodnjo, zato moramo z njimi skrajno racionalno razpolagati.

Nekoliko dvignjeno nad omenjenim območjem, kjer ležijo vasi Rakulk, Dobračeva, Stara vas, Nova vas, Žiri nahajamo najkvalitetnejša kmetijska zemljišča, kjer zaradi blage nagnjenosti terena in razmerno ugodnih fizikalnih lastnosti tal površinska voda hitro odteče, žal pa so te površine večinoma že pozidane. Ta zemljišča moramo absolutno zaščititi pred vsako nadaljnjo urbanizacijo, težišče stanovanjske gradnje pa prenesti na druga, bolj primerna zemljišča.

Krajina na apnencih in dolomitih

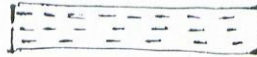
Ta tip krajine je na obravnavanem območju najmočnejše zastopan in ima tudi iz tega vidika za kmetijstvo največji pomen.

Značilnosti tega tipa krajine so naslednje: obilo padavin, ki se hitro odcede v podtalje, težave z vodo zaradi slabo razvite hidrografske mreže, problem odpadnih voda, velik delež gozdov, predvsem bukovih, velika nosilnost terena, razgiban relief omogoča idealno podlago bivanjskemu prostoru in nudi dobre možnosti za kamuflažo objektov. kraški pojavi (vrtače, ponikalnice, suhe doline), dobra cirkulacija zraka, obilo sončnih dni pozimi (ni megle) . . .

Na tem območju je oblikovan specifičen podsistem omenjene pedosekvence, ki ga določajo apnenec in dolomitom primešani skrilavci in peščenjaki, in povzročajo zaobljene, kopaste vrhove in doline z debelejšo plastjo talne odeje in večjo vododržno sposobnostjo. Ta območja, ki zajemajo vasi Breznica, Ravne, Goropeke, Opale, Izgorje, Vrh nad Rovtami, Praprotno brdo, Rovte, del Petkovca, so zaradi tega za kmetijstvo bolj primerni, saj so kmetijske površine manj strme in še primerne za delno strojno obdelavo, tu je tudi večji delež njiv, ki pa so žal premajhne za intenzivno poljedelsko proizvodnjo. Ta tip krajine se razteza na nadmorski višini 600 do 1000 m, kjer prevladujejo kmetje-celki (razen vasi Breznica, Izgorje in Rovte), usmerjene v živinorejsko proizvodnjo. Na njivah pridelujejo krompir in krušna žita, v zadnjih letih pa tudi nekaj silažne koruze. Kljub relativno ugodnim razmeram za živinorejsko proizvodnjo pa izkoriščanje travinja ni takšno, kot bi si želeli. Za to je kriva slaba kmetijska politika, ki se tudi v zadnjih letih ni izboljšala, ter neugodna starostna in izobrazbena struktura kmečkega prebivalstva. V prihodnje moramo več pozornosti posvetiti intenzivnemu izkoriščanju teh površin s pašnokosnim sistemom izrabe travinja, saj je le tako možno izkoriščati travno rušo v času, ko je pridelek hranilnih snovi največji in vzdrževati njeno maksimalno proizvodno

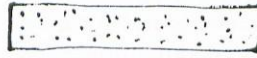
nanosi gline in ilovice

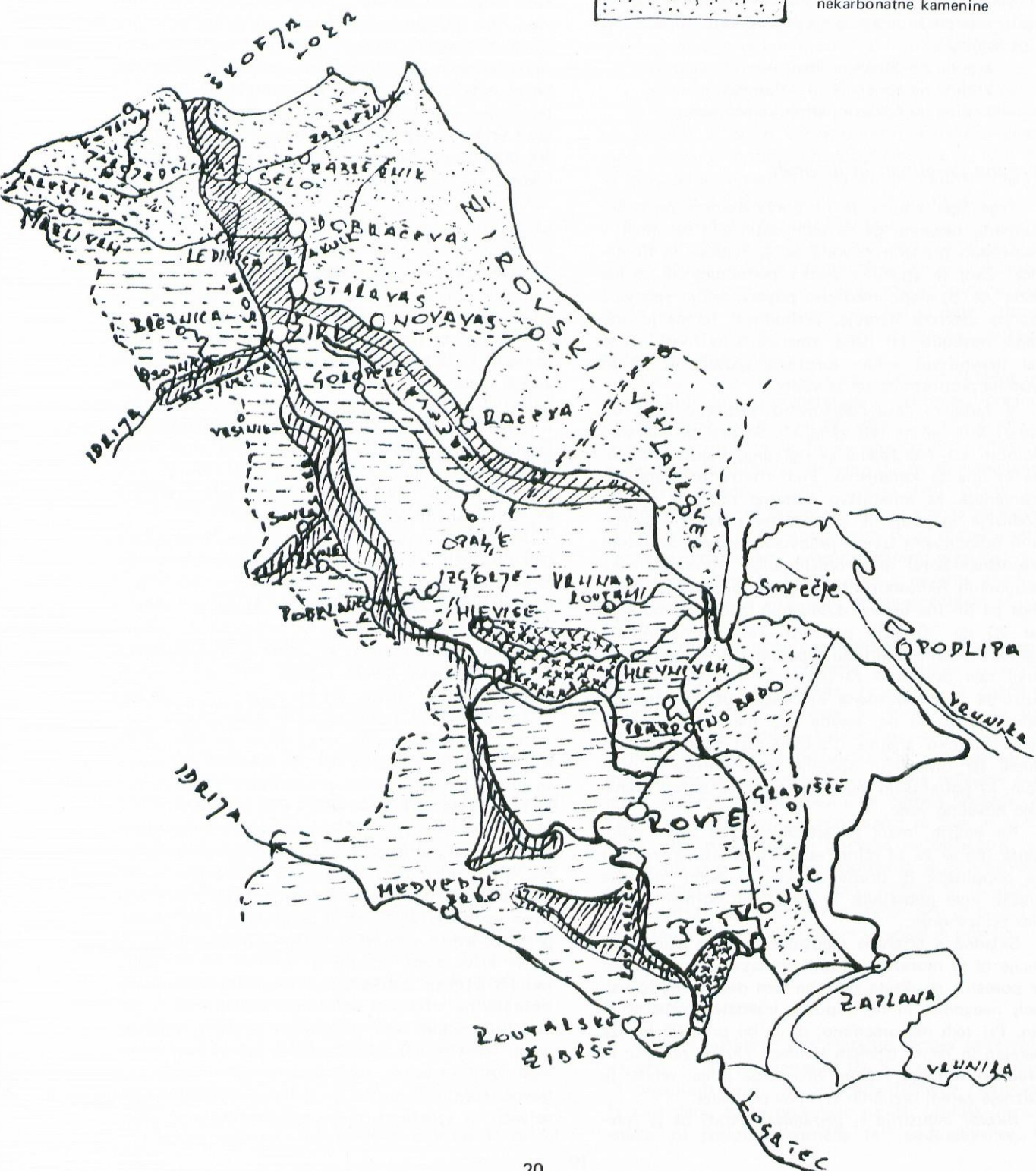
apnenci + dolomiti
s skriljavci in peščenjaki

dolomiti

nekarbonatne kamenine

sposobnost ob najmanjših stroških. Na področju, kjer ovira tak razvoj neugodna posestna struktura, moramo opraviti komasacijo zemljišč in tako spodbujati optimalno izrabo proizvodnih zmogljivosti, ki jih nudi zemlja.

Kot tip proizvodne usmeritve živinoreje je tu uveljavljena mlečno-mesna proizvodnja. Ali se posamezne kmetije odločajo za prvo ali drugo smer kmetijske proizvodnje, pa je odvisno od naravnih možnosti posamezne kmetije, razvitosti infrastrukture, oddaljenosti zbiralnih prog za mleko, od želja ljudi, ki živijo in delajo na kmetijah in od trenutnega povpraševanja na trgu s kmetijskimi pridelki. Ozko specializiranih kmetij (samo mlečna ali samo mesna proizvodnja) je malo. Na celem področju so samo tri kmetije usmerjene izključno v mlečno proizvodnjo.

V bližini središč (Žiri, Rovte) prevladuje tip manjše, mešane kmetije, kjer je eden od družinskih članov zaposlen. V glavnem se ukvarjajo s pitanjem živine, namenjeno za trg, s tem da redi vsaka kmetija še po eno do tri krave oskrbovanje družine z mlekom, in delno zaradi prireje telet za pitanje.

Tudi v prihodnje bo ostala prevladujoča panoga kmetijstva na tem področju živinoreja z omenjenima proizvodnima usmeritvama, nekoliko več pozornosti bomo morali nameniti razvoju vzreje plemenskih telic na paši, za kar obstajajo idealne možnosti. Poljedelstvo se tudi v prihodnje ne bo razvijalo v smeri tržne proizvodnje, kot bi to nekateri želeli, saj za to ni realnih naravnih možnosti. Komparativna prednost hribovskega kmetijstva, kakršno je zastopano na obravnavanem območju, je vsekakor intenzivno izkoriščanje proizvodnih zmogljivosti travinja, poljedelska proizvodnja pa, kolikor jo je, je namenjena le za samooskrbo prebivalstva. V prihodnje pa ji kaže nameniti več pozornosti za zagotavljanje pridelkov za potrebe SLO, kar se je pokazalo za slovenski narod življenjsko pomembno v pretekli vojni, ko so hribovske kmetije oskrbovale partizansko vojsko.

Tudi v tem krajinskem sistemu opažamo neracionalno izrabo kmetijskih zemljišč.

Tako naprimer na področju Rovt zazidavajo kakovostne kmetijske površine, kljub temu da obstajajo zelo primerne poselitvene lege na pobočjih ob gozdnem robu itd.

V zadnjem času, ko si industrija utira pot, tudi v Rovte, moramo biti pozorni na vrst te dejavnosti glede na kakovost odpadnih voda in izbiro primerne lokacije.

Krajina na nekarbonatnih kameninah

Litološko osnovo te pedosekvence sestavljajo predvsem permkarbonske kamenine (grödenski skladi). Za ta tip krajine, kamor uvrščamo vasi Jarčja dolina, Žirovski vrh, Lavrovec in del Petkovca, je značilna velika obraslost površin z gozdom, v katerega so vrinjene kmetije (celki) s pripadajočimi kmetijskimi površinami. Glavni vir dohodka teh kmetij je gozdarstvo in šele nato kmetijska dejavnost. Od talnih oblik so tu zastopana kisljaka tla in rjavjaka tla.

Zanje je značilna majhna nasičenost z bazami, velika zakisanost (pH v KCl = 3,7 do 4,3), pomanjkanje fosforja (vsebnost 0,5 mg/100 g tal) kalija (vsebnost 8 do 9 mg/100 g tal) in dušika. Z dosedanjimi izkušnjami smo ugotovili, da je mogoče z ustreznimi agrotehničnimi ukrepi (primerno gnojenje, optimalna raba, v skrajnem primeru obnova ruše) doseči tudi 60 do 80 dt pridelka sena na hektar.

Osnovne značilnosti tega krajinskega sistema so: hribovit relief z zaobljenimi slemenimi, možnost plazenja (povirna voda), slabo stabilen svet, velik delež gozdov, razvita hidrografska mreža v grapah. Če si nekoliko natančneje ogledamo naše grape, lahko vidimo ostanke številnih pregrad in jezov ob nekdanjih mlinih in žagah, ki so stoletja dajali kruh prebivalcem, nazadnje pa jih je odplaval tok razvoja tehnike in neracionalen odnos do energije. V sedanjem času, ko postaja energija vse dražja, bi z obnovitvijo pregrad lahko v teh grapah postavili majhne hidrocentrale in izkoristili vode za pridobivanje električne energije. Komparativna prednost hribovskega kmetijstva je namreč tudi v tem, da išče nacionalne oblike pridelovanja hrane tudi v manj ugodnih ekoloških razmerah. Teh prednosti se še vse premalo zavedamo in uporabljamo, saj so naša ravnanja z vodo še vedno usmerjena v čim hitrejšo oddajo vode v nižje-ležeča območja.

Ker je na strmih svetovih navadno bolj plitka, za kmetijstvo manj primerna plast tal, moramo vso stanovanjsko gradnjo preusmeriti na obrobja dolin in kakovostnejših kmetijskih površin, na pobočja hribov z razgibanim reliefom, kjer prevladujejo slabši travniki in manj kakovosten gozd.

S tem bomo dosegli:

- za približno 30 do 40 % boljšo izrabo sončne energije,
- večjo potresno varnost stavb, saj temeljijo stavbe zaradi plitve plasti zemlje, neposredno na matični kamenini,
- stopničasta gradnja ne zahteva posebnih statičnih opor in nosilcev,
- pri izkopu temeljev (npr. apnenca in dolomita) pridobimo tudi gradbeni material,
- sprejem TV oddaj je boljši,
- naravni gozdovi v bližini delujejo kot zvočna zavesa ter dajejo svež in čist zrak,
- lepi razgledi,
- omogoča izgradnjo zaklonišč v samo kamninsko osnovo.

Omenjene lastnosti naše pokrajine bodo morali upoštevati tudi načrtovalci urbanističnega razvoja in za pozidavo izbrati manj kakovostna kmetijska zemljišča, ki jih je v tem okolju na pretek in nudijo razmeroma kakovostno osnovo bivanjskemu prostoru, saj bo le na ta način možno za daljšo dobo zagotoviti dovolj hrane in primerno okolje za nas – ljudi.

Datum: 4.4.1983

dr. Peter Fister

Prenova stavbne dediščine v Žireh

Dileme in usmeritve

Čeprav so bile želje po ohranjanju značilnosti žirovskega prostora in posebnosti, ki jih je v njem ustvarjal žirovski človek, že mnogokrat bolj ali manj glasno povedane, se zdi, da je prav Žirovski občasnik v četrti, peti in šesti številki prevzel največjo pobudo¹. Razmišljanja, strokovni članki in drugi prispevki so drug za drugim skušali dopovedati, da je *prenova Žirov tako potrebna kot kruh*: njen cilj naj bi bil ohranitev in hkratna posodobitev tistih značilnosti, ki bi Žirovcem tudi v prihodnje dajale občutek, da so „doma“ in da so bili vedno sposobni tudi sami ustvarjati nekaj posebnega, kar ni le posneto po tujih vzorih. Okolje, v katerem btlvajo, naj ne bi izgubilo v mnogih generacijah pridobljenih vrednot; te naj bi postale izhodišče za boljše oblikovan bivalni prostor prihodnjih rodov.

Tako smo vsi, ki smo sodelovali v raziskavah, analizah in v ustvarjanju predlogov za take cilje, skušali vsak po svoje prispevati k tej nalogi. Danes že lahko z mnogo gotovosti povemo, kaj je tisto, kar so vrednega zgradili ali oblikovali Žirovci in se je ohranilo do današnjih dni, povemo pa lahko tudi to, kako naj bi najustrezneje obnovili te vrednote, da ne bodo postale le mrtev razstavni predmet, ampak del življenja. Vse to pa so, žal, šele strokovne ocene, ki bi jih morali podpreti ali vsaj ovrednotiti tudi Žirovci sami, če bodo v začetku zadane cilje res hoteli tudi uresničiti.

Še preden bom skušal strnjeno dati osnovne ugotovitve in strokovne predloge, ki so nastajali v večletni akciji, predvsem pa v preteklih dveh letih, moram povedati tudi naslednje: *usoda žirovske kulturne dediščine, ki naj bi postala izhodišče za oblikovanje boljše prihodnosti, je povsem v rokah Žirovcev samih!* Naslednja pobuda mora priti iz kraja in od ljudi, katerim bodo kulturne vrednote tudi namenjene. Doslej je bilo kljub naporom posameznikov, strokovnih in družbenih inštitucij ali v svoje Žiri zaljubljenih domačinov, tega stika še premalo. Želeli smo angažirati vsaj prebivalce tistih delov, kjer so ohranjene največje vrednote, pa tiste skupnosti, ki kakorkoli sodelujejo pri oblikovanju življenja in podobe domačega kraja. Kot smo v začetku napovedovali, smo hoteli ustvariti možnost za „odprto načrtovanje“, v katerem ne bi imeli besede le strokovnjaki, ampak vsi, ki jih kakorkoli zanimajo Žiri. Priznati moramo, da nam to ni uspelo. Zato sedaj lahko povzamemo le strokovne ugotovitve, ki naj bi postale izhodišča za uresničevanje zadane naloge, ne morejo pa to biti tudi že končne odločitve, povezane z življenjem.

Tak način „odprtega“ strokovnega dela nikakor

ni demagogija, ampak nujnost! To se je pokazalo tudi v Žireh, kjer smo že med delom zadeli ob nekaj problemov, ki jih ni mogoče drugače reševati kot s skupnimi napor. Razumljivo je, da ni mogoče vsakemu posamezniku ločeno razložiti celovitega pogleda na prenovo Žiri; ta bi se lahko ustvaril šele ob daljšem sodelovanju in ob spoznavanju vzrokov in posledic v širšem prostoru, ne le ob težavah, ki jih ima vsak lastnik hiše ali njenega dela. Zato so tudi nastale (in bodo še nastajale!) ovire, ko ugotavljamo, da s širšega vidika in po strokovni presoji ni mogoče uresničiti nekaterih želja, ki so zrasle iz preozkega pogleda na prenovo posameznih stavb ali (celo le) njihovih delov. To je torej naloga, ki čaka Žirovce same in prav gotovo bodo zastavljene cilje uresničili, če se bodo odkrito pogovorili o smotrih in željah v prenovi žirovske kulturne dediščine.

Morda je za začetek potrebna še dodatna spodbuda: *vsaj del javnega prostora ali vsaj eno stavbo bi morali prenoviti tako, da bi postala vzorec za upravičenost celotne akcije*. Tudi v tem bodo morale Žiri kot celota opraviti začetno delo; iz tujih in domačih izkušenj vemo, da je sicer veliko vredna spodbuda, ki jo ustvari posameznik, a se tega ne da primerjati z vzorcem, ki ga ustvari skupnost. Nekaj predlogov za take vzorce smo že predstavili in bodo kasneje še enkrat omenjeni. Vendar pa moramo vsi, ki sicer lahko strokovno marsikaj svetujemo, prisluhniti tudi potrebam resničnih uporabnikov prostora, zato je izbor prednostnih nalog predvsem stvar kraja samega — seveda po predhodno opravljenem dogovarjanju in po spoznanju vseh strokovno utemeljenih kriterijev.

Nekaj napotkov — ali morda bolj vzgoje — za tako delo je že bilo posredovanih žirovski javnosti.² Pričakovali smo, da bo več zanimanja, zato morda še nekaj besed o metodi odločanja, o kriterijih za pravilne odločitve, kar pa bo treba razložiti posebej in ob vsakem primeru. Nekatero strokovno ugotovitve bodo morda še ostale nerazumljive, vendar bi bilo najbolje, če bi se čimprej neposredno lotili resničnega problema, ker bi le tako hkrati spoznali tudi strokovne osnove. Med temi bo morda še najlažje dosegljiva interdisciplinarnost, saj so osnovne ugotovitve različnih strokovnih analiz že bile objavljene in v veliki meri upoštewane tudi pri danih predlogih. Teže se bo odločati o tem, kaj je treba storiti predvsem v prid skupnosti in kaj za posameznika. To vprašanje je za Žiri še toliko večje, saj v nasprotju z drugimi kraji *tu ni možnosti, da bi preprosto izločili del naselja in ga „zaščitili“ s prenovo, ampak so le posamezne stavbe in manjši prostori tisti, ki so nekaj vredni v celotnem prostoru današnjih „velikih Žirov“*.

Gradivo za prenovu stavbne dediščine v Žireh

O teoretičnih razlogih za prenovu stavbne dediščine v Žireh je bilo že mnogo napisanega in marsikaj že tudi podrobno razčlenjenega, zato naj v tem prispevku posredujem le osnovne podatke o gradivu, ki je bilo delno razstavljeno med 3. in 8.6.1983 v prostorih Družbenega doma Partizan. Po naročilu Odbora za prenovu starih mestnih in vaških jeder (ter Pododbora za Žiri) je razstavo iz tega gradiva pripravila fakulteta za arhitekturo (VTOZD arhitektura, FAGG, Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani). Gradivo je bilo zbrano v večletni akciji, ki sta jo že 1976 začela Muzejsko društvo Žiri in Krajevna skupnost Žiri, finančno in organizacijsko pa podprl Odbor za prenovu ... v občini Škofja Loka ter njegov Pododbor za Žiri, ki sedaj gradivo tudi hranita³.

Osnovni cilj naloge je bil naslednji: zbrati dokumentacijo, na podlagi katere bo mogoče ugotoviti ali celo načrtovati prenovu stavbne dediščine v Žireh: študenti etnologije in arhitekture so v tem času ločeno dokumentirali posamezne dele naselja ali arhitekture, Regionalni zavod za spomeniško varstvo v Ljubljani pa je pripravil strokovne osnove za urbanistični načrt v Žireh.⁴ Po gradivu LRZSV Ljubljana, Pododbora za prenovu Žiri in VTOZD arhitekture je bilo v letu 1982 izločenih sedem delov Žirov od Dobračeve do Tabora in v njih tipološko ali arhitekturno značilne posamezne stavbe. Dokumentirane so bile:

- I. tipološka enota: TABOR:
– Tabor 1, 2, 10, 11, 12, Cesta XXXI. div. 148, 149, 150, 151;
- II. tipološka enota: POD ŽIRK;
– Pod Žirk 2, 7, 9, 11, 17;

III. tipološka enota: STARE ŽIRI;
– Cesta XXXI. div. 120, 121, 122, 124, 128, 132;

IV. tipološka enota: STARO JEDRO;
– Cesta XXXI. div. 109.

Prve štiri tipološke enote sestavljajo celoto, ki je med vsemi deli novih „velikih Žirov“ še najbolj ohranila svoje značilnosti in v kateri je tudi arhitekturna tipologija najkompleksnejša. Že navedena delitev na štiri enote pove, da so posamezna območja različno prostorsko oblikovana in da je tudi stavbna dediščina temu ustrezno tipološko različna. Na stiku med „Taborom“ in „starimi Žirmi“ je obenem ohranjen posebno oblikovan javni prostor z nekaterimi zelo kakovostnimi arhitekturami.

V. tipološka enota: NOVO JEDRO ŽIRI;

– Cesta XXXI. div. 33, 38, 40, 55, 57;

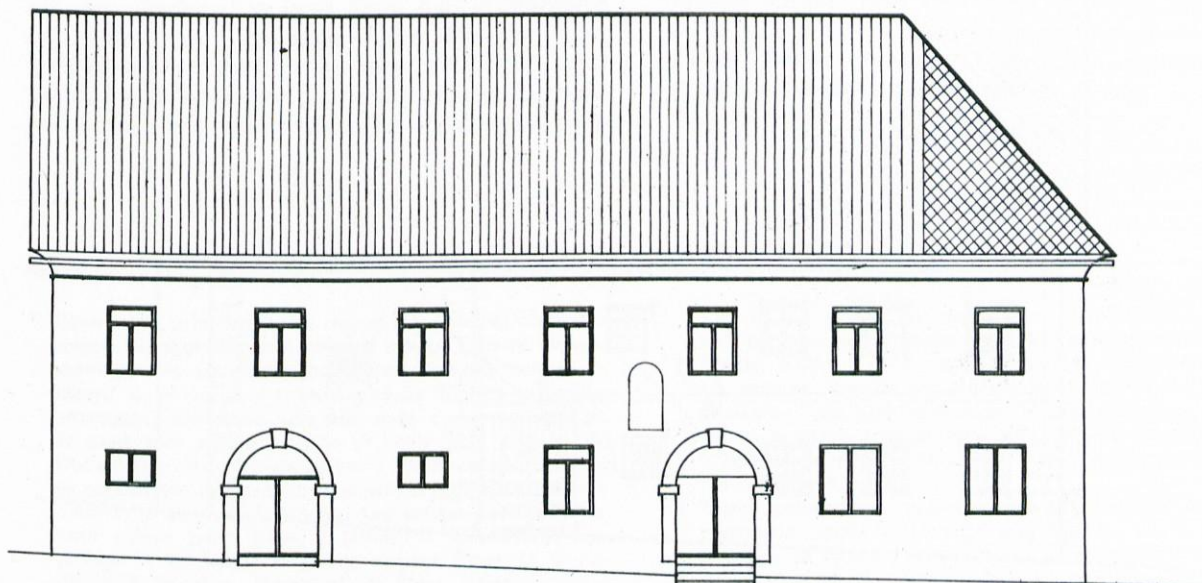
VI. tipološka enota: DOBRAČEVA;

– Cesta XXXI. div. 15, Cesta na Ledinico 1, 4, Cesta Jurišnega bataljona 5, p.c. sv. Lenarta;

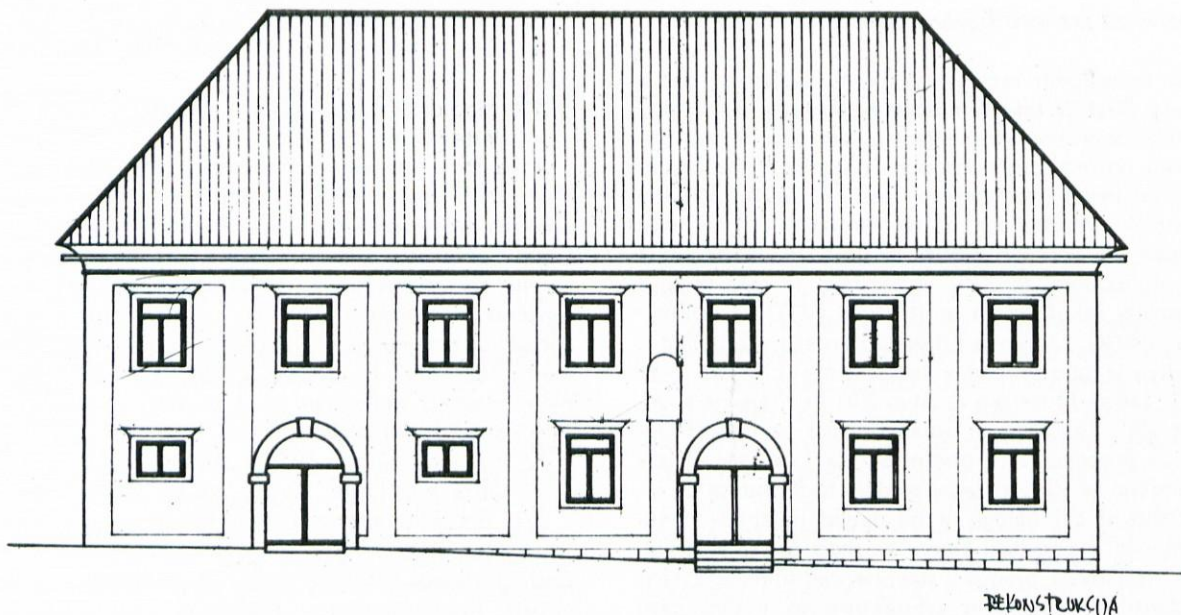
VII. tipološka enota: LEDINICA;

– hiša brez številke (prazna).

Dokumentacija je sestavljena iz osnovnega arhitektonskega posnetka (merilo 1:100), pomembnih detajlov in fotografske ter risane dokumentacije – vse poenoteno prikazano na topografskih kartonih. Za 22 primerov je bila izdelana tudi analiza prostorskih, likovnih in predvsem tehničnih vrednosti ter značilnosti stavb, ki naj bi jih upoštevali pri prenovi. Za večino (s pomočjo predhodne spomeniškovarstvene ocene – LRZSVLj) izbranih stavb se je pokazalo, da imajo sicer posebno vlogo v prostoru, da pa razen izjem to niso visokokvalitetne arhitekture, ki bi jim morali nameniti posebne vloge. Med njimi je nekaj izjem, ki bi jih seveda morali drugače obravnavati.

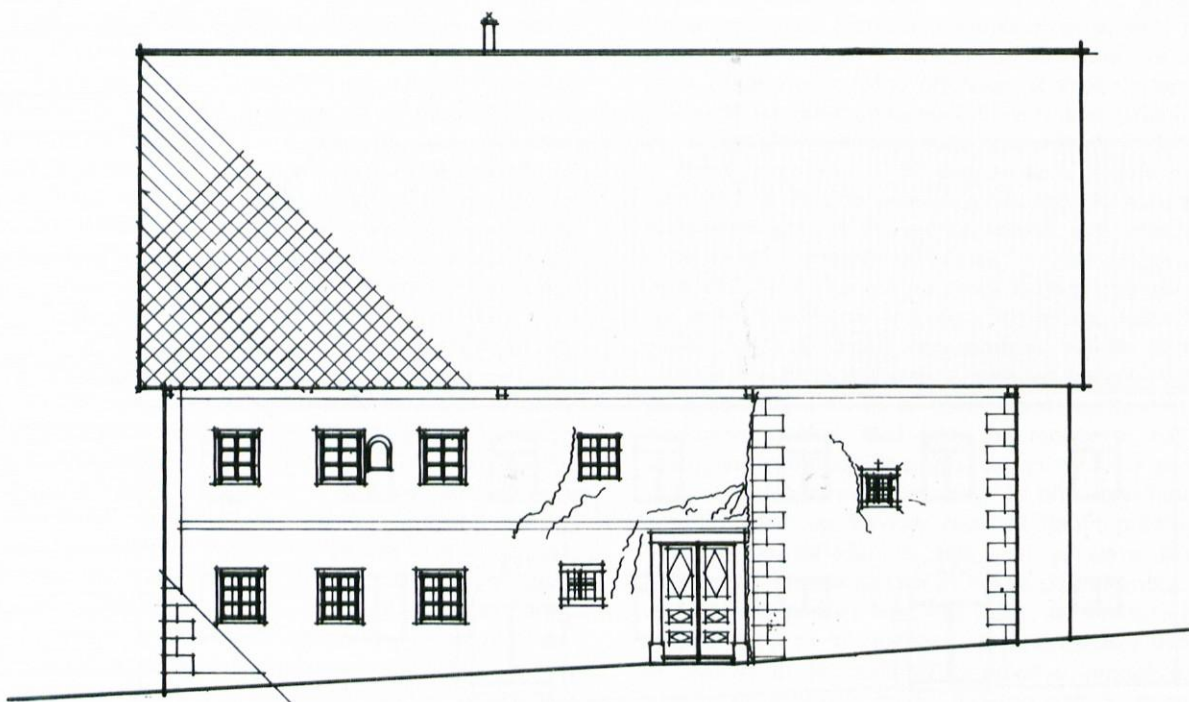
Izgled fasade Štalarjeve hiše (Tabor 1)

Predlog rekonstrukcije fasade Štalarjeve hiše (Tabor 1), ki bi lahko postala vzorec za obnovo

Analiza prostora, vloge posameznih stavb v njem ter gostote kakovostnih in ohranjenih arhitektur je tudi pokazala, da v Žireh ni mogoče upravičeno zahtevati kompleksne prenove za kateregakoli od izločenih območij ali večjih enot. Celovita prenova je namreč mogoča (in opravičljiva) le tam, kjer so poleg značilnih oblik prostora ohranjene tudi dovolj kakovostne stavbe (tako likovno kot arhitekturno-tehnično), obenem pa mora biti posebej izražena še možnost, da ohranjena stavbna dediščina postane

nosilec vrednot boljšega bivanja tako za posameznika kot še bolj za skupnost. Tam, kjer so ohranjene le tipološke sestavine prostora, stavbna dediščina pa je raztresena, močno degradirana in izgubljena v poplavi predelav in novogradenj, je treba ohranjati in ustrezno prenavljati vse tiste sestavine, ki vsaj simbolično povezujejo nekdanje, sedanje in prihodnje napore človeka, da si zgradi svojo, posebno in vedno razpoznavno bivalno okolje. Tak primer so Žiri in sestavine so naslednje: posamezne, še dovolj dobro

Ena najzanimivejših stavb je danes prazna . . . (Ledenica, pri Šinkovcu)

ohranjene značilne stavbe, prostorske zasnove, značilnosti (tipologija) oblikovanja arhitekture. Te sestavine ugotavlja tudi A. Bar-Janša v že citiranem članku: Stavbna dediščina in kultura Žirov.

Priporočila za usmeritev prenove

Prvo priporočilo, ki izhaja iz omenjenih študij, je uporaba zbranega gradiva vzporedno s spomeniško-varstvenimi izhodišči v navodilih, ki jih bo vseboval nastajajoči urabniški načrt. Napotki so predvsem v značilnostih, ki naj bi jih ohranili pri gradnji „velikih Žirov“. To pomeni, da moramo vsaj v okvirih prej navedenih enot ter v njihovem neposrednem nadaljevanju graditi različne stavbe, prilagojene različnim tipološkim sestavinam arhitekture in prostora. *Poenotenje gradenj za vse Žiri bi pomenilo hudo osiromašenje prostora!*

Obenem izhaja iz gradiva ugotovitev, da je stopnja ohranjenosti in hkratne kakovosti stavbne dediščine v „starih“ Žireh s Taborom in Podžirkom na eni strani ter na Dobračevi na drugi strani tako velika, da bi se morali prizadevati, da se tu zasnujeta neke vrste *smiselni središči*, namenjeni javnosti, ter da bi vgradili v najkakovostnejše stavbe obeh stičišč take dejavnosti, ki bi bile dovolj privlačne tudi v razmerju do celotnega naselja. Na ta način bi ohranili najznačilnejše primere stavbne dediščine, smotrno bi vgradili kontinuiteto naselitvenega vzorca celotne Žirovske kotline in ohranili bi identiteto.

Končno bi morali v okviru urbanističnega načrta (ta bi moral biti zaradi svojega obsega v resnici neke vrste „krajinski načrt“ ...) ustrezno razporediti tudi gostoto in obliko novih stavb, da ne bi uničili *krajinske slike ter značilnih pogledov na najpomembnejše dele žirovske stavbne dediščine*.

Naslednje priporočilo vsebuje vrsto bolj ali manj podrobnih predlogov za prenovo posameznih stavb ali kompleksov. Iz tega bi bilo morda treba izločiti (ali dati prednost) prenovi *Stare šole* in *Štalarjeve hiše* (Tabor 2 in 1) ter njune okolice. Rekonstrukcija zunanosti obeh stavb bi ustvarila že tudi del vzorca za to, kaj bi lahko pridobili z organizirano prenovo kakovostnih arhitektur. Hkrati bi — po našem pred-

logu in po nekaterih sugestijah iz Žirov — tu lahko ustvarili neke vrste *kulturni center*. Ker je prenova kulturne dediščine v večini primerov vsaj pomensko vezana tudi na kulturo (kot „kulturna dejavnost“ ali „kulturna akcija“...), bi poudarili tudi simbolno izhodišče za celovit in dolgoročen proces prenove s ciljem varovanja kulturne dediščine ob hkratni ekonomski upravičenosti takega posega. Ponujajo se različne možnosti za uveljavitev tega dela od razširitve muzeja do likovno-galerijske dejavnosti, klubskih prostorov za vse značilne zvrsti žirovskega kulturnega delovanja itd. Celoto bi morali seveda ustrezno oživiti tudi z vključevanjem drugih, javnosti namenjenih dejavnosti v najbližjih stavbah, med katerimi je nekaj prav dobrih.

V okviru drugega središča (izhodišča...) prenovitvene akcije, to je *na Dobračevi*, naj bi prav tako z začetnim posegom ustvarili izhodiščno vrednoto, na katero bi se lahko kasneje navezovale tudi druge. Med predlogi je tudi ureditev naselbinskega prostora, kjer naj bi — zelo smiselno — postavili *spomenik slikarju Maksimu Sedeju*. Tako urejen „trg“ bi moral oživeti s kakovostno ponudbo, za kar se kar sama po sebi ponuja ureditev in dopolnitev sedanje gostinske ponudbe, saj je ta v Žireh več kot skromna. Tudi tu je nekaj dovolj kakovostnih arhitektur, ki bi — ustrezno prenovljene — lahko bile nosilke prenove (kot „Stara šola“...).

Ob teh najznačilnejših primerih so bile načelno obdelane še nekatere možnosti kakovostnih, pa tudi povsem povprečnih stavb iz niza dokumentiranih vzorcev. Skušali smo nakazati predvsem možnosti in dileme, na katere je treba posebej paziti pri določevanju prihodnosti stavbne dediščine. Mislimo, da je bil s tem postavljen vsaj začetni kamen v prenovi Žirov, ki pa ga bo treba dokončno obdelati. Upamo lahko le, da vsaj tiste vrednote stavbne dediščine, kar jih je še ostalo, ne bo doletela „častna“ *usoda stare žirovske cerkve*, prve arhitekture pri nas, za katero so se poznavalci in ljubitelji lepega, kar je ustvaril človek, zaman potegovali v razpravah, namenjenih slovenski javnosti — že pred tričetrstoletja...

OPOMBE

1 Eden prvih primerov javne razprave o nujnosti ohranitve stavbe kot spomenika in simbola nekega kraja na Slovenskem je bila (žalostna) usoda stare žirovske cerkve, za katero se je zavzel v 1. številki revije ljubitelj krščanske umetnosti, posvečene vsaj delu naše kulturne dediščine že pred prvo svetovno vojno dr. Stele (glej ponatis v 4. Občasniku): Stara župna cerkev v Žireh; Drugi članki, ki so neposredno obravnavali ali omenjali probleme v zvezi s prenovo v 4., 5. in 6. številki Občasnika: P. Fister: Prenova starega jedra Žirov; Z. Mlinar: O spoznavanju preteklega in usmerjanju bodočega razvoja Žirov; M. Stanonik in P. Naglič v „Odmevih“; N. Šumi: Varstveni vidiki kulturne krajine; A. Bar-Janša: Stavbna dediščina in kultura Žirov.

Več drugih prispevkov neposredno ali posredno govori tudi o obravnavani problematiki, kar kaže na aktualnost.

2 Članki, objave v radiu, razstava, okrogla miza o možnostih prenove stavbne dediščine v Žireh, morda tudi delo študentov med prebivalci Žirov je bilo usmerjeno tako, da bi prikazali tudi metode dela, dileme in možnosti; krajani bi potem laže sodelovali v dogovorih in dokončnih odločitvah.

3 Imena pobudnikov, organizatorjev in izvajalcev so bila objavljena bodisi v člankih (glej op. št. 1), bodisi v katalogu ob razstavi, zato jih tu ne ponavljam!

4 Ada Bar-Janša: Naselbinska stavbna dediščina — v okviru študije: Strokovne osnove za varovanje kulturne dediščine za UN Žiri (LRZSVLj), 1982.

Bogo Boškovič

Stanovanjska soseska S 7

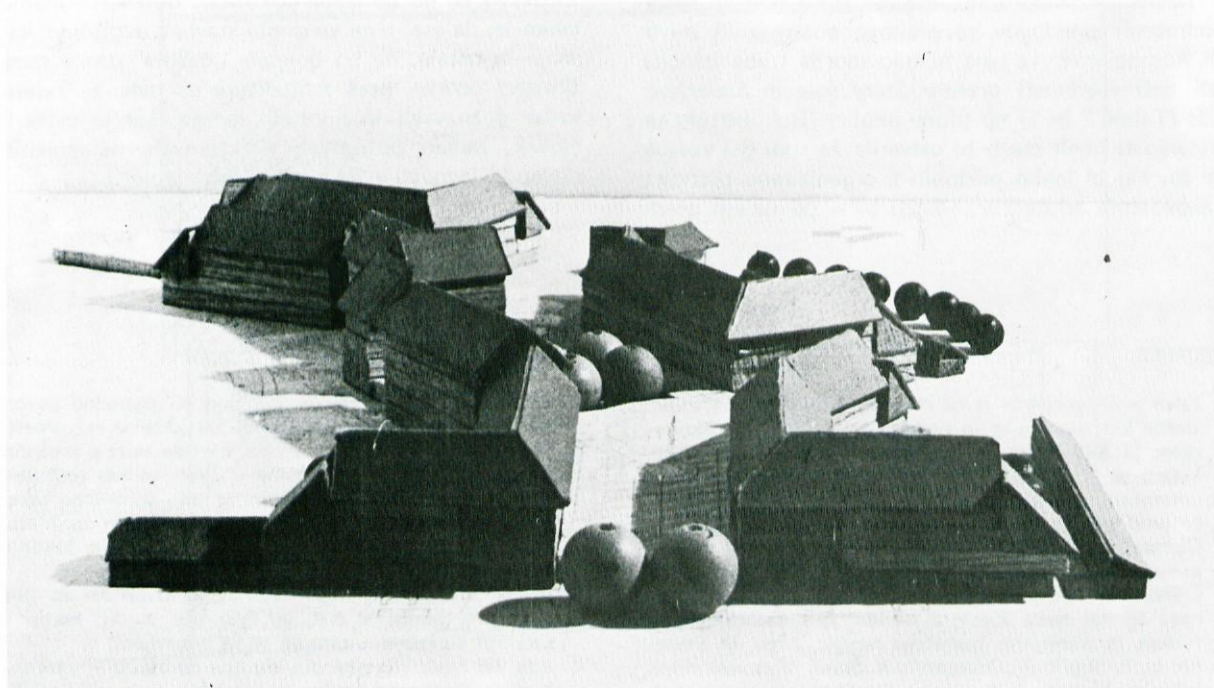
Za naselje Žiri je bil leta 1965 izdelan Urbanistični načrt, ki opredeljuje zazidalno območje S 7 kot cono za blokovno gradnjo. Na podlagi tega načrta in v skladu s potrebami in razvojem kraja smo izdelali predlog zazidave, ki naj bi ustvarila disciplinarno urbano celoto in nudila prebivalcu humano in prijetno stanovanjsko bivanje. Obenem naj bi se ta soseska navezala na obstoječi oziroma na novo načrtovani center kraja. Del programa dejavnosti v centru bi prenesli v prostor, ki ga ta načrt oblikuje (mala obrt, trgovine, gostinstvo).

Pri oblikovanju stanovanjske soseske S 7 smo izhajali iz značilnosti naselja ŽIRI, upoštevali smo smernice razvoja družbene stanovanjske gradnje ter potreb, ki jih narekuje razvoj naselja. Opirali smo se predvsem na stara urbanistična izročila slovenske vasi ter na značilnosti krajevne arhitekture.

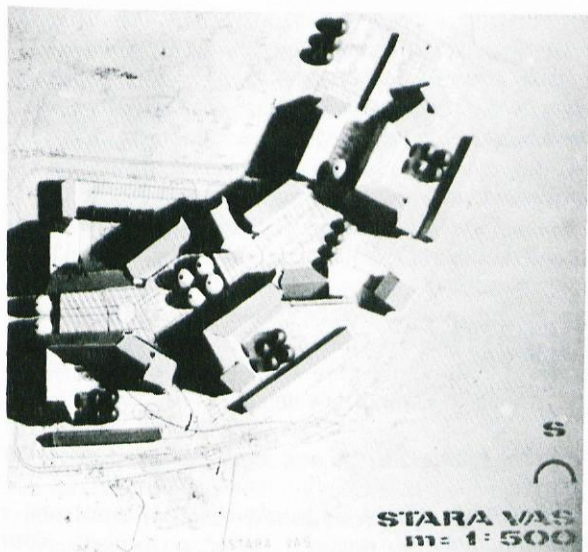
ŽIRI so po svoji zasnovi tipično naselje, ki je nastajalo ob pomembni prometni komunikaciji, zato je tudi oblika naselja temu primerna. Vse dogajanje v kraju ter vsi pomembni družbeni objekti se neposredno navezujejo na glavno prometnico, ki je nekakšna hrbtenica kraja. Na to močno značilnost kraja smo se oprli pri zasnovi zazidave S 7. Ustvarili smo tudi v tem prostoru močno hrbtenico, in sicer peš

pot, ki se v smeri V—Z navezuje na center kraja, obenem pa povezuje med seboj šest zazidalnih krajev, ki s svojo obliko in gabariti dajejo vtis strnjenege vaškega prostora, upoštevajo željo po funkcionalnosti in domačnosti urbanega prostora in se opirajo na tipološke značilnosti krajevne arhitekture. Tako oblikovanje urbanega prostora z ohranjanjem in upoštevanjem obstoječih urbanističnih značilnosti išče povezavo med preteklim in sedanjim in ju zliva v funkcionalno celoto. Idejna zasnova zazidave se opira na značilno orientacijo obstoječega naselja ter skuša upoštevati vse značilne vedute na arhitekturne dominante v njem. Prometne površine so v tem prostoru strogo ločene od neprometnih in prav to daje prostoru neko kakovost. S tem se namreč odpira možnost, da se vzdolž soseske razvije zanimiva peš hrbtenica, ki se na enem mestu razširi v tržno obliko zunanjega prostora, ki ga predvidene zgradbe s svojimi zamiki in nakloni strešin še popestrijo. Obenem zgradbe s svojo oblikovno zasnovo ustvarjajo atrijsko obliko zunanjega bivalnega prostora, ki omogočajo prijetno in funkcionalno bivanje današnjega preza-poslenega in odtujenega človeka.

Južni niz zazidave sestoji iz treh enakih karejev, ki upoštevajo značilne smeri obstoječe zazidave,

Maketa stanovanjske soseske S-7

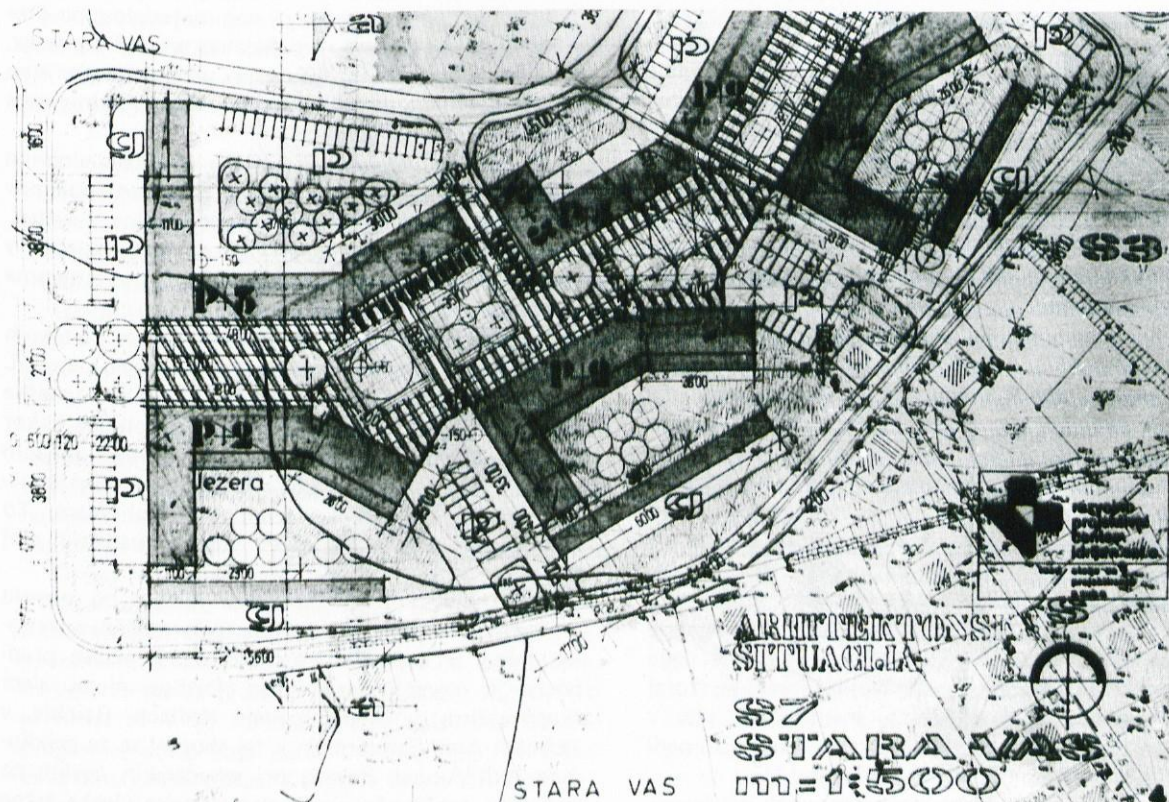
Pogled iz zraka

imajo atrijski značaj in segajo v višino do P+2.

Severni niz zazidave je vzdolžna fronta, ki prav tako upošteva značilne smeri ter se z različnimi zamiki prvemu nizu približuje, v višino pa sega od P+2 do P+4, izjemoma do P+5 kot enkratna dominanta na mestu, kjer se peš komunikacija razširi v trg. Zelo pomembna je pri tem zanimiva igra naklonov in oblik strešin, ki upošteva značilnosti stare arhitek-

ture in dajejo zazidavi specifični pečat. Objekti so v glavnem orientirani S–J ali V–Z in temu primerno naj bi bile orientirane tudi posamezne bivalne enote. Z različnimi podhodi in pasažami naj bi funkcionalno povezali tudi zunanje bivalne prostore. Na tem prostoru obstajajo velike možnosti za izgradnjo otroških in športnih igrišč, za oblikovanje prijetnih prostorov za počitek in razvedrilo, za primerno hortikulturno ureditev zelenih površin ob skrbno izbranih tlakih za sprehajalne površine ter primernih vizualnih komunikacijah, ki naj naredijo prostor dostopen in pregleden. Tudi po višini se površine, namenjene zgolj za pešce, ločijo od prometnih površin, in sicer strogo s stopnicami in rampami. Za prometne površine je značilno, da segajo do vsakega stanovanjskega kareja, vendar dogajanja v peš coni ne motijo (garažiranje, parkiranje, dovozi). To je obenem preprosta, a visoka oblika standarda, h kateri težimo, ko ustvarjamo to blokovno sosesko. Prometno se ta soseska napaja iz obvoznice, ko jo omejuje z vseh strani, obenem pa naj postane ta prometnica tudi glavna napajalna žila za obstoječo sosesko S 7 in predvideno sosesko S 3, ki se načrtuje dolgoročno.

Uredniški pripis. Pričujoči prispevek objavljamo, da bi javno osvetlili nameravano gradnjo stanovanjske soseske S 7, ki je v (pol)javnih in zasebnih obravnavah povzročila mnogo ostrih in nasprotujočih si stališč. Objavili bomo seveda tudi morebitna nova stališča v tej zadevi.

Arhitektonska zazidalna situacija

Mišo Čeplak, Tone Eniko, Miha Naglič

Pogovor s Tomažem Koširjem

Alpina danes – Alpina jutri

V okviru rubrike Intervjuji so se Tone Eniko, Miha Naglič in Mišo Čeplak pogovarjali z glavnim direktorjem delovne organizacije Alpina Tomažem Koširjem.

Po magnetofonskem zapisu je tekst prepisala Anuška Kavčič, za objavo pa pripravil Mišo Čeplak.

Uredništvo: Delovna organizacija Alpina je veliko pripomogla k razvoju gospodarske in družbene dejavnosti v krajevni skupnosti Žiri. Ob tem pa nikoli ni pozabila na svoj razvoj. Ali lahko opišete nekaj glavnih značilnosti razvoja delovne organizacije v zadnjem srednjeročnem obdobju?

Tomaž Košir: Razvoj Alpline je v zadnjem srednjeročnem obdobju potekal v okviru zelo spreminjajoče se jugoslovanske gospodarske situacije, ta je namreč bistveno vplivala tudi na razvoj naše delovne organizacije. V zadnjih štirih, petih letih smo si za glavni cilj postavili izvoz na konvertibilno področje. To je moral biti tudi naš glavni cilj, dileme tu ni bilo. Tako so bili v zadnjem petletnem obdobju doseženi v Alpini pomembni rezultati. Alpina je vključno do leta 1981 izvažala na konvertibilno področje od 20 % do 25 % fizičnega obsega proizvodnje, kar je količinsko predstavljalo v letih 1979, 1980 in 1981 približno 300.000 parov obutve letno. Leta 1982 pa je ta izvoz porastel že čez 600.000 parov, kar je predstavljalo 40 % fizičnega obsega proizvodnje, leta 1983 pa na 980.000 parov ali polovico fizičnega obsega proizvodnje. Leta 1984 bomo dosegli 1.200.000 parov zahodnega izvoza, kar predstavlja 60 % fizičnega obsega proizvodnje. Iz teh podatkov vidimo, da je bil narejen izjemno velik korak naprej. Omenim naj še, da smo v tistem izvoznem programu, po katerem nas v svetu bolj poznajo (športni programi), poleg količinskega skoka bistveno napredovali tudi v kakovosti izvoza. Tako športne programe (smučarski in tekaški čevlji, surf) od leta 1981 dalje v veliki meri izvažamo pod svojim imenom, torej pod blagovno znamko Alpina, medtem ko smo v preteklosti velik del tega izvoza opravljali pod imeni naših kupcev (npr. Rieker, Heierling ipd.).

Poudaril bi še en bistven premik, večji del izvoza namreč sedaj opravljamo neposredno, s svojimi de-

lovnimi močmi, in ne več prek posrednikov kakor včasih.

Povečanju izvoza na zahodno tržišče smo torej v zadnjem obdobju posvetili največ pozornosti. Kdor stvari bolje pozna, si lahko predstavlja, da takšno povečanje zahodnega izvoza, ob hkratnem prehodu na izvoz z našim imenom – torej izdelkov, ki so v celoti plod našega znanja ter dela in uveljavitve na tržišču – in ob sočasnem prehodu od izvoza prek posrednikov na neposredni izvoz, povzroči strahotno velike spremembe in zahteve, predvsem glede strokovnih delavcev.

Druge značilnosti razvoja zadnjih let so bile podrejene temu osnovnemu cilju, torej smo tudi proizvodni program precej podredili izvoznim zahtevam.

Pri oskrbi z materiali smo se na eni strani srečevali s pomanjkanjem materiala na domačem tržišču in s problemom nesorazmerij cen materialov, po drugi strani pa z omejeno razpolagalno pravico do deviz, kar nam je povzročalo težave pri uvozu. Vendar smo tudi te probleme nekako reševali in proizvodnja nam je iz leta v leto naraščala.

Uredništvo: Alpina je še vedno nekakšen sinonim za Žiri, obenem pa vse bolj postaja tudi pojem v svetu. Kakšno je torej danes mesto Alpine v svetu?

Tomaž Košir: Ko govorimo o mestu Alpine v svetu, moramo posebej obravnavati športne programe in posebej lahko program obutve.

Alpina je že nekaj let eden največjih svetovnih proizvajalcev tekaških čevljev, če ne že celo največji. Tako smo v zadnjih letih največji dobavitelj tekaške obutve za ZDA, kjer smo tako po količini kakor tudi po udeležbi na tržišču s 30 % do 40 % povsem v vrhu. Tudi v državah zahodne Evrope in Skandinavije smo povsod udeleženi z znatnimi količinami. To tržišče nas pozna, na njem smo si ustvarili svoj sloves.

Pri smučarskih čevljih spada Alpina po obsegu proizvodnje in prodaje na zahodnih tržiščih v skupino takoj za največjimi proizvajalci. Z veliko prednostjo je največji proizvajalec Nordica, njemu sledi skupina firm, v katero spadajo Köflach, Raichle, v zadnjem času Salomon in k tej skupini se že priključuje tudi Alpina. Seveda pri smučarskih čevljih na nobenem tržišču še nismo dosegli tako visoke tržne udeležbe, kot smo jo pri tekaških čevljih v ZDA.

Tržni deleži naših smučarskih čevljev se gibljejo v ZDA okrog 6 %, v Zvezni republiki Nemčiji pa v letošnjem letu okrog 8 % do 9 %. Enako kot za tekaške čevlje velja tudi za smučarske, saj smo praktično prisotni na vseh tržiščih, tako da nas v svetu že kar dobro poznajo.

Uredništvo: S kakšnimi težavami ste se srečevali pri uveljavljanju na zunanem tržišču?

Tomaž Košir: Kot proizvajalec iz Jugoslavije, torej iz dežele v razvoju, ki se je s svojim imenom začel uveljavljati šele pred nekaj leti, smo bili v začetku prisiljeni na svetovnih tržiščih prodajati v nižjem cenovnem razredu, zato je bil in je še vedno eden naših osnovnih ciljev dvigniti svoj položaj na svetovnem tržišču.

To pomeni od prodaje v nižjem cenovnem razredu prehajati na prodajo v srednjem cenovnem razredu in postopoma tudi na prodajo dražjih izdelkov. Pogoj za to je seveda izdelek, njegova kakovost, izvirnost, razvoj, splošna solidnost pri poslovanju (spoštovanje dobavnih rokov), in tudi v tem, da se na trgu čimbolj uveljavimo tudi v smislu „imiča“. Če imaš torej dober izdelek in če si ga sposoben izdelati kakovostno ter pravočasno dobaviti, je v končni fazi treba upoštevati tudi propagando. To pa je naloga, ki nas še čaka. Lahko rečemo, da nas trg na področju športne obutve pozna, v prihodnje pa želimo naš položaj še izboljšati.

Ne smemo pozabiti tudi lahke obutve, saj jo v zadnjih letih prav tako precej izvažamo. Tu pa je položaj drugačen. Delamo v glavnem s tremi kupci na področju Nizozemske in Zvezne republike Nemčije. Obutev zaenkrat izdelujemo za izvoz pod blagovnimi znamkami teh kupcev, kar pomeni, da nas tisti, ki prodajajo našo obutev, poznajo kot proizvajalca, vendar pa končni porabnik tega ne more vedeti.

V zadnjem času razmišljamo o tem, da bi poizkušali tudi na področju lahke obutve prodajati neposredno pod eno od znamk, ki jih imamo registrirane po svetu. S tem bomo poizkusili najprej na tržišču Zvezne republike Nemčije.

Uredništvo: V Zvezni republiki Nemčiji ustanavljate mešano firmo za prodajo vaših izdelkov, prav tako pa vaša mešana firma uspešno deluje tudi v ZDA.

Tomaž Košir: V ZDA poteka prodaja prek firme Alpina Sports. To je mešana družba, kjer je Alpina udeležena tudi z delom kapitala. Firma je bila ustanovljena leta 1974, Alpina pa je vstopila s svojim kapitalom leta 1981. Poslovanje poteka dokaj dobro.

Drugo najobsežnejše tržišče športne obutve je Zvezna republika Nemčija, zato smo se skupaj z nemškim partnerjem, Elanom Begunje in našim kooperantom Beneco Čedad odločili, da ustanovimo mešano firmo za prodajo naših izdelkov v ZRN. To je firma A + E, ki naj bi prodajala naše športne programe, poleg tega pa še Elanove smuči in Benecove smučarske palice. Firma je bila v ZRN registrirana januarja letošnjega leta in je letos dosegla izredno dobre prodajne rezultate, prodali so namreč

30.000 parov smučarskih čevljev in nad 40.000 parov tekaških čevljev, čeprav je bila prej prodaja na tem tržišču zelo skromna. Napredek so dosegli tudi pri prodaji Elanovih smuči, dokaj dobro pa prodajajo tudi Benecove smučarske palice. Zaenkrat je firma ustanovljena in registrirana le od nemškega partnerja, ker z Elanom čakamo na pridobitev ustreznih soglasij od sekretariata za zunanjo trgovino v Beogradu.

Uredništvo: Kako komentirate naslednjo izjavo Draga Miliča, direktorja Beneca, objavljeno v sobotni prilogi Dela, 27. oktobra 1984: „Mi smo oči in ušesa v Italiji za Alpino in Ciciban. Alpina ima svoje podjetje v Ameriki in prek njega mi izvemo, kaj se tam dogaja in kakšne bodo bodoče potrebe?“

Tomaž Košir: To, kar je izjavil tov. Milič, je vsekakor cilj našega sodelovanja. Z Benecom sodelujemo dobri dve leti in v dveh letih prav gotovo še ni bilo možno izkoristiti vseh prednosti, ki jih takšno sodelovanje daje. Cilj tega sodelovanja je na eni strani v tem, da bi prek Beneca pošiljali naše smučarske čevlje na tržišče evropske gospodarske skupnosti, torej da bi bili čevlji dodelani v Italiji in bi na ta način premostili problem zaščitne carine. Na drugi strani pa je cilj te pogodbe, da za protivednost izvoženih izdelkov dobimo iz Italije repromaterial in na ta način nekoliko lažje pridemo do materiala, saj vemo, da je razpolagalna pravica z devizami omejena. Interes Beneca pa je, da se kot manjšinska firma čimbolje razvija, povečuje proizvodnjo, med drugim tudi zato, da bi zaposlili čimveč naših rojakov v zamejstvu.

Na takšnih osnovah smo se dogovorili za kooperacijo. Direktor Beneca se je prav gotovo pohvalno izrazil tudi zato, ker smo pri kooperaciji v dosedanjih dveh letih dosegli velik napredek, tako količinsko kot tudi vrednostno. Tako so prvo leto sestavili približno 30.000 parov naših smučarskih čevljev, v letošnjem letu so jih sestavili že okrog 60.000 parov, leta 1985 pa predvidevamo 80.000 parov. Poleg tega smo prek te kooperacijske pogodbe izvozili še del preostalih izdelkov ter uvozili nekaj materiala za naše potrebe. Navedeno dejstvo, da mora biti Beneco za jugoslovanska partnerja oči in ušesa v Italiji, bo potrebno v prihodnjih letih še bolj izrabit. Sodelovanje med posameznimi delavci in službami Alpine in Beneca se mora še izboljševati, s tem pa je povezana tudi izmenjava informacij o posameznih tržiščih.

Uredništvo: Alpina se torej uveljavlja v svetu kot močan proizvajalec obutve. Omenili pa smo že, da Alpina še vedno pomeni tudi nekakšen sinonim za Žiri. Kaj, po vašem mnenju, Alpina še vedno pomeni za Žiri in kakšno je sodelovanje delovnih organizacij pri reševanju krajevnih problemov?

Tomaž Košir: V tem srednjeročnem obdobju so žirovske delovne organizacije dobro sodelovale v krajevnih skupnosti. Na začetku srednjeročnega obdobja je bil pripravljen srednjeročni načrt krajevne skupnosti in s tem tudi načrt investicij, predviden pa je bil tudi način zbiranja sredstev. Sklenjen je bil samo-

upravni sporazum med krajevno skupnostjo Žiri in delovnimi organizacijami, s katerimi smo se dogovorili, po kakšnem ključu in kako naj bi se sredstva za potrebe investicij v kraju zbirala. Sodelovanje je sorazmerno dobro potekalo, seveda tudi z občasnimi težavami pri dotoku sredstev, kar pa je bilo odvisno od trenutnega položaja v posameznih delovnih organizacijah. Dejstvo pa je, da so bile prav v tem obdobju v Žireh urejene nekatere bistvene stvari. Pri tem je imela Alpina precejšnjo vlogo, saj predstavlja 60 % gospodarskega potenciala v Žireh — tako po številu zaposlenih kot po celotnem prihodku, akumulaciji ipd. Tako torej ima Alpina v virih, ki jih gospodarstvo zagotavlja krajevni skupnosti, s 60 % sredstev pomembno vlogo.

Uredništvo: Ali bo sedanji odstotek, ki ga delovne organizacije prispevajo za krajevno skupnost, postal glede na gospodarsko situacijo previsok?

Tomaž Košir: Gospodarska situacija je prav gotovo takšna, da bomo morali že danes in tudi v naslednjih letih pazljivo pretehtati vse vrste porabe. Ena od oblik porabe, ki se pojavlja v delovnih organizacijah, so gotovo tudi sredstva za potrebe krajevne skupnosti. Slišijo se mnenja, da teh sredstev ni malo in da je vprašanje, ali bomo to zdržali. Menim, da bi se morali reševanja tega problema lotiti na tak način, da bi v okviru krajevne skupnosti najprej izdelali načrt za naslednje srednjeročno obdobje, ki bi ga bilo potrebno kritično pretehtati in vanj uvrstiti le tiste investicije, ki so v današnji gospodarski situaciji opravičljive.

Nato bi morali pregledati, katera sredstva in koliko teh bi bilo možno zbrati iz preostalih virov, končni rezultat pa bi bila ugotovitev, kakšen bi moral v prihodnje biti prispevek delovnih organizacij.

V končni fazi pa bi morali pretehtati nujnost investicij v krajevni skupnosti in jih primerjati z investicijami, ki jih morajo narediti delovne organizacije same. To vprašanje bi morali rešiti v dobro organiziranemu, pretehtanemu in razmišljujočemu postopku.

Uredništvo: Kako vpliva na poslovanje Alpine in njeno poslovno sodelovanje s svetom slaba prometna zveza Žirov z okolico? V mislih imamo predvsem problem „trebinske ceste“.

Tomaž Košir: Neurejeni prevozni režim nam že ves čas dela težave iz dveh razlogov. Najprej zaradi tovarnega prometa, kajti vožnja kontejnerjev in vlačilcev po tej cesti sploh ni dovoljena, drugič pa tudi zaradi vsakodnevnega prometa, saj poslovanje zahteva veliko poslovnih stikov in potovanj. Zato slaba cestna povezava pomeni za Alpino dokaj negativen dejavnik. Iz razgovorov o tej cesti v zadnjem času izhaja, da bomo tudi v Žireh morali zbrati nekaj sredstev, če jo bomo hoteli imeti. Prepričan sem, da bomo v Žireh vsi za to, da zberemo potrebna sredstva. Po drugi strani pa je ob upoštevanju, kolikšen del dohodka delovne organizacije že odlivajo za splošne družbene potrebe, sramota, da moramo v tem primeru še sami zbirati finančna sredstva. To pa se praktično dogaja ob vsaki investiciji v kraju.

Uredništvo: Na domačem tržišču opažamo padanje kupne moči, na drugi strani pa precej visoke cene posameznih izdelkov. Kater glavni dejavniki vplivajo na oblikovanje cene obutve?

Tomaž Košir: Vrednostno na končno ceno najmočnejše vplivajo materiali. Pri materialih se srečujemo predvsem s problemom velikih disparitet cen na domačem tržišču, saj so cene nekaterih materialov na domačem tržišču veliko višje od svetovnih cen. To velja za surove kože in iz njih izdelano usnje, kakor tudi za celo vrsto umetnih materialov.

Če hočemo biti konkurenčni na zahodnem tržišču, kar pa ob takšnem deležu izvoza moramo biti, se moramo posluževati uvoza materialov in to tudi takšnih, ki bi jih na nek način lahko dobili tudi doma, vendar je njihova cena precej višja. V tašnem položaju smo prisiljeni usmerjati se v začasen uvoz. To pomeni, da materiale nabavimo zunaj, financira pa nam jih kupec, saj sami iz 45 % deviz, ki nam ostanejo, tega nismo sposobni. Tako iz tujih materialov naredimo izdelek ter nekako dosežemo konkurenčno ceno.

Poleg materiala so v ceni izdelka vsebovani tudi osebni dohodki. To je postavka, kjer bi ob današnji situaciji Jugoslovani morali biti konkurenčni, kajti zaslužek, ki ga dobi delavec pri nas, je v primerjavi s tistim, ki ga dobi za enako delo delavec v zahodnih državah, kamor te izdelke prodajamo, bistveno nižji.

Tretja postavka, ki vpliva na našo ceno, so stroški družbene nadgradnje, in ti so pri nas nedvomno visoki. Pri nas porabimo za družbeno nadgradnjo celo nekaj nad 40 % dohodka, torej je gospodarstvo pri ustvarjenem dohodku udeleženo z manj kot 60 %. Takšno stanje je po mojem mnenju precej kritično in po podatkih, ki sem jih zasledil, džave, ki so na približno enaki stopnji razvoja kot Jugoslavija, porabijo za družbeno nadgradnjo več kot polovico manj družbenega proizvoda. Čeprav je bilo o razbremenitvi gospodarstva povedano že veliko, znova ugotavljamo, da smo področje skupne porabe, torej dejavnosti, ki so za družbo potrebne (šolstvo, zdravstvo ipd.), precej osiromašili. Na drugi strani pa nam na področju proračunske porabe, kjer gre za bistveno večja sredstva, ni uspelo napraviti še ničesar.

Uredništvo: Katere dejavnike znotraj delovne organizacije bi po vašem mnenju še morali izpostaviti, ko govorimo o konkurenčnosti in stroških?

Tomaž Košir: Na prvem mestu so to zaloge vseh vrst, tako materiala kot nedokončane proizvodnje in končnih izdelkov, ki vežejo sredstva in za katere je, če so previsoka, seveda treba najemati kredite. Krediti pa so pri današnjih visokih obrestnih merah izredno dragi in obresti prav gotovo postajajo pomemben strošek, ki bo leta 1984 predstavljal za Alpino 10 % dohodka. To pomeni, da lahko svoj položaj bistveno izboljšamo, če nam uspe rešiti problem hitrejšega obračanja zalog, kar je možno na ta način, da bo naš proizvodni cikel bolj usklajen.

Omenim naj še zunanji dejavnik, ki vpliva na naše poslovanje in nam povzroča težave, to je tečaj dinarja. Ta dejavnik je ob dejstvu, da izvozimo na zahod

60 % in na vzhod 15 % proizvodnje, za naš dohodek odločilnega pomena. Jugoslovanska ekonomska politika je na tem področju iz leta v leto različna. Če gledamo samo obdobje zadnjih dveh let, lahko ugotovimo, da smo leta 1983 tečaj dinarja sproti prilagajali domači inflaciji, kar pomeni, da se je leta 1983 položaj izvoznika ohranjal in se med letom celo nekoliko izboljševal. Za leto 1984 pa ugotovljamo, da je dinar devalviran manj, kot je razlika med našo inflacijo in zahodnimi inflacijami, kar pomeni, da se dohodkovni položaj izvoznika slabša.

Uredništvo: Obutvena industrija v Jugoslaviji daleč presega potrebe domačega tržišča, zato je naravnost v izvoz življenjskega pomena. Poleg tega se srečuje s problemi, značilnimi za predelovalno industrijo v tem času pri nas. Postavlja se vprašanje, ali nadaljevati z ekstenzivnim razvojem ali se usmeriti v intenziven razvoj s popolnim izrabljanjem lastnega znanja. Kaj o tej dilemi razvoja menite v Alpini?

Tomaž Košir: Živimo v obdobju, ko se gospodarska situacija bistveno spreminja. Pred 10, 15 leti je bilo za delovne organizacije bistveno, kako ustvariti možnosti, da bi izdelali čimveč izdelkov. Danes pa postaja osnovni problem, kako razviti takšen izdelek, ki bo čimbolj originalen, in kako takšen izdelek za ustrezno ceno prodati na svetovnem tržišču. Včasih je bil torej osnovni problem v proizvodnji, kako izdelati čimveč izdelkov, danes pa je osnovni problem na področju razvoja in trženja.

Alpina se v tem času mora opredeliti med dilemo, ali še naprej nadaljevati z ekstenzivnim razvojem, z dodatnimi investicijami v širjenje kapacitet na kakovostno enaki ravni kot danes, ali pa ta razvoj intenzivirati – torej ne več vlagati toliko v zidove in povečanje parov, ampak predvsem v to, da bomo razvili boljše izdelke ter vlagati v opremo, ki bo posredno vplivala tudi na kakovostnejše izdelke, te pa bomo prodajali na svetovnem tržišču za več denarja kot danes.

Menim, da za Alping pride v poštev le druga možnost. Pri ekstenzivnem razvoju, torej pri velikih serijah, ki jih moraš prodajati po čim nižjih cenah, dolgoročno nimamo nobenih možnosti, saj bo to področje postopoma prevzel Daljni vzhod, ki ima poceni delovno silo. Vemo pa tudi, da v Jugoslaviji ni močne surovinske podlage za našo industrijo.

Za drugo varianto, torej za intenzivni razvoj, pa so potrebni ustrezní strokovnjaki. Prav na tem področju pa bo treba narediti bistven korak naprej. Gre predvsem za strokovne delavce, ki se morajo v svojem mišljenju in delu orientirati tako, kot je svet danes orientiran. Tu mislim tako na ljudi, ki so že v delovni organizaciji, kot tudi na tiste, ki se še izobražujejo in jih bomo morali znati pridobiti in zainteresirati za sodoben način poslovanja.

Naj še omenim, da se srečujemo tudi s problemom zastarele in izrabljene opreme. Zaradi omejitev pri uvozu opreme nam v zadnjih letih ni uspelo nadomeščati niti fizično izrabljene opreme, tako da je danes to precejšen problem, ki mu moramo posvetiti več pozornosti in upam, da tudi uspešno.

Uredništvo: Kot enega od problemov v delovni organizaciji ste omenili tudi kadre. Prav s kadri pa sta povezana dva pomembna pojma, ki lahko bistveno vplivata na delovni proces, to je organizacija dela in delovna disciplina.

Tomaž Košir: Delo v delovni organizaciji moramo na vsak način organizirati tako, da bo delovni proces potekal čimbolj učinkovito. V vsakem delovnem procesu sodeluje več ljudi, oddelkov, služb ipd. Modeli organizacije se nenehno spreminjajo, so pa nekakšen osnovni pogoj za uspešno delo. Odločilnega pomena pri tem, kako delo poteka in ali ljudje med seboj rešujejo probleme ali ti ostajajo nerešeni, so ljudje, ki v tej organizaciji nastopajo oz. opravljajo posamezne naloge, ki so med seboj povezane v verigo.

Pomembnost dobre organizacije dela mora podreti v glave širšega kroga ljudi, od mojstrov v oddelku do direktorja delovne organizacije. Prodreti mora spoznanje, da je dobra ali slaba organizacija dela odvisna od vsakega v tej verigi in ne le od nekaj vodilnih ljudi ter od sheme, ki jo bodo narisali. Tudi če bi npr. nekdo od zunaj prišel in pripravil idealno organizacijsko shemo in če ljudje znotraj delovne organizacije ne bodo pripravljeni sodelovati, potem iz tega ne bo nič. Organizacija in izboljšanje organizacije je torej pomembna stvar, ki jo moramo imeti nenehno pred očmi.

Delovna disciplina je v naši delovni organizaciji problem, ki bi bil lahko veliko bolje rešen, vendar ob vsem povedanem na končni uspeh delovne organizacije le ne vpliva tako odločilno. Lahko pa bi bila seveda boljša. Premalo je v naši družbi čutiti zavest, da vsi skupaj delamo za skupen rezultat dela z družbenimi sredstvi in da je osebni dohodek posameznika odvisen od tega, koliko vsi skupaj in vsak na svojem delovnem mestu delamo za skupen rezultat.

Uredništvo: V Alpini ste se ped leti že lotili problematike zmanjševanja režije. Ali mislite, da so na tem področju v delovni organizaciji še rezerve?

Tomaž Košir: V Alpini smo pred približno dvema letoma naredili inventuro režijskih delovnih mest po skupnih službah in ugotovili, da se to režijo da nekoliko zmanjšati. Kasneje smo po podatkih videli, da so stroški skupnih služb nekaj časa naraščali počasneje od drugih stroškov. Po drugi strani pa, če gledamo našo skupno režijo, je ta še vedno sorazmerno velika. Opozoril pa bi, da pod režijo običajno razumemo le skupne službe (splošni sektor, komercialno, finančno službo ipd.), vendar so režija npr. tudi vzdrževalni obrati, razvojni oddelki, tehnološka priprava, prevoz. Vse to je tudi režija in najbrž ne moremo trditi, da vse stvari opravljamo najbolj racionalno in da se jih ne bi dalo še racionalizirati.

Upam pa si trditi, da delež režije v naši delovni organizaciji ni tako grozeče velik, kot to velja na splošno za našo družbo, prav tako pa sem prepričan, da mora biti režija v delovnih organizacijah precej bolj učinkovita, kot pa je to v nekaterih primerih v družbeni nadgradnji. Kajti v naši nadgradnji se srečujemo z absurdnimi stvarmi. Stalno poudarjamo po-

trebo po izvozu, ko pa želimo ustanoviti firmo za prodajo blaga, nastopijo težave. Srečujemo se s takšnimi absurdi, da porabimo manj časa za to, da dobimo zunanjega partnerja in se dogovorimo o poteku dela, kot za to, da dobimo za takšno sodelovanje ustrezno dovoljenje. Tako npr. na registracijo firme A + E, ki je za nas zelo velikega pomena prav zaradi nastopanja pred poslovnimi bankami zaradi kreditiranja, čakamo že približno pol leta in še ne vemo, kdaj bo to rešeno. Če pa omenim še izkušnjo naših sodelavcev iz Elana, lahko povem, da oni čakajo na registracijo firme v ZDA že več kot dve leti.

Za družbeno nadgradnjo torej pravimo, da je prevelika, na drugi strani pa lahko trdimo tudi, da je premalo učinkovita. Kot direktor delovne organizacije pa moram na to vplivati le toliko, da se včasih udeležim sestankov, kjer je možno takšna stališča prenašati naprej. Vprašanje pa je, koliko to stvari spremeni in praksa kaže, da tudi javna objava neke izjave oziroma stališča, predloga, kritike dosedaj stvari ni bistveno spremenila.

Uredništvo: Kakšen razvoj delovne organizacije predvidevate do leta 2000 in katere razvojne prednosti morate predvsem izkoristiti?

Tomaž Košir: V obdobju do leta 2000 naj bi Alpina svoj razvoj gradila predvsem na proizvodnih programih, ki jih imamo sedaj, in ne predvidevamo drastičnih usmeritev v nove programe. Od teh programov so po obsegu najpomembnejši smučarski čevlji, tekaški čevlji in lahka ženska obutev, nato pa sledijo po obsegu nekoliko manj pomembnejši programi, kot so športni copati, čevlji za jadranje na deski (surf) ipd.

V prodaji je naš cilj izvoziti 60 % proizvodnje na zahodni trg, 15 % na vzhod, preostalo pa prodati na domače tržišče.

Distribucijske poti zunaj naj bi gradili tako, da bi distribucije na posamezne trge v čim večji meri obvladovali. Od tržišč za smučarske čevlje bi še posebej omenil Japonsko, ki je veliko tržišče in ga sedaj premalo izrabljamo, zato ga bomo v prihodnje načrtno obdelali, za kar imamo tudi možnosti. Druga tržišča srednje, zahodne Evrope in Skandinavije obvladujemo s pomočjo poslovnih partnerjev, s katerimi imamo na dolgoročni osnovi sklenjene poslovne odnose, s takšnim načinom dela naj bi nadaljevali tudi v prihodnje. Pri lahko obutvi bi želeli oblikovati neposredno pot prodaje na zahodnonemški trg.

Torej imamo pred seboj dva cilja: na eni strani širitev in krepitev že osvojenih tržišč, na drugi strani pa prehod v za eno kategorijo višji cenovni razred, kar pa je odvisno od našega razvoja oziroma od izdelka, ki smo ga sposobni ponuditi trgu.

Uredništvo: Ali pomeni uveljavljanje pod lastno znamko tudi uveljavljanje lastnega znanja?

Tomaž Košir: Vsekakor drži, da uveljavitev lastne znamke pomeni tudi uveljavitev lastnega znanja. Če lastnega znanja ni dovolj, potem nam ne bo uspelo uveljaviti niti lastnih izdelkov niti lastne znamke. Pri tem pa so potrebne različne vrste znanja. Eno od njih je tako imenovano proizvodno znanje, torej sposob-

nost izdelave, tehnologije. Mislim, da na tem področju še najmanj zaostajamo, čeprav omenjamo težave z opremo. V obutveni industriji uvajajo novosti, ki jih bomo morali uvesti tudi mi, vendar osnovna (bazična) oprema pri nas ne zaostaja tako zelo za drugimi, zato tudi v produktivnosti in kvaliteti ni tako velikih izostankov. Pojavlja pa se problem, da v današnjem svetu in v svetu prihodnosti samo proizvodno znanje ni več dovolj, ker postaja vse pomembnejše organizacijsko in marketinško znanje ter informatika. To pa so tiste vrste znanja, za katere trdim, da so v Alpini še pomanjkljiva.

Uredništvo: Na domačem tržišču opažamo, kot smo že omenili, padanje kupne moči. Organizacije združenega dela so zato prisiljene čimveč izvažati. Ali pa je izvoz v naši družbi dovolj stimuliran?

Tomaž Košir: Na domačem trgu kupna moč pada in to ima za posledico, da je zadnje časa količinska prodaja naših izdelkov manjša. Rešuje pa nas, da sočasno povečujemo izvoz.

Upam si trditi, da izvoz pri nas ni dovolj stimuliran, kajti če upoštevamo, koliko zahtevnejše je poslovanje na eni strani in proizvodnja za izvoz na drugi strani in če upoštevamo ekonomski učinek izvoza pri današnjem tečaju dinarja, potem je nedvomno zaslužek boljši in višji na domačem trgu ter pri vzhodnem izvozu, kot pa pri izvozu na zahod.

Uredništvo: Kako v zvezi s perspektivami razvoja obutvene industrije komentirate naslednjo izjavo direktorja Beneca Draga Miliča:

„Delo v čevljarstvu je preprosto, tudi velike investicije niso potrebne. Zato sta za uspešno delo najbolj pomembna pridnost in izraba strojev, pa tudi to, da potrebni material pride pravočasno, ne prezgodaj ne prepozno.“

Tomaž Košir: Ta izjava drži za neposredno proizvodnjo, to je za tisto fazo, ko je izdelek že razvit in pripravljen za proizvodnjo. Seveda pa to ne velja za tisto, kar mora biti narejeno pred proizvodnjo in po njej. Potrebno je imeti tržne informacije, torej kaj se v svetu dogaja, kakšne so usmeritve. Dobiti te informacije pa ni preprosto. Ustrezno tem usmeritvam je treba razviti izdelke, kar tudi ni enostavno. Če pogledamo npr. Control system tekaških vezi in čevlja, ki smo ga razvili v Alpini, je videti izdelek zelo enostaven. Toda ljudje, ki so se s tem ukvarjali, vedo, da je bilo potrebno dve leti trdega dela, preden smo prišli do končne faze. Ko je izdelek razvit, pride na vrsto serijska proizvodnja, kjer je pa res največ odvisno od delavčeve spretnosti, pridnosti in od tega, da mu pravočasno zagotovimo material in delovne pripomočke. Proizvodnji pa sledi prodaja izdelkov, torej ponovno področje, za katero Miličeva izjava ne veja. Izdelek je potrebno znati v svetu predstaviti in prodati. Danes ne drži več trditve, da se dobro blago samo hvali. Dobro blago je seveda prvi pogoj za uspeh, ne more pa se samo prodajati.

Če bi ocenjeval, kje smo v tem trenutku mi, bi lahko rekel, da še vedno bolje pokrivamo tisti srednji del, torej da čevlje znamo izdelati, tudi v velikih količinah in kvalitetno, še vedno pa nam primanj-

kuje tistega znanja, ki je potrebno pred proizvodnjo in po njej.

Uredništvo: Naš razgovor se je ves čas vrtel okrog aktualnih problemov, bil je zazrt v prihodnost. Zato za konec še eno nostalgичno, v preteklost zazrto vprašanje. Gre za pojav, ki bi mu lahko rekli „smrt čevljarke obrti“ na Žirovskem. Slednja je bila včasih zelo razvita in iz nje se je navsezadnje razvila tudi Alpina. Danes ni v Žireh niti enega čevljarkega obrtnika in tudi ljudi, ki še znajo delati na tak način, je vse manj. Na drugi strani imamo povsem nerešen problem varstva, oživitve in prenove naše stavbne dediščine. Zato vprašanje: ali bi bilo v prihodnjih letih mogoče, da bi Alpina prenovila katero od arhitekturno imenitnejših stavb v starem vaškem jedru Žirov in si v njej uredila nekakšen dislociran oddelak, v katerem bi delali čevljarji, ki še obvladujejo obrtniški način dela? Tako bi hkrati prenovili del naše stavbne dediščine in oživili čevljarke obrt, po kateri so Žiri nekoč tako slovele.

Tomaž Košir: Mislím, da bo to vprašanje z leti postalo zelo aktualno, saj smo prenehali izdelovati gojzar šivano obutev in ko bodo ljudje to obutev ponosili, novih čevljev pa ne bo možno kupiti, bo vprašanje postalo še aktualnejše kot sedaj.

Načelno mislim, da bi to bila lahko dobra ideja, da bi obnovili eno od stavb ter v njej s polobrníškím načinom dela v majhnih serijah izdelovali to obutev. Seveda pa se je treba zavedati, da bi bila na tak način izdelana obutev zelo draga, precej proble-

matični pa so tudi specialni materiali, ki se rabijo za izdelavo gojzarjev.

Takšno odločitev Alpine pa bi seveda morali ocenjevati tudi z upoštevanjem ekonomskega učinka. Podlaga za takšno stvar pa vsekakor obstaja in potrebe se bodo še pokazale.

Osnovni podatki o sogovorniku

Tomaž Košir se je rodil 12.11.1951. V delovni organizaciji Alpina se je zaposlil 1.8.1973. Kot štípendist Alpine je pred tem študiral na ekonomski fakulteti in diplomiral 12. decembra 1973. Po končanem pripravništvu je najprej opravljal dela oziroma naloge ekonomskega analitika v prodajni službi, nato pa naloge vodje oddelka za razvoj tržišča. Septembra 1976 je bil razporejen za vodjo marketing sektorja. Od 9. avgusta 1977 dalje je opravljal dela oziroma naloge vodje TOZD Prodaja, 25. avgusta 1978 pa odšel na služenje vojaškega roka ter povrnitvi ponovno prevzel naloge vodje TOZD Prodaja. S 1. majem 1980 je bil imenovan za glavnega direktorja delovne organizacije Alpina za dobo štírih let, 1. maja 1984 pa je nastopil novo štíriletno obdobje vodenja delovne organizacije.

Franjo Kovač - Franjo Mihalj

■ **sredica**

Franc Kopač Franc in Matej

Mreža

In   so postavili
visoko   mrežo
okrog mojega življenja
in   na vrh pridali
še   bodečo žico
da   je kričeč
priganjala   k nasilju.

1

Prej v mojih otroških
časih smo živali
v manjši hišici

na zelenem podstavku

smo se igrali in
uganjali norčije se
učili voziti s kolesi
po poti ki je čez most
peljala mimo znamenja
pri bogku imenovanem

tam smo obračali po
že prej dogovorjenem
nasvetu poslanem
po starših

da ne dalj kot do bogka

potem so prišli novi
časi z novo hišo
in z novo igro ki
se ji še danes
pravi nogomet.

2

In še kar naprej
ostanem pri hišici

pri njeni dovršeni
igri otroške miselnosti

pri stebru moje
značilnosti in vsi

ki poznajo poletje srčne
toplino že od trenutka
ko smo obdelovali les
za loke in puščice hodili
po gmajni nabirali
jagode borovnice
robidnice in je potok
prinašal šumenje vode in
so bili griči pozimi
zasedeni od
vrtoglavih smučarjev

že od takrat že prej
iz davnih časov
je bilo sonce naklonjeno
otroški duši.

1

Doživljaj, vezan na dokončno dopolnitev
osvobodilne svobode, od koder je Matej
črpal pokrajino ob izviru napojitve
duševne nadgradnje leposlovne misli.

Poezijo je imel za svojo ljubico. In to
v kraju, ki nima nobene tradicije v
izražanju, na način, igrati se z besedami
s tako gorečo vneto, da je v duševni
radosti Matej občutil svoje čudenje in
čutenje kot veliko resnico.

Takrat je doumel, da je ljubezen neponovljiva,
enkratna, da se hrani in se
obnavlja kot kri, ko jo je včeraj daroval
nekemu neznanemu znancu.

2

Časi so kruti in krvavi, rdeči, beli,
črni in materialistični in to tako
strašno, da se vasi, kraji in mesta
dušijo in davijo jih davitelji narodov
in narodnosti po celem svetu.

Kakšna škoda, da razdaljo, ki se manjša in
se krajša, doživljam kot razpad
notranjega sožitja, pravi Matej

Diktatura

Grozno je grozno
v oči me zbadajo
nabrušeni   noži
ošiljene   konice
in glas   sirene
brez posluha   ki
priključena   na
časovni   rele
izvaja   diktaturo
hujšo   od
vseh   dosedanjih.

Jože Peternej Drenikov kot

Hodila sta že skoraj dve ur, ne da bi počivala, čeprav se je pot po slabem kolovozu proti koncu že močno vzpenjala v breg. Bila je še pomlad, sonce pa je tako močno žgalo v hrbet, da sta željno čakala oblaček, ki bi prekril žarečo pripeko.

„Končno vrh Žirovskega vrha!“ je vzdihnil oče Laznar, ki so mu moči zaadi slabega zdravja in zavoljo starosti že po malem pohajale. Sedel je v breg pod cvetočo češnjo, ki pa ga je le za silo skrila v svojo medlo senco. S hlač si je začel stepati prah, ki se ga je nabral med potjo.

Blaž se je razkoračil na ozeleneli sivki in kljub utrujenosti ni umaknil zamišljenega pogleda, ki se je izgubljal nekje v poljanskih in loških hribih. Šele čez čas se je zganil iz zamaknenosti in se od kreposti zasukal na drugo stran. Zazrl se je prek Mrzlega vrha na primorsko stran, od koder se je vrnil pred pol leta še ves bolan, z nezaceljenimi ranami. Modrina neba se je v daljavi stapljala s komaj zaznavnimi obrisi daljnega hribovaja, ki mu je še pred meseci pilo kri. Zdaj se je počutil že nekoliko močnejšega, saj je doma skoraj vso zimo poleževal. Želel si je, da bi se mu moči čimprej povrnila in da bi si opomogel od gorja, ga je skoraj dve leti preživljal na soški fronti. Vendar ga je zdaj, ko mu je spomin zataval v to nečloveško klavnico, znova stisnilo pri duši. Toliko časa mu je pila kri iz izmozganega telesa, da ga je držala skupaj le še kocinasta, bleda, osušena koža. Odmaknil je pogled od mrakobnih daljnih spominov in se utrujen od njih zagledal v dolino, kamor ga je oče tako rekoč po sili peljal snubit.

Čeprav je pomlad bujno kipela iz tal, Blaža ni mogla predramiti. Njegova čustva so bila v njem še globoko zakopana in ni se še počutil godnega za ženitev. Preveč je bilo v njem še zatrtih mladostnih hrepenenj, ki bi spričo njegove krepke postave že zdavnaj morala prerasti v resničnost. Gledal je v daljavo kot v praznino, ki se brez koristi izgublja v neskončnost.

Do odhoda v vojsko je bil z brati, za očeta brez žene, le težaško živinče, ki gara ves božji dan le zato, da je zvečer napojeno in nakrmljeno. Toda bil je zdrav, poln mladostne zagnanosti. Kljub garanju se mu je zdel svet tako lep, da bi ga objel in se napil mlade ljubezni, ki se je v njem prebujala. Potem pa je prišla vojna in ga, povsem nebogljeneega, pahnila v morijo, ki je ni mogel doumeti.

Oče je medtem izvlekel iz notranjega žepa sukniča vrečko iz posušenega svinskega mehurja. odvezal je rdeč trak in s tresočimi se prsti segel po tobaku. Izpljunil je stari, že ožeti čik in hlastno potisnil med škrbaste čeljusti novega.

Blaž je še vedno stal in se razgledoval navzdol, kamor naj bi ju vodila pot. Obhajali so ga čudni občutki. Komaj se je rešil pobijanja ljudi, ki se jih je še zmeraj po male spominjal in ki so iskali odgovor za vzeto življenje, niso jih izgubili po svoji krivdi, a tudi po njegovi ne, že stoji pred novo, težko življenjsko odločitvijo. Vsaka taka globlja misel mu je pognala kri v glavo in tako sta hkrati vztrepotali v njem dve nasprotujoči si misli — misel na smrt in misel na porajanje novega življenja, ki naj bi se uresničilo z njegovo ženitvijo.

Dva meseca kasneje

„Torej se mi tu bolj slaba piše“, je pomislil Blaž. Bil je ves pregret od pripeke, ki ga je neusmiljeno žgala. Čutil je, da je z vseh strani ujet in stisnjen med strme bregove, ki ne pustijo vetru, da bi potegnil mimo. Zrak se je sparil kot v kotlu in pod nogami mu je škripalo, ko da bi stopal po osušenem listju. Mučil se je z ostrjo, ker bi bil rad vsaj toliko obrezal breg, da bi mati videla, kje je košeno in bi lahko grabila.

Vročina, ki je migetala nad razgreto zemljo, mu je vsiljivo puhtela v preznojen obraz in nehote se je spomnil starega doma. Tam je bil svet vseprek poraščen velikimi zaplatami črnega smrekovega gozda in čez poševne senožeti je potegnil blagodejni veter, ki je dajal svežino mlademu rastju. Senožeti so bile obložene z obilno travo, ki jo je bilo zaradi zadostne vlage lahko rezati in se ni dolgo sušila. Tako povsem novo je bilo to okolje za Blaža, da bi si bil prej kaj takega zagotovo ne predstavljal. „Če so preživeli Dreniki pred menoj, potem s to svojo mladostno močjo tudi jaz ne smem obupati,“ je dejal sam zase in se spet zagnal v delo. Preživel je prve dneve v svojih pustih bregovih in že nekaj noči z Veroniko. Bil je fizično močan, a se je še vedno počutil kot nedonošenček, ki ga je mati narava prehitro pahnila v naročje krutega življenja. Po vseh tegobah, ki so ga pestile v mladosti, mu nikoli ni bilo dano, da bi se bil lahko približal ženski s svojo moškostjo. Iz pastirskih cunj je zlezal v vojaške in moral se je navaditi ubijati ljudi. Preživel je strahote soške fronte, toda ko se je zdaj znašel z mlado nevesto v postelji, je bil spet vajenec. Ničesar ni vedel o ženski, ki mu je bila dana. Poznal je le staro, že oguljeno frazo: Skrbeti moraš, da boš opravljal svojo zakonsko dolžnost! Nekako tako je tudi sam čutil, ko se je prvokrat zavalil v posteljo k mladi ženi. Poznal ni nobenih sladkobnih besed in ne ljubkovalnih izrazov nežnosti.

John Steiner-Mausar
1934

Preveč je bil utrujen od dela in drugih skrbi, ki so se zgrinjale nadenj že v prvih dneh bivanja pri Dreniku. Nežnosti do ženske se ni imel kje naučiti, žal pa mu tudi ni bila prirojena. Čeprav se je ves topil od sreče, tega Veroniki ni znal pokazati. Ni čakal zanjo ugodnega trenutka. Zaril se je vanjo bolj iz svoje potrebe, kot zaradi skupnega užitka in tako je bil po svoje prepričan, da je opravil svojo zakonsko dolžnost. Niti slutil ni, da je Veronikono telo plaho vzdrgetalo pod njim. Veronika se je sprva počutila nelagodno, potem pa ga je v veri, da je vse to prava ljubezen, dobrohotno sprejela in se umirila. Blaž se je

močno oddahnil, hkrati pa je čutil, da bi moral storiti kaj več. Nežno je pobožal Veronikin obraz, potem pa kar nehote zdrsnil z roko k njenim napetim dojkam, ki so željno čakale njegovega dotika. Tako je počasi odkrival ženskost, pogovor o teh sitnih ženskih rečeh pa je odlagal na zimo, ko bosta v dolgih večerih ležala na topli peči in se dokončno znebila strahu pred zagonetnimi trenutki ljubezenskih izpovedi.

(Op. ur. — Pričujoča dva odlomka sta iz še neobjavljenega romana.)

Matevž Pečelin

Miha in Matevž (I. Potopis s kravo)

Krava je domača žival in o njej bi nam lahko vsak šolarček natresel kup podatkov: da nam daje mleko, hlevski gnoj, da je kravji samec bik, da se mladič imenuje teliček in da je najboljša tista krava, ki nam jo prinesejo na krožniku v obliki mastnega zrezka. To, da ima krava štiri noge in samo en rep, pa vedo celo naši agronomi!

Ta žival je bila že od nekdanj zelo pripravna, kadar je hotel kdo svojega soseda, tovariša, sodruga ali naključnega znanca zelo pohvaliti v prispodobni: naložal si se ga kot krava, žreš kot krava, imaš telečjo pamet, trapast si kot bik, imaš debelo kožo kot vol!

Seveda vse krave niso enake, med seboj se razlikujejo predvsem po pasmi. V naši deželi je med najbolj znanimi bohinjka pasma. Le kdo ne pozna odličnega bohinjkega sira, ki ga izdelujejo po bohinjkih planinah iz mleka krav bohinjke. Sir izdelujejo v obliki hlebov, velikih kot mlinsko kolo. Ta sir je ponesel slavo bohinjke krav celo v tujino, kjer ga večinoma tudi prodajajo. Bohinjke krave so bile že od nekdanj zelo cenjene tudi na Žirovskem. Starejši ljudje še dobro pomnijo, kako so hodili v Bohinj, kjer so kupovali njihove cenjene krave in jih gonili čez hribe in doline na Žirovsko. Živali so bile zelo skromne glede krme, dajale pa so mnogo najboljšega mleka, in če so jih preselili na žirovski konec, so se tukaj zelo obnesle. Seveda pa prignati živino iz Bohinja v Poljansko dolino ni bila šala. V predvojnih časih prevoznih sredstev sploh ni bilo in tako so gonili živino čez hrib in dol po bližnjicah. Pot je trajala dva dni in je bila naporna za goniče in tudi za živali. Še dobro, da so bohinjke krave bile hoje vajene in na moč vzdržljive, saj so se celo poletje prepasle po strmih gorskih pašnikih, prelepah bohinjkih planin.

Tiste čase sta na Žirovskem živala dva slavna Žirovca, bila sta brata. Stari očanci še dandanes v veseli družbi ob litru vipavca pripovedujejo o njihovih dogodivščinah. Uganila sta marsikakšno tako krepko, da ni bila za nikamor. Pa o njihovih podvigih kdaj drugič. Stopimo danes rajši z njima v Bohinj, kamor sta odšla na prošnjo nekega kmeta, da mu priženeta kravo, ki jo je ta kupil na Bohinjskem.

Napravilo se je lepo poletno jutro. Po dolinah so se še plazile prosojne meglice, vrhovi bohinjke gora pa so škrlatno rdeli, ko jih je obsijalo vzhajajoče sonce. Prekrasen je ta odmaknjen košček naše dežele, najsi bo v mladem poletnem jutru, kakršno je bilo to, ali pa v mrzli zimi pod debelo, iskrečo se odejo snega. Ko je sonce popilo še zadnje megle, je s svojo bleščajočo lučjo zalilo kaj čudno karavano, ki se je pomikala po slabi gorski cesti v pobočje nad Bistrico. Spredaj je hodil dolgi Miha s povaljanim klo-

bukom na kosmati glavi, s starim raztrganim nahrbtnikom na oglatih plečih in z grčavo drenovo palico v desnici, ki mu je štrlela iz prekratkega rokava oguljenega površnika. Na nogah seveda obvezni težki žirovski škrapeti, „krapci“ imenovani, katere je človek nosil toliko časa, da se jih je naveličal, pa jih še ni uničil. Z levico je držal za star, preperel povodec, na katerega je bila otvezena nekakšna štirinoga žival, ki se je v mladih letih prav gotovo imenovala krava Bohinjka. Zdaj pa svojim vrstnicam prav gotovo ni delala časti. Živinče je bilo suho in pretegnjeno, še najbolj je bilo podobni tesarski stolici, ki jo je nekdo pogrnil z govejo kožo. Žirovski kmet, ki je kupil to kravše, je prav gotovo imel zelo tanko možnjo ali pa so mu oči zrastle na temenu. Zadaj za Lisko je krevsal molčeči Matevž, z leskovo šibo v žuljavi pesti. Z njo je sem in tja ošvrknil koščeno žival po štrlečih bedrih, da bi jo spravil k hitrejši hoji. Liska pa se je za njegovo švrkanje menila še manj kot vrag za sveto pismo. Prestavljala je svoje okončine vseskozi z enako naglico, se pravi počasi in enakomerno.

Tako se je mala karavana vztrajno vzpenjala više in više. „Hrest, hrest, hrest“ so škrtale nakovanke goničev po trdi cesti in „comp, comp“ se je slišalo vmes copotanje Liskinih dolgih neizpodreznih parkljev. Tako je družba skozi mogočne gozdove prikolovratila pod Soriško planino. Sonce je lezlo vse više, grelo je kar pošteno in Miha si je že nekajkrat otrl potno čelo. Bil je že rahlo utrujen, zato mu je kar prav hodilo, ko je Liska še za spoznanje upočasnila svoje gibe. Toda, glej ga zlomka. Stara mrha je nenadoma oživela. Bolj ko so se bližali planini, hitreje jo je pričela ubirati. Že je nekajkrat z dolgimi ukrivljenimi rogovi prav nemilo dregnila Miho pod rebra, da je moral hočeš nočeš pospešiti korak. Matevž ju je komaj dohajal. Ko pa je Liska za ovinkom zaslišala mukanje pasočje se živine, sta goniča videla vraga. Sunila je Miho z rogovi v hrbet, da je ta kot snop odletel v obcestni jarek, dvignila rep in zbežljala na pašnik.

Redkobesedni Matevž je obstal sredi ceste in gledal za njo s tako na široko odprtimi usti, da se mu je med škrbastimi zobmi svetilo dol do trebuha. Miha je prilezel iz jarka, pobral klobuk, si z njim otepal prah z obleke in menil:

„Kdo bi si mislil! Kazalo je že, da se bo mrha sesedla kot prazna vreča, zdaj ti pa plane kakor, da bi jo gonilo pet medvedov. Ampak mene ni prinesla okoli, že zjutraj sem jo imel na sumu, da se samo pretvarja. Ti povem, tale nama bo delala še pregla-vice, boš že videl. Če ne bo tako, naj me vrag“.

„Saj mu je crkovina tudi podobna“, je izustil Matevž, ko je končno le zaprl svojo škrbasto odprtino. Ta stavek je bil menda njegov najdaljši govor v zadnjem tednu dni.

Mihovo prerokovanje glede pręglavic se je uresničilo hitreje kot se je nadejal. Ko sta namreč stopila za ubežnico na pašnik, sta jo zalotila, kako se mirno pase z drugo živino. Miha jo je zgrabil za povodec, da bi jo odgnal nazaj na cesto, Liska pa se je temu odločno uprla. Ni se ji dalo krevsati v vročini po grbasti cesti, ko pa se je lahko tukaj mirno pasla v družini svojih bohinjskih tovarišic. Preveč senčen je bil pašnik in presočna planinska trava, da bi ubogala svojega goniča. Trmasto se je uprla z vsemi štirimi, trmast je ostal tudi Miha. Z vso močjo je vlekel za povodec, da bi ubogi živali skoraj odtrgal glavo, Matevž pa mu je pomagal tako, da se je s pleči uprl v Liskino zadnjico. Liska nikamor! Njena bohinjska trma je bila kar spoštovanja vredna, žirovska trma je morala popustiti. Povodec je bil star in preperel, Miha je vlekel na vso moč in tako se je primerilo, da se je trhla vrv pretrgala. Miha tega ni pričakoval, zato je štrbunknil, kot je bil dolg in širok ter se zakotalil naravnost pred rogove postavnega bika, ki se je pasel v bližini. Ta je že nekaj časa nezadovoljno opazoval početje vsiljivcev, ki sta mu hotela odgnati družico iz črede. Sedaj pa mu je bilo zadosti in odločil se je, da bo z njima opravil na kratko.

S parklji je razkopaval rušo, da je zemlja frčala na vse strani. Iz nozdrvi je puhnil peno, sklonil glavo, mogočno zatulil in se z naperjenimi rogovi pognal v napad. Še hitreje, kakor je bil padel, se je Miha tudi pobral in jo z odtrganim koncem povodca v rokah ucvril, kar so ga nesle njegove dolge noge. Še ravno pravi čas je skočil za deblo bližnje mogočne smreke, da se je izognil pobesnemu biku, ki je z rogovi treščil v deblo. Bik pa s tem, da mu je Miha pokazal pete, še ni bil zadovoljen. Stekel je okoli smreke v nov napad, Miha pa se mu je takoj umaknil na drugo stran. Tako sta krožila lep čas okoli debela. Matevž ju je opazoval iz varne razdalje; da bi prišel na pomoč svojemu bratu ni niti pomislil. Kdo ve, kako bi se vsa stvar končala, če se ne bi od nekod prikazal pastir Peter, ki je slišal tuljenje bika in je skočil pogledat, kaj se dogaja. Njega je stari Lisec začudo ubogal. Pomiril ga je in napodil v stran.

Miha je spet navezal Lisko na konopec. Zdaj ko ni bilo več njenega bikastega zaveznika in ko je še po njeni zadnjici zapela Matevževa leskovka, se je morala vdati v usodo. Vsi trije so se odmajali s planine. Da bi Liska pokazala, kako ji odhod ni prav nič všeč, je še počasneje premikala svoje ude, kakor je to delala običajno. Pot jih je vodila navzdol po strmih vijugah, proti vasi Sorica, ki je čepela pod Lajnarjem. Ta vas je že v tistih časih slovela za eno najlepših na naših tleh in ta sloves po pravici nosi še danes. Raztegnjena je po sončnih pobočjih okoli cerkve, ki ji daje senco nekaj orjaških lip, starih več stoletij. Ta svet je navdihnil marsikaterega umetnika, med njimi tudi slikarja domačina Ivana Groharja.

Brez krčme ni poštene slovenske vasi in tako je

bilo in je še tudi v Sorici. Ko je naša družčina pricapljala v vas, se je seveda ustavila pred krčmo. Miha je privezal Lisko za mlado jablano in z Matevžem odšel na liter vipavca. Sonce je grelo in pot ju je pošteno užejala. Gostilna je bila ob tistem dopoldanskem času skoraj prazna, saj je bil ravno čas košnje in so ljudje hiteli s spravilom sena. Sedla sta torej v kot, naročila vino in se spravila nadenj. „Le daj ga, saj nima kljuke!“ je menil Miha, ko je že tretjič polnil Matevžev kozarec. Matevž po svoji stari navadi ni zinil ne bele, ne črne, ampak je le pil, saj vino res ni imelo kljuke in je steklo po njegovem grlu kot po mlinskem žlebu. Kmalu sta osušila liter in se pripravljala da si dasta prinesiti novega, ko sta zunaj zaslišala glasno kričanje in preklinjanje. Miha je prisluhnil in menil: „Strela, če to ni zopet Liska, naj pri priči oslepim. Le kaj nama je nakuhala?“

Planila sta iz krčme s tako naglico, da sta pozabila plačati zapitek. Zunaj sta imela kaj videti. Tam, kjer sta bila privezala Lisko, je od jablane visel samo še odtrgan povodec, krava pa se je miro pasla v sosedovem vrtu. Od zadovoljstva je kar sopla, tako ji je šlo v slast mlado zelenje, fižol, korenček in solata. Gospodinja, ki je Lisko zalotila pri dejanju, je z dolgo palico in s kričanjem poskušala prepoditi hudobo s svojega vrta. Pri tem so ji pomagali še dekla, hlapec in nekaj otročajev. Hudoba pa se za njihove udarce, kričanje in preklinjanje še zmenila ni. Mirno je žrla zelenjavo in tega, da jo je več pomečkala kakor pojedla, še omenjati ni treba. Hrup je privabil še več babnic in smrkolinov, da se je nazadnje na vrtu zbrala cela množica ljudi, ki je kričala, zmerjala ubogo kravo, teptala povrtine, kot je to počelo trdobočno bohinjsko strašilo. Na vrt sta planila še Miha in Matevž. Šele potem se jim je posrečilo, da so spravili kravo z vrta. Razjarjena gospodinja ju je ozmerjala s takimi izrazi, da se jih ne bi sramoval noben furman, ti možje pa so vendar znanj po tem, da s preklinjanjem uženejo v kozji rog celo samega hudiča. Huda babnica, ki v vrtu ni varčevala z udarci po Liski, bi jih zdaj naložila po plečih še bratoma, če tadva ne bi urno pognala kravo, da bi čimprej pustili nevarni kraj za seboj. Pa ni šlo tako preprosto. Za njima je namreč pritekel krčmar, ju pograbil za ovratnike in zahteval, naj mu plačata vino, ki sta ga popila, potem pa pobegnila. Šele ko sta poravnala račun, sta lahko v miru zapustila vas.

Cesta je spet vodila navzdol in naši znanci so kmalu dosegli dolino, po kateri je veselo žuborela selška Sora. Mahali so jo ob njej navzdol proti vasi Zali Log. Miha je med potjo Liski privezal nov povodec, ki ga je napravil iz pasu, ki ga je potegnili iz hlač. Da mu hlače ne bi lezle za pete, si jih je privezal kar z brezovo trto, katero je zvil iz mlade šibe. Tako so prišli v Zali Log, kjer je sredi vasi kraljevala gostilna. Ker je brata gostilna izučila že v Sorici, sta obrnila glavo v drugo stran, da ne bi gledala zapeljivega napisu nad vrati in neusmiljeno pognala počasno kravše. Miha jo je vlekel za povodec, Matevž pa jih je prilagal z leskovo po njenem hrbitšču. Hotela sta čimprej iz vasi, ker bi le bilo

mogoče, da bi skušnjava postala prehuda, skušnjavi pa sta se že tako ali tako težko upirala. Naj jima jo še Liska zagode podobno kot v Sorici, pa sta pečena. Toda, uštela sta se!

Pred gostilno je na vrtu sedel žandar, ki se je po službeni dolžnosti mudil prav tisti dan v vasi. Sprva se za klavni spreved še zmenil ni, bil je še vesel, da bo pri pijači dobil družbo, saj je upravičeno pričakoval, da bo zavil na dvorišče. Saj to stori vsak pošten državljan, še celo če ni tako utrujen, kot se je videlo Mihi in Matevžu. Ko pa je videl, da je družba pospešila korak in naglo odkolovratila mimo krčme, mu je to postalo sumljivo.

„Aha, ptička, ne bosta me! Nič mi ne pravita, da nista žejna, se vama že na daleč vidi. Posebno tebi s palico, izdaja te tvoj rdeči nos, da ljubiš pijačo. Ampak ko sta zagledala mene, moža postave, sta jo urno ucvrla naprej, zato ker imata slabo vest. Malo vaju bom pretipal, nič mi ne bo škodovalo, če izvem kaj protizakonitega, saj me višji stražmojster že dolgo ni pohvalil. Kako pa naj me bi, če je z barabami postalo križ. Vse manj jih je, še tistim, ki so, jim ne pridem do živega!“

Tako je premišljeval žandar, pograbil puško, ki je slonela pri zidu in se pognal za osumljencema. Dohitel ju je, še preden so prišli na konec vasi. Postavil se je pred Miho, udaril s puškinim kopitom ob tla in ga nagovoril s strogim uradnim glasom: „Stoj, v imenu zakona! Kdo sta in kam sta namenjena?“

„Poštena človeka sva in tole kravo ženeva na Žirovsko“, je odgovoril Miha.

„Poštena človeka z Žirovskega? Ha, ha, ha, ta je pa bosa. Od tamkaj ne poznam nobenega takega. Vsi ste sami puntarji, tajlci davkov, zavezniki barab, tihotapci, ki bi radi oblast okoli prinašali.“

„I no, vsi že niso taki. Nekaj jih je pa že odšlo med žandarje,“ se je branil Miha.

„Kaj? Ti bi se rad norčeval iz oblasti, ki je od boga postavljena? Le čakaj, uklenem te!“

Žandar je potegnil izza pasu lisice in z njimi pričel mahati Mihi pred nosom. Slabo bi se bilo končalo vse skupaj, če ne bi prav tedaj Liska, ki ji pomenek očitno ni bil všeč, zateglo zamukala. Tedaj se je žandar zagledal v kravo in spravil lisice, ker mu je padlo na pamet nekaj drugega. Počasi je stopal okoli živinčeta in si ga ogledal z vseh strani. Nato je stopil kravi za rep, tako, da ji je kazal hrbet in se lotil Matevža:

„Zdaj boš pa zapel kot ščinkovec za grmom, samo da bo ta pesem malo drugačna, kot jo poje tvoj tovariš zmikavt. Kar hitro z besedo na dan, kdo vaju je plačal, da sta ukradla to kravo? Sta to napravila na svojo roko? Kam jo bosta prodala? Le nič se ne izgovarjaj, vse se ujema: Krava rdečerjave barve, z belimi lisami, bele lise tudi okrog oči, rogovi dolgi in zaviti, vime povešeno. Govori!“

Žandar se je drl nad Matevžem, ki toliko vprašan na enem kupu hkrati ni slišal še svoj živi dan. Zato je na široko odpiral svoja škrbasta usta in bolščal v žandarja. Ta si je Matevžev molk razlagal drugače in srce mu je zaigralo od radosti, ko je pomislil, kako

nepričakovano sta mu padla lumpa v pest. Na žandarmeriji ga bo pohvalil sam višji stražmojster. Srečna država, kateri služijo taki uslužbenci, ki pobirajo barabe kar na cesti.

Res je imel mož postave vzrok da se je veselil. Prejšnji dan je bila namreč na Sorški planini ukradena krava kmeta iz Zalega Loga, ki se je po opisu natančno ujemala z našo Lisko. Prav zaradi te kraje se je žandar mudil v vasi. Zdaj je bil sveto prepričan, da sta mu ptičici sedli na limanice. Široko razkoračen je stal pred Matevžem, ki še vedno ni spravil glasu iz sebe. Tedaj je žandar zaslišal nek šum in začutil nekaj mokrega ter toplega na svoji zadnjici, kar se mu je razširilo navzdol po nogah, naravnost v škornje. Za to je poskrbela Liska, ki je med pogovorom mirno dvignila rep, ter mirno poškopila žandarsko visočanstvo. Seveda, krava se ne meni za oblast. Zdaj je bil šele ogenj v stehi. Kdo pa je še kdaj slišal, da bi krava scala na žandarja? Ne bi rekel, ko bi to storil kak višji stražmojster, ne pa navadna trmasta bohinjska krava.

Naš žandar je pri priči ukazal goničema, naj odvedeta Lisko v najbližji hlev, njiju pa je hotel uklenjena na žandarmerijo. Verjetno bi Matevž in Miha še tisti dan spoznala, kakšna stanovanja daje oblast tistim državljanom, ki so se pregrešili proti njej, če se ne bi prav tedaj od nekod prikazal kmet, ki mu je izginila krava s planine. Ta je pri priči obrnil stanje v prid obeh bratov, ko je izjavil, da bi takšnega škrate, kot je Liska ne hotel imeti za noben denar v svojem hlevu. Saj je bolj kot kravi podobna kozi. Še celo plačal bi tistemu, ki bi mu jo hotel ukrasti. Kar za malo se mu je zdelo, ko ga je hotel žandar prepričati, da je to strašilo njegova ukradena krava.

Ko sta se Miha in Matevž rešila iz žandarskih krempljev, sta jo na vrat na nos posmodila iz vasi. Kakor da bi ju Liska razumela, je tudi sama urno raztegnila krake. Kmalu so dosegli davški most, po njem prekoračili Seliščico in jo ubrali navzgor po grapi, kjer je bil speljan strm kolovoz. Ta kolovoz je vodil v zaselek Farji Potok, ki leži v globokem kotlu ob vznožju Blegoša. Ko so pustili zaselek za seboj, je Miha zavil na trato ob poti. Ker se je dan že prevesil v drugo polovico in je bila za njimi dolga pot, je sklenil, da si tukaj malo odpočijejo. Privezal je Lisko tako, da se je lahko pasla, z Matevžem pa sta se zleknila v senco. Miha je potegnil iz nahrbtnika ploščato steklenico z žganjem in velik krajec koruznega kruha. Vse to sta dobila v Bohinju za popotnico. Prelomil je trd krajec na dva dela, ponudil enega bratu in skromno kosilo se je začelo. Žulila sta suh kruh in ga pridno zalivala z žganjem. Ker je bilo vroče, kruhu pa je že kar nekajkrat zvonilo poldne, jima je kljub lakoti le stežka šel po grlu. Kako bi se prilegla latvica svežega mleka. Komaj je Miha šinila ta misel v glavo, že se je s pestjo trknil po čelu. Zakaj pa imata Lisko, to hudobo s seboj? Pomolze jo in še vesela naj bo, da ji ne priloži nekaj gorkih čez rebra, saj jima jih je ta dan že dosti zagodla. Snel je torej svoje zamaščeno pokrivalo in se odpravil, da pomolze Lisko. Matevž, ki mu je bilo takoj

jasno, kaj namerava brat, se mu je pridružil. Miha je držal klobuk, Matevž je molzel. Ni minilo kaj prida časa in klobuk je bil poln. Čudila sta se, od kod tej stari rogovili kozasti sploh toliko mleka. Miha je zadovoljno ponesel klobuk k ustom, da se prvi napije. Ni mu bilo usojeno! Prav tedaj je namreč od neked pribrenčal masten obad in sedel Liski na hrbet. Ta je zamahnila z repom, pri tem pa je oplazila klobuk v Mihovih rokah. Miha je dobil klobuk v obraz, mleko pa se je pocedilo po njegovi kosmati bradi in prsih na tla.

„Se vidi, da je Bohinjka! Še mleka nama ne privoščiči,“ se je hudoval Miha, medtem ko si je otiral brado. Matevž se je takoj spet sklonil, da namolze še mleka, ampak hudoba ga ni dala niti kaplje več. Miha je obesil svoj od mleka mokri površnik na grm, izpraznil ploščenko do konca in se zleknil v senco, da si še malo odpočije. Dolga pot in žganje pa sta opravila svoje. Oba sta v senci trdno zadremala.

Prebudila sta se šele čez kako uro. Pripravila sta se za odhod. Miha je hotel sneti svoj površnik z grma, toda glej ga šmenta, kaj je to? Z grma je visel še samo en rokav in polovica ovratnika. Ozrl se je po Liski in videl, kako v senci mirno prežvekuje ostanek njegovega površnika. Iz ust ji je molel samo še kos drugega rokava.

„Zverina kravja, ti me boš spravila na beraško palico. Sem že zjutraj vedel, da nimaš z mano čistih namenov,“ se je hudoval. Površnika pa ji le ni odpuštil. Tako je uboga Liska prejela nekaj prav izbranih udarcev.

Rinili so navzgor v strmo Blegošovo pobočje. Kolo voz je bil ves razdrapan. Sonce se je spustilo nizko nad Davčo in vročina je popustila. Kljub temu so čisto premočeni prišli na prelaz Črni kal, saj je bila pot strma in slaba. Zato so vsi skupaj zavili k znanemu studentu, ki ga je opisal že Ivan Tavčar v svoji čudoviti povesti „Cvetje v jeseni“. Tu sta se brata pošteno napila odlične hladne vode, ki je žuborela po žlebu. Naj bo voda še tako dobra, z mlekom se ne more primerjati. Ob tej misli je Miha stisnil svojo drenovo gorajčo in se ozrl po Liski, da ji prisoli še kakšno krepko. Ko pa je videl, kako je strma pot izdelala ubogo žival, se jo je usmilil. Liska je molila raskav jezik iz penastega gobca in z njim lovila tanek curek, ki je klokotal iz žleba. Natočil je vode v svoj zamaščeni klobuk in jo napojil. Naj bo koza bohinska še tako zaguljena, preveč grdo z njo le ne kaže ravnati. Se zna hudoba maščevati.

S Črnega kala so jo ubrali navzdol proti Žetini. V vas so prispeli, ko se je že mračilo. Za njimi je bila dolga pot in Miha se je še čudno zdelo, da jo je stara suhota sploh vzdržala. Ko je to omenil Matevžu, si je ta po dolgem času spet privoščil malo daljši govor: „Kaj bo čudno, saj je Bohinjka! Ti rečem, nisva še opravila z njo, žival jih ima še za bregom!“

Po tistem Matevž dva dni ni spregovoril, saj je število besed, ki jih je povedal vsak dan, s tem govorom krepko presegel. Treba je bilo misliti na prenočišče. Oglasili so se na prvi kmetiji, kjer je gospodar v hlevu ravno opravljal živino. Miha se je

kar koj zgovoril z njim za prenočišče v senu na hlevu. Lisko so privezali na prazno mesto k jaslim, in ko je gospodar potipal njena štrleča rebra, ji je porinil še pošten otep pravkar nakošene trave. Pri tem je mrmral sam sebi v brado, da sicer v njegovem hlevu do tedaj od lakote ni crknila nobena krava, o čemer pa nocoj ni čisto prepričan. Povabil je tudi utrujena brata, naj sedeta z družino k večerji. Nista se pustila prositi. Natepla sta se krompirja v oblicah in kislega mleka, da je kar pokalo. Družina je morala pošteno pohiteti, če je hotela nekaj večerje rešiti tudi zase.

Po večerji so se še nekaj časa pomenkovali. Vendar so se kmalu odpravili počivat. Na kmetiji je treba vstati z dnem, delo je trdo, posebno ob košnji. Tako je za utrujene delavce noč kar prekratka. Tudi Miha in Matevž sta se zahvalila za večerjo, zlezla na hlev in se zarila v kup pravkar posušenega sena.

Zjutraj sta bila že navsezgodaj pokonci. Tudi če bi hotela še malo potegniti, tega ne bi mogla, saj je iz hleva pod njima prihajalo takšno ropotanje, da bi celo mrtveca obudilo k življenju. Planila sta pokonci in s hudimi slutnjami zdrvela v hlev. Najprej sta se napotila k jaslim, kjer sta prejšnji večer privezala Lisko. Šmentane krave pa nikjer! Iz vzdanega obročka je visel le konec Mihovega pasu. Takoj sta se ozrla v kot, odkoder se je slišalo robantenje in preklinjanje starega hlapca, vmes pa tleskanje brezove metle po hrbtu neke živali, ki je suvala z dolgimi rogovi na vse strani. Tamkaj sta ugledala Lisko, kako se otepa sitnega hlapca, ki jo je vlekel za ostanek Mihovega pasu in zamahoval po njej z obrabljeno brezovo metlo. Kaj se je zgodilo? Nič takega, zvečer sta namreč pozabila Lisko pomolsti. Ponoči jo je pričelo tiščati mleko, pa je utrgala povodec in odšla v kot, kjer je bil privezan teliček. Ta jo je posesal tako temeljito, da se mu je trebušček napel kot boben. Še zdaj se je zaganjal s svojo telečjo glavico v njeno povešeno vime. Ko je hlapec zjutraj prišel v hlev, se je prestrašil, da se teliček ni preveč napil močnega mleka, ker bi ga lahko začelo napenjati. Marsikak teliček je zaradi tega že poginil. Hotel je kravo odgnati, tedaj pa so se v stari Liski zbudili materinski čuti. Nikakor ni hotela zapustiti svojega telička, ki jo je tako imenitno rešil pritiska v vimeni. Zato se je otepala starega hlapca z vsemi štirimi. Vendar se krepkim Mihovim in Matevževim rokam le ni mogla upirati. Hočeš nočeš je morala prepustiti svojega posvojenca njegovi usodi.

Ko pa se je hlapec razgledal po hlevu, bi se najrajši še enkrat spravil nad Lisko, prizanesel ne bi niti bratoma, ki sta privlekla to prebito mrho k hiši. V hlevu je bilo vse narobe. Ko se je Liska odrgala, je najprej nekaj časa kolovratila po hlevu. Zmečkala je pleten koš, polomila stolček za molžo, razmetala kup stelje na vse strani, razgrebla kup gnoja, koklji, ki je valila v kotu, je pohodila gneздо z jajci vred. Vlomila je vrata v svinjak tako, da je sedaj kakih pol ducata prašičev krulilo v hlevu, rilo po gnoju in plašilo živino. Razdražila je bike, da so tulili in se od poželenja zaganjali z rogovi drug v drugega. Prizanes-

la ni niti škafu za vodo za napajanje, kamor je spustila svoj kot hlebec velik kravjak.

Preden sta Miha in Matevž zapustila vas Žetino za seboj, jih je Liska skupila še od njiju. Kaj jih tudi ne bi, ko jima je napravila tako sramoto in ju spravila še ob pošten kmečki zajtrk. Ko sta namreč poprosila gospodarja zanj, jima je odgovoril, naj se čimprej pobereta s svojo kozo k hudiču, drugače bo naščuval nanju psa čuvaja. Še vesela sta morala biti, da jima ni zaračunal prenočišča in škode, ki jo je napravila ta strahota.

Pod vasjo so se spustili v grapo. Mimo Karlovškega mlina so prišli v Sušo. Potem so nadaljevali pot po dolini mimo Logarjeve domačije proti Hotavljem. Med potjo se ni zgodilo nič takega, kar bi bilo omembe vredno, če izvzamemo zasmehovanje koscev, ki so ravnokar zajtrkovali ob robu ceste.

Posedli so v travo okoli velike sklede zabeljenih koruznih žgancev. Mlatili so jih, da je bilo veselje. Ko so zagledali čuden sprevod, so se pričeli norčevati: „Hej, ti, kam pa ženeš tisto kozo?“

Miha, na katerega so letele te besede, je jezno odvrnil, da to ni nobena koza, ampak krava. Na to mu je kosci zabrusil: „Kaj se pa ti oglašáš? Ne sprašujem tebe, ampak kravo!“

Mihu se ni zdelo, če se je kdo iz njega norčeval, zato je kosce pošteno ozmerjal, to pa je znal zelo dobro. Kosci so odložili žlice in dvignili pesti. Prišlo bi do čisto dobrega pretepa, če fantje teh dveh bratov ne bi dobro poznali. Marsikdo izmed njih je že skupil buške od njunih pesti, ko se je na kaki veselici zapletel z njima v prepir. Miha in Matevž sta bila daleč naokrog znana po trdih pesteh, in kadar sta jih vihtela, tedaj ni bilo šale. Raje se loti pobesnelega bika, kakor pa nakurjenega brata! To so vedeli tudi kosci, zato so ju med glasnim zasmehovanjem iz varne razdalje pustili mimo.

Na Hotavljah so dosegli poljsko cesto in se ob Sori napotili navzgor po dolini. Pot je bila še dolga, treba je bilo napasti Lisko, si odpočiti, v obcestni gostilni sta morala poskrbeti za svoj želodec... Tako so šele zvečer prikolovratili na Žirovsko. Tu jima je Liska pripravila še zadnjo hudobijo v tistem dnevu. Ta bi ju skoraj stala nekaj litrov vina v bližnji gostilni, če ne bi znal zviti Miha vsega obrniti v svojo korist.

Ko so se bližali večji skupini kmetij, se je od nekod pripodil potepuški pes. Nagajivi otročaji so mu maloprej s krepelci pomerili kožo, zato je bil cucek ves nasršen in razdražen. Z glasnim laježem se je zapodil Liski med parklje in jo popadel za zadnjo nogo. Ta se ga je z brco otresla, z rogovi sunila Miho v prah, ga pomendrala in zbežljala čez njivo na polje, pes pa za njo. Krava je najprej polomila vrsto fižolovk, poteptala njivo rži, pomečkala pol njive koruze in se ustavila šele na njivi z ovsom, kjer se je začela mirno pasti. Matevž je pomagal Mihi na noge. Bolela so ga vsa rebra. Pri padcu se mu je pretrgala trta, s katero je imel privezane hlače. Zdaj so mu padle za pete. Miha si jih je vlekel kvišku in se oziral naokrog, če ga kdo ne opazuje. Šele ko si je spet nekako privezal hlače na zadnjico, sta se odpravila za Lisko. Te pa ni bilo več v ovsu, za njo je ostalo samo še razdejanje. Ko sta se ozirala naokrog, da bi videla, kje bi utegnili biti vražja žival, sta zagledala kmeta, ki jima je pred svojim hlevom migal z roko, naj prideta bliže. Kmet je bil lastnik polja, ki ga je pomendrala Liska. S hudimi slutnjami sta stopila do kmeta. Ta jima je rekel: „Ali iščeta svojo ragljo, kaj? Lahko jo dobita pri meni v hlevu, kamor sem jo zaprl, ko sem jo prignal iz ovsu. Vendar pa bosta plačala škodo, ki mi jo je napravila. Pri krčmarju plačajta pet litrov vina, prej vajina mrha ne bo zapustila mojega hleva. Rajši jo živo oderem na meh, kakor da bi jo vama izročil brez plačila, na to se lahko zaneseta.“

Miha in Matevž sta se samo spogledala in že sta bila domenjena. Nekaj takega bo doživel razjarjeni kmet, kar bi pomnil za vse življenje, če ravno takrat ne bi Mihu padlo nekaj v zvito glavo. Prijel je Matevža, ki je že stiskal pesti, za roko in mirno povabil kmeta v gostilno. Tam je domačega otročaja nagnal h kmetu, kateremu sta z Matevžem gonila kravo z naročilom, naj se nemudoma oglasi v gostilni. Ko je kmet prišel, mu je Miha mirno razložil, da mora plačati deset litrov vina, če hoče dobiti svojo kravo. Kaj je hotel ubogi kmet drugega, kot plačati?

Seveda je Miha polovico denarja vtaknil v svoj žep, z Matevžem sta ga zapila še isti večer.

Poslej sta se brata lotila še marsikakšnega mogočega in nemogočega dela, krave iz Bohinja pa nista gonila nikoli več.

Pierre Louÿs Tri hčere svoje matere (Prevedel Branko Madžarevič)

Ne gre za to, da bi prestopali zapreke ali jih podirali, a za nekaj bolj vznemirljivega, za to, da te dlje popelje igra misli in jezika... Erotično ima to čudovito lastnost, da je bolj kot kakšna druga vzmet sposobno gnati literaturo k nekakšnemu absolutumu...

André Pieyre de Mandiargues

Pierre Louÿs (1870–1925) ni čisto neznan ime na Slovenskem: Romana *Afrodita* in *Pustolovščine kralja Pausola* sta bila v svojem času deležna vznemirjenega odmeva po vsem beročem občestvu in gre jima marsikatera zasluga pri žlahtnenju mladostnih senzibilitet. Prijatelj pesnikov Mallarmeja, Paula Valeryja in Andreja Gida, ki je v zadnjem desetletju prejšnjega stoletja ustanovil simbolistično revijo „La Conque“ in se 1899 oženil z eno od hčera parnasovca J.M. de Heredia, je izdal zbirko pesmi v prozi, *Pesmi Bilitis* (Chansons de Bilitis, 1894), zbirko rafinirane čutnosti in prav aleksandrinske precioznosti, znan pa je predvsem po romanu „antičnih nravi“, *Afroditi* (1896), parnasovsko oblikovanih slikah čutne ljubezni, in po *Pustolovščinah kralja Pausola* (1901), iskriivi, bolj ali manj posrečeni „fantaziji“ v duhu galantno-libertinskega pisanja 18. stoletja. Na roman *Ženska in možicelj* (La femme et le pantin) iz leta 1898 je ponovno opozoril in vrgel novo luč Luis Bunuel s filmsko verzijo *Ta skrivnostni predmet poželenja*. Zadnjih dvajset let življenja se je Louÿs, kot kaže, napol slep in umaknjen od sveta, intenzivno posvečal eruditskemu delu. Tukaj se enciklopedično dostopni podatki o življenju in delu francoskega

pisatelja bolj ali manj končajo. Kaj se skriva za „intenzivnim eruditskim delom“ v primeru enega največjih in najslovitejših erotomanov na prelomu stoletja, katerega koraki so se sekali med Bibliothèque Nationale in Le chabanaisom, veliko javno hišo, je kočljivo vprašanje, izpostavljeno ugibanjem, in se ga ne kaže na tem mestu lotevati, zlasti ker Louÿs po svojem tridesetem letu ni več praktično ničesar objavil, vsaj ničesar literarno pomembnega. *Tri hčere svoje matere*, „mojstrovina Pierra Louÿsa ali neznanca, ki je bil enkrat genialen“, in ki so v svoji enkratni, neponovljivi čistosti svojega žanra primerljive edino le še z *Enajst tisoč batinami* Guillaumea Apollinaira in z opusom Georgeseta Batailla, so še najbrž iz nekega prejšnjega, aktivnejšega, srečnejšega in manj „eruditskega“ obdobja. *Tri hčere* prihajajo iz postumnega, po avtorjevih besedah 420 kg rokopisov težkega paketa (1926), širši javnosti pa so bile v Franciji prvič dostopne šele leta 1970. Koliko je avtor *Treh hčera* Louÿs, pesnik ne zgolj gramatikalnih vezi, in koliko ni, nas navsezadnje niti ne zanima. Zapišimo le, da je vse življenje izbiral „pravo besedo, saj je samo ena“, in pilil stavke „dokler niso dosegli prosojnosti in čistosti kristala“. In kaj ni že 1890 ta ljubitelj humornih fines in lepote izjavil, da bo pisal sama „nezaslišana, neslutena dela in jih obdržal zase...“ In, *last, not least*, kaj nam protagonistke romana – mati in njene tri hčere – v zunajtekstovni nasmeh ne ponujajo hudomušnega namiga na Louÿsovo taščo, soprogo pesnika Heredia, in na njeni hčeri? V slovenskem prevodu bo roman izšel v tretjem letniku zbirke „Dotik“ (DZS).

B.M.

– Lej no, ste pa živahni! je rekla. Komaj se včeraj z mamo in sestrama vselimo. Danes se srečava na stopnišču. Objamete me, zbašete k sebi domov, zaprete vrata... Pa je.

– To je šele začetek, sem rekel nesramno.

– A ja? Še ne veste, da se naši stanovanji dotikata? Da so vmes celo zazidana vrata? In da se mi ni

treba boriti, gospod, če ne boste pridni. Samo zavpijem: „Posiliti me hoče, mamica! Primate pohoto! Pohujšanje!“

Ta grožnja naj bi me zastrašila. Pa me je opogumila. Konec je bilo mojih zadržkov. Poželenje, rešeno bremena, je planilo na prosto.

Mlada oseba petnajstih let, ki je postala moja

ujetnica, je imela zelo črne lase, spete na tilniku, nemirno bluzo, letom primerno krilo in usnjen pas.

Vitka pa temnolasa in nestrpna kot kozliček izpod peresa Leconta de Lisle je stisnila noge in povešila glavo, ne da bi povešila pogled, kot da bo sunila z rogmi.

Besede, ki jih je rekla, in njena očitna pripravljenost so mi vlile poguma, da se je lotim. Vseeno pa nisem verjel, da bodo šle stvari tako hitro.

– Kako vam je ime? je rekla.

– X . . . Dvajset let mi je. Pa vam?

– Jaz sem Mauricette. Imam štirinajst let pa pol. Koliko je ura?

– Tri.

– Tri? je ponovila in razmišljala . . . Bi šli radi spat z mano?

Osupel nad stavkom, ki se ga še zdavnaj nisem nadejal, sem stopil korak nazaj, namesto da bi odgovoril.

– Poslušajte, je rekla in položila prst na usta. Prisezite, da boste govorili tiho in da bom lahko odšla ob štirih . . . Prisezite predvsem . . . Ne. Hotela sem reči: da boste naredili, kar mi bo všeč . . . Če pa ne boste marali tega . . . No, prisezite vsaj, da ne boste naredili, kar mi ne bo všeč.

– Prisežem vse, kar hočete.

– Potem vam verjamem. Ostala bom.

– Boste? Boste res? sem ponovil.

– No, samo zato se pa res še ni treba na rit metati! se je zasmejala.

Izzivajoča in razposajena kot otrok je otipala pa v pest zgrabila sukno svojih hlač z vsem, kar je znala v njih najti, preden jo je pobrisala na konec sobe in tam vrgla s sebe obleko, nogavice, škorenjce . . . Potlej pa, ko je z obema rokama podržala bluzo in se rahlo našobila:

– Lahko čisto naga? je vprašala.

– Naj vam tudi prisežem? . . . Pri moji duši in vesti . . .

– Ne boste mi nikdar očitali, je rekla in posnemala moj dramatični poudarek.

– Nikdar!

– No, v takem . . . izvolite, Mauricette!

Padla sva oba na mojo veliko posteljo drug drugemu v objem. Zadelala me je na usta. Navalila je na ustnice, mi dajala jezik z zaletom . . . Oči je malone zapirala in jih že spet sunkovito odpirala . . . Vse pri njej je imelo štirinajst let, pogled, poljub, nosnica . . . Nazadnje sem zaslišal pridušen krik kot pri kakšni majhni živalci, ko je nestrpna. Usta so se nama razšla, se spet spojila, se znova ločila.

In ker nisem najbolje vedel, za kakšne skrivnostne vrline sem ji prisegel, da je ne oropam, sem kar tjavdan navrgel par traparij, da bi zvedel skrivnosti, ne da bi vprašal zanje.

– Kako je to lepo, kar si si v nedra dala! Kako temu pravijo pri cvetličarkah?

– Joške.

– Pa ta mali Karukulček, ki ga imaš pod trebu-

hom? Je zdaj taka moda, da se meseca julija nosi krzno? Te mar tam spod zebe?

– A ne! Redko!

– Pa to? Ne uganem pa ne uganem, kaj bi lahko bilo tole.

– Ne uganeš, je ponovila prefrigano. Sam boš povedal, kaj je to.

Z brezsrčnostjo, kot jo samo mladost pozna, je široko razkrečila noge, jih dvignila z obema rokama, odprla svoje meso . . . Moje presenečenje je bilo tem večje, ker me drznost poze nikakor ni pripravila na tako odkritje.

– Devištvo! sem vzkliknil.

– Pa kakšno!

– Je zame?

Mislil sem, da mi bo rekla ne. Priznam celo, da sem si tega želel.

Bilo je to eno tistih nepredirnih devištev, kot se mi jih je samo dvoje posrečilo vzeti. Ej! Je bila pa muka.

Vendarle sem si predstavljal, da bom videl, kako mi bo Mauricette odgovorila na vprašanje s prstom pod nosom, s porogljivim „Figo!“ ali še s čim hujšim. In ker je še kar odpirala pred mojimi očmi, česar se nisem smel dotakniti, mi je nagajivost položila na jezik:

– Imate pa precej grde navade, gospodična, kadar ste čisto sami.

– O, po čem pa to vidiš? je rekla in sklenila noge.

Te besedo so jo bolj ko vse drugo spravile v dobro voljo. Če sem že uganil, ni imelo več smisla vztrajati v molku: še pobahala se je s tem! Porednih oči, in ko je vsakokrat pritisnila usta na moja usta, mi je čisto tiho ponovila:

– Ja. Drkam se. Drkam se. Drkam se. Drkam se. Drkam se. Drkam se. Drkam se. Drkam se.

Bolj ko je govorila, bolj je bila razposajena. In ko je bila prva beseda izrečena, so sledile vse druge, kot da bi samo na ta znak čakale, pa bodo planile:

– Boš videl, kako mi pride.

– To bi pa res rad videl.

– Daj mi tiča.

– Kam?

– Poišči.

– Kaj je prepovedano?

– Devištvo in usta.

Ker samo tri poti vodijo v žensko srce . . . in ker imam duha čudežno vajenega rešetanja hudo težkih ugank . . . sem razumel.

A to novo presenečenje mi je vzelo dar govora: nič nisem odgovoril. Dal sem celo svojemu molku videz neumnosti, da bi lahko Mauricette sama pojasnila svoj misterij. Zavzdihnila je in se nasmehnila, mi vrgla obupan pogled, kot češ „O bog, so moški trapasti!“, potlej jo je za zaskrbelo in že mi je sama postavljala vprašanja.

– Kaj delaš rad? Kaj delaš najrajši?

– Ljubim, gospodična.

– Ampak to je prepovedano . . . Česa pa ne ma-

raš, sploh ne maraš?

– Te rokice, čeprav je čisto lepa. Za nič na svetu je ne maram.

– Smola je v tem, da . . . je rekla vsa zbegana . . . da ne morem lizati . . . Bi rad moja usta?

– Saj si mi jih dala, sem rekel in si jih spet vzel.

Ne, to niso bila več ista usta. Mauricette je bila vsa iz sebe, ni si upala več govoriti, imela je vse za zgubljeno. Skrajni čas je bil vrniti spet nasmeh na ta obupani obraz. Ena od obeh rok, s katerima sem jo privijal obse, se je gladko spustila na tisto, kar mi je tako obupano poskušala dati in mi celo dopovedati.

Plaho dete me je pogledalo, videlo mojo neresnost na obrazu . . . In z grobstvo preobrazbe, ob kateri sem se zdrznil:

– O! Lopov! je vzkliknila. Kanalja! Baraba! Kurba! Svinja!

– Boš tiho!

– Četrť ure se dela, kot da ne ugame, in se zajebava iz mene, ker ne vem, kako naj se izrazim.

Spet si je nadela obraz razposajenega otroka, in ne da bi povišala glas, ampak iz oči v oči:

– Če me ne bi imelo, bi si zaslužil, da bi se oblekla!

– Imelo kaj?

– Da me nabrišeš! je rekla in se zasmejala. Saj sem ti že rekla. In kar se mene tiče, jih še nisi vseh slišal! Vsega res ne znam delati, znam pa govoriti.

– Bi torej . . . Nisem prepričan, če sem prav slišal.

– Želim si, da me nabrišeš in da me grizeš! Rajši imam moškega, ki je žleht, kot takega, ki nagaja.

– Pst! Pst! Si pa živčna, Mauricette!

– In kličejo me Ricette, kadar me v rit porivajo!

– Da ne rečeva besede „Mau“ . . . Dajmo, umiri se.

– Samo ena možnost je. Hitro! Bi rad?

Nič več huda, morda samo še bolj vroča mi je s polnimi usti vrnila poljub, ki sem ji ga dajal, in najbrž da bi mi vlila poguma, mi je rekla:

– Kot kamen imaš trdega, ampak tudi jaz nisem iz vate in imam solidno luknjo v riti.

– kar brez vazelina? Krasno.

– Olala! Zakaj pa ne kar klešč za rokavice!

Z naglim obratom mi je pokazala hrbet, se ulegla na desni bok in se z mokrim prstom sama s sabo poigrala brez ovinkov na žrtveniku svojega sramu. Nakar je s kretnjo, ki me je zabavala, zaprla ustnice svojega devištva, in prav je storila, zakaj lahko bi si bil še mislil, da vanj vdiram kljub prisegi. Moker prst, to ti je bilo dovolj zanjo, a malo zame. Ugotovil sem, da res ni „iz vate“, kot me je sama poučila.

Ravno sem jo hotel vprašati, če je ne boli, ko je obrnila usta k mojim in mi rekla prav nasprotno:

– Ti si pa že device odzadaj jahal.

– Po čem pa to čutiš?

– Povedala ti bom, ko mi boš povedal, po čem si ugotovil, da se drkam.

– O ti mala nesnaga! Najbolj rdečega in največjega ščegetavčka imaš, kar sem jih kdaj videl na kakšnem devištvu.

– Dviga se mi! je zamrmrala in zaljubljeno pogledala. Ni zmeraj tako velik . . . Ne dotikaj se ga . . . Pusti mi ga . . . Hotel si vedeti, po čem čutim . . . da si odzadaj device jahal?

– Ne. Pozneje.

– No ja! To ti je dokaz! Veš, da ne smeš ničesar vprašati device, ki se drka, medtem ko je odzadaj jahajo. Se ji jebe za odgovor.

Njen smeh je ugasnil. Oči so se ji podaljšale. Stisnila je zobe in odprla ustnice.

Pomolčala je in rekla:

– Grizi me . . . Hočem, da me grizeš . . . Tam, po vratu, pod lasmi, tako kot delajo mački z mačkami . . .

In že je rekla:

– Zadržujem se . . . Komaj se dotikam . . . pa . . . ne morem več, prihaja mi . . . O! Prihaja mi, moj . . . Kako ti je ime? . . . Moj ljubi . . . Daj, pritisni, kolikor hočeš! . . . Z vso silo! Kot če bi fukal! . . . To imam rada . . . Še! . . . Še!

V krču je odrevenela, vsa drhteča . . . Potlej ji je glava klonila in prišel sem k sebi njeno slabotno telesce.

Ljubezen? Ne, le kratkotrajen zubelj. Ampak sam pri sebi si nisem mogel kaj, da ne bi rekel „Madona!“¹ in pozdravil sem njeno prebujenje z manj ironije kot občudovanja.

– Se pa odrežeš za devico!

– Mhm! je naredila in vrgla zaljubljeno oko.

– Naivni otrok! Sveta nedolžnost!

– Si čutil, kako žilavo imam luknjo v riti?

– Kot nosorog.

– In smo vse take v naši familiji.

– Kaj?

– Ha! Ha! Ha! . . .

– Kaj praviš?

– Pravim: takole znamo tazadnjo nastavlјati. In lej! Takole nam pa spredaj pride.

Z živahnostjo svojega značaja je na mah razširila noge, da so se pokazale mišice . . . Komaj sem prepoznal pokrajino.

– Vrtovi v dežju! sem vzkliknil.

– In to ročno! je ponovila v smehu. Na, nekaj ti bom dala. Ampak reci mi najprej: se ljubiva? . . . Ja . . . Imaš škarje?

Potegnila je iz pernice svilen o nitko in si jo dala na trebuh.

– Pramen z mojega devištva, ga boš ohranil?

– Vse življenje . . . Ampak dobro izberi ta svoj pramen. Če hočeš, da se ne vidi, vzemi najdaljšo.

– O, tudi to veš? je rekla razočarano. Jih imaš celo zbirko?

Vseeno si je odstrigla ta svoj pramen oziroma, bolje rečeno, neukrotljivo zaokroženi koder. Gospod de la Fontaine iz Francoske akademije je napisal pesem „Nemogoča stvar“, da bi poučil mladino, češ dlak nekaterih žensk ni mogoče razkodrati. Je že moral poskusiti. O to so ti stare pohote, akademiki!

Z zeleno svileno nitko je Mauricette povezala dlake svojega črnega kodra in jih odstrigla pri korenu:

– Koder devištvo namaka! je rekla.
Prasnila je v smeh in skočila s postelje, se sama zaprla v kopalnico . . . in bila je tako hitro nazaj, kot je hitro mrknila.

– Bi lahko zdaj zvedel . . . sem začel.

– Zakaj smo vse take v naši familiji?

– Ja.

– Od najrosnejšega otroštva . . .

– Kako se krasno izražaš!

– Dali so me v internat, medtem ko so mama in sestre služile kruh skupaj z gospodi, damami, smrkavci, s kurbami, puncami, starci, opicami, zamorci, psi, z gaudemihci², z melancanami . . .

– In kaj še?

– Vse ostalo. Vse delajo. Bi rad mamó? Ime ji je Tereza; Italijanka je; šestintrideset let ima. Dam ti jo. Znam biti velikodušna. Bi rad tudi sestri? Nismo ljubosumne. Obdrži moj koder in še se boš vrnil k meni.

– Ricette! Pa ja ne misliš, da mislim na . . .

– Tirititi! Vse štiri nas jemljejo, ampak vračajo se k meni. Vem, kaj govorim, kadar se ne drkam.

Po novem izbruhu mladostnega smeha me je zgrabila za roko, se prevalila do mene in kar se da resno nadaljevala.

– Do trinajstega leta sem ostala v internatu za deklice iz boljših družin. Ker že veš toliko reči, pa mi povej, kaj so ravnateljice in nadzornice, ki imajo poklic živeti vse pasje življenje v takemle kupleraju gojenk.

– Pomalem lezbijke?

– Nisem si upala izgovoriti, je rekla Mauricette z očarljivim porogom. In ker so imele najbrž podatke o moji mami, si lahko misliš, da se z mano niso nazaj držale.

– Podle ženske! Zlorabile so tvojo čistost? Na silo so ti dale piti strup pregrehe?

– Na silo! Spridile so me! je rekla Mauricette, ki se je delala norca in postajala samozavestna. Štirikrat so me zalotile, ko sem drkala svoje male ljubice . . .

– A! Si . . .

– Skrivale so se po vrtu, spalnici, po hodnikih in celo za stranišnim okencem so kukale! Si lahko misliš, kako ti je takale guvernanta pokvarjena!

– So kaj plačale za to?

– Slabe ocene. Pa vseeno! . . . Kaj smo jim vse nehote pokazale! Sijajne kombinacije, do katerih se ne bi nikdar same dokopale! . . . Nazadnje sem se spoprijateljila z neko že bolj odraslo, in ta me je v desetih lekcijah naučila lezbijstva, takega, kot se govorí . . .

– Se pravi?

– Umetnosti ljubčkanja na občutljivem mestu. Umetnosti, da si ne oguliš končka jezika koderkoli. To sem še najbolj obvladala, ko sem prišla iz internata; kaj bolj kot biblijske zgodbe in geografijo. Ampak s to mojo starejšo prijateljico sva se dobivali po vseh koticih; in stopetindvajseti sem se pustila zasačiti gospodični Pavli.

– Ki te je spridila četrť ure kasneje?

– Ja. V moji sobi pod njenim krilom. Z zapetimi

hlačkami, ki so bile polne gumbov. in s prekrasno malo mucico, prasička! Dlake, devištvo, ščegetavček, ustnice, vse mi je bilo všeč. Rajši sem jo njej muckala kot moji prijateljici. Si lahko misliš, kako ti je takale guvernanta pokvarjena!

– Prav sardanapska.³ In še ni vse povedano.

– Ni. Nekaj sem pozabila. Ta še vedela ni, kako se jo mucka. Jaz sem jo naučila.

Tukaj je tak nor smeh pograbil Mauricette, da jo je malone zvrnilo s postelje, in položila je toliko miline v zgubljanje ravnotežja, da sem hotel kar najhitreje temu intermezzu napraviti konec. Spet me je začela bolj zanimati njena sedanost kot njena preteklost.

Še sam sem skočil iz sobe v kopalnico. Sem se zadržal kaj več, kot je bilo pametno? Ko sem se vrnil, se je Mauricette, oblečena, že obuvala.

– Greš? sem rekel žalostno.

– Ne vsa. Droben pramenček mene ostane pri tebi. In ne grem daleč: tjale za vrata. Si pozabil na prisego, da me pustiš ob štirih?

– Zjutraj!

– Žal popoldne! mi je rekla v objemu.

Namesto da bi zbežala, se je vrnila po poljubno samozavestjo, ki je še moji vlila poguma, nakar je že ni bilo več. Nisem je mogel ne zadržati v sobi ne ujeti na hodniku. Našla je vrata priprta, smuknila skoznje in izginila.

II

Pol ure kasneje je bila mati pri meni. Na prvi pogled se je moj roman znenada zapletel.

Mati je bila kaj lepša od hčere . . . Spomnil sem se njenega imena: Tereza.

Toľiko da jo je pokrivala tesno se prilagajoča domača halja, ki se ji je vrtela okrog vitke postave, zavrnila je fotelj, ki sem ji ga ponudil, se prišla usest na rob moje postelje in mi rekla naravnost v obraz:

– Pofukali ste mi hčer, gospod?

O kako so mi zoprna taka vprašanja in kako malo imam veselja za prizore take sorte! Napravil sem blago in počasno kretnjo, ki ni prav nič pomenila . . . Odgovorila je nanjo.

– Ne ugovarjajte. Sama mi je povedala. Izruvala bi vam oči, če bi jo bili razdevičili, a storili ste samo, kar sme . . . Zakaj zardevate?

– Ker ste lepi.

– Kaj pa vi veste o tem?

– Ne dovolj.

Tudi sam sem šel v malo besedah k stvari. Mauricettin prezgodnji odhod me je pustil bolj vznemirjenega, kot me je našlo srečanje z njo. Sicer pa pri ženskah zmeraj rajši izpostavljam svoje znanje pantomime kot sposobnosti za razgovor.

Tereza mi sploh ni mogla povedati, kaj je pripravila. Spremeniti potek nevarnega prizora je edini način, da ga dobro izpelješ. Zasakal sem volan, ne da bi upočasnil. Za hipec je bila ob sapo, čeprav je bila močnejša od mene; a noge je vkup stisnila z nasmehom. Še preden sem se česa dotaknil, se ji je

posrečilo z roko dognati motive, zakaj sem se odločil za tako smer vožnje; in prebral sem ji iz oči, da me moje nenadno obračanje ni pahnilo iz igre.

Ta izmenjava kretenj naju je zelo zblížala.

— Kaj naj ti pokažem? Pa kaj imam med nogami?

— Srce! sem odvrnil.

— Misliš, da je tu spod?

— Ja.

— Išči.

Tiho se je zasmejala. Vedela je, da iskanje ni lahko. Roka mi je potonila v neverjeten gozd dlak, kjer sem se kar zgubil za nekaj časa. Tako na izvoru nog so ji rasle kot na trebuhu. Začenjal sem že postajati nemiren, ko je Tereza, vse preveč spretna, da bi mi pokazala, kako sem neroden, gladko odvrгла haljo z bluzo vred — v tolažbo ali razvedrilo ali morda v novo spodbudo.

Čudovito telo, vitko in polno in temnorjavo, mi je padlo v naročje. Par jedrih prsi, ki pa niso bile videti materinske in ki se niso povešale pod težo, se je priželo obme. Oklenilo se me je dvoje vročih stegen, in ko sem poskušal . . .

— Ne. To pa ne. Kasneje me boš pofukal, je rekla.

— Zakaj?

— Končala bova tam.

Maščevala se mi je. Zdaj je ona vodila; in lepo se ji je posrečilo izraziti oblast, saj ko mi je odrekla, kar sem hotel od nje, je bilo videti, kot da me je še tem nežneje uslišala.

Po mojem molku je čutila, da je njeno telo gospodar. V novem tonu, ki me je spraševal in mi ni prav nič ponujal, je rekla:

— Hočeš moja usta ali rit?

— Vso te hočem.

— Niti kapljice ne dobiš iz mojega trebuha. Preveč so me dopoldne ožele.

— Kdo?

— Hčere.

Videla je, kako sem prebledel. Vrnila se mi je podoba Mauricette čisto gole z besedami: „Dam ti mamo.“ Nisem več najbolje vedel, kaj čutim. Še pred eno uro sem bil prepričan, da bo Mauricette junakinja moje pustolovščine . . . Njena mati me je razvnela desetkrat bolj. To je razumela bolje od mene, legla je na moje poželenje in, v svesti si svoje moči, ljubkujoč z dlakami in s trebuhom moje noro nabreklo meso, si je drznila reči:

— Ti je še do Mauricette? Ljubčka ima, in to je, da se zate drka. Hotel si jo zadržati. Naj grem ponjo? Naj ti njene ritnice razprem?

— Ne.

— Ne poznaš pa še Lili, njene mlajše sestrice, ki je še kaj bolj sprijena! Ricette je devica in ne liže. Ricette je samo za eno nadarjena. Lili pa zna vse: vse ima rada; in ima deset let. Bi jo rad fukal? V rit vdel? Da ti pride v njena usta? Pred mano?

— Ne.

— Nimaš rad punčk? Potlej pa vzemi Charlotte, mojo najstarejšo hčer. Ta je najlepša od vseh treh.

Lasje ji padajo do peta. Prsi in rit ima kot klesane. Njena je najlepša pička v družini; če samo sleče bluzo, postanem mokra, in to jaz, ki nisem lezbijka, jaz, ki imam kurca rada. Charlotte . . . Predstavlja si prelepo rjavolasko, voljno in vročo, ki ne pozna ne sramu ne pokvarjenosti, idealna priležnica, ki ji je vse prav, ki ji pride na kakršen koli način in ki je nora na svojo obrt. Več ko boš zahteval od nje, bolj bo zadovoljna. Bi jo rad? Samo čez steno jo pokličem.

Ta ženska, to ti je bil zaljubljen hudič. Kaj vem kaj bi dal, da bi jo prijel za besedo in ji zakričal „Ja“ naravnost v obraz. Ko sem stiskal mišice svoje volje, odpiral usta in zajemal sapo . . . mi je Tereza dokaj nanagloma rekla z izrazom iskrene radovednosti:

— Te vznemirjam?

Tokrat me je popadla jeza. Nekaj takega kot „pa ne da me zajebavaš!“ pa še kaj sem ji zabrusil, nakar sem usekal. Smejela se je na ves svoj zvonki glas in z vsemi štirimi mahala. Razorožena od smeha se je kar na slepo branila. Zasipal sem jo z udarci in dotiki, ki je očitno niso prav nič boleli. Postal sem razdražen ob tem njenem smehu, nisem več vedel, kod naj primem, kod naj mahnem, pa sem zgrabil šop dlak in povlekel . . . Zavpila je.

In misleč, da sem ji kaj napravil, sem ji iz zadrege padel v naročje. Nadejal sem se tisoč očitkov, a njej ni niti na misel prišlo, da bi rekla kaj takega, kar bi ohladilo mojo vneto. Še celo ko je zakričala, se je samo toliko nehala smejati, da se je nasmehnila in prevzela krivdo nase:

— Pa poskusi kaj takega napraviti Lili, ko boš spal z njo . . .

Prijetljaj je zlomil mojo nasilnost in pospešil razplet. Tereza ni smela zgubiti niti trenutka, če mi je hotela ponuditi svojo muho namesto odpuščanja. Ponudila mi jo je, ne da bi se posvetovala z mano, in to z okretnostjo organa in lege, ki je mejila že na žonglerstvo.

Na boku leže me je z dvignjenimi nogami medse vzela, šla z roko podse . . . napravila tam kaj vem kaj . . . in me napotila, kot je sama hotela.

Čarodejstvu nekaterih kurtizan se posrečijo nepojmljivi podvigi . . . Kot kakšen mlad ljubimec, ki se prebudi na čarobnem vrtu, sem malone zavzdihnil: „Kje sem?“ kajti moja čarodejka je ostala negibna, in nisem prav vedel, kod sem vstopil. Molčal sem in hranil dvom, ki mi je še dopuščal upanja. A po prvih besedah se je dvom razblinil.

— Ne ukvarjaj se z mano, je rekla. Na premikaj se. Ne poskušaj mi dokazati, da veš, kako se tej reči streže. Ricette mi je ravnokar povedala; mar mi je za nocoj. Ko me boš v rit nabasal, mi bo prišlo, ne da bi se pošlatala. Zaenkrat se ti kar sama guzim, in boš videl kako, ampak nočem, da mi pride.

— Pa če mi je več do tvojega užitka kot do svojega? Če ti ga dam na silo?

— Na silo? je rekla Tereza. Ne dotakni se me ali pa ti jajca spraznim na en sam mig z ritjo . . . Na! . . . Na!

Bila je osupljiva. Silovitost in gibkost njenega zadka sta presegala vse, kar sem kdaj občutil v objemu drugih žensk. In to samo toliko, da sem utegnil razumeti grožnjo. Nakar se je spet pogreznila v ne-gibnost.

Kljub vznemirjenju, v katerega je tirala moje čute, nisem hotel čakati na ločitev najinih teles, preden bi ji dal vedeti, češ da ne maram, da me kdo suva.

Priznal sem ji, da se mi zdi lepa, skrajno privlačna, ampak da se imam po dvajsetem letu za moškega in ne za otroka; in da nikakor ne uživam, če me tiranizira kakšna ženska; in nimam pojma, kako sem ji to povedal, saj sem bil ves iz sebe. Lahko bi mi odvrnila, da je njena grožnja sledila moji: pa ni bilo nič, postala je spet vsa blaga in ohranila vendarle nekak nasmeh okoli svoje najgloblje misli.

— Umiri se, ne bom ti ga odtrgala, je rekla nežno. Sesam ti ga, čutiš?

Kaj je delala, tega pa res ne bi vedel povedati. Ampak njena usta bi me ne mogla bolj razdražiti. Postajalo mi je že kar težko govoriti.

Sledila je na mojem obrazu odsevu mojih občutkov, in ne da bi me morala spraševati, če je že čas, je polagoma pospešila živahnost svojih ledij do adagietta, kot se mi je zdelo. Mislim, da sem zašepetal: „Hitreje!“ in da mi privolila v to. Le medlo se spominjam teh zadnjih sekund. Krč, ki ga je zvalila iz mojega mesa, je bil še najbolj podoben silovitemu pretresu, ki se ga nisem zavedal in ki ga ne bi znal opisati.

Zato pa je tudi bilo moje prvo vprašanje po dveh minutah molka:

— Kaj si mi naredila?

— Krasno ritensko miniaturico, je rekla v smehu. Saj si že ženske takole fukal . . .

— Ja. Pred eno uro. Majhno punčko, ki pa se kar lepo odreže.

— Še kako. Ima mišice, kaj? In se zna obrniti?

— Ti pa . . .

— Jaz pa sem ti ga prva ondi sesala. Bi rad vedel, kako se mi to posreči? Ti bom jutri povedala. Pusti me, da vstanem. Bi tudi rad vedel zakaj? Da spravim na beli dan otroka, ki si mi ga naredil: najmlajšo sestrico mojih treh hčera.

. . . Ko se mi je spet prikazala, še zmeraj naga, in si z obema rokama popravljala frizuro na zatilju, moja mladost ni vedela, da si Tereza s to zvišeno kretnjo ne poskuša toliko las spraviti na pravo mesto kot izbočiti prsi, na katere je bila ponosna.

Nikdar nisem bil kdo od tistih mladeničev, ki koprniyo za zrelimi ženskami: ampak šestintridesetletna grešnica, če je lepa od nog do glave, pa je „primerek“, kot pravijo kiparji: „to je ženska“, pravijo ljubimci.

In kaj ni bila ta ženska? Postavite to vprašanje na razpisno tablo, presenetljivo bo zedinilo moške.

Gola Tereza je bila podobna operni mezzosopranistki. Z jezika sem vam vzela: puncica iz kupleraja? Nikakor ne. Mi že godrnjate: kaj ni to isto? Ni. To je kot noč in dan. Če poznate igralke samo iz kuloarskih pogovorov, ne recite ničesar.

Lepe pevke, ki žive od postelje, in punce, ki so pogosto lepše in ki izpopeljujejo svojo razčustvovano dušo po rdečih stopniščih, nimajo nič drugega skupnega kot to, da se znajo ene in druge z lahkoto sprehajati malone nage in se pustiti obravnavati kot kurbe.

Punca iz teatra na vse mile viže teži k svobodi. Punca iz kupleraja pa potrebuje sužnost. Navidez je od obeh obrti prva bolj hlapčevska kot druga. Komedijska stopi skratka na odrske deske, da bi se rešila družine ali ljubimca, ker je rada samostojna, punca iz kupleraja pa se je vrgla v sužnost, ker rajši uboga muhe drugih, kot da bi sama sebi kovala dni svojega življenja.

Že od prvega letnika na konservatoriju se gledališčnica trudi na pamet obvladati vse robotosti francoskega jezika. Zanj je prava igra zbrati jih petnajstero okoli bore misli, ki si ne zasluži nobene; in nadarjena je med drugim zato, da jih razporeja po strogih pravilih izreke. Nasprotno pa punca iz kupleraja nima ne smisla ne znanja za cinično izražanje. Svoboda besed jo mika tako malo kot svoboda v življenju. Ni mogoča zamenjava vpricho neznanke: po ljubezenskih krikih prepoznaš, če prihaja ženska iz bordela ali iz Odeona; a mnogo moških se zmoti, ker ne pomislijo na to.

Imel sem torej več razlogov, kot bi jih potreboval, da bi uganil, kar mi ni bilo povedano. Terezina zunanost, sproščenost njenega značaja in grobost njenih izrazov, vse se mi je zdelo pri njej zaznamovano z istim pečatom.

— Se ukvarjaš s teatrom? sem ji rekel.

— Zdaj nič več, sem se pa. Kako veš? Ti je Mauricette povedala?

— Ne. Ampak saj se vidi. Saj se sliši. Kje si igrala?

Ne da bi odgovorila, se je ulegla poleg mene na trebuh. Rekel sem porogljivo:

— Jutri mi boš povedala.

— Ja.

— Ostani z mano do takrat.

— Do jutri zjutraj? Bi rad?

Ker se je smehljala, sem mislil, da bo zdaj zdaj privolila. Bil sem še malo utrujen, a zbujala mi je skoraj toliko poželenja, kot če bi bil ravno prav razpoložen. Pustila se mi je objeti in mi rekla:

— Kaj bi rad od mene do jutri zjutraj?

— Najprej, da bi ti prišlo.

— To ni težko.

— Ne govori mi tega, v obup me spravljaš. Zakaj si se zadržala?

— Ker se sicer ne bi mogla dovolj posvetiti tvoji „miniaturici“. Dajmo! Kaj bi še rad?

— Vse ostalo.

— Kolikokrat?

— O! Mislim, da pri tebi sploh ne bi štel. To tudi ne bi bilo „težko“.

Tereza je vperila vame enega tistih dolgih molčečih pogledov, skoz katere sem tako težko razbral njeno misel. In ta ženska, ki ni hotela odgovoriti na nobeno moje vprašanje, mi je kar na lepem zaupala

najbolj nenadejno skrivnost, kot da bi ji gotovost, da me privlači, jamčila mojo diskretnost. Ali pa z drugim namenom: mogoče da bi me prisilila obdržati skrivnost zase, če bi jo slučajno zvedel iz kakšnega drugega vira.

– Ricette mi je povedala, da si ji prisegel in da si držal besedo. Ti lahko zaupam skrivnost? Ja? Veš kaj, živela sem v Marseillu s svojimi tremi hčerami. Odšla sem, ko so zamenjali policijskega komisarja. Tako. Razumeš? . . . Tukaj bi rada nekaj časa mirovala; imam pa hčer, ki ima hudiča v riti, in ta ti prvi dan pride naokrog, da jo nabrišeš . . . nakar še njena mati.

Po teh besedah se je spet zasmejala, da bi me takoj prepričala, češ kako nepomembna je njena marsejska zgodba, potlej pa še zato, ker me je hotela videti dobre volje, preden pride na dan s svojimi načrti.

S smeha je prešla na nežnosti. Ko se je prepričala o mojem stanju, mi je zastavila vprašanje, in to v obliki, ustreznih izsiljevanju priznanj.

– Nisi dovolj devičnika, da bi še ne vedel, kaj je majhna punčka? Taka prava, brez dlak, brez jošk. Si jih že fukal?

– Ja, pa ne pogosto. Dve . . . ali štiri . . . vse skupaj. Dve pravi, kot si rekla, pa še dve malo manj pravi.

– Dve, to mi zadošča. Potem veš, da otroka ne natakneš tako kot ženske, in ko ji ga namestiš konček v pičkico, je to tudi vse, kar lahko punčara prenese. Veš to?

– Jasno. Pa zakaj me sprašuješ?

– Lili ti bom poslala, in ker si že tako mahnen na fuk, ne maram, da ji dno izbiješ.

Potrpežljive osebe obeh spolov, ki so prevzele odgovornost za mojo vzgojo, so me poučile: če lepa gospa, ki jo zaprosi mladenič za ples, odvrne: „Pojdite plesat z mojo hčerko“, ne moreš pokazati ne obžalovanja ne veselja ne brezbriznosti. To ti je zelo zapleten položaj.

Vse to sem vedel; ampak nag sem kaj slabše vzgojen kot oblečen. Razen tega pa imam nekaj podobnosti z Aleksandrom. Zapletene reči presekam.

– Bojim se, da ne bi znal ravnati z njo. Nauči me, sem ji rekel.

Kar nekam živčna je postala, obrnila je glavo in se zasmejala:

– Tega, kar hočeš od mene, še videl nisi.

– Pa mi pokaži.

– Ne od spredaj. Od spredaj si me v rit videl. Od zadaj boš videl mojo muco. Ampak še veš, kaj sem ti rekla?

– To bo za konec?

– Ubogi revček! Če si zbašem tvojo zadevo v usta, boš še kako pomilovanja vreden. In če dam tvojim jajcem plesa s končkom jezika . . . Še ne poznaš mojega jezika? Na! Lej! Lej!

Ko sem poskušal na preprostejši, a ne manj prijeten način imeti Terezo, ne da bi kajpak umaknil pogled, je sklenila noge in ustavila mojo roko:

– Kaj ne razumeš, da treh hčera ne moreš z

verigo prikleniti za pas kot tri opice okoli droga? Da so se ljubile v Marseillu, v Parizu pa se nič več? Da če si poiščem ljubimca, si jih bodo one poiskale šest? Poslušaj me. Bi me rad imel? Imel me boš. Ampak imel nas boš vse štiri.

Malo je manjkalo, da nisem v grozi vprašal: „Vsak dan?“ Zadržal sem se in skušal zaskrbljenost prikriti pod krinko hvaležnosti.

– Poslala ti bom Lili, je nadaljevala, ker mora Lili zgodaj v posteljo in ker so majhne punčke take kot gospe iz visoke družbe: popoldne jih rit srbi. Zvečer ti pošljem Charlotte za vso noč. Jutri zvečer pa lahko pričakuješ mene. In če ne boš zadovoljen z nami, zahtevaj pritožno knjigo.

– Presrečen sem . . . Žal vidim, da odhajaš?

– Ne. Čez pet minut, ko bom izpolnila obljube. Ampak pod dvema pogojema: da ti ne pride; in meni tudi ne. Ne bom ti pokazala svojih lepot, da bi jim dajal ljubčka . . .

Odvečen nasvet. Veliko rajši dokazujem svojo moškost, kot da bi tekmoval z lezbijkami, sploh pa ne pride nič drugega v poštev, kadar spim z žensko, ki ima še druge ljubimce.

Še zmeraj vsa gibka in okretna me je Tereza okobal zajahala, da izpolni obe obljubi, in to z glavo proti mojim stegnjenim nogam.

Kar mi je razgrnila nad očmi, se mi je zdelo neverjetno. Vsi deli so bili nenavadni: štrleč klitoris, velike male ustnice, nežne, črne in rdeče kot cvetni listi orhideje; vaginalni vhod, ki se je spet zožil in ki je dajal v kontrastu ustnicam prav pošastne razsežnosti; izjemen anus, tak kot rožica, obilno prebarvan s črnorjavo na škrlatnem ozadju; ampak okoli teh nadrobnosti pa so bila najbolj neverjetna posebnost prav dlake. Mislim, da ni nikdar tako črno kosmata ženska spala v moji postelji. Dlake so ji prekrivale vse: trebuh, stegna, dimlje; rasle so ji med ritnicami, zamračile so ji križ; segale so ji do . . .

Kar na lepem nisem videl nič več. Tereza se je z jezikom dotaknila kože. Nadražene mišice so se mi skrčile. Jezik je blodil, se obrnil, krenil odspod . . . Vzdrhtel sem. Trajalo je samo hipec tesnobe. Tereza je dvignila glavo in skočila s postelje:

– Dovolj za danes! je rekla.

– Si prisegla, da me razdražiš? Me boš pustila v takem stanju?

– To je za Lili. Tečem ponjo. Naj misli, da ti je stopil zaradi nje. Jutri pa midva . . . vso noč, si razumel?

Nič mi ni bolj zoprno kot zamenjava ljubic. Zeleni si eno žensko, imeti drugo, to se mi upira. Ko je Tereza odšla, sem sklenil, da bo morala gospodična Lili kar sama vzbuditi moje želje ali pa se pod nosom obrisati.

Medtem sem potegnil iz knjižnice opojen roman Henryja Bordeauxa, ki sem si ga nalašč omislil, da bi na silo krotil moji volji nepokorne erekcije.

Pri sedmi vrstici se je čudež zgodil.

Pri petnajsti vrstici sem že dremal, ko se je kovinsko klavir dotaknilo rezkega zvonca.

– Kdo je?

Razločen, a slaboten glasek je odvrnil skozi lesena vrata:

– Kurbino dete.

Ni mi bilo do smeha: a takele sorte oznanjanje je bil eden tistih kratkih nepozabnih stavkov, ki sami od sebe preživijo enoličnost življenja. Odprl sem. Nekam čudna punčica je vstopila, prefrigana falotska freh frkljica mahajočih rok, dvignjene glave.

– Jaz sem Lili, je rekla.

– Sem si kar mislil, sem odvrnil in se zasmejalo. Zelo je ljubka ta naša Lili.

– Tudi vi ste ljubki. Kar rada ostanem.

Zakaj mi ni do majhnih punčk? To se tudi sam vprašam. Zoprne so med sabo, a tako nežne z nami! Polaskalo mi je, ne skrivam, zelo mi je polaskal kompliment, ki mi ga je Lili vrgla v brk. Pri ženski so vse ljubezenske besede zastrite s tančico negotovosti, ki jo dviga previdnost pred našo lahkovernostjo. Majhi punčki pa kar moraš verjeti. Poljubil sem Lili na levo oko.

Z rokami okrog vratu mi je kar najhitreje povedala, kot da se opravičuje in da jo skrbi:

– Deset let imam. Dlak nimam. Imate to radi?

– Ne boš povedala mami?

– Ne. Nate. Poglejte. Nimam hlačk. Mama mi jih je sama slekla, da ne bo madežev od mučafita.

– Ampak saj tole, kar mi kažeš, je pa srčkano!

– Naj ne slečem obleke, kaj? Naj se spodrecam?

– Oh! Spodrecano krilo je nemoralno. Majhne punčke imam rad samo nage.

– Je pa res... je rekla s prostodušnostjo svoje narave, najboljša, kar imam, sta monika in ritka. Vse ostalo je za eno figo!

– Prepričan sem, da je tudi vse ostalo srčkano.

– Boste videli. Sploh pa vi, ki ste ravnokar z mamo spali. Ko boste videli moje piščančje telo, vas bom morala četrto ure obdelovati, preden vam bo stopil.

– Kje pa. Škrniceljček bonbonov stavim.

– In kaj vam dam, če izgubim?

– En zadržek.

– Velja! je rekla. Se mi žvižga. Vse znam delati. Kar po domače!

Slačenje je bilo en dva tri v kraju: obleka, par copat, par nogavic, bluza... Ko je vse to vrgla s sebe, je komaj še kaj ostalo od gospodične Lili, tako se mi njena golota ni zdela nič posebnega.

Roke in noge kot prekle; črni lasje do pasu; drobceno telesce z velikim gričkom in štrlečim spolovilom... Če je res, da mora dobro sestavljen jedilnik vsebovati najrazličnejše jedi, potlej je bila po Terezini rihti Lili mojstrska pogruntavščina šefa kuhinje.

S prvim gibom se je Lili takoj dobro zapisala pri meni. Namesto da bi mi skočila okoli vratu, mi je jela iskati med nogami. Naj mar govorim, kaj se vse

nedolžnosti skriva v taki kretnji?

Uboga punčica se je predstavila – kot se drugi v njenih letih imenujejo Marijini otroci – kot Kurbino dete, in otrok, ki se ti tako predstavi, ni otrok kot vsi ostali. Ima drzen nastop, če se vse vzame. In to kurbino dete brez srajčke se mi je približalo kot naivka, ki pobesi pogled in najprej poišče, kaj imajo fantki več kot punčke. Male candrice znajo biti neomajno neposredne.

Ker sem bil še vedno prevzet od krepčilnega branjna, sem privil Lili k sebi in jel klobasati med posameznimi dotiki, ki jih bomo beležili kot prestopek pohujšanja, storjenega brez uporabe sile.

– Lili, zelo srčkano otrok si, sem ji rekel.

– Ni res. Kadar se drkam pred ogledalom, se ne vzburi.

Ob teh besedah sem se na ves glas zasmejalo.

Lili je ostala resna. In ker otrok ni težko zapejljati, je brez ovinkov, brez razloga, a z velikim prepričanjem izjavila:

– Rada vas imam.

– O ti moja mala Lili, potem se ti pa dvoje mota po glavi.

– Zakaj dvoje? ... Ja, res je, dvoje. Kako pa to veste? Vam je prst povedal?

– Točno. Misli, ki se motajo punčkam po glavi...

– Jim pridejo iz pizde? je rekla Lili.

Težko zdaj prikrijem, kod je pohajal prst, ki mi je znal toliko povedati.

– Če jih toliko veš! sem odvrnil. Pa ne veš, zakaj dvoje misli? Če imaš koga rad, si iz vsega srca želiš užitka zanj, pa še od njega.

Imela je trenutek premisleka: toliko, da je doumela ta življenjski rek. Potlej se je nasmehnila, zarila obraz pod mojega in rekla:

– Se vam ne zdi premajhna ta moja monika, ki je ni več ko za nežico? Ste me kljub temu pripravljeno pufokati?

– Si pa zmeraj bolj posrečena, ti moja Lili! Prepričan sem, da bo prva stvar, ki jo boš rekla, meni v užitek.

– Ja, je rekla rahlo zbegana.

– Pa zate? Kaj bi ti rada?

– Lizala.

Beseda je padla. Sklenila mi je roke okoli vratu in v smejoče pojočem tonu otroka, ki hoče sladolep, desetkrat ponovila:

– Rada bi vam klinca, kurca, curaka, lulka, pim-pca lizala. Rada bi, da bi vam stopil v mojih ustih. Sesala bi vas rada.

– Kaj pri svojih letih še zmeraj sesaš?

– Ne veliko mleka, a veliko mučafita.

– Je dobro?

– Dobro, če se imata dva rada.

– Za koliko bi ga radi, gospodična? Za en sold? Za dva? Tri?

– Vse, kar je v štacuni! ... In plačam vnaprej, gospod, z obema svojima luknjicama.

– Kaj?

– To ni šala.

– Ne. Zaupam vam, gospodična, v breme vam bomo pisali. Sedite k mizi.

Lili mi je imela še marsikaj povedati. Še zmeraj z rokami okrog mojega vratu je zasepetala:

– Ja . . . Poslušajte. Obljubila sem mami: da vam bo samo enkrat prišlo; treba je še kaj pustiti za Charlotte nocoj . . . Lahko bi pravzaprav več reči počela naenkrat. Lahko bi celo vse počela.

– Samo to?

– Ja. Od vseh treh sem najmanjša, početi znam pa največ. Vse delam, razen da med joški ne ljubim, ker jih nimam. Bi me radi fukali, v rit vdevali in uživali v mojih ustih? Potem vam bom povedala zakaj.

Obrnila je glavo in živahno vzkliknila:

– O, lej ga, ko mu je stopil, ne da bi se ga dotaknili! Adijo moj škrcniceljček bonbonov.

– Vseeno jih boš dobila.

– Res? Pa za zadržek? Kaj boste hoteli od mene?

– Ko mi daš usta in obe luknjici, kaj naj bi še zahteval od tebe?

– Jezik! je rekla veselo.

In mi je urno dolg izplačala . . . Kako povedati, na kakšen način mi je Lili podarila jeziček? Prepozno sem jo ustavil.

– Lili, kaj si mi napravila?

– Jezik v rit! je rekla vsa razposajena. To si zasluži tička od spredaj.

Vrgla se je na hrbet, z nogami v zrak, razprtega spolovila. Natrla si je vanj toliko sline, kot bi je bilo treba za posilstvo kakšne mačke, in kmalu sem videl, kako naiven sem bil, češ da se je ne bom znal lotiti, zakaj majhne punčke je laže fukati kot nekatere ženske. Vstopil sem brez prevelikega truda . . .

– To je vse, je rekla in se nasmehnila. Samo konček vtakneš, pa si na dnu. In nič več . . . Se ne splašča.

– O, pa se!

– Ne. samo po eni strani sem dobra. In to ne po tej.

– Po tem, kar si mi povedala, bi si zaslužila, da ti scimpram otroka.

Zasmejala se je, pa brž pristavila:

– Mi ga boš v usta scimpral, tega mojega otroka?

Ker sta mi enako tuja duh sadizma kot prezbiterijanska moralčnost, ki imata družbo v zakupu, je to, kar bom povedal, le izraz osebnega naziranja in ne utegne biti vsem všeč: kolikor bi mi bilo mučno občeovati z majhno punčko proti njeni volji (nimam namreč nobenih izkušenj s posiljevanjem), toliko sem z užitkom pofukal Lili, ki se mi je dala iz vsega srca.

Igrala se je s fukom, kot se druge majhne punčke igrajo z bebami, z nekakšno nagonsko prezgodnjostjo: in čeprav že kar dolgo vajena te igre, je bila ponosna, da spravlja moškega v skušnjavo, ponosna, da pri svojih letih počne vse tisto, kar počne njena mati . . . Ampak čez hip mi je blago rekla:

– Zamenjaj luknjo. Dlje boš prišel.

Brž je skočila s postelje, stekla v kopalnico po malo milnice; da mi napravi pot, in že je bila nazaj, počepnila, pogledala togi ud in ga prijela v roko. Samo malo je potipala in se ji je posrečilo. S prav toliko ročnosti kot miline je pogoltnila zadaj vse tisto, česar si ni mogla vtakniti spredaj. Pa prav vse! Do korena! Položila mi je svojo malo ritkico na jajca, dvignila kolena, razmaknila stegna, čepe kot vraguljica na Svetem Antonu je razširila velike sramnice svojega rdečega golobradega spolovila in jih začela drkati pred mojimi očmi, tako kot to delajo majhne punčke, s prstkom notri.

Vzel sem jo v naročje, a bila je tako majhna, da sem dosegel komaj lase, pa če je še tako dvigala glavo.

– Vesela sem! Če pomislim, da si ravnokar z mamó spal, zdaj ti je pa zaradi mene stopil! Z mamó, ki je tako lepa, jaz pa tako revše! Zmeraj se moram ukvarjati samo s starčki, z mladimi si da mama opravlja! Tebi pa je stopil v moji riti, pa tako daleč, tako daleč! Prav do srca!

To je ena najnežnejših in najlepših besed, kar sem jih kdaj slišal: še enkrat je zato ne bodo razumeli ne moralisti, ki mi bodo očitali, da sem sodomiziral majhno punčko, ne norci, ki se ne vdajo take vrste razvedrilu, če ni punčka poprej oklofutana, prebičana, tepena in če ne joka na vse grlo kot pujs, ki ga koljejo.

Lili je ostala negibna, potlej pa se je počasi zasukala na tečaju, ki jo je prediral, in legla name s hrbtom vznak. In ko sem ji šel z roko med noge, jo je prevzel tak izraz neme prošnje, da sem ji kar sam rekel:

– Zdaj pa tvoja usta!

– A! je zavpila.

In sem jo že videl . . . Naj tudi povem? Tole me je spravilo v zadrego . . . No, sicer sem pa prisegel, da vse izrečem in povem to zgodbo, kot se je zgodila . . .

Lili je iz svoje male zadnje plati potegnila ud, ki je že kakšne četrte ure opletal v njej, in si ga meni nič tebi nič zbasala v usta takega, kakršen je bil.

– O ti pacon! sem rekel in ji ga vzel ven.

– Je že storjeno. Prepozno.

– Kako lahko . . .

– To imam tako rada.

Stavek „To imam tako rada“ ni trpel ugovora. Lili je vzela nazaj, kar ji je bilo odvezeto, delala se je celo, da ga bo prej ugriznila kot izpustila, potlej pa ga je jela sesljati kot bonbon, na tesno in požrešno.

Dobro se zavedajoč očitkov in pohval, ki jih je bila deležna v postelji, me je posvarila, da slednje ni ravno tisto, „kar dela najbolje“. A postajal sem že utrujen od dolgega vznemirjenja, v katerem me je držala, in medtem ko sem z desno roko obdeloval na široko odprto ritko, s katero je migala na mojem dosegu, sem jo opozoril, naj bo pripravljena.

Lili je prevzela tako ganljiv izraz, da bi bilo kruto, če bi se ji smejal. Dvignila je oči v nebo, stisnila, kot je pač mogla, svoja premajhna usteca, v katerih

je bila moja batina videti ogromna, popolnoma nič v sorazmerju s tem otroštvom, in ko je kar naenkrat začutila moj izbrizg, je začela skoz nos, kaj vem zakaj, spuščati nekakšne pridušene glasove, ki so bili nezadržno smešni. Zakril sem si z roko oči.

Samo hip je trajalo. Lili ni bila ena tistih malih šušmak, ki se slinijo s tistim, kar ližejo, in ki puščajo v gospodih, ki jih pridijo, več obžalovanja kot kesanja.

Lizala je slabo; je pa dobro požirala.

OPOMBE:

- 1 Beseda, s katero izražamo mešanico začudenja, očaranosti in vznemirjenja, ki nam ga vzbudi prezgodnja dekliška zrelost. (Avtorjeva opomba)
- 2 Z umetnimi penisi. Francosko godmiche iz latinškega gaude mihi, razveseli me. (Op. prev.)
- 3 Legendarni asirski kralj Sardanapal je bil znan po požensčenosti, nebrzdani pohoti in razvratnosti. (Op. prev.)

UREDNIŠKI PRIPIS

V tej številki smo nekje že zapisali, da je naš čas čas inflacije; dogaja se razvrednotenje denarja, političnih parol in moralnih vrednot. Nič bolje se ne

godi erotiki — razvrednotila jo je pornografija. Pomnoževanje tudi v tem primeru pomeni le poenostavitev, vulgarizacijo. Danes si lahko vsakdo kupi pogrošno seksualno literaturo, v kinodvoranah se ponujajo na ogled vsakovrstni meseni filmi, tiste, ki so „prehudi“, pa si nekateri že lahko ogledajo kar doma v video tehniki. Simptomatična je tudi ugotovitev, da se o teh rečeh še nikoli ni tako veliko govorilo in hkrati tako malo počelo.

Zato smo se pri ŽO odločili, da vam ponudimo v branje prva tri poglavja iz spisa, ki sodi — po mnenju poznavalcev — v vrh svetovne erotične literature. Če vam bo všeč, vas bomo prihodnjič seznanili še s kakšno literarno hčerjo. Če pa menite, da je tekst prehud in neprebavljiv, naj ostane pri tem.

Zakaj smo objavili ta tekst prav v ŽO? Zato, ker je literatura kot umetnost univerzalna. Zato, ker smo revija za kulturna vprašanja — in erotična kultura menda ni več vprašljiva. Zato, ker želimo biti aktualni. Zato, ker želimo biti provokativni; izzivati želimo zatohlega duha in zatohlo moralno. Tiste moraliste, ki jih kar vidimo, kako vpijejo, da žalimo preproste in poštene ljudi.

Ta objava je dobronamerna provokacija.

Tekst torej objavljamo zato, ker smo prepričani, da je dober. Tak je tudi prevod. Oskrbel ga je Branko Madžarevič, ki ja gotovo pozna tudi marsikateri od naših bralcev po izvrstnem prevodu Rabelaisovega romana Gargantua in Pantagruel, za katerega je prejel nagrado Prešernovega sklada. In ne nazadnje je to tudi prva objava tega teksta v slovenščini.

Toliko v pojasnilo, v opravičilo pa nič.

Kako se v Žireh (ne) postavljajo spomeniki

Pismo Gradbenemu odboru osnovne šole Padlih prvoborcev Žiri

Februarja 1983 sem prejel dopis Gradbenega odbora z vabilom za izdelavo idejnega osnutka likovne opreme večnamenskega prostora v Šoli padlih prvoborcev v Žireh. Z istim dopisom sem bil tudi informiran o vsebinskih zahtevah in roku izvedbe.

Z veliko tolerance do nestrokovnosti danih podatkov in zahtev kot

A., razmišljanje o likovnih elementih kot ambientalni vrednosti šele v zadnjem trenutku

B. demagoška zahteva vsebinskega in formalnega jezika izražanja (realizem)

C. omejevanje finančnih sredstev za ta likovni akcent a priori, ne glede na njegovo promilno vrednost v odnosu na več milijardno investicijo sem pristopil k idejni študiji te naloge.

Moja odločitev je izhajala iz naslednjih dejstev:

Kot domačin sodelujem v Žireh na vseh področjih, kjer lahko s svojim strokovnim znanjem in delom prispevam k nadaljnjemu razvoju kraja. Logično se mi je zdelo, da se kot eden prvih akademsko izobraženih slikarjev v Žireh lotim omenjene naloge glede na svoje osebno prepričanje, glede na svojo izobrazbo in vsa strokovna dela ter priznanja, ki sem jih prejel.

Tako sem torej ne glede na omenjene nerodnosti Gradbenega odbora (zahteve po terminih, sredstvih, nerazumljiva naglica) pristopil k nalogi z željo, da bi z minimalnimi sredstvi uresničil sodobno, kreativno likovno delo (s sodelovanjem Keramične industrije Liboje, z obrtniški deli, vezanimi na likovno kompozicijo, izdelanimi v Žireh).

Navsezadnje, v domačem kraju do sedaj ni bilo veliko tovrstnih nalog. Kraj razen za bogato amatersko likovno dejavnost ni odprt za sodobna dogajanja na področju likovne kulture.

To je bila še dodatna moralna obveza, da se strokovno angažiram in s svojim znanjem in izkušnjami čim več prispevam k naporom za čimbolj kvalitetno realizacijo celotnega novega objekta. Vsi se namreč zavedamo, da bi realizacija likovnega dela nosila v sebi simbolno vrednost vsebinskega programa šole.

Čeprav je vabilo pomenilo prvo direktno kontaktiranje z menoj kot avtorjem, pa sem o likovni nalogi razmišljal ves čas, odkar se je ideja o njeni realizaciji razširila po Žireh (ustne informacije v Žireh hitro krožijo).

Tako sem pismeno vabilo k sodelovanju, ki mi ga

je poslal Gradbeni odbor, razumel kot dokončno odločitev, sporazumni izbor avtorja.

Takoj sem se povezal z glavnim projektantom, ing. arh. D. Moškonom in se konsultiral o nameravanim projektu. Tako so mi na Inštitutu za oblikovanje na FAGG izdelali maketo večnamenskega prostora, da bi bila likovna kompozicija res lahko integralni del prostora. Hkrati sem se začel dogovarjati za možnosti izvedbe s Keramično industrijo Liboje in preverjal možnosti realizacije preostalih del, potrebnih za izvedbo likovne kompozicije in opreme prostora.

5.3.1983 sem osebno na upravi šole pokazal vse potrebne elemente za začetek naslednje faze projekta (izdelave čistorisov v merilu 1:1). Čakal sem, da bom povabljen na sestanek Gradbenega odbora, prepričan, da bom prisoten ob predstavitvi idejnega osnutka. Potem pa vse tiho je bilo . . .

Čakal sem na uradni odgovor, ustne informacije vseh vrst so prihajale, „le njega ni bilo“ . . .

Oglasil sem se osebno pri ravnatelju šole. V prijateljskem razgovoru sva ugotovila, da sem opravil določeno strokovno delo in se domenila, da pošljem zanj račun. Da bi se izognil privatiziranju, sem dokumentacijo predložil Jugoslovanski avtorski agenciji za nadaljnji postopek (znesek avtorskega honorarja, drugo).

Z dopisom Gradbenega odbora sem bil obveščen o zavrnitvi pogodbe in računa Jugoslovanske avtorske agencije za moje delo. Prav tako sem bil tudi prvič uradno informiran z izvlečkom zapisnika o vzrokih zavrnitve mojega osnutka, ki so utemeljeni predvsem z mnenjem predstavnika ZB Žiri – tov. Nagliča. Pol leta po oddaji mojega osnutka imam tako možnost, da odgovorim na negativno oceno mojega projekta.

Osebna prizadetost bi najbrže bila dovolj dober vzrok, da bi se umaknil in stvari prepustil času. To pa ne bi koristilo ne mojemu strokovnemu delu ne kraju. Znano je, da v Žireh sodelujem na kulturnem področju s svojim strokovnim delom volontersko. To pač smatram za moralno dolžnost krajana. Nikakor pa si ne dovolim, da bi strokovne službe in organizacije v letu 1983 vrednotile moje delo na osnovi primitivnega gledanja na umetniško delo s stališča „daj umetniku za dva deci, umetnik mora biti pijan, da je lahko umetnik.“

Vsi se tudi zavedamo kulturnega in materialnega pomena sodobne dograditve objekta, kot je to prav šola. Prav tako ogromnega napora in odgovornosti vseh, ki to izgradnjo vodijo in hkrati vseh program-

skih zahtev, ki so vezane na tak projekt. Kot akademski slikar vidim v tem tudi del svoje odgovornosti, zato sem se angažiral in skrbel za pravilen postopek, kolikor je to bilo v moji moči. Žal je šele postopek Jugoslovanske avtorske agencije omogočil pravilno obliko konfrotacije na to temo. Sam predračun pa dokazuje, da moj motiv za izdelavo likovnega osnutka ni bil pridobitniški. Otvoritev novo zgrajenega prizidka bomo dočakali veseli, tudi brez likovne stvaritve.

Ekspoze tov. Nagliča, kot predstavnika ZB Žiri, ki je v dopisu Gradbenega odbora naveden kot del sestanka, pa mi dovoljuje še več osebnega odgovora.

Tovariš Peter Naglič!

Veliko rodov se je že napajalo z modrostjo v naši žirovski ALMA MATER. Vi in vaša generacija, tudi padli prvoborci, pa moja generacija v že povojni zgradbi šole, imenovane Padli prvoborci. Prav zdaj to šolo širimo še za potrebe mlajših rodov, tistih, ki so zdaj začeli pridobivati osnovno znanje in je razlika med njimi in mano taka in že večja, kot je med nama.

Nočem soditi, kakšna je bila osnovna šola v vaših časih. Ponosni pa smo, da je vrsta ljudi iz vaše generacije v težkih, usodnih časih prižgala plamenico upora. Prepričani v zmago naprednega duha, zmago človečnosti, tako ABSTRAKTNEGA dejanja v očeh konservativnega, hlapčevskega dela Slovencev, so oni in množica vas, partizanov, aktivistov ter demokratično mislečih Slovencev postali vzor prihodnjim generacijam. Moja generacija je končala osnovno šolo v povojnih letih. V letih, ko smo v tej šoli tudi risali glede na takratne pogoje in potrebe učiteljstva. Rasli smo v kulturni klimi lepote žirovskih čipk, iger navdušenega amaterizma v smislu Divjega lovca in Miklove Zale.

Nekateri smo po končanem šolanju celo odšli na srednje šole, čeprav to ni bilo navada v Žireh, saj kraj ni čutil potrebe po domačih izobražencih.

Oba se bova strinjala, da so Žiri v povojnih letih napravile velik razvoj. Čeprav nisem čevljar, lahko dojamem to ABSTRAKTNO: razliko med obrtniškim merjenjem čevlja z obrisom noge na papir in industrijsko proizvodnjo sedanje Alpine. Dejstvo je, da v Kladivarju delajo stvari, ki jih kot likovni izobraženec prvič srečujem vendar sem vesel in ponosen, da tudi v Žireh obstaja zahtevnejša oblika dela, tako v Kladivarju, kot v Alpini kot v Etiketi, ki zahteva rezultate znanja in ne zgolj obrtniške navajenosti, ki je bila nekoč merilo (Žirovski občasnik: Sužnji na Žirovskem).

Razumljivo je, da ves ta razvoj ni bil lahek, veliko dogodkov je pretresalo Žiri, preden so lahko prihajali domov domači strokovnjaki in dobili možnost zaposlitve v domačem kraju. Na kulturnem področju Žiri tega razvoja še niso dosegle, čeprav lahko ugotovimo pozitivne premike v tej smeri. Kot sem omenil je moja generacija živela v obdobju važnejših potreb. Amaterizem tiste dobe je čas prerasel. Priča uspehu

amaterskega slikarstva, ki je pod okriljem „naive“ našel pot v svet. Pevski zbori uspešno nadaljujejo tradicijo A. Jobsta in sledijo sodobnejšim in zahtevnejšim tokovom v zborovski glasbi.

Velik pomen prinaša Radio Žiri.

Ponosni smo na uspehe telesne kulture.

Strokovnjaki na osnovni šoli imajo ustrezno izobrazbo.

Celo predmet, kot je likovna Vzgoja, ni več samo dodatek k številu ur posameznim nezasedenim učiteljem. Poučuje akademsko izobražen slikar, ki je poleg tega tudi domačin. In ne nazadnje, imamo tudi Žirovski Občasnik in mesto kulturnega animatorja, profesorja filozofije.

Mlajši sem od vas, vendar, če bi kdaj razmišljal, da bo tako v Žireh, ko sem končal osnovno šolo, bi mi najbrže očitali ABSTRAKTNE sanjarije.

In zdaj k REALIZMU. Postavljate me v čuden položaj. Končala sva osnovno šolo v istem kraju. Moja generacija je v odnosu do vaše imela tudi možnost nadaljnega šolanja. Ne več samo posamezniki, široko možnost dokazujejo visoko kvalificirani kadri po žirovskih podjetjih, kljub nekemu vkoreninjenemu prastrahu pred znanjem. (V kraju dostikrat slišiš mnenje, da je študiran človek pokvarjen človek).

Moje šolanje sem končal na eni najboljših akademij v Evropi, v Varšavi, čemur bi po končani osnovni šoli rekel abstraktne želje. Srečen sem, da svoje delo, ki ga ne bom tu našteval, uspešno opravljam. To potrjujejo številna strokovna priznanja in nagrade, od občinskih do mednarodnih. (Tovrstne nagrade se ne kupujejo!) Vse to vam je, kot človeku, ki mu kultura ni neznana stvar, tudi znano. Veliko delam, ustvarjam in raziskujem. Z vso odgovornostjo do znanja in ustvarjalnosti.

In tu sva spet na začetku. ABSTRAKTNO IN REALISTIČNO.

Kot bivši učenec Osnovne šole Padlih prvoborcev v Žireh in kot sin padlega borca se gotovo zavedam pomena svoje umetniške in človeške odgovornosti. Ta obveza je ponos, ki ga čutim do vseh tistih svobodomiselnih ljudi, padlih v brigadah, ki so nosile imena Kosovela, Prešerna, Gregorčiča. In to obvezuje nas vse, kajne?

Današnje generacije ne potrebujejo več samo gole osnovne pismenosti.

Hvala bogu, Slovenci ne rabimo več slikanih Mrtvaških plesov iz srednjeveških cerkva kot nepismen narod.

Po partizanskih letih ne postavljamo več pesnikov v oltarčke kot narodove svetinje.

Tudi padli borci s svojo svobodomiselnostjo ne dovoljujejo svetniške karizme. Zaradi življenja in vseh tistih brigad, ki so nosile imena pesnikov.

Ker sem domačin v Žireh, ustvarjam v domačem kraju.

Tako kot se umetniku spodobi. Večina mojih del je nastala v Žireh za vse nas. Za življenje moje generacije in vse ljudi demokratične misli, ne glede na jezik. Za ljudi torej.

Vi, tovariš Peter, pa delite umetnost na umetnost za nas, Žirovce, in na neko drugo umetnost. Zgodovina nas uči, kako so na račun renesančnega likovnega izraza različni demagogi lahko profanirali lepoto umetnosti in svobode.

Oba sva sodelavca Žirovskega občasnika. Dragoce ne so vaše iskrene, po obliki preproste pesmi. Nekdo mlajši bo zapel drugače in mogoče odmeval tudi zunaj naše kotline in občinskih meja. In prav bo tako. Bolj zahtevno in z večjim znanjem, saj talent brez znanja in študija v našem času že zdavnaj ne more biti edino merilo.

Vsak pevec pevskega zbora bo to potrdil.

Tudi arhitektura v Žireh ni več tisto, kar je bila.

To dokazuje tudi razpis za idejno arhitektonsko rešitev šole Padlih prvoborcev v Žireh.

Tudi na sestankih za preureditev doma Svobode v Žireh smo skupaj sprejeli sklep o strokovnem sodelavcu.

Razpis za likovno opremo večnamenskega prostora v novem prizidku osnovne šole ni bil nujen. V primerjavi z večmilijardno investicijo pa ne pomeni niti promilne vrednosti. Se pravi niti procenta. To ni nikakršno luksuzno razsipavanje denarja delovnih lju-

di v stabilizacijskih časih. Ima pa pomen. In to pomen stopnje neke naše kulturne zrelosti.

Razpisal sem se. Tudi z željo, da vam razložim, da abstrakcija ni tehnika manipuliranja. In želim, da bo umetnik, ki bo kdaj realiziral — za zdaj zamujeno delo — res deležen tiste umetniške svobode, ki mu gre.

Tovariški pozdrav!

Žiri, 5.9.1983

Tomaž Kržišnik,
akademski slikar
Cesta XXXI. divizije 120
64226 Žiri

V vednost:

1. JAA Ljubljana
2. KO ZZB NOV Žiri
3. KS Žiri, Kulturni animator
4. Ive Šubic, predsednik strokovnega sveta Združenja umetnikov Škofja Loka

OSNOVNA ŠOLA PADLIH PRVOBORCEV ŽIRI

Številka: 201/83

Datum: 30.8.1983

JAA

Avtorska agencija za SRS

Titova 21/1

Ljubljana, p.p.82

ZADEVA: KRŽIŠNIK TOMAŽ — predlog likovne ureditve dvorane OŠ

Posredujemo vam odločitve gradbenega odbora pri OŠ Žiri v zvezi z likovno ureditvijo večnamenskega prostora. Opravičujemo se za zamudo, saj smo tik pred začetkom šolskega leta, prej pa smo imeli dopuste.

1. Izvleček iz zapisnika, dne 24. 3. 1983

V zvezi z izdelavo spominskega obeležja padlim prvoborcem v novem prizidku šole je bila dana informacija, da je sklep gradbenega odbora pri OŠ Žiri gradbeni odbor pri Občinski izobraževalni skupnosti zavrnil zaradi pomanjkanja sredstev samoprispevka. Tako so vsaka dogovarjanja, ki so potekala z likovnikom Šubicem in Kržišnikom sedaj brezpredmetna in se moramo ponovno dogovarjati o sredstvih, ravno tako pa tudi o načinu upodobitve. Svojo pripombo je dala tudi organizacija ZB KS Žiri, v njenem imenu pa jo je govoril Peter Naglič:

„Po mojem globokem prepričanju mora biti spominsko obeležje padlim prvoborcem NOV iz Žirov, po katerih je šola poimenovana, razumljiva upodobitev za vsakogar.

Ti padli tovariši, prvoborci NOB, so s svojim odhodom v partizane decembra 1941 prižgali plamenico vstaje v Žireh v borbi proti okupatorju. V boju na življenje in smrt so se uprli okupatorjem. Do tedaj tlačeni in zapostavljeni so vstali kot delavci in komunisti in javno, z oboroženim bojem pokazali svojo pripadnost. Tako je prav, da bi se taki tudi upodobili. Ko razmišljamo, kako bi se dostojno in trajno oddolžili njihovemu spominu, imam v mislih, da se jih upodobi tako, da bo navdušila mlado dušo, preprostega delovnega človeka in izobraženca.

Potrudimo se za razumljivo in veliko umetniško stvaritev. Padli tovariši prvoborci in naš hram učenosti v Žireh, po katerih nosi svoje ime, to zasluži. Velike umetniške stvaritve so zmeraj razumljive upodobitve. To sem videl po svetovnih galerijah, muzejih in cerkvah. Sem pa proti vsakim nerazumljivim upodobitvam, ki jih šolska mladina in mi, preprosti delovni ljudje, ne bi razumeli. Teh nas je večina. Mislim, da mora vsaka stvaritev zadovoljevati množice njihovih duhovnih ustvarjalnih potreb.

Ne smemo si dovoliti, da bi se kdo izživljal v raznih možnih abstraktnih slikarskih ali drugih tehnikah, ki jih ne bi nihče razumel, kaj predstavljajo, če ne bi bilo pod umetnino pojasnjeno.

Mislím, da mora biti v obravnavanem primeru upodobitev razumljiva predvsem mladini, ki obiskuje to šolo in vsem prihodnjim rodovom, ki se bodo dnevno zbirali v tem prostoru in napajali z novim znanjem.

Zato naj bo spominska upodobitev teh padlih prvoborcev NOV in komunistov razumljiva tej mladi duši, ki jih bo navduševala za velika dejanja v boju za ohranitev naše narodne samostojnosti. Ta upodobitev naj ima za mlade mikavno vsebino in moč. Pri izbiri in odločitvi bodimo realni in preudarni. Ljudje nas bi za nerazumljive in nerealne stvaritve obsodili, zakaj zanje mečemo težko zbran denar.

Glede na izredno odgovorno in zahtevno odločitev, ki je pred nami, ki naj bi izpričevala dela naše narodne zgodovine iz NOB skozi dolga stoletja v boju za naš narodni obstoj, zato predlagam, ko bodo znani idejni osnutki, da se ponovno sestanemo skupaj s krajevnim odborom ZB NOV Žiri, ki naj ima končno odločitev pri izbiri in izdelavi tega spominskega obležja. Hkrati pa naj prevzame za svojo odločitev s predlogi ustreznih strokovnjakov vso odgovornost pred vsemi člani svoje organizacije in pred vsemi prebivalci Žirov. Izognimo se vsem osebnim nagibom. Delo naj prevzame le tisti, kdor bo kos postavljenim zahtevam. Prosim, da moja razprava postane sestavni del tega zapisnika."

2. Sklep seje gradbenega odbora z dne 12.8.1983

Avtorska agencija je kot zastopnik akademskega slikarja Tomaža Kržišnika poslala račun in pogodbo, s katero bi tov. Kržišniku plačali 63.000 din za izdelavo osnutka za likovno opremo večnamenskega prostora, ki pa ni bil sprejet. Člani GO so menili, da ni bilo uradnega natečaja, prav tako tudi priložena črna skica še ni idejni osnutek. Sprejet je bil sklep, da se račun in pogodba zavrneta.

Tovariški pozdrav!

Predsednik GO pri OŠ Žiri
Marjan Kočevár

V vednost:

– Tomaž Kržišnik

REVIJA ŽIROVSKI OBČASNIK UREDNIŠKI ODBOR

OSNOVNA ŠOLA PADLIH PRVORORCEV ŽIRI GRADBENI ODBOR

PETER NAGLIČ

Legiška 19

64226 ŽIRI

ZADEVA: OBJAVA PISMA TOMAŽA KRŽIŠNIKA

Tomaž Kržišnik (Cesta XXXI. divizije 120, Žiri) nam je predložil v objavo svoje pismo z dne 5. 9. 1983, ki je bilo sicer namenjeno zgoraj navedenima naslovoma.

O njegovem predlogu je 20.10.1984 razpravljala naš uredniški odbor. Sprejel je naslednji SKLEP:

Pismo se objavi, ker pa nočemo in ne smemo biti pristranski, smo se (v skladu z določili novinarske etike in Zakona o javnem obveščanju) odločili, da objavimo tudi vaše morebitne odgovore nanj, kolikor to želite. Če je temu tako, vas tudi prosimo, da nam jih pošljete čimprej, saj je gradivo za naslednjo številko že pripravljeno za tisk.

V upanju na vaše razumevanje vas lepo pozdravljamo!

Žiri, 22.10.1984

Glavni in odgovorni urednik:
Mihael NAGLIČ, prof. phil.

**ZVEZA ZDRUŽENJ BORCEV NOV SRS
KRAJEVNI ODBOR Ž I R I**

Žiri, dne 14.11.1984
Del. štev. 92/84

**UREDNIŠKEMU ODBORU REVije
ŽIROVSKI OBČASNIK**

Ž I R I

ZADEVA: Objava pisma Tomaža Kržišnika

Tovariš Peter Naglič, Logaška cesta 19, Žiri, je Odboru združenja borcev NOV Žiri odstopil pismo glavnega urednika Žirovskega Občasnika tov. Miha Nagliča v zvezi z objavo pisma Tomaža Kržišnika v tej reviji.

Tovariš Peter Naglič je namreč menil, da to ni njegova osebna zadeva. V gradbenem odboru Osnovne šole Padlih prvoborcev Žiri je bil tovariš Peter Naglič delegat združenja borcev NOV Žiri in je zastopal stališča in sklepe odbora združenja, s čimer se odbor ZB NOV v celoti strinja.

Na redni seji združenja dne 13. 11. 1984 je odbor v zvezi s prejetim dopisom zavzel naslednje stališče:

Pismo Tomaža Kržišnika, naslovljeno gradbenemu odboru Osnovne šole Padlih prvoborcev, s priložo osebno za tov. Petra Nagliča, je dne 8. 9. 1983 prejel tudi naš odbor. Pismo smo prebrali na seji 26. septembra 1983. Po razpravi smo sprejeli sklep, da na pismo ne bomo odgovarjali. Na omenjeni seji je bilo mnenje vseh prisotnih, da revija Žirovski Občasnik ni mesto, kjer naj bi odpirali javno razpravo o tem vprašanju. Tudi ne kaže zadeve ponovno zaostri in na kakršenkoli način ustvarjati enostransko splošno mnenje, zakaj zamisel o postavitvi spominskega obeležja padlim prvoborcem, po katerih nosi šola ime, ni bila realizirana. Vsi vemo, da je bilo vzrokov za to več. Po našem mnenju bi bilo edino pametno in koristno, da prizadevanja vseh posameznikov in celotne krajevne družbenopolitične skupnosti usmerimo v skupen cilj, da na kakršenkoli mogoč način zagotovimo finančna sredstva, da bi bila zamisel v doglednem času realizirana. To od nas terja tudi obljuba, dana ob otvoritvi novega prizidka šole, ko je bilo javno rečeno, da je sedanja rešitev te zamisli le začasna.

Tovariško vas pozdravljamo!

Predsednik KO ZBNOV
Žiri
Lojze Kolenc

V vednost:
Peter Naglič 1x
KK SZDL Žiri 1x
Arhiv

PRIPIS UREDNIŠTVA

Pričujoča štiri pisma objavljamo kot spodbudo k javni razpravi o tem, kako se v Žireh (ne)postavljajo spomeniki.

Vabimo vse prizadete, da se oglasijo, kolikor jih vsebina teh pisem prizadeva. Njihove prispevke bomo objavili v prihodnji številki.

Naš namen ni, da bi obračunavali s katerokoli od imenovanih oseb in ustanov, obsoditi pa želimo način pristopa k stvari, za katerega pač ni mogoče reči, da je javen in demokratičen.

Upamo tudi, da bo polemika spodbudno vplivala na to dejavnost v prihodnje.

(Glej še ŽO 4, stran 129–130).

Priloga

Janko Mrovje

Padli prvoborci – šune ali šune?

■ zgodovinska vprašanja

Janko Mrovlje

Padli prvoborci – štirje ali šest?

Iz Žirov v Cankarjev bataljon

V decembru mineva 43 let od bojev Cankarjevega bataljona v Poljanski dolini. Teh bojev in bitke v Dražgošah se je udeležilo tudi pet prostovoljcev iz Žirov.

V začetku decembra 1941 so na Muhovi domačiji v Vinharjih v Poljanski dolini ustanovili Poljansko četo. Med borci v četi so bili v večino domačini. V noči 13. na 14. december 1941 je prišel iz Selške doline v poljanske hribe Cankarjev bataljon, ki se mu je Poljanska četa priključila.

S prihodom bataljona sta se med prebivalstvom krepila samozavest in navdušenje za boj proti nemškemu okupatorju.

Cankarjev bataljon se je krepil z novimi borci – prostovoljci iz Poljanske doline, iz katere se je udeležilo dražgoške bitke 99 borcev. Jaka Bernard, komandir druge čete Cankarjevega bataljona, je poslal na vsa območja doline patrolje z nalogo, da vključujejo v bataljon borce prostovoljce. Tako je bila po njegovem nalogu 22. decembra 1941 v popoldaskih urah iz Vinharjev poslana patrolja na območje Žirov. Vodil jo je Vinko Oblak-Primcev iz Nove vasi pri Žireh. V patrolji so bili še: Pavel Inglič, Ljubo Marinovič, Slavko Šorli in Milan Bajc, vsi iz Gorenje vasi v Poljanski dolini. Imenovani so bili prvi borci novo ustanovljene Poljanske čete.

Patrolja je z nočjo prispela v Žirovsko kotlino. Ustavili so se v gozdu za Žirovskim gričem nad Novo vasjo in čakali na zvezo. Ker so prispeli tja pred dogovorjenim časom, sta se Pavel Inglič in Ljubo Marinovič odločila, da odideta v Tonino bajto, pod hribom v Novi vasi. Sklenila sta, da bosta na balin ostrigla Tonino hčerko, ker je imela ljubezensko razmerje z nemškim carinskim stražnikom. Ko sta prispela v hišo, sta naletela na Nemca, ki pa je izrabil presenečenje, skočil skozi okno in med te-

kom čez njive in travnike na ves glas klical na pomoč. Marinovič je dvakrat s pištolo ustrelil za njim, vendar ga ni zadel. Navec je tekel v Staro vas v postojanko pri Bahaču. Carinski stražniki so imeli takrat postojanko v hiši Vinka Demšarja, v Srbijo izseljenega gostilničarja. Kmalu po prihodu pobeglega stražnika se je začelo splošno streljanje.

Prav v času, ko je bil carinski stražnik pregan iz Tonine hiše v Novi vasi, so se pri bližnjem sosedu Bartelčku v Stari vasi zbirali prostovoljci in aktivisti Osvobodilne fronte. Med organizatorji in najbolj delavnimi aktivisti je bil Jože Kovačič-Muhovcev iz Nove vasi, ki je imel neposreden stik s patroljo Cankarjevega bataljona. Poleg Kavčiča sta se takrat zadrževala pri Bartelčku tudi Lojze Dolinar in Rado Kosmač, sodelavca Osvobodilne fronte iz vasi Ledinice.

Ob tej priložnosti so se pri Bartelčku zbrali in kot prostovoljci odšli v Cankarjev bataljon brata Janez in Milan Žakelj-Bartelčkova in Dušan Jan, vsi iz Stare vasi, ter Milan Brus iz Gorenje vasi, ki je takrat kot mesar delal v mesariji pri Bahaču. Že prej sta se Cankarjevemu bataljonu kot prostovoljca priključila Vinko Oblak-Primcev iz Nove vasi, bivajoč v Gorenji vasi in Vinko Žakelj-Bartelčkov iz Stare vasi, bivajoč v Kranju.

Še istega večera se je ta četverica prostovoljcev na Svetletovem griču v Rakulku pridružila patrolji Cankarjevega bataljona. Pri srečanju sta bila navzoča aktivista Jože Kovačič in Franc Giacomelli-Bendetov iz Nove vasi. Giacomelli je takrat in pozneje zelo marljivo zbiral orožje na območju Žirov in ga izročal partizanom.

Patrolja s prostovoljci je krenila na Žirovski vrh do kmetije na Javorču, kjer se je pridružila drugim patroljam, odkoder so nadaljevali pot v Cankarjev bataljon.

iz Gorenje vasi, vendar je v času odhoda v partizane stalno prebival v žirovski občini; drugi pa menda ni padel na „ta pravi“ strani.

Odgovor na to vprašanje, ki gotovo ni enostavno, bi kazalo poiskati v javni razpravi. Kdor pa meni, da peti in šesti izmed padlih prvoborcev ne sodita na spominsko obeležje v šoli, mora takšno izbiro utemeljiti z argumenti!

Ob branju gornjega članka (iz borčevskega časopisa TV 15 z dne .20.12.1984), kakor tudi spominov Francke Jereb (Objavljenih v pričujoči številki) ter Kronističnega zapisa o Žireh in Žirovcih med osvobodilnim bojem in ljudsko revolucijo Vinka Govekarja (Loški razgledi XIII – 1966, str. 11–30) se nam zastavlja še naslednje vprašanje: *Koliko je pravzaprav padlih prvoborcev Žirovcev, po katerih nosi ime naša osnovna šola?* Kam sodita Milan Brus in Dušan Jan? Prvi sicer ni bil „ta pravi“ Žirovec, doma je bil

Janko Mrovlje

Žirovska četa (I. Nastanek in razvoj)

Letos (prispevek je bil napisan za objavo letu 1983 – op. ur.) mineva 40 let, odkar je bila v drugi polovici marca, najverjetneje 23. marca 1943, z delitvijo 1. Poljanske čete v 3. vataljonu Gorenjskega odreda ustanovljena Žirovska četa. Ustanovljena je bila na gozdni jasi v Bronu nad Podlešanovo domačijo v Žirovskem vrhu nad Zalo.

Operativno območje Žirovske čete je bil Žirovski vrh, desni in levi brez reke Sore, okoliški hribi Žirovske kotline vse do Rmanovca in Blegoša. Četa je zasedala območje ob demarkacijski črti – meji med Nemčijo in Italijo, ki je bila obdana z žico in minskimi polji.

Prvi zametki čete segajo v januar 1942, ko se je komunist in vodnik Vinko Oblak, Primcov iz Nove vasi pri Žireh, vrnil s skupino borcev iz Dražgoš na območje Stare Oselice, Koprivnika in Žirovskega vrha. Prav ti prekaljeni dražgoški veterani so se v zgodnji pomladi vključili v Poljansko četo 2. bataljona 1. grupe odredov

V Poljanski četi z območja Žirov so bili leta 1941 naslednji prostovoljci: bratje Pavel, Janez in Milan Žakelj, Franko Kesič, Anton Kržišnik, vsi iz Stare vasi, Vinko Oblak in Anton Podobnik iz Nove vasi in Stane Ponomarenko iz Žirov.

V zgodnji jeseni 1942 se je v Žirovskem vrhu zadrževal vod Poljanske čete, ki ga je vodil Pavel Inglič-Bar. Vod je tu preživel zimo. 10. januarja 1943 se je vanj vključilo 18 regrutov prostovoljcev z območja Žirov, med katerimi so bili:

Ferdinand Dolinar, Krogarjev, Ledinica št. 2,

Anton Erznožnik-Sulc, Kočarjev, Žirovski vrh št. 45,

Janez Govekar, sin Trčkovega Matevža, Stara vas št. 47,

Milan Istenič-Igor, Kebrov, Dobračeva št. 33,

Karol Kavčič-Iztok, Kamškov, Nova vas št. 2,

Leopold Kavčič-Svarun, Mrovcov, Stara vas št. 52,

Alojz Kopač-Pepe, Jurncov, Nova vas,

Pavel Kristan, Pepelčan, Ledinica št. 12,

Franc Mrovlje-Jelen, Petelinov, Žirovski vrh št. 48,

Janko Mrovlje-Marko, Kokljev, Ledinica št. 4,

Jože Mrovlje-Jurček, Kokljev, Ledinica št. 4,

Leopold Oblak-Vojc, po domače Primcov, Nova vas 22,

Pavel Pivk-Mirko, Javornikov, Nova vas št. 64,

Jože Poljanšek-Jan, Nova vas, Nacetov,

Stane Primožič-Gorazd, Strličev, Žiri št. 11,

Anton Žakelj-Jurčnikov, Stara vas,

Anton Žakelj-Gašper, Balčkov, Goropeke, št. 7.

Zaradi hude januarske zime in visoko zapadlega

snega je vod Poljanske čete v Osrejevi grapi, levo pod Brdarčково domačijo v Žirovskem vrhu nad zalo, zgradil zemljanko za začasno bivališče. Zemljanko so imenovali „avtobus“. V njej je imelo zaklon 20 borcev. Ko je po 15 dneh minila zimska ujma, so jo v začetku februarja borci zapustili. Kasneje so jo uporabljali kurirji in borci čete za javko. Ker je mnogo borcev prišlo v četo s pomočjo te javke, so jo vsi borci Poljanske čete imenovali „avtokomanda“. Zemljanka je obstajala vse do začetka avgusta 1943, ko so jo Nemci odkrili in uničili.

Februarja 1943 so z območja Žirov prostovoljno stopili v Poljansko četo:

Janko Dolenc-Džoko, Šemončkov iz Žirov,

Dolinar Alojz-David, Šrogarjev z Ledinice,

Galičič Franc-Taras, Matic iz Stare vasi,

Jezeršek Pavel-Daki, Jazbecov iz Fužin,

Alojz Kavčič-Vlado, Toncov iz Tabora, Žiri,

Andrej Kolenc-Švejk, Kolencov iz Žirov,

Zorko Kopač-Živko, Jurncov iz Nove vasi,

Franc Kržišnik-Luka, Kovšakov iz Kladja, stanoval na Dobračevi,

Leander Mlinar-Bogdan iz Žirov,

Pavel Mrovlje-Simon, Kokljev z Ledinice,

Ignac Naglič-Pero, Arhar iz Stare vasi,

Janez Oblak-Adam, Brezarjev iz Koprivnika,

Jože Poljanšek-Bojan, Modrijanov z Dobračeve,

Strojislav Poljanšek-Stojan, Modrijanov z Dobračeve,

Franc Primožič-Viljem, Brck z Dobračeve,

Bogdan Rajkovič-Vilke, stanoval v Žireh, doma iz Hercegovine,

Franc Žakelj-Baldo, Balantov iz Tabora, Žiri.

Februarja 1943 je bil vodnik Pavel Inglič-Bar imenovan za komandanta 3. bataljona Gorenjskega odreda, komandir voda pa je postal Adolf Kalan-Muki, Savančarjev iz Žabje vasi pri Poljanah. S prihodom novih prostovoljcev se je Poljanska četa v februarju in marcu močno okrepla. Da bi laže obvladovali veliko operativno območje čete v Poljanski dolini, se je v drugi polovici marca v Žirovskem vrhu zbrala vsa Poljanska četa. Z delitvijo čete je bila ustanovljena 4. Žirovska četa. Za komandirja čete je bil imenovan Adolf Kalan-Muki, za politkomisarja pa Branislav Žigon-Sokol iz Ljubljane. Ob ustanovitvi je bilo v četo vključenih 31 borcev. Uspelo mi je identificirati naslednje:

Ignac Dolenc-Nande, Tomažicov iz Delnic pri Poljanah,

Janko Dolenc-Džoko, Šemončkov iz Žirov,

Anton Dolinar-Fazan, Podbregarjev iz Javorij nad Poljanami,

Ferdinand Dolinar-Miklavž, Krogarjev z Ledinice pri Žireh,

Anton-Erznožnik-Sulc, Kočarjev iz Žirovskega vrha,

Franc Jernejc-Milče, mitraljezec, Rotičov iz Jarš ob Savi,

Pavel Jezeršek-Daki, Jazbecov iz Fužine,

Adolf Kalan-Muki, komandir čete, Savančarjev iz Žabje vasi,

Alojz Kavčič-Vlado, Toncov iz Tabora, Žiri

Karol Kavčič-Iztok, Kamškov iz Nove vasi pri Žireh,

Leopold Kavčič-Svarun, Mrovcov iz Stare vasi pri Žireh,

Alojz Kopač-Pepe, Jurncov iz Nove vasi pri Žireh,

Zorko Kržišnik, Kržišnikov iz Stare vasi pri Žireh,

Franc Kunc-Miha, Frencon iz Žirovskega vrha,

Leander Mlinar-Bogdan, Leandrov iz Žirov,

Franc Mrovlje-Jelen, Petelinov iz Žirovskega vrha,

Jože Mrovlje-Jurček, Kokljev z Ledinice pri Žireh,

Leopold Oblak-Vojc, Primcov iz Nove vasi pri Žireh,

Jože Platiša-Gašper, Toncelnov iz Hotovlje pri Poljanah,

Jože Poljanšek-Jan, Nacetov iz Nove vasi pri Žireh,

Stane Ponomarenko, Ponomarenkov iz Žirov,

Franc Potočnik-Matevž, Melcov iz Melcove grape, Žirovski vrh,

Andrej Smolej-Murn, intendant čete, Homilarjev iz Šentvida pri Stični.

Alojz Voje-Alvo, iz Trbovelj, nazadnje stanoval v Ljubljani,

Branislav Žigon-Sokol, politkomisar čete iz Ljubljane.

Po ustanovitvi čete so 28. marca 1943 prišli z žirovskega območja v četo tile prostovoljci:

Janko Benedik-Jug, Špehov iz Žirovskega vrha,

Pavel Benedik-Gad, Špehov iz Žirovskega vrha,

Marjan Bizjak-Mato, Bizjakov iz Žirov,

Ludvik Cigale-Čiro, od Ratajcov Polde iz Nove vasi,

Franc Dolenc-Kosta, Kolarjev iz Žirov,

Pavel Govekar-Kamen, Žunarjev iz Nove vasi,

Anton Kavčič-Sever, Mrovcov iz Stare vasi,

Pavel Kavčič-Planinc, Gričarjev z Ledinice,

Ferdinand Kolenc-Togo, Kolenčev iz Žirov,

Miloš Mlinar-Metod, Vrbančkov iz Rečeve,

Franc Naglič-Stevo, Nacetov iz Žirov,

Peter Naglič-Pero, Makselnov iz Žirov,

Aleksander Oblak-Sašo, Javorčenov iz Žirovskega vrha,

Vinko Pečelin, sin Pečelinove Katre iz Žirov,

Jože Rihtaršič-Perun, Jurčkov iz Poljan, delal v Žireh pri Nagliču,

Pavel Rink-Parobek, Rinkov iz Žirov,

Albin Sedej-Zdravko, Jurkov iz Žirovskega vrha,

Maksimiljan Strlič-(Milan)-Gad, Strličev iz Žirov,

Jakob Žakelj, Klobučarjev iz Nove vasi.

28. marca 1943 sta prostovoljno prišla v Žirovsko četo tudi brata Alojz in Janko Demšar, Ratačenova

z Ledinice. Že prvi dan sta obžalovala, da sta se odločila za partizane. Nista se mogla sprijazniti, da bosta spala pod smrekami in morala s partizani deliti vse napore in trpljenje. Ko je politkomisar Sokol pred zaprisego seznanil nove borce s pomenom narodnoosobodilnega boja, sta tarnala, da tega ne bosta prenesla. To njuno tarnanje, ki je prehajalo v histerični jok, je trajalo dva dni. Ker sta s tem v četi ustvarjala neprimerno ozračje, se je vodstvo čete odločilo, da ju odpusti iz enote. Opuščena sta bila z „legendo“, da se ob vrnitvi v dolino prijavita nemški žandarmeriji, jo prosita za zaščito in povesta, da sta pobegnila od partizanov, ki so ju mobilizirali. Zandarji so njuni razlagi nasedli in ju poslali delat na Koroško. Vodstvo čete je za tedanje politične razmere modro ukrepalo in rešilo zadevo brez zapletov. Tudi opuščena borca sta se ravnala po navodilih in nista dala Nemcem podatkov, ki bi škodovali partizanskemu gibanju. Tao je Žirovska četa že konec marca 1943 imela v svoji sestavi enainpetdeset borcev.

Na velikonočno soboto, 24. aprila 1943, je odbor Osvobodilne fronte v Žireh organiziral pogostitev borcev Žirovske čete. Prebivalci doline, Zabrežnika, Kladja, Žirovskega vrha so napekli peciva, potic in drugih dobrot. Četa je ta dan taborila v Žirovskem vrhu, Zabrežniku v bližini Šlosarjeve domačije, na gozdni parceli v Kamnju, last kmeta Janeza Jurce, Pivka iz Kladja. Taborišče čete je bilo na ravnici, približno sto metrov nad izvirom studenca. Za dokumentacijo čete so zelo pomembne fotografije, ki jih je tistega dne dopoldne posnel fotoamater Janko Jurca, Pivkov iz Kladja. Uporabljal je film 6 x 9 cm. Fotografiral je posamezne skupine borcev, ohranjeni pa sta tudi dve skupinski fotografiji, na kateri je dvaindvajset borcev. Na skupinski fotografiji žal niso vsi borci čete. Dva borca sta bila na straži, drugi pa so imeli zunaj taborišča skojevski sestanek, ki ga je vodil Veno Doljak-Desan, sekretar Skoja v Poljanskem bataljonu.

Ponoči od 24. na 25. aprila 1943 se je Žirovska četa premaknila iz Žirovskega vrha na levo stran Sore v Koprivnik pod Mrzlim vrhom, v gozd kmeta Tešarja. Ob prihodu v taborišče je bila na stražarsko mesto postavljena straža, ki so jo sestavljali trije borci. Ko je bil v dopoldanskih urah na straži Ferdinand Dolinar-Miklavž, je prišla mimo tričlanska nemška carinska patrulja. Eden od Nemcev je streljal, preden je Miklavž karkoli opazil, in ga smrtno ranil v trebuh. Po tridesetih minutah je umrl. Po tem dejanju je nemška patrulja pobegnila v postojanko.

Aprila 1943 so se v četo vključili:

Anton Čarman-Tiger, Drnovškov iz Sore pri Medvodah,

Janez Dolinar-Grča, Podrepcov iz Sore pri Medvodah,

Alojz Erznožnik-Strnad, Kočarjev iz Žirovskega vrha,

Jakob Gaber-Oto, Kodranov iz Goričan pri Medvodah,

Julij Galičič-Marks, Lovranov iz Kranjskega brda, Fužine,

1. Fotografija predstavlja Žirovsko četo. Nastala je v zadnjih dneh junija ali julija 1943 v Žirovskem vrhu. Fotografiral Stanislav Kavčič-Dušan, borec Žirovske čete.

V prvi vrsti sedita z leve proti desni:

Rudi Lukman iz Ljubljane, Zdravko Kržišnik-Bajtar iz Ljubljane.

V drugi vrsti sedijo z leve proti desni:

Franc Galičič-Taras, Lovranov iz Fužine; Pavel Jezeršek-Daki, Jazbecer iz Fužine; Janez Kreč-Kranc, Vrekov iz Rašice pri Ljubljani; Ivan Kokalj-Škrjanc, Hkalcev iz Trebije; Anton Bogataj-Edo, Bogatajev iz Fužine; Janko Kristan-Fazan, Hobovski iz Hobovš, Stara oselica; Franc Bogataj-Čeruga, Bogatajev iz Fužine; Miloš Mlinar-Metod, Vrbančkov iz Račeve pri Žireh; Ernest Seidler-Iztok, iz Poljščice pri Bledu, nazadnje stanoval v Ljubljani; Julij Galičič-Marks, Lovranov iz Fužine; Pavel Rink-Parobek, Rinkov iz Žirov; Valentin Oblak-Kosobrin, Tajčkov iz Škofje Loke; še ni identificiran.

Zadaj stoje (z leve proti desni):

Anton Čarman-Tiger, Drnovškov iz Sore pri Medvo-

dah; še ni identificiran; Anton Erznožnik, Kočarjev iz Žirovskega vrha; še ni identificiran; Pavel Kavčič-Planinc, Gričarjev iz Ledinice pri Žireh; še ni identificiran; še ni identificiran, prav tako tudi ne osmi, ki stoji za njim; Brigita Okrupa-Ljubinica, Hribarjeva iz Medvod; Vinko Mlinar, Frančiškov iz Stare vasi pri Žireh; še ni identificiran; Niko Blaznik-Rado, komandir čete iz Škofje Loke; Miha Seljak-Jur, Maharjev iz Kladij; še ni identificiran; Jera Seidler-Vera, Figovčeva iz Stare Pokljuke, Zgornje Gorje pri Bledu; še ni identificiran; Alojz Kopač-Pepe (zastavonoša), Jurncov iz Nove vasi pri Žireh; še ni identificiran, prav tako 19., ki stoji za njim; Viktor Štajer-Vojtek iz Škofje Loke; še ni identificiran, prav tako 22., ki stoji pred njim; še ni identificiran, prav tako tudi 24., ki stoji za njim; še ni identificiran, prav tako tudi 26., ki stoji za njim; Franc Gregorač-Marko, Bendetov iz Sela pri Žireh; Franc Bevk-Hajduk, Tajnikov iz Podjelovega Brda pri Sovodnju (s šajkačo na glavi); Pavel Govekar-Kamen, Žunarjev iz Nove vasi pri Žireh; Pavel Mrak-Jelen, Petruzov iz Gabrka; še ni identificiran, prav tako 32. ki stoji za njim, še ni identificiran; Jože Šubic-Boltežar, Mrovcov iz Žirovskega vrha; še ni identificiran – se slabo vidi; Marko Čadež-Pero, Tonetov iz Delnic pri Poljanah; Alojz Krelj-Simon, politkomisar čete iz Škofje Loke.

Janko Kristan-Fazan, Hobovski iz Stare Oselice, Viktor Osredkar-Boris, Lukov iz Gorenje vasi, Franc Petrič-Lute, Savančarjev iz Žabje vasi pri Poljanah.

Maja 1943 so se v četo vključili:

Franc Demšar-Kekec iz Dobrave pri Gorenji vasi, Stanko Fortuna-Simon, Zavratarjev iz Poljan, Janez Jan-Svobodā, Janov iz Stare vasi pri Žireh, Stanislav Kavčič-Dušan, Mrovcov iz Stare vasi pri Žireh,

Janez Kokalj-Škrjanc, Hkalcev s Trebije, Peter Kumer-Pero, Brcarjev iz Stare Oselnice, Pavel Mlinar-Ciril, Grogcov iz Žirovskega vrha, Vinko Mlinar, Frančiškov iz Stare vasi pri Žireh, Janez Naglič, Jernejev iz Stare vasi, Zdravko Rink-Samo, Rinkov iz Žirov, Hieronim Šubic-Torko, Mrovcov iz Žirovskega vrha,

Jože Šubic-Boltežar, Mrovcov iz Žirovskega vrha.

5. maja je štab Gorenjskega odreda izdal povelje za mobilizacijo vseh moških do 40. leta starosti in kmetov gospodarjev do 35. leta starosti. Po tem datumu se je četa s prostovoljci in na novo mobiliziranimi borci močno okrepila. Prav to je bil povod, da se je tiste dni v začetku maja na novo ustanovila Črnovrška četa v 3. (Poljanskem) bataljonu Gorenjskega odreda. Vanjo so bili dodeljeni borci iz Žirovske in Poljanske čete. Za komandirja čete je bil imenovan Niko Blaznik-Rado, vodnik Poljanske čete,

za političnega komisarja pa Strojislav Poljanšek-Stojan, politdelegat Poljanske čete.

Z mobilizacijo po vsej Gorenjski je Poljanski bataljon poleg manjših vojaških akcij predvsem varoval neoborožene prostovoljce in mobilizirance, ki so prihajali z Gorenjskega. V skupinah so jih spremljali na Dolenjsko. Pri tem je imela zelo pomembno vlogo Žirovska četa. Prek njenega operativnega območja v Žirovskem vrhu je potekala glavna zveza. Naloga čete je bila, da je organizirala vodnike, spremljevalce in kurirske zveze čez mejo, obdano z žico in minkimi polji. Zveza je potekala iz Žirovskega vrha in Polhograjskih Dolomitev čez železniško progo na Verdu na Ljubljanski vrh. Oboroženi borci, ki so varovali in spremljali skupine na Dolenjsko, so se večkrat spopadli z oboroženimi Italijani in belogardisti. Najtežji je bil prehod čez železniško progo na Verdu, kjer običajno ni šlo brez streljanja. V juliju 1943, ko so pričeli Italijani ofenzivo na Notranjskem, se je morala neka skupina dvakrat vrniti na Gorenjsko, Žirovski vrh, ker na Ljubljanskem vrhu niso dobili zveze. Pri tem so nastajale velike težave s prehrano skupin, ki so večkrat štejele do 80 borcev. Po tej poti je iz Gorenjske odšlo več tisoč borcev, ki so se tam vključevali v brigade in druge partizanske enote.

Omenim naj tudi, da je junija 1943 odšla po tej poti na Dolenjsko skupina Rusov, starih od 15 do 18 let. Iz delovnega taborišča v Bistrici na Koroškem

so jih rešili borci Gorenjskega odreda. Z njimi so imeli na pohodu čez Karavanke, Gorenjsko in Dolomite velike težave, ker so bili izčrpani in za take pohode neutrnjeni. Poti z Žirovskega vrha na Ljubljanski vrh, ki so jo morali prehoditi v eni noči, niso vsi zmogli. V tej noči so se nekateri izgubili v neznanu in nikoli niso prišli na Dolenjsko.

Junija in julija je prihajalo v Žirovski vrh vedno več borcev in se vključevalo v Žirovsko četo. Največ je bilo domačinov iz okoliških krajev, nekaj pa tudi iz Škofje Loke in drugih krajev Slovenije.

V četi je bil tedaj Mrovcov Slavic iz Stare vasi pri Žireh, Stanislav Kavčič-Dušan. Ker so ga borci poznali kot fotoamaterja, ga je vodstvo čete poslalo domov po fotografski aparat, da je četo fotografiral. Ob tej priložnosti je posnel cel laica film in napravil nekaj zelo lepih skupinskih posnetkov čete in tudi posameznih borcev. Po pripovedovanju borcev so nastali ti posnetki v Žirovskem vrhu pod Javorčeno domačijo v Bronu – v gozdu med Štrelovo in Sivčevo domačijo. Na največji skupinski fotografiji je triinpetdeset borcev. Zelo zanimiva in pomembna je fotografija skupine bork Žirovske čete, čeprav se

niso vse fotografirale. Naj pripomnim, da so takrat borci še imeli pomisleke glede fotografiranja. Bali so se, da bi Nemci dobili fotografije in se zaradi tega maščevali nad njihovimi svojci.

Še vedno je sporen datum, kdaj so fotografije nastale. Nekateri borci z avtorjem trdijo, da je bilo fotografirano zadnje dni junija, drugi pa meseca julija 1943. Ugotovljeno je, da je pred tem, ko so fotografije nastale, skupina dobro oboroženih borcev zapustila četo in odšla v smeri Blegoša, da bi se v Selški dolini vključila v Gorenjsko brigado, ki se je prav tedaj ustanavljala. Obstoje verodostojni viri, da je bil Poljanski bataljon z zbranimi borci že prve dni julija zbran Pod Lazom v Malenskem vrhu za odhod v brigado. Takrat sem bil tudi jaz v tej skupini kot borec Poljanske čete. 2. julija 1943 so me zgodaj zjutraj iz taborišča Pod Lazom poslali na kurirsko zvezo do kmeta Pisanca v Logarjevo grapo. V tej grapi me je presenetila nemška žandarska patrolja iz Javorij in me s strelji ranila, vendar se mi je posrečilo pobegniti. Zaradi dobljene rane sem se pozneje zdravil v Grogovi bolnišnici v Srednjevaški grapi v Poljanski dolini.

2. Fotografija predstavlja vodstvo Žirovske čete. Nastala je junija ali julija 1943 v Žirovskem vrhu. Fotografiral: Stanislav Kavčič-Dušan, borec Žirovske čete.

Stojijo (z leve proti desni):

Rudi Lukman iz Ljubljane, intendant Loškega bataljona; Zdravko Kržišnik-Bajtar, iz Ljubljane, vodil kulturo v četi; Niko Blaznik-Rado iz Škofje Loke,

komandir Žirovske čete; Alojz Krelj-Simon, politkomisar Žirovske čete iz Škofje Loke; Pavel Mrak-Jelen, Petruzov z Gabrka, vodnik v četi.

Sedijo (z leve proti desni):

Radovan Dolenc-Perun, Dolenčev iz Železnikov, mitraljezec; Jože Šubic-Boltežar, Mrovcov iz Žirovskega vrha, kurir; Franko Kesič-Cene iz Stare vasi pri Žireh, politkomisar Poljanske čete in medicinec.

3. Fotografija predstavlja borke Žirovske čete. Nastala je zadnje dni junija ali julija 1943 v Žirovskem vrhu.

Fotografiral: Stanislav Kavčič-Dušan, borec Žirovske čete.

Stojijo (z leve proti desni):

Leopoldina Štiglic-Aljoša, Tonkovicova iz Škofje Lo-

ke; Ana Rupar-Ančka, hči kmeta iz Zg. Fojk, Ožbolt nad Škofjo Loko; Brigita Okrupa-Ljubinica, Hribarjeva iz Medvod; Ljudmila Benedik-Mimi, Kmetova iz Javornika pod Joštom, Stražišče pri Kranju; Marija Franko-Maruša, Frankovicova iz Godešiča pri Škofji Loki; Jera Seidler roj. Pristav, Figovčeva iz Stare Pokljuke, Zgornje Gorje pri Bledu.

Z odhodom izbranih in oboroženih borcev iz čet Poljanskega bataljona v brigado so se neoboroženi borci teh čet in čet drugih bataljonov Gorenjskega odreda zbirali v Žirovski četi, ki se je zadrževala v Žirovskem vrhu. Tako se je zbralo v njej za bataljon ljudi, ki je štel okrog 130 borcev, od teh je bilo oboroženih le okrog trideset. Borci so čakali na brigado, s katero bi odšli na Dolenjsko. Prav v času (1. avgust 1943), ko je prišla Gorenjska brigada v Žirovski vrh, se je začela nemška ofenziva in obkolvev Žirovskega vrha. Več kot devetdeset borcev je bilo ujetih, po nemških virih naj bi jih padlo petinpetdeset. Najhuje je bilo borcem ki niso imeli orožja in se niso mogli braniti. Te dogodke nemške ofenzive opisuje Stanko Petelin v knjigi Prešernova brigada. Koliko partizanov je padlo in koliko jih je bilo ujetih, še ni dokumentirano (delno po okupatorjevih dokumentih), prav tako še niso raziskani okupatorjevi zločini v tej ofenzivi.

Žirovski četi so med njenim obstojem poveljevali trije komandirji in štirje politični komisarji, med katerimi so bili: komandir Adolf Kalan-Muki, Anton Kavčič-Sever, Niko Blaznik-Rado; politkomisarji: Branislav Žigon-Sokol, Franc Jernejc-Milče, Karol Kavčič-Iztok in Alojz Krelj-Simon.

Politično delo v četi je bilo zelo razgibano. Organizirana je bila zelo močna skojevška organizacija, iz katere so dobivali kurirje in druge aktiviste za delo na terenu. Skojevsko organizacijo v bataljonu je vodil Venjo Doljak-Desan. Politkomisarji so s predavanji vzgajali borce in jih s tem pripravljali, da so prevzemali vedno bolj odgovorna mesta v partizanskih enotah.

Iz priloženih fotografij, posebno fotografij posameznikov, je razvidno, kako so bili borci Žirovske čete v tistem času oblečeni. Na glavah so imeli kape triglavke, na katerih je bila prišita državna zastava s peterokrako zvezdo. Večina je imela okrog vratu rdeče rute, kakršne nosijo danes pionirji. Te rute so v četo pošiljali odbori OF in mladinska organizacija. Oblečeni so bili v različne bluze, v pumparice ali smučarske hlače in gojzerje, ki jih je četi dobavljal odbor Osvobodilne fronte v Žireh. Poleg tega je skrbel tudi za redno dobavo hrane, ki se je takrat zbirala pri kmetu Venclju Justinu, po domače Merlaku v Žirovskem vrhu. Tedaj smo Merlakovo domačijo imenovali s psevdonomimom Pri jazbecu.

Po fotografski dokumentaciji in drugih virih smo ugotovili, da so prišli junija in julija 1943 v Žirovsko četo tile borci:

Ljudmila Benedik-Mimi Kmetova, Javornik pod Joštom pri Kranju,

Ljudmila Berce-Irena, iz Dašen, Češnjica, Železniki,

Marija Berce-Vida, iz Dašen, Češnjica, Železniki, Franc Bevč-Hajduk, Tajnikov, Podjelovo Brdo, Sovodenj,

Slavko Blaznik, Škofja Loka;

Alojz Bogataj, Matečenov, Kopačnica,

Anton Bogataj, Matečenov, Kopačnica,

Franc Bogataj-Čeruga, Bogatajev, Fužine,

Luka Bogataj-Gregor, Bogatajev, Fužine,

Mirko Bogataj-Jeričev, Stara Oselica,

Anton Burnik, Poklar, Selo pri Žireh,

Marko Čadež, Tonetov, Delnice pri Poljanah,

Radovan Dolenc-Perun, Železniki,

Veno Doljak-Desan, Škofja Loka,

Anton Fortuna, Fortunov, Gorenja vas,

Franc Fortuna, Fortunov, Gorenja vas,

Marija Franko-Maruša, Godešič pri Škofji Loki,

Franc Gregorač-Marko, Bendetov, Selo, Žiri,

Vinko Gregorač-Jaka, Bendetov, Selo, Žiri,

Julij Grošelj, Kovačev, Selo pri Žireh,

Urban Homec-Koštrun, Hobovski, Stara Oselica,

Anton Jelovčan, Trbuskarjev, Kropa,

Janez Kavčič-Snopk, Račeva pri Žireh,

Maks Kavčič, Kolarjev, Dobračeva pri Žireh,

Rudolf Kavčič, Nova vas pri Žireh,

Stanislav Kenda-Smreka, Podlokovcev, Stara Ose-

lica,

Matevž Klemenčič, Preskarjev, Stara Oselica,

Janez Kreč-Kranc, Vrekov, Rašica pri Ljubljani,

Alojz Krelj-Simon, Škofja Loka,

Franc Krek, Komajsov, Kopačnica,

Janez Kristan, Šemonikov, Selo pri Žireh,

Franc Krvina-Šavl, Martencetov, Žirovski vrh,

Zdravko-Kržišnik-Bajtar, Ljubljana,

Franc Lazar, Bizjakov, Stara Oselica,

Rudi Lukman, Ljubljana,

Alojz Malovašič, Reberski, Stara Oselica,

Pavel Mrak-Jelen, Petruzov, Gabrk,

Stane Mrak-Staško, Hribernikov, Log v Poljanski

dolini,

Brigita Okrupa-Ljubinica, Hribarjeva, Medvode,

Anton Peternelj-Klemen, Vovšarjev, Koprivnik,

Janez Podobnik, Pogrebišar, Hobovše, Trebija,

Jakob Primožič-Goran, Planiškov, Žirovski vrh,

Jakob Primožič, Mežnarčov, Gorenja vas,

Stane Rešek-Nedeljko, Strupov, Škofja Loka,

Karol Rihtaršič-Drago, Travinkarjev, Hobovše,

Vinko Rihtaršič, Mihačkov, Trebija,

Ana Rugar-Ančka, Zgornje Fojke, Ožbolt nad Škofjo Loko,

Ernest Seidler-Iztok, Poljče, nazadnje stanoval v Ljubljani,

Jera Seidler-Vera, Figovčeva, Stara Pokljuka, Zgornje Gorje pri Bledu,

Mihael Seljak-Jur, Maharjev, Kladje, Fužine,

Pavel Seljak-Avgust, Maharjev, Kladje, Fužine,

Viktor Štajer-Vojtek, Škofja Loka,

Leopoldina Štiglic-Aljoša, Tonkovicova, Škofja

Loka,

Vinko Ušeničnik, Kendovcov, Selo pri Žireh,

Mirko Vidmar, Jernačev, Trebija,

Matevž Žontar-Vladimir, Kekelčev, Sv. Duh pri Škofji Loki.

Seznam še ni popoln in ga bomo morali dopolniti.

(Nadaljevanje v naslednji številki).

UPORABLJENO GRADIVO

- Zbornik dokumentov in podatkov o NOV, VI/5, leto 1960, dok. 95, str. 247, (poveljniška sestava Poljanskega bataljona), dok. 120, str. 396, dok. 161, str. 305, dok. 140, str. 454 (v teh dokumentih Nemci poročajo o odhodu vojnih obveznikov v partizane).
- Zbornik VI/6, leto 1961, dok. 5, str. 14 (povelje Gorenjskega odreda o mobilizaciji).
- dok. 35, str. 81 (Poljanski bataljon sprova borce na Dolenjsko).
- Nemški letak s fotografijami o ujetih partizanih v Žirovskem vrhu.
- Vinko Govekar: Kronistični zapis o Žireh in Žirovcih med osvobodilnim bojem in ljudsko revolucijo. Loški razgledi št. 13, leto 1966, str. 11; Loški razgledi št. 14, leto 1967, str. 18.
- Stanko Petelin: Prešernova brigada, leto 1967.
- Borec 4/1982, str. 193, Vrnitev iz Dražgoš.
- Borec 11/1981, str. 577, Zapiski o Poljanski četi (V), četa v januarju in februarju 1943.
- Dnevnik Martine Demšar, Muzej revolucije Ljubljana.
- Spomini na Poljansko in Žirovsko četo, Loški razgledi št. 10, leto 1963, str. 29.
- Poveljniški kader Poljanske, Žirovske in Črnovrške čete v sestavi Poljanskega bataljona, Loški razgledi št. 28, leto 1982, str. 232.
- Selitev se je sprevrgla v zločin, Žirovski občasnik št. 2/1981, str. 75.
- Ferdinand Dolinar-Miklavž, rojstna matična knjiga Žiri, leto 1924, vpisan na str. 7, zap. št. 57. Njegova biografija v Gorenjskem muzeju Kranj, oddelek NOB, mapa Žiri, št. 24/19.

O Žirovski četi obstaja malo pisanih dokumentov, precej pa je fotografske dokumentacije. Na voljo je obširen arhiv nemškega okupatorja, vendar je iz nje zelo težko zbirati podatke. Pri zbiranju dokumentacije sem se pogovarjal z nekdanjimi borci Poljanske in Žirovske čete. To so bili:

- Stane Ponomarenko, Koper, Bidovčeva 22/c, ustni in pisni vir,
- Karol Kavčič-Iztok, Žiri, Dobračeva 45, ustni vir,
- Alojz Dolinar-David, Ljubljana, Dečkova 1, ustni vir,

- Pavel Mrovlje-Simon, Celje, Čuprijska 19, ustni vir,
- Jože Poljanšek-Stojan, Ljubljana, Trg Proleterskih brigad št. 5, ustni vir,
- Andro Kolenc-Švejk, Žiri 64, ustni vir,
- Bogdan Rajkovič-Viljem, Ljubljana, Gospodinjska 7, ustni vir,
- Franc Galičič-Taras, Škofja Loka, Novi svet 8, ustni in pisni vir,
- Franc Jernejc-Milče, Ljubljana, Puterlejeva 39, ustni vir,
- Alojz Voje-Alvo, Ljubljana, Prešernova 13, ustni vir,
- Anton Dolinar-Fazan, Črniče, Batuje 26, ustni vir,
- Alojz Kopač-Pepe, Žiri, Pot na Koče 8, ustni vir,
- Ignac Dolenc-Nande, Ljubljana, Runkova 2, ustni in pisni vir,
- Peter Naglič-Pero, Žiri, Logaška 19, pisni in ustni vir,
- Franc Naglič-Stevo, Kranj, Kurirska 17, ustni vir,
- Pavel Kavčič-Planinc, Žiri, Ledinica 3, ustni vir,
- Miloš Mlinar-Method, Žiri, Stara vas, ustni vir,
- Pavel Govekar-Kamen, Žiri, Novovaška 106, ustni vir,
- Anton Kavčič-Sever, Kranj, Kuratova 17, ustni vir,
- Janko Jurca-Simon, Žiri 10, ustni vir,
- Jože Kavčič, Muhovcov, Žiri, Novovaška 1, ustni vir,
- Julij Galičič-Marks, Apače, Žepovci, ustni vir,
- Janez Galičič-Dušan, Medvode, Trilarjeva 4, ustni vir,
- Anton Peternelj-Klemen, Sovodenj, Koprivnik 2, ustni vir,
- Franc Bevč-Hajduk, Sovodenj, Podjelovo brdo 6, ustni vir,
- Janko Kristan-Fazan, Kranj, Škofjeloška 52, ustni vir,
- Anton Čarman-Tiger, Medvode, Sora 33, ustni vir,
- Jakob Gaber-Oto, Medvode, Goričane 11/a, ustni vir,
- Ivan Dolinar-Grča, Ljubljana, Gorazdova 1, ustni vir,
- Zdravko Rink-Samo, Pavšičeva 2, Ljubljana, ustni in pisni vir,
- Stanislav Kavčič-Dušan, Slovenske Konjice, Škalska 8, ustni vir in fotografije Žirovske čete; fotografiral je junija 1943,
- Janez Jan-Svoboda, Žiri, Jarčja dolina 24, ustni vir,
- Hieronim Šubic-Torko, Žiri, Dobračeva 136, ustni vir,
- Franc Demšar-Kekec, Jesenice, Bokalova 9, ustni vir,
- Petek Kumer-Pero, Gorenja vas 52, ustni vir,
- Alojz Krelj-Simon, Škofja Loka, Novi svet 9, ustni vir,
- Vinko Mlinar, Žiri Čevljarska 11, ustni vir,
- Ivan Kokalj-Škrjanc, Ljubljana, Rojčeva 22, ustni vir,
- Stanko Fortuna-Simon, Kranj, Stritarjeva 4, ustni vir,
- Rudi Lukman, Ljubljana, Valvasorjeva 7, ustni vir,
- Janez Kreč-Kranc, Ljubljana, Glavarjeva 42, ustni vir,
- Franc Krvina-Šavl, Žiri, Slovenska pot 1, ustni vir,
- Viktor Štajer-Vojtek, Žiri, C. XXXI. divizije 126, ustni vir,
- Ljudmila-Irena Sitar, roj. Berce, Tržič, Križe 34, ustni vir,
- Brigita-Ljubinica Vrabec, roj. Okrupa, Ljubljana, Česnikova 20, ustni in pisni vir,
- Jera-Vera Poljanec, roj. Pristav, Bled, Rečiška c. 37, ustni in pisni vir,
- Marija-Maruša Reisman, roj. Franko, Zgornje Jezersko, Zgornja Kokra 40, ustni vir,
- Zdravko Kržišnik-Bajtar, Ljubljana, Tabor 4, ustni vir,
- Pavel Seljak-Avgust, Škofja Loka, Vešter 29, ustni vir,
- Vinko Gregorač-Jaka, Žiri, Jezerska 42, ustni vir,
- Franc Gregorač-Marko, Škofja Loka, Šolska 10, ustni vir,
- Slavko Kenda-Smreka, Žiri, Selo 36, ustni vir,
- Anton Bogataj-Edo, Gorenja vas, Fužine 18, ustni vir

Francka Jereb

Moji spomini na 23. oktober 1943

UVOD

23. oktober 1943. leta. To je bil dan, ko je bila še vsa Evropa okupirana, zaslužnjena, ko je še po vseh evropskih deželah divjal fašistični nemški teror, in so zaslužnjeni narodi trepetali pred usodo, ki jim je grozila s smrtjo in uničenjem.

Dan pred imenovanim datumom se je na jugu Evrope navkljub vsem zmagam in uspehom nemške fašistične armade v svetu žandarmerijska in finančarska postaja v Žireh prestrašila ter se na pobudo ali ukaz glavne nemške komande za Gorenjsko pripravila za umik, ko je zvedela, da sta jo obklopile Vojkova in Prešernov brigada. Sovražniki so na vrat na nos in brez pravega boja pobegnili iz Žirov. Partizanske enote so jih pustile, ker so s seboj peljali talce, žirovske aktiviste.

Tako so Nemci odšli iz našega kraja moralno poraženi in osramočeni. Prikazali so se le še včasih s posameznimi vpadi ob večjih ofenzivah, skupaj s svojimi privrženci in sodelavci. Prihajali so v glavnem zato, da so ropali in morili ter se maščevali nad nedolžnim prebivalstvom. V kraju so ostali le še vohuni – ljudje, ki so tajno delovali proti narodnoosvobodilnemu gibanju in ki imajo na vesti marsikatero partizansko žrtev.

Žiri so bile osvobodjene 23. oktobra 1943. leta. Takoj smo izvolili novo oblast – Narodnoosvobodilni odbor Žiri. To je bil prvi NOO na Gorenjskem in sploh pod fašistično nemško okupacijo v tem času.

Ta dogodek je pomenil za naš kraj veliko življenjsko prelomnico in zgodovinsko dejanje. Zato smo ta dan krajani Žirov sprejeli za svoj krajevni praznik, ki ga vsako leto slavnostno praznujemo s prikazovanjem gospodarskih uspehov in razvoja v kraju. Letos¹ pa moramo dati temu praznovanju še prav poseben pečat, saj praznujemo 40. letnico tega pomembnega dogodka. To je tudi primeren trenutek, da se spomnimo dela, bojev in žrtev, katerih rezultat so bili dogodki 23. in 24. oktobra 1943. leta v Žireh.

Povrnimo se nazaj, v leta pred začetkom vojne. Žiri so bile takrat siromašne. Tu so bili domovi kmetov, bajtarjev, klekljaric in malih obrtnikov. Razvijalo se je le čevljarstvo, vendar ni moglo zaposliti vseh za delo sposobnih ljudi. Takrat je mnogo naših fantov iskalo zaslužka v tujih krajih. Fantje so odhajali v svet in se naučili življenja z vsakdanjim bojem za obstoj. Vključili so se v družbo organiziranih delavcev – proletarcev, se navzeli njihovih idej in nekateri med njimi postali komunisti revolucionarji – borci za boljše nacionalno in socialno življenje. Te ideje so tajno prinašali tudi v svoj domači kraj,

kamor so se vračali začasno ali prihajali na obiske. (Primer bratov Žakelj na Jezerih).

Sadove njihovega dela smo opazili takoj po okupaciji, po razsulu stare Jugoslavije. Njihove ideje o boju so se sedaj pokazale kot resnična potreba doma in v svetu. Spomnimo se aktivistov OF, ki so se sestajali že poleti 1941 v majhnih skupinah in jeseni ustanovili *tako imenovani odbor OF*. To so bili narodno zavedni domačini, patrioti in napredno usmerjeni moške in fantje. Med njimi so bila znana imena: Vinko Oblak kot pobudnik, Albin Čadež, Jože Kavčič, Rudolf Bačnar, Franc Giacomelli, Vinko Govekar in še drugi. V začetku decembra istega leta sta odšla v partizane prva dva Žirovca, in sicer Vinko Oblak in Vinko Žakelj. Dvanajst dni za tem sta jima sledila še brata Janez in Milan Žakelj ter Dušan Jan, ki je pozneje prešel na nemško stran, In Milan Brus, ki je čez nekaj dni zbolel in ostal v ilegali. Poleti 1942. leta je bil poklican s terena v partizane še zadnji od bratov Žakelj – Pavel. Z njim je odšel tudi Tone Podobnik iz Nove vasi. Medtem so se dvignili tudi na drugi strani meje – danes ti kraji spadajo v našo krajevno skupnost, takrat pa so bili pod Italijo – in že v mesecu juliju in avgustu odhajali v partizane. Tako sta takrat odšla brata Klemenčič iz Izgorij, brata Jereb iz Podklanca in Janez Bogataj iz Brekovic. Jeseni istega leta pa so odšli še trije naši krajani, in sicer Ponamarenkov Stane, Kržišnikov Tonček in Franko Kesič. Nekateri žirovci so se pridružili partizanom tudi v drugih krajih tam, kjer so takrat živeli.

O vsem tem je bilo sicer že marsikaj zapisano, vendar so bili to tako pomembni in usodni trenutki osvobodilnega gibanja, da ne bi bilo prav, če jih ne bi še enkrat poudarili.

Že leta 1942 so namreč padli kot borci v težkih bojih pobudniki žirovskega partizanstva Vinko Žakelj v Dražgošah, Vinko Oblak in Janez Žakelj pod Blegošem, Pavel Žakelj na Zlatem polju pri Lučinah. Toneta Podobnika so pod Blegošem ujeli in odpeljali v Begunje in naprej v taborišče, kjer je umrl. Medtem se je začelo razvijati tudi aktivnejše politično delo na terenu, ki je prej zaradi težkih partizanskih bojev nekoliko zamrlo. Iz redne partizanske enote je bil poslan na teren kot član rajonskega komiteja KPS za Poljansko dolino Milan Žakelj Žirovnik, odgovoren za žirovsko območje. Pozneje, v letu 1943 je postal sekretar tega rajonskega komiteja. Jeseni 1942 so se že pokazali rezultati njegovega delovanja, saj so po vaseh začele delovati majhne skupine tako rekoč prvi vaški odbori OF. Spreminjal se je tudi vojaški položaj, tako da so po novem letu 1943 naši

fantje, namesto da bi se odzvali vojaškimi pozivom in odšli in nemško vojsko, rajši množično odhajali v partizane, razen nekaterih izjem. Med njimi so bili tudi nekateri starejši moške, ki so se pridružili partizanom in dali lep zgled mlajšim. Do spomladi se je zbralo v gozdovih že toliko Žirovcev, da so ustanovili svojo Žirovsko partizansko četo. Na terenu je po vaseh poleteli 1943. leta zaživelo aktivno organizirano delo. Dosedanji posamezni stiki s partizani in s sodelavci OF in NOG so preraščali v organizirane vaške odbore OF, AFŽ in ZSM. V juniju in juliju smo doživljali velik organizacijski polet v dolini oziroma kraju. V to aktivno delo sem bila vključena tudi jaz.

Delovali smo tajno in največkrat aktivisti ene vasi nismo vedeli za one v drugi vasi. Včasih tudi sosedje niso vedeli za soseda. Rada bi prikazala te dogodke tako, kot sem jih sama doživljala in se jih zapomnila. Zato bom povedala nekaj odlomkov iz mojih zapisanih spominov iz tistega časa do osvoboditve Žirov.

Odlomki iz spominov

Tako so minevali dnevi v tem pomladnem času – v času vojne in sovraštva. Vsak dan je bilo kaj novega, morala sem kam iti ali pa je kdo prišel k meni s kakim poročilom in novico. Vmes sem doma šivala. Čudno, za tiste čase sem vedno imela dosti in preveč šivanja, da sama sploh nisem zmogla vsega. Zato so mi hodile pomagale in se učiti Vida od Sopovškega Martina in Žagarjeva Vida. Martinova Vida je bila tiho dekle in nisva dosti govorile o naši družini in partizanih, Žagarjeva pa je bila pridna, bistra in čeprav dosti mlajša, je vse stvari hitro razumela in kmalu sem ji vse zaupala. Hodila je tudi k sorodnikom v Žirovski vrh. Tam je marsikaj slišala od partizanov in se naučila marsikatero partizansko pesem, ki smo jo potem doma prepevali. Imela sem še več drugih deklet, ki so mi nosile šivat in smo se dobro razumele.

Enkrat te dni je prišel domov Milan, spotoma, ko je bil v dolini po organizacijskih opravkih. Prišel se je malo odpočit. Takrat mi je dal neko okrožnico. V njej je bilo napisano in pojasnjeno, zakaj in kako je treba organizirati mladinske organizacije, to je odbore ZSM in ZKM. Rekel je, da naj gradivo preštudiram in nato poskusim na vasi z mladimi dekleti organizirati. Prebrala sem okrožnico. Premišljevala sem tudi o majskih razgovorih, iz katerih sem se veliko naučila ter to povezovala s prejeto okrožnico. Nato sem se odločila. S Primcovo Berto sva se dogovorili, da bo ona organizirala mladino v Novi vasi, jaz pa v Stari vasi.

Najprej sem se pogovorila z domačima dvema, z Žagarjevo in Martinovo Vido, pritegnile smo še Minko Bogataj. Da bi nas bilo več, sem povabila še iz Dobračeve Tavčarjevi dve, ki sta mi že včasih kaj pomagale, Micko in Mileno. V nedeljo dopoldne smo že imele sestanek pri nas v zgornji sobi, da nas ne bi kdo presenetil. Sestanek sem vodila jaz. Dekletom sem pripovedovala tako, kot sem prej slišala pripo-

vedovati druge: v kakšnem času živimo, zakaj moramo sovražiti okupatorja in fašiste, kako moramo delati, da bomo čimbolj pomagali partizanski vojski in OF, da bo čimprej konec vojne itd. Nato smo iz skupine ustanovili prvi odbor ZSM v Stari vasi. Za predsednico smo izbrale Žagarjevo Vido. Bila je najmlajša, vendar najbolj vneta. Bila je tudi vsak dan pri meni in sem ji lahko pomagala voditi odbor. Tavčarjevi sta imeli nalogo delovati na Dobračevi in ustanoviti svoj odbor. Prav kmalu se je pridružila še Malovrhova Mica, odbor na Dobračevi pa se je organiziral jeseni. V stari vasi pa je pristopila še Ančnikova Tončka, Vida Mlinar, pozneje Francka Mlinar in še nekatere. Martinova Vida je po osvoboditvi Žirov prenehala sodelovati. Ta prvotni odbor, kot sem ga opisala, se je večkrat sestajal, največkrat v nedeljo dopoldne pri nas. To pa zaradi tega, ker sta Minka Bogataj in Tavčarjeva Micka še hodile delat v Kranj in le ob sobotah prihajale domov. Pri nas doma pa zaradi tega, ker bi se ob morebitni izdaji jaz in dekleta lahko izgovarjale na šivanje in podobno. Na teh sestankih smo se vedno pogovarjale o konkretnem delu, kar je bilo takrat najbolj pomembno. Raznašale smo poročila, pisale listke s protifašističnimi parolami in jih trosile na vidnih mestih, nabirale cigarete in sanitetni material. Imele smo nalogo obveščati in prinašati novice. Zmeraj smo prebrale Poročevalca in partizansko literaturo. Takrat sem dobila nekajkrat celo balo blaga za šivanje moških srajc in spodnjega perila za partizane, pa so mi tudi one pomagale. Spominjam se, da smo prav med žirovsko hajko, prve dni avgusta, imele polno dela in smo šivale, vmes pa gledale proti Žirovskemu vrhu, kjer je pokalo z vseh strani in so se borci Prešernove brigade borili na življenje in smrt. Takrat nismo kdove kaj napravile od samih skrbi, bile pa smo pripravljene in bi rade pomagale, če bi mogle. Po tej hajki v mesecu avgustu niso veliko delale, v septembru in oktobru pa so šle ponovno v akcijo. Po osvoboditvi Žirov so postale Skojevke. Dobile so nove naloge. Mladinska organizacija se je širila. Postavljeno je bilo novo rajonsko vodstvo, ki nam je pomagalo in nas vodilo vse do osvoboditve. Jaz sem dobila druge naloge, o katerih bom še pozneje pisala.

Mladinska organizacija v Novi vasi se je pod vodstvom Primcove Berte bolje organizirala. Pri nekaterih zavednih aktivnih družinah so bili doma mladi fantiči. Sestavljali so prav lepo skupino: Primcovi, Kamškovi, Krekovi, Klobičarjevi in Katinin Stanko, ter Karelneve dekleta, Zofna Ivica, Jurencova Milka in še nekatere druge.

Kmalu za tem sva se pogovarjali s Krogarjevo Tinko iz Ledinice, ki je nato s Kokljevo Heleno organizirala mladinsko organizacijo tudi na Ledinici. V Žireh se je mladinska organizacija razvijala prek Balantovih deklet Anice in Julke. Takoj so se pridružile še Marica Poljanšek, Majda Kolenc, Micka Gruden, Marica Kavčič, Makselnova Micka ter Micka in Ivanka Gantar. Na Selu in v Jarčji dolini so največ organizirale Krištanova dekleta. Vključenih je bilo več mladink s tega področja.

V Račevi je bila med najaktivnejšimi Lipetova Mici.

V Žirovskem vrhu je bil zelo raztegnjen teren in so se takrat partizani največ zadrževali na tem delu. V mladinski organizaciji so bile dobre in aktivne mladinke z obeh strani Žirovskega vrha. V glavnem so bile to Mrovcova Mici, Planiškova Zofka, Javornikova Vida, Reženova Mici, Kosmova Mici in še več drugih. S temi mladinskimi odbori, razen v Stari in Novi vasi, nisem bila neposredno povezana, vendar sem imela stike z mladinkami, tako da mi je bilo v glavnem njihovo delo razmeroma dobro poznano.

V začetku julija, nekega petka zvečer, ko smo že vsi pospali in je bila že nekaj časa policijska ura, je prišel domov Milan in pripeljal s seboj lepo partizanko. Predstavila se mi je za Klaro (Urška). Ta tovarišica je bila aktivistka — organizatorica za žensko organizacijo, tako imenovano Slovensko protifašistično žensko zvezo, ali kratko SPŽZ.

Dogovorili smo se, da grem v Staro vas in povabim žene, za katere smo se domenili, na sestanek v nedeljo popoldne. V Novi vasi pa sem naročila Primcovi Berti naj tudi ona skliče žene. Prišle naj bi najbolj zanesljive, s katerimi smo se že večkrat pogovarjale in so včasih že odnesle kakšno sporočilo, ali so že delale s svojimi možmi za partizane.

V nedeljo popoldne okrog tretje ure smo se zbrale žene iz Stare vasi v Plastuhovi grapi, pravzaprav na Kovtrovcu, na hribčku nad Slehernikom, od tam vodi pot v Žirovski vrh proti Baševcu. Klara nas je že čakala na dogovorjenem mestu. Prišle so vse povabljene žene, in sicer: Berta Dolenc — Bačnarjeva, Vilka Čadež, Cepinova Tilka, Silva Giacomelli in Albina Rihtaršič — Glažarjeva. Jaz sem bila zraven kot sklicateljica in sem potem z njimi imela stalno zvezo. Takrat smo organizirale *prvi odbor SPŽZ* v Stari vasi. Za predsednico smo izvolile Berto Dolenc. Pogovorile smo se o takratnih nalogah odbora: propagandno delovati proti Nemcem, širiti partizanska poročila, zbirati sanitetni material, cigarete, obleke, hrano in podobno. Paziti smo morali tudi na sovražnikove novice in takoj poročati, če je bilo kaj posebnega. Dogovorile smo se, kam bomo poročale in podobno. Bilo je lepo sončno popoldne, zato je bilo prav prijetno sedeti na hribčku. SKrite v grmovju smo kramljale skoraj do noči, in se nato neopazno razšle vsaka po drugi poti domov. Odbornice so bile mlade žene, poročene šele nekaj let. Imele so majhne otroke. Vse so se še borile za svoj materialni družinski obstoj — za dom. Bile so občudovanja vredne, ker so se v tako nevarnem času spoprijele z organizacijo in aktivnim sodelovanjem. Vse so ostale aktivne do konca vojne. Večinoma so pozneje postale tudi komunistke in tri od teh tudi partizanske vdove. Prav kmalu so v ta odbor prišle še Franciškova Micka iz dobre partizanske družine in Govekarjeva Joži.

Kmalu za tem so se zbrale novovaške žene, ki jih je sklicala Primcova Berta. Odšle so v Klobučarjev laz, da so se lahko v miru in brezskrbno pogovarjale.

Prišli sta Kamškovi Cena in Francka, Francka Kavčič — Slehernikova, Francka Bačnar in Ivanka Primožič. Pogovora se je udeležila tudi Berta, ki mi je potem poročala kako je sestanek potekal. Za predsednico odbora so izvolile Ceno Kesič. Žene so se pogovarjale o konkretnem delu, podobno kot starovaške žene. Stalna naloga je bila propaganda in prenašanje poročil ter pridobivanje žena za sodelovanje in pomoč partizanom. Tudi te žene so bile razen ene mlade mamice in dekleta, vse spoštovane, zanesljive in pripravljene storiti vse, da bi bilo čimprej konec vojne. Od teh so tri postale pozneje komunistke in članice drugih odborov. Ta odbor je deloval do konca vojne. Pozneje se je še razširil (Anka Tušek in druge).

V Žireh sva se dogovorili z Balantovo Anico iz Tabora, s katero sva bili že prej večkrat skupaj in obe povezani z Jožetom Koširjem, aktivistom OF. Na mojo pobudo je takoj sklicala žene, in sicer je povabila Vido Kavčič — Špicarjevo, Tilko Filipič, Marjano Mlinar — Leandrovo in Vido Zajcovo. Sestale so se nekaj dni po najinem pogovoru, ne vem več, ali pri Leandru ali pri Špicarju. Podobno kot starovaške in novovaške so se takrat pogovarjale tudi žirovske žene in sklenile, da se bodo kar najbolj zavzele in čimveč pomagale partizanom za osvoboditev. Za predsednico so izbrale Balantovo Anico. Pozneje so pritegnile v odbor še Slavko Bajič — Lipetovo in Ivano Poljanšek — Štefanovo. Tudi te žene so bile vse zavedne in pripravljene za delo. Njihovi možje ali bratje so bili aktivisti in partizani. Sestajale se niso dostikrat, vendar so imele med seboj nenehne stike, pri različnih akcijah so se rajši srečevale posamič kot vse skupaj, ker je bilo tako manj opazno. Vse pa so ostale članice odbora do konca vojne. Po smrti svojih mož sta se vključili v odbor še Mačkova Vera in Demšar Mica — Zajcova. Nekatere so pozneje delale kot komunistke še v drugih odborih, o tem pa na drugem mestu.

Tudi po drugih vaseh so bile žene aktivne. Nisem vedela, ali so bile takrat že organizirane, pač pa sem poimensko poznala žene, ki so bile vodilna sila v posameznih vaseh.

Na primer: V Račevi je bila Danica Žakelj, ki je s svojim možem že ves čas sodelovala v NOG. V Žirovskem vrhu je bila ena najbolj zanesljivih in aktivnih Merlakova gospodinja Francka. Na Dobračevi je bila Strličeva Vida. Tam so organizirale odbor septembra. Članice so bile Frani Majnik, Manica Pivk, Francka Blažič, Milka Modic in Ivanka Malovrh. Tudi z njimi sem imela že prej posamezne stike. V Jarčji dolini in na Selu je žene vodila Kristanova Ivanka. Za zadnji dve vasi ne vem natančno kako je organizacija potekala, ker nisem imela neposrednih stikov z njimi, ampak sem se povezovala le s posameznimi ženami.

Jesen 1942. leta so se po nekaterih vaseh organizirali že *odbori OF*. Mislim, da so bile to majhne zaupne skupinice ljudi, ki so se pozneje leta 1943 še utrdile in razširile v prave vaške odbore OF.

Z nekaterimi med njimi sem kdaj pa kdaj tako ali

drugače sodelovala tudi jaz. V Stari vasi so bili Jože Košir, Franc Peternelj — Zaleški, Franc Mrak — Žagar, Albin Čadež, Vinko Mlinar. Poleti 1943 je bil ustanovljen odbor v Stari vasi: predsednica je bila Julka Mrovčova, člani pa Rudolf Bačnar, Franc Mrak, Blaž Novak, in Jože Košir.

V Novi vasi so bili med prvimi zaupniki Maks Oblak — Primc, Matevž Žakelj — Klobučar, Maks Pečelin — Žigonov. Pozneje pa so bili v odboru še Maks Bogataj — Mlinar, Francka Kavčič — Kamškova, Marija Cigale — Šuštarca in še nekaj drugih.

V Žireh je bil Filip Potočnik, Zajcov Pavle in Leander Mlinar. Ko se je oblikoval odbor, je bila poleg še Ivana Naglič in Micka in Tilka Filipič. Prišel je tudi Jože Košir.

Dobračevski aktivisti pa so bili Strličevi — Čelesnikovi, Valentin Poljanšek, Johan Blažič, Maks Majnik. Kdaj so organizirali odbor OF, nisem vedela. Prav tako nisem natančno vedela, kdaj so se organizirali v Jarčji dolini, Selu in na Ledinici. Tam sem imela najpogostejše stike s Krištanovo družino, ki je sodelovala z NOG od začetka partizanstva na Žirovskem in s Picново Franco. Na Selu je bila Kodrnova Rozika, s katero sva si izmenjavali poročila in novice že 1942. leta. Na Ledinici pa sem šele po organiziranju mladinske organizacije imela tesnejše stike z Ledinčani.

V Žirovskem vrhu je bilo na obeh straneh večina hiš partizanskih. Pri nekaterih sem bila večkrat, in se tam tudi srečevala s partizani, npr. pri Mrlaku, Žvižgu, Mrovcu in še marsikje. Pri njih smo se vse odkrito pogovarjali, brez vsake konspiracije, toda nismo govorili o funkcijah, le o dolžnostih, ki smo jih imeli.

Prve dni avgusta se je na novo ustanovljena Prešernova brigada zadrževala v Žirovskem vrhu. Bila je izdana in obkoljena od večkratne premoči nemških vojakov. Po težkem tridnevnom boju so partizani z jurišem prebili nemški obroč na Selu in se rešili. Mnogo partizanov je padlo, precej jih je bilo ujetih. Krvava borba nam je ostala v spominu kot nekaj strašnega, *Žirovskarska hajka* imenovana.

V mesecu po hajki se ni zgodilo nič posebnega. Ljudje so bili prestrašeni. Za nekaj časa smo postali bolj previdni. Zvezo z nekaterimi partizani in partizanskimi družinami smo zaenkrat spet bolj skrivali. Organizacije, ženski in mladinski odbori, ki smo jih malo prej organizirali, so se bale sestajati. Če je bilo treba kaj storiti, so se obveščali posamezno. Prvo akcijo so opravili mladinci, ki so po Žirovskem vrhu pregledovali teren in iskali mrtve partizane in jih identificirali.

Neko noč po prvem septembru je prišel domov Milan bolan. Dr. Volčjak mu je dal zdravila in rekel, naj nekaj dni počiva in bo dobro. 8. septembra zvečer pa je k nam pridiral s kolesom Franc Giacomelli in povedal, da je poslušal radio, ki ga je imel skritega doma. Poročal je, da je ta dan kapitulirala Italija in tako imamo enega sovražnika manj. To je bila razburljiva in spodbudna novica. Zato se je Milan kljub slabemu zdravju hitro oblekel in odšel še to noč

nazaj v gozd, da se je sestel s svojimi sodelavci. Vest o kapitulaciji Italije se je hitro raznesla med ljudmi. Za večino je bila to zelo vesela novica, s katero so pričakovali ugodnejši nadaljnji razvoj vojnih dogodkov. Zato so se tudi posamezni odbori ponovno sestali in se pogovarjali o novi situaciji ter s tem v zvezi opravljali propagando.

Nekako sredi septembra, so začeli rajonski aktivisti s pomočjo domačih vaških aktivistov mobilizirati mlajše moške.

Tudi meni so 17. septembra po Francu Giacomelliju sporočili, da moram pripraviti nahrbtnik in biti pripravljena, da pridem na njihov poziv takoj k njim, ali čebi nastala nevarna situacija, da se sama umaknem v ilegalo.

Drugi dan sem šla na Žirovski vrh k Petelinu, kot mi je bilo naročeno. Tam je bilo že vse polno novih mobilizirancev in prostovoljcev za partizane. Med njimi ni bilo videti nikakega malodušja ali slabe volje. Več je bilo nasmejanih in za šalo razpoloženih fantov in mož. Videlo se je, da niso bili prisiljeni, oziroma na silo mobilizirani za partizansko vojsko. Bili so iz cele Poljanske doline, ne samo iz Žirov. Ves ta dan so ljudje polagoma in potihoma odhajali v hribe. Tudi mene so še nekajkrat poklicali na zvezo.

23.10.1943 — Prva osvoboditev Žirov

To leto je bilo zelo lepo. Jesen je bila čudovita. Sonca na pretek. Naloge, ki sem jih morala opravljati peš po hribih, bi se mi zdele, če ne bi bile nevarne, pravi izleti in sprehodi. Romantično je bilo hoditi po gozdovih in gmajnah, stopati po odpadlem listju in premišljevat o prihodnosti, ki smo si jo slikali srečno, svobodno, in o boju, ki ga moramo še izbojevati, da bomo vse to dosegli. Toda za sanje in premišljevanje je bilo le malokdaj čas, zmeraj je bilo treba hiteti in zmeraj so bili tako resni in nevarni trenutki, da ni bilo dosti časa za sanjarjenje.

V tistih oktobrskih dnevih so se približevale Žirem partizanske enote.

V bližnjih hribih, posebno proti Sovodnju in Cerknem so se zadrževale brigade, ki so čakale samo še na ukaz, da napadejo nemško postojanko v Žireh. Vse to so zvedeli naši nasprotniki in z njimi vred nemško poveljstvo: žandarji in financarji v Žireh. Postalo jih je strah. Zbali so se za svoja življenja. Mrzlično so se začeli pripravljati za odhod iz naše doline. Bili so videti preplašeni in nesrečni, da bi se mi v srce zasmilili, če ne bi vedela, kdo so. V petek (22.10. — op.ured.) dopoldne sem šla v Žiri po opravkih. Vmes sem opazovala vrvež po cesti in okrog župnišča, kjer je bila žandarmerijska postaja. Žandarji so hodili sem ter tja, večinoma v bojni opremi, z nahrbtnikom na rami. Pred Lustikovo trgovino sta na stopnicah sedela dva žandarja, imena sem že pozabila, takrat pa sta mi bila dobro znana, saj sta se prej večkrat mudila pri nas zaradi preiskav in zaslišanj. Ponavadi sta bila precej glasna in korajžna, zdaj pa revna in uboga. Napravila sem se doma-

ča, skočila s kolesa in ju vljudno vprašala zakaj so tako napravljeni, kaj čakajo in zakaj so videti tako utrujeni. Tudi onadva sta mi nepričakovano prijazno odgovorila, da se odpravljajo iz Žirov, da čakajo samo še na vozilo in da jih najbrž ne bo več v Žiri. Boječe sta mi tudi povedala, da se bojijo banditov, ki jih je menda vsepolno okrog Žirov. Vprašujoče sta me gledala in čakala, kaj bom rekla, jaz pa sem jim zaželela le srečno pot in se odpeljala proti Stari vasi. Tam sem videla financarje, kako se pripravljajo okrog Bahača in sokolskega doma. Videti je bilo, da imajo strašno veliko dela. Že prejšnji dan so morali čevljarji prenesti iz Postolarske zadruga v Bahačevo hišo okrog 1000 parov čevljev. Nemci niso še dobili obljubljenih vozil za prevoz prtljage in materiala iz doline. Zato so mobilizirali voznike s konji in vozovi, ti so sedaj stali pred farovžem in Bahačem in pred sokolskim domom. Sosedje so opazovali in potem pripovedovali, kako so Nemci že zgodaj zjutraj natovarjali ne samo svoje osebne stvari in pohištvo, temveč tudi čevlje iz zadruga, ter več drugih nakradenih stvari, ki so jih naropali v Žireh. Vozniki so bili zelo zaskrbljeni in nervozni, ker so morali čakati. Pozneje so mi sosedje pripovedovali, da so se kmalu popoldne začeli Nemci pomikati v koloni iz Žirov. Prestrašili so jih partizanski mitraljezi, ki so se oglasili nekje v bližini, zato so še ostali v Žireh. Kmalu so dobili tudi težko pričakovano vojaško pomoč, a so kljub temu ta dan še ostali v Žireh. Vozniki s konji so šli domov prespat in nakrmit konje. Zvečer so vsa svoja bivališča dobro zastražili, ker so se bali partizanskih napadov.

Drugo jutro (t.j. v soboto 23.10. – op. ured.) so Nemci na vidnih mestih objavili s pomočjo župana Seljaka, da se bodo umaknili. Za vsakega mrtvega nemškega vojaka, ki bi pri tem umiku izgubil življenje, bi ustrelili 100 domačinov, za ranjenca pa 50. Začeli so nabirati talce. Prej so se ljudje veselili, da bodo šli Nemci iz Žirov, toda sedaj so postali preplašeni. Začeli so se skrivati. Nekajkrat sem obesila torbo na kolo in se odpeljala po cesti, da bi videla, kaj se dogaja. Nemci so nabrali 7 talcev; to so bili Rudolf Bačnar, Franc Bizjak, Tine Kržišnik, Leander Mlinar, Jakob Plestenjak, Jože Vrabec in Anton Žakelj iz Stare vasi. Filip Potočnik jim je pred nosom ušel. O vsem tem so bile obveščene partizanske enote, ki so čakale pripravljene za napad. Zaradi talcev niso hoteli napadati, zato so se Nemci lahko pripravljali za odhod. Sredi popoldneva so zaslišali nekaj strelav iz smeri Žigonovega griča. Takoj so začeli streljati z mitraljezi proti Žirovskemu vrhu. Iz Gorenje vasi pa so prav takrat pošiljali topovske granate na Žirovski vrh in čez na našo stran. Ljudje so se poskrili po hišah. Tako se je v Plastuhovi grapi pri Baševki skrila Ratajčova družina in Johana Pečelin s hčerko Heleno. Ko je streljanje pojenjalo, so stopili iz hiše. Prav tedaj je udarila granata naravnost med žene. Mala sedemletna Helena je takoj padla mrtva na tla. Gospodinja Cilka pa je bila močno ranjena v kolke. Čez nekaj dni so jo odpeljali v bolnišnico na Golnik.

Pred Bahačem pa so med tem stali zastraženi že prej imenovani talci in čakali na najstrašnejše, s prepričanjem, da bodo padli kot žrtve za svoj žirovski kraj. To so bili večinoma zavedni ljudje, nekateri celo aktivisti OF že od 1941. leta.

Tega dne so Nemci zapustili Žiri, odhajali so s svojo prtljago in opremo, naloženo na vozech. S seboj so odpeljali tudi talce. Spustili so jih šele v Gorenji vasi. Drugo jutro zjutraj, bila je nedelja (24.10. – op. ured.), sem se takoj odpeljala v Staro vas, Žiri in nazaj proti Dobračevi. Povsod je bilo mirno. O nemcih ni bilo več ne duha ne sluha. Stavbe, kjer so bili prej nastanjeni, so bile prazne. Odhitela sem v Žirovski vrh do Mrlaka – Jazbeca. Takrat je bil tu Milan – Žirovnik, kot sekretar rajonskega komiteja KPS za Poljansko. Z njim je bilo več višjih političnih funkcionarjev s spremstvom. Poročala sem jim o položaju v dolini. Rekli so, naj malo počakam, da bodo šli vsi skupaj z menoj. In res, kmalu so bili vsi pripravljeni za odhod. Šla sem naprej, kot mi je bilo naročeno. Takoj za menoj je šel Merlak s puško na rami, za nama pa preostala kolona. Ko smo prišli v grapo na koncu Nove vasi, smo se še enkrat prepričali, da v resnici ni več Nemcev, potem je šla kolona naprej skozi Staro vas na Ledinico in Koklju. Jaz sem šla obvestit še nekatere aktiviste.

Iz nasprotne strani pa so čez Žirk in Ledinico ter Jarčovo dolino že prihajale v dolino enote Vojkove brigade in še nekatere druge. Pozneje, ko sem šla na Ledinico, smo se že srečevali z znanimi borci. Točno opoldne se nas je zbralo precej aktivistov iz celih Žirov v hiši pri Koklju na Ledinici. Večinoma so bili člani vaških odborov OF, ki smo jih v naglici obvestili. Prišli so: domači Kokljevi, Čelešnikovi iz Dobračeve, Vencelj Justin, Rudolf Bačnar, Leander Mlinar, Berta Dolenc, Albin Čadež, Jože Košir, Filip Potočnik, Ivan Blažič, Franc Mrak, Pavel Zajc, jaz in še nekaj drugih.

Posedli smo se okrog mize, peči, nekateri pa so kar stali. V kotu pri mizi so sedeli Milan Žakelj – Žirovnik, sekretar RK KPS, ki je zbor organiziral in vodil. Poleg njega sta sedela Đuro – Stane Kavčič, takratni sekretar pokrajinskega komiteja Skoja za Slovenijo in Niko Belopavlovič, član pokrajinskega komiteja Skoja. Oba sta bila s svojim spremstvom po naključju v Žirovskem vrhu, ko sta počivala na poti za Primorsko, kamor sta bila namenjena po svojih dolžnostih. Ob tej izredni priložnosti sta prišla z nami na Ledinico.

Milan jih je v imenu nas vseh pozdravil in jih predstavil kot visoke funkcionarje. Prosil jih je, naj nam pomagajo z nasveti, saj imajo gotovo veliko izkušenj pri vzpostavljanju ljudske oblasti, mi pa smo pred zahtevno nalogo, ki ji mogoče še nismo dorasli. Nato je govoril tov. Đuro. S prepričljivimi besedami nam je na kratko orisal politični položaj pri nas in v svetu ter vojni položaj na vseh frontah. Poslušali smo ga z zanimanjem, saj je bilo za nas novo, da nam nekdo javno in v taki obliki govori o najnovejših dogodkih v svetu, o naši vojski, borbi in o naših uspehih.

Prepričeval nas je o tem, da moramo takoj izvoliti Narodnoosvobodilni odbor, ki bo vodil vse življenje v kraju in prevzel oblast. V ta odbor naj izvolimo delavce in kmete, ki so pošteni rodoljubi in imajo ugled med ljudmi. V glavnem pa je treba paziti, da so to aktivni sodelavci OF in NOG, in da se nanje lahko zanesemo v vsaki, še tako težki situaciji. Povedal nam je tudi kakšne so naloge odbora, ki jih mora takoj na prvi seji prevzeti. Z izvolitvijo odbora ne smemo odlašati, ker se bomo le tako izognili nevarnosti, da bi se kdo od nepoklicanih vrnil v naše vrste. Opozoril nas je na vojno stanje in hitro ukrepanje.

Nato je spet povzel besedo sekretar Milan — Žirovnik. Več je povedal o domači situaciji v Žireh in Poljanski dolini, v glavnem o vojnem stanju na Gorenjskem. Dalj časa pa se je zadržal pri predlogu o volitvah in konkretnih nalogah NOO v Žireh.

Po krajši razpravi smo nato predlagali odbor, ki naj bi ga sestavljali:

1. Berta Dolenc, Stara vas — gospodinja
2. Vencelj Justin, Žirovski vrh — kmet
3. Jože Kržišnik, Jarčja dolina — kmet
4. Jože Košir, Stara vas — mizar
5. Leander Mlinar, Žiri — čevljar
6. Tomaž Mrovlje, Ledinica — kmet
7. Maks Oblak, Nova vas — mali kmet
8. Valentin Poljanšek, Dobračeva — kmet
9. Filip Potočnik, Žiri — trgovec
10. Matevž Strlič, Dobračeva — čevljar
11. Francka Žakelj, Stara vas — delavka, šivilja.

Vsi predlagani tovariši so bili aktivisti OF in narodnoosvobodilnega gibanja. S tem predlogom smo se vsi strinjali in ga nato javno izvolili z dvigovanjem rok.

Dogovorili smo se, da se bo na novo izvoljeni I. NOO v Žireh sestal na prvi seji že naslednji dan, to je v ponedeljek ob 4. uri popoldne v stari občinski hiši v Žireh. Obveščanje vseh, ki jih ni bilo na tem zboru, naj prevzame tov. Jože Žirovnik. Po sprejetju teh sklepov smo se razšli domov. Gosti in Žirovnik so ostali na Ledinici, kjer so se okrepčali in pozneje odšli po svojih poteh, novim nalogam naproti.

Še ta dan je bil ob 7. uri zvečer organiziran *miting* pred občinsko hišo. Prišlo je veliko ljudi. Komandant Vojkove brigade Milan Tominc in rajonski sekretar Žirovnik sta s spodbudnimi besedami govorila ljudem o NOB in trenutnem položaju v kraju, ki pa ni rožnat zaradi prehrane prebivalstva in vojske. Pozivala sta fante in može, ki so bili še doma, naj vstopajo v narodnoosvobodilno vojsko in pomagajo tolči fašiste in izdajalce. Ljudje so jim navdušeno ploskali.

Naslednjega dne, v ponedeljek (25.10. — op. ured.) popoldne, smo se zbrali točno ob napovedani uri v veliki sobi na levi strani občinske stavbe vsi člani I. NOO Žiri. V tej stavbi smo imeli tudi svoj sedež, center smo ga takrat imenovali. Za zapisničarja senter povabili bivšo učiteljico Gojničevo. Še danes ne vem, kako da je ostala v Žireh in zakaj je niso Nemci skupaj z drugimi učitelji internirali v Srbijo.

Na tej seji smo najprej izvolili predsednika, in sicer Jožeta Koširja — Boštjana, nato pa prešli na konkretne predloge in sklepe. Ne vem več, kakšen je bil dnevni red, tudi ne vem, če je še kje tisti zapisnik, vendar hočem napisati *glavne stvari*, ki so bile takrat najbolj pomembne in ki se jih spominjam.

Sklenili smo, da bomo še naprej *mobilizirali* fante in može, ki so še doma in so sposobni za orožje. Za to je bil odgovoren predvsem Maks Oblak.

Nadalje smo morali napraviti *popis materiala* po trgovinah: prehrano in drugih stvari. Za to je bil odgovoren Filip Potočnik, saj je bil najbolj usposobljen, ker je med okupacijo delal na občini kot referent za prehrano in razdeljevanje kart.

Za popis materiala po čevljarških delavnicah sta bila določena Leander Mlinar in Matevž Strlič, ki sta bila do takrat še povezana v čevljarških delavnicah — zadrugah.

Imenovali smo *gospodarsko komisijo* s predsednikom Adolfom Grošljem iz Stare vasi. Člani pa so bili Tomaž Mravlje, Jože Kržišnik, Jože Kavčič, Anton Beovič, Zofija Bogataj in še nekaj drugih. Gospodarska komisija je imela nalogo, da ves popisani material, pravilno razdeli ali pa uskladišči in skrije. Skrbeti mora za prehrano vojske in prebivalstva, ki ostane doma. Blago za obleke in perilo je treba dati v krojaške in šiviljske delavnice, ki naj začnejo šivati za vojsko. Prav tako je treba organizirati čevljarške delavnice, ki bi delale samo za našo vojsko. Veliko blaga iz trgovin, čevljev in čevljarškega materiala in usnja so še zadnje dneve naropali Nemci in odpeljali s seboj, ko so se umikali iz Žirov. Zato je bilo treba pobihiti in izkoristiti vsaj tisto, kar je še ostalo.

Za *šiviljsko delavnico* sem bila odgovorna jaz, za krojaško pa Rudolf Bačnar. Za čevljarške delavnice je bil odgovoren Leander Mlinar in Pavel Zajc.

Določili smo tudi *socialno komisijo*, ki so jo sestavljali Berta Dolenc, Jože Kavčič, jaz in še nekaj drugih. Komisija je imela nalogo, da vodi evidenco in skrbi za družine, ki so ostale brez mož zaradi odhoda v partizane. Nadalje je morala skrbeti za starčke in otroke, ki so bili nepreskrbljeni in sami.

Ustanovili smo *Narodno zaščito*, ki je skrbela za javni red. Nato smo se še dogovorili, kdo bo koga obveščal o delu in da začnemo takoj.

Drugi sestanek bomo sklicali po potrebi. Potem smo se razšli. Bila sem vsa navdušena in ponosna, ker sem sodelovala oziroma bila član odbora. Sicer pa se nisem zavedala pomena, prepričana sem, da nihče izmed nas, čeprav so bili že zreli možje, ni slutil, kaj pravzaprav predstavljamo in kakšnega zgodovinskega pomena ima in bo imel naš narodnoosvobodilni odbor. Bila sem mlajša med člani. Rekli so, da naj zastopam mladino. Berta Dolenc pa je bila poleg drugih dolžnosti odgovorna tudi za žene in njeno organizacijo. Tudi to je bil uspeh, da sva bili dve ženski izvoljeni v odbor in enakopravno sodelovali in odločali, kar do sedaj ni bilo v navadi v oblastnih organih. Najstarejši član je bil Valentin Poljanšek — Modrjan iz Dobračeve. Že dolgo pred vojno jebil napredno usmerjen. Pisal je v različne napredne časopise in se navduševal za napredne revo-

lucionarne ideje. V partizanih je imel tri sinove.

Ker smo naloge v odboru sprejeli resno, smo še ta večer šli vsak po svojih dolžnostih. Obiskala sem svoja dekleta in jih prepričala, da so prišle že drugo jutro na delo v šiviljsko delavnico. Na razpolago smo dobile veliko sobo v Vrabcovi hiši, kjer je bila pred vojno trgovina. Takoj zjutraj smo pripeljale nekaj šiviljskih strojev. Iz Lustikove in Primožičeve trgovine so nam prinesli nekaj bal blaga za šivanje moškega perila – srajc in spodnjih hlač. Tudi partizanske kape – titovke smo šivale. Tu smo bile Slehernikova Francka, Žagarjeva Vida, Martinova Vida in jaz. Tudi Bačnarjev Rudolf je v svoji delavnici šival obleke in uniforme, namenjene le za partizane. Organiziral je še druge krojače, da so šivali v ta namen. Leander Mlinar in Pavel Zajc sta bila organizatorja čevljarjskih delavnic, za katere pa nisem natanko vedela, kje so. Vsak je skrbel le za svoje delo, saj smo se dogovorili, da se ne bomo vmešavali v druge odgovornosti. Če bi namreč prišlo do napada ali izdajstva, ne bi mogli tako niti hote niti nehote spravljati v nesrečo svojih tovarišev.

Glavne enote Vojkove brigade so se nastanile v novem prosvetnem domu, ki je stal poleg občinske hiše, približno tam, kjer danes stoji osnovna šola. Prišle so mladinke iz Žirov in Stare vasi in jim pomagale pri kuhanju, prale perilo, pletle nogavice in podobno.

Po sosednjih hribih so bile razporejene še druge partizanske enote. Bile so v nenehni pripravljenosti, da bi v morebitnem sovražnikovem napadu branile žirovsko dolino in njene prebivalce. V torek (26.10. – op. ured.) je pripeljal iz Cerknega velik tovornjak več tovarišev iz političnega in vojaškega vodstva. Takoj smo organizirali *množično zborovanje* na prostoru pred Primožičem v Žireh. Govoril je pomemben vojaški funkcionar Dušan Kveder – Tomaž in Angelca Mahnič, sekretarka pokrajinskega odbora SPZZ za Gorenjsko. Nabralo se je kar precej ljudi, kljub temu da je bil to delovni dan in še dopoldne. Prišlo je tudi nekaj članov Oblastnega komiteja KPS za Gorenjsko, s sekretarjem Maksom Krmeljem – Matijem na čelu, ki so se nastanili na Ledenici pri Koklju.

Nekaj dni za tem smo imeli *partijsko posvetovanje* članov KPS in kandidatov za vso žirovsko dolino pri Kamšku v Novi vasi. Sicer nas takrat še ni bilo veliko, vendar smo bili vsi zelo predani in disciplinirani. Na posvetu smo bili: Jože Košir, Franc Mrak, Jože Rihtaršič, Jože in Ivanka Kržišnik, Maks in Berta Oblak, Valentin Poljanšek, Berta Dolenc, Vera Panjan, Cena Kesič, Matevž Strlič, Stanko Klemenčič in še nekateri drugi, ki se jih ne spominjam več. Posvetovanje sta vodila sekretar Ob. kom. KPS za Gorenjsko Maks Krmelj – Matija in član Ob. kom. KPS Jože Sluga – Lenart. Govorila sta nam o boju, o političnem položaju, o organizacijah vseljidskega odpora v zaledju, o nalogah komunistov itd. Najbolj sem si zapomnila, ko je govoril tov. Krmelj o liku, predanosti in disciplini komunistov in svoje besede podkrepil z resničnimi primeri iz težkega življenja komunistov. Rekel je, da mora biti vsak

izmed nas pripravljen na težke trenutke, toda niti v najtežjih situacijah ne smemo kloniti. Zmerom se moramo učiti in čitati marksistično literaturo, da bomo lahko delali v drugih organizacijah in oblastvenih organih ter učili še druge.

Na tem posvetovanju smo se razdelili v celice. Jaz sem spadala v starovaško celico, kjer je bil Jože Košir za sekretarja, mene pa so določili za vodenje študija. Ostali so se razdelili po svojih vaseh. Posvetovanje je trajalo celo dopoldne.

V prvih dneh žirovske svobode so prišli v Žiri tudi mladinski aktivisti: član Ob. kom. Skoja za Gorenjsko Rudi, sekretar Okr. kom. Skoja za Škofjeloško okrožje Ivan Založnik, sekretar raj. kom. Skoja za Poljansko dolino Janez Kokalj-Vitko, članica raj. kom. Skoja za Selško dolino Irena Potočnik. Tov. Đuro in Niko Belopavlovič iz centralnega komiteja Skoja za Slovenijo sta se še od nedelje mudila tukaj. Vsi imenovani so prišli na *skojevsko konferenco* oziroma posvetovanje, ki smo ga sicali v Vrabcovi hiši. Od Žirovcev smo povabili nekatere najboljše mladince, ki so se dobro izkazali v mladinskih odborih; kmalu po tem posvetovanju so bili sprejeti v Skoj, nekateri pa so bili skojevci že od prej. Naj naštejem nekatere od njih: Jože Mravlje-Jurček iz vojske, Helena Mravlje, Tinka Dolinar, Marta Kržišnik, Vida Mrak, Milena Tavčar, Maica Poljanšek, Berta Oblak, jaz in še nekateri drugi.

Na posvetovanju so poudarjena predvsem vloga mladine, oziroma mladinske organizacije v tej borbi. Vsi smo zavzeto poslušali, ko so nam tovariši pripovedovali o nalogah in načinu, kako moramo vplivati na mladino, da bo množično stopala v naše vrste in se pridružila NOB.

V naslednjih dneh so mladinski funkcionarji šli po vaseh in sklicevali mladinske sestanke in sprejemali dobre mladince v Skoj.

V tem tednu so se pri Berti Dolenc zbrale žene, ki so bile organizirane v SZŽZ. Sestanek je vodila Angelca Mahnič, sekretarka pokrajinskega odbora SPZZ za Gorenjsko. Na ta sestanek so prišle Berta Oblak, Berta Dolenc, Slavka Mlinar, Anica Žakelj, Ivanka Jan, Rozika Mlinar, Vera Panjan, Cena Kesič in še nekatere druge. Pomenile so se o vlogi žena in nalogah SPŽZ v NOB.

Ta teden se je organizirala tudi Komanda mesta Žiri s sedežem na Ledinici; vodil jo je Lojze Dolinar – David.

Prvi teden žirovske svobode je bil torej izpopolnjen z *nenehnim delom in organiziranjem*, da smo večkrat pozabljali na svoje potrebe in počitek. Pri nas sta oče in mama kar malo potožila, češ, da sem premalo doma in da naj vsaj jaz prespim v miru doma.

V nedeljo (31.10. – op. ured.) zvečer smo organizirali *velik miting* v prosvetnem domu. Na mitingu so govorili Maks Krmelj, Jože Sluga-Lenart, Angelca Mahnič, Milan Žakelj, Branko Karapanda-Matjažek v imenu partizanske vojske, jaz pa sem pozdravila v imenu žirovskih žena. Borci so uprizorili skeče iz partizanskega življenja in borbe in začeli več parti-

zanskih pesmi, ki so jih mnogi prvič slišali. Recital je partizanski oficir Matjažek in poznejši legendarni junak Blaž Ostrovrhar, partizanski pesnik.

Dvorana je bila nabito polna borcev, mladine in drugih ljudi. Vsem nastopajočim so navdušeno ploskali in s klicanjem odobravalih njihov nastop. Po formalnem kulturnem delu mitinga so borci zaigrali na harmoniko. V dvorani pa je vse, staro in mlado, zaplesalo in se veselilo do jutra. Med borci, ki so plesali, smo videli tudi več Žirovcev, ki so prišli prav tedaj na dopust iz nemške vojske, kjer so služili kot redni vojaki. Po prihodu domov so se takoj pristo- voljno prijavili partizanskim enotam v Žireh. Na miting je prišlo tudi nekaj tistih, ki niso bili najbolj naklonjeni NOB, vendar jih je sem pripeljala rado- vednost.

Novembra se je začeto delo nadaljevalo. Partizan- ske enote so že v prejšnjih tednih osvobodile več krajev, vasi in zaselkov v naši bližnji okolici, in sicer: Koprivnik, Sovodenj, Staro in Novo Oselico, Trebijo in Fužine. Na Sovodnju so takoj organizirali NOO.

Naši nadrejeni forumi, Ob. kom. KPS za Gorenj- sko in Okr. kom. KPS za škofovsko okrožje so reorganizirali poljanski rajon v dva rajona: rajon Žiri – Sovodenj in rajon Poljane. To je bilo potrebno zato, ker je z osvoboditvijo teh krajev nastala pov- sem drugačna situacija kot pa naprej po Poljanski dolini.

Organizirali so povsem nove rajonske forume, in sicer: Rajonski komite KPS Žiri – Sovodenj, Rajon- ski komite Skoja, Rajonski odbor ZMS, Rajonski odbor SPZŽ in Rajonski odbor OF, ki je imel svoj sedež v hišici pod Žigonovim gričem. Delo je živah- no teklo naprej. Komisije so opravljale svoje naloge. Največ dela je imela gospodarska in mobilizacijska komisija. Socialna komisija pa je že razdelila prvo denarno pomoč nepreskrbljenim družinam.

Tudi vreme se je spremenilo. Pričelo je deževati, v nedeljo je že naletaval prvi sneg. Zvečer je bil spet miting v prosvetnem domu. V tem času je Ob. kom. KPS za Gorenjsko in Primorsko organiziral na svo- bodnem ozemlju na Vojskem na Primorskem politič- ne partijske tečaje. Določili so nas za tečaj, a nam povedali šele zadnji dan. Šli smo: Berta Oblak, Ivan- ka Kržišnik, Stavka Mlinar, Zofka Primožič iz Žirov- skega vrha, Tone Peternej-Klemen iz Koprivnika in jaz. Šli so tudi drugi iz Loškega okrožja: Irena Po-

točnik iz Selc, Vid in Krištof iz Medvod in še nekateri drugi. Vsi so prišli v Žiri. Od tu do Cerkna nas je čez Ledine prepeljal tovornjak, drugi dan smo šli peš čez Želin in Jagrščce do Vojskega. Vodil nas je tov. Jaka, član Ob. kom. KPS za Gorenjsko. On je bil tudi predavatelj na tej šoli. Že v mraku smo prišli na cilj, utrujeni in premraženi, ker smo pešačili po globokem in ponekod še nepregaženem snegu. Tukaj smo ostali in se učili 14 dni.

Medtem se je razbesnela znana novemberska so- vražna ofenziva po Gorenjski in vsej Primorski. V šoli smo bili nenehno v strogi pripravljenosti, da se umaknemo ali pa upremo sovražnikovemu napadu. Kljub temu smo imeli posebno srečo, da nas niso napadli. Po končanem tečaju smo po dvodnevem pešačenju po slabih, kozjih stezicah srečno prišli tretjo noč na vrh Mrzlega vrha, od koder smo v temi zaslutili žirovsko dolino. Noč je bila precej temna, luči v dolini redke. Toliko bolj na daleč se je videl Vrh treh kraljev, ki je bil takrat zelo dobro razsvet- ljen. Domačini so nam povedali, da je tam nova postojanka Bele garde, ki sedaj ogroža žirovsko doli- no in njene prebivalce. Izvedeli smo, da v Žireh ni več partizanske vojske, da so medtem od vseh strani napadli sovražniki, da so bili težki boji in da so se partizanske enote morale spet umakniti drugam.

Ljudska oblast, to je I. NOO Žiri in vse njegove inštitucije, je prenehal delovati. Njegovo vlogo je prevzel rajonski odbor OF Žiri – Sovodenj, ki se je umaknil v ilegalo, v gozdove, in je od tam začasno vodil organizirano delo in še naprej skrbel za prebi- valstvo, kolikor je bilo v njegovi moči. Žiri so bile pravzaprav prazne, brez vojaške postojanke ali kake- ga drugega poveljstva.

Opomba lektorice. Spomini imajo veliko doku- mentarno vrednost in pomenijo dragocen prispevek k poznavanju začetkov NOB na žirovskem območju.

Vendar moramo upoštevati, da jih je pisala pisa- nja nevesča roka, zato je besedilo zahtevalo zelo veliko lektorskih popravkov. Kljub temu sem se tru- dila, da bi čimbolj ohranila avtoričino avtentično izražanje, čeprav je svinčnik dostikrat ubiral bližnji- co. Toliko v opravičilo avtorici in hkrati tudi tistim, ki bi se jim besedilo zdelo še vedno preveč kramlja- joče.

Pavle Zajc Žirovski pionirji v NOB

Uvodna misel

S pričujočim zapisom nimam namena zgodovinsko orisati mladinsko gibanje na Žirovskem v zadnji vojni, prispevek pa je le droben izsek življenja in dela mladih pionirjev v tem času. Hkrati je želja in izziv, da se čimprej organizirano lotimo zbiranja ustnih in pisnih sporočil, zbiranja dokumentov, slik in vseh drugih pričevanj o revolucionarni preteklosti in o vlogi mladih v zadnji vojni.

To je naš dolg preteklosti, je naša moralna obveza in mora čimprej postati živo priznanje, da bo delo dobro opravljeno.

Med igro in vojno

Skoraj ni vasi ali zaselka, kjer se mladi fantiči ne bi „šli vojske“ med sovrstniki ali v spopadu dveh sprtih vasi. Vse to se je dogajalo veliko pred vojno in tudi v začetku vojne v Žireh. V takratnih časih sta bili zelo priljubljeni igri „ravbarji in žandarji“ in „Tarzan in Indijanci“. Del obraščenega Žirka, ki je bil last Franca Demšarja-Blažička, so mladi poimenovali džunglico.

Stare vaške razprtije, ki jih tudi v daljni preteklosti ni bilo malo, so se prenašale na mladi rod. Da je reka Sora in njen most stroga meja med starimi Žirmi in Staro vasjo, priča dogodek, ko je oče Mirka Kavčiča-Petrona ukazal, da je treba polovico mostu pobarvati z belo barvo. Žirk kot simbolj žirovske kotlinice so si lastili in budno čuvali mladi iz starih Žirov. Mladež iz drugih delov Žirov se je rada zbirala, igrala in vojskovala na Rakovniku, Fricovem griču, v Lazu, na Žigonovem griču, Drovošiču in drugod. Najpogostejši spopadi so bili med Žirovci in Starovaščani. Pravijo, da so bili vedno zmagovalci Žirovci in da Žirk kljub obleganju ni nikdar „padel“. Spomladi leta 1942 so se mladi iz Stare vasi, Nove vasi, Dobračeve in Sela zmenili, da bodo osvojili Žirk. Skrivoma so prišli iz Bazovice do Kolka, da bi s presenečenjem dosegli svoj cilj. Majhna skupina žirovskih fantičev, ki je bila na Žirku, je takoj poklicala na pomoč.

Zavrteli so kopje nad glavo in s ščitom v roki je drvela „združena sovražna vojska“ po strmih pobočjih do reke Sore in čez vodo do Rakovnika.

Podobna vojskovanja smo običajno prirejali v nedeljo popoldne. Mlajši so bili vedno ponosni na nekoliko starejše, izkušene in hrabre borce, ob njih so bili varnejši in pogumnejši. Njihovi vzori so bili: Drago Žakelj-Šemonov, Franc Žakelj-Balantov, Štefan Zajc-Zaklerjev in Iztok Kavčič-Bernardov.

Starojugoslovanski vojski so pred umikom iz Žirov aprila 1941 minirali lesen most na Sori. Ob eksploziji so kosi podovnic „frčali“ celo do vrha farne cerkve. Tako je na Sori ostalo dovolj različne-

ga lesa, ki so se ga otroci polastili, hitro sestavili splave in z njimi splavarili. Kasneje so si omislili lesene čolne, izdelane iz priročnega lesa. Gradili so jih sami v delavnici kolarskega mojstra Franca Dolenca. Tudi mladi Selani so imeli čolne na jezu pri Moderjanovcu.

Po desetdnevni okupaciji „hrabrih“ Italijanov so prihrumeli motorizirani Nemci v vsej svoji urejenosti in strogosti. Zaradi izseljevanja nekaterih Žirovcev je tudi v mladih srcih Žirovcev vzniknil gnev, odpor in sovraštvo do arijske nadutosti. Tudi naši sovrstniki in mlajši so bili izseljeni ali pa so morali pobegniti: Baldo Bizjak (rojen 1931), Milojko Bizjak (1932), Marija Erznožnik (1932), Helena Erznožnik (1934), Štefan Erznožnik (1938), Marjan Maček (1936), Maša Maček (1939), Ivanka Podobnik (1930), Franc Podobnik (1936), Jože Podobnik (1939), Anka Seljak (1929), Vika Seljak (1930), Jaroš Tušar (1935), Vinko Reven (1929), Dragovan Justin (1929), Tomaž Justin (1931), Milan Govekar (1939), Renata Demšar (1936) in Majda Demšar (1938).

Okupacijsko šolstvo se je začelo v jeseni 1941 brez večine priljubljenih žirovskih učiteljev. Zagospodaril je nemški jezik, tako da v razredu nikoli ni bilo slišati izza katedra slovenske besede. Okupacijski, politični in šolski sistem je hotel tudi žirovski mladini vsiliti fašistično miselnost. Za potujčevanje mladih je bila ustanovljena organizacija Hitler Jugend. Najbolj je bila izpostavljena raznarodovanju prav šolska mladina. Nemški učitelji niso mogli pri pouku doseči delovne discipline, ker so bili šolarji že dovolj razgledani in so vedeli, kakšni so cilji njihovih učiteljev. Petošolci in mlajši so večkrat bojkotirali nenehno petje pesmi: „In Sairach brend es, in ...“. Cele ure so vadili pozdravljanje „Achtung“ in „Hail Hitler“, in sicer tako, da je učiteljica odšla iz razreda in spet vstopila. Prvi mesec pouka so prav ti petošolci bojkotirali pouk, ker je bilo slišati, da bodo Nemci spet izseljevali. Najbolj strupena je bila učiteljica z vzdevkom „na pet mark“, podobna ženski na nemškem bankovcu. Večina učencev ni hotela pozdravljati nemških učiteljev s fašističnim pozdravom.

Srhljivi, strašljivi in votli so bili veliki nemški propagandni plakati kot npr. rešitelj kralj Matjaž v vlogi Hitlerja, plaket z mračnim, zatohlim stanovanjem in novim čistim stanovanjem, plakat z veliko glavo in iztegnjenim prstom, pogled je bil vedno uprt v gledalca in napis „Tudi ti si morilec“, plakat z veliko zaraščeno glavo boljševika z velikim nožem. Nekateri šolarji so vse plakate, ki so običajno viseli na velikih vratih, raztrgali. Pred Primožičevo hišo so Nemci postavili veliko leseno tablo z zemljevidom evropskih bojišč, označenih z zastavicami in barvnimi vrvicami. Ta propagandni stvar so mladi nenehno „popravljali“ in končno odstranili vse oznake.

Šolska knjižnica in dokumentacija se je ob okupa-

ciji znašla v stari šoli v Žireh. Mladi so vedeli, da so Nemci na župnijskem vrtu skurili knjige iz različnih knjižnic. Fantiči so se spomladi 1942 odpravili na delo, splezali skoz okno in nabrali knjige po svojem okusu. Ko so Nemci ugotovili primanjkljaj, so ostane odpeljali v garažo dr. E. Demšarja in nato v papirnico Vevče.

V takratnem sokolskem domu so Nemci nekaj časa vrteli filme, ki so imeli izrazito propagandno vsebino, a niso bili prepričljivi. Mitar Novak-Ančnikov in Franc Naglič-Arharjev sta pri belem dnevu v neposredni bližini nemške postojanke pri Bahaču snela filmske slike in plakate ter jih nato zažgala sredi ceste pred Lomarjevo hišo.

Prelomni čas za večino Žirovcev je bila avgustovska nemška ofenziva na Žirovskem vrhu leta 1943 in jesenska osvoboditev Žirov istega leta.

Pomemben za nadaljnji razvoj mladinskega gibanja je bil zbor odposlancev slovenskega naroda v Kočevju 1943 in kongres Zveze slovenske mladine v Kočevski Reki oktobra 1943.

Mladi Žirovci niso več hodili v nemško šolo, zato se jim je vsakdanje življenje precej spremenilo. Postajali so patriotično zrelejši, začutili so, da pripadajo osvobodilnemu boju in da hočejo sodelovati z njim. Mladi so vedeli, da so usodno povezani s svetom odraslih in da hočejo živeti življenje svojega naroda.

Čas je opravil svoje in spontano so prenehale „vojske“ s sprtimi sovratniki. Kopja, ščite in frače so pionirji zamenjali z lesenimi puškami, nekateri celo s pravimi. Leseno orožje so izdelovali v priročnih delavnicah. Puška je imela namesto vzmeti napet žični lok, napravljen iz dežnikovega ogrodja, okvir je bil napolnjen z lesenimi puščicami s „spojlerjem“ in s kovinskim sprožilcem – petelinom. Prava mojstra izdelovalcev pušk sta bila Janez Dolenc-Kolarjev iz Žirov in Miran Žakelj-Balčkov iz Dobračeve. Miran je izdeloval celo tricevne puške.

Po osvoboditvi Žirov 1943 je formalno in neformalno pripadalo revolucionarnemu gibanju veliko mladih od enajstega do štirinajstega leta iz vseh delov Žirov in okolice. Postajali so kurirji, obveščevalci, aktivisti, ilegalci in nekateri celo partizani.

Seznam pionirjev, ki so med vojno organizirano delovali na področju žirovske kotline in njene okolice.

Žiri (stari del)

V pionirsko skupino je dne 28.2.1944 sprejela Tina Dolinar-Nataša v stanovanju partizanske družine Franca Dolenca-Kolarja naslednje fante: Marjana Dolenca (1930), Janeza Dolenca (1929), Matevža Ivanova (1929), Pavleta Mravljeta (1930), Nika Peternelja (1929) – bil samo na ustanovnem sestanku, Francija Poljanška (1930) in Pavla Zajca (1930).

Mesec kasneje sta bila sprejeta brata Tone in Filip Kolenc.

Spomladi 1944 sta Mara Ivanova in Jože Kokolj sprejela še: Toneta Kolenca (1932), Staneta Gluhodova (1930) in Toneta Podobnika (1932).

Tilka Ponamarenko pa je sprejela Ivo Kolenc.

Dne 26.7.1944 je v hiši Filipa Kolenca-Rupčarja opravila sprejem v pionirje Pavla Šubic. Tedaj so bili sprejeti: Joža Dolenc (1932), Anica Ivanov (1931), Lidija Gregorač (1931), Viktor Maček (1931) in Ivana Žakelj (1932).

Pionirji so vse zapisnike pionirskih sestankov pisali na staromodnem pisalnem stroju, ki so ga dobili pri Vinku Mlakarju-Cenetu. Žirovska skupina si je nadela ime Stalingrad. Pokrajinski odbor Zveze slovenske mladine za Gorenjsko je nadgradil žirovsko skupino s Prešernovo Zdravljico, ki je bila za tiste čase na izjemno visoki tiskarski in likovni ravni.

Prvi komandir skupine je bil Matevž Ivanov, kasneje pa do konca vojne Janez Dolenc-Kolarjev. Komisar skupine je bil od začetka do konca vojne Marjan Dolenc-Šemončkov.

Žirovski pionirji 1944

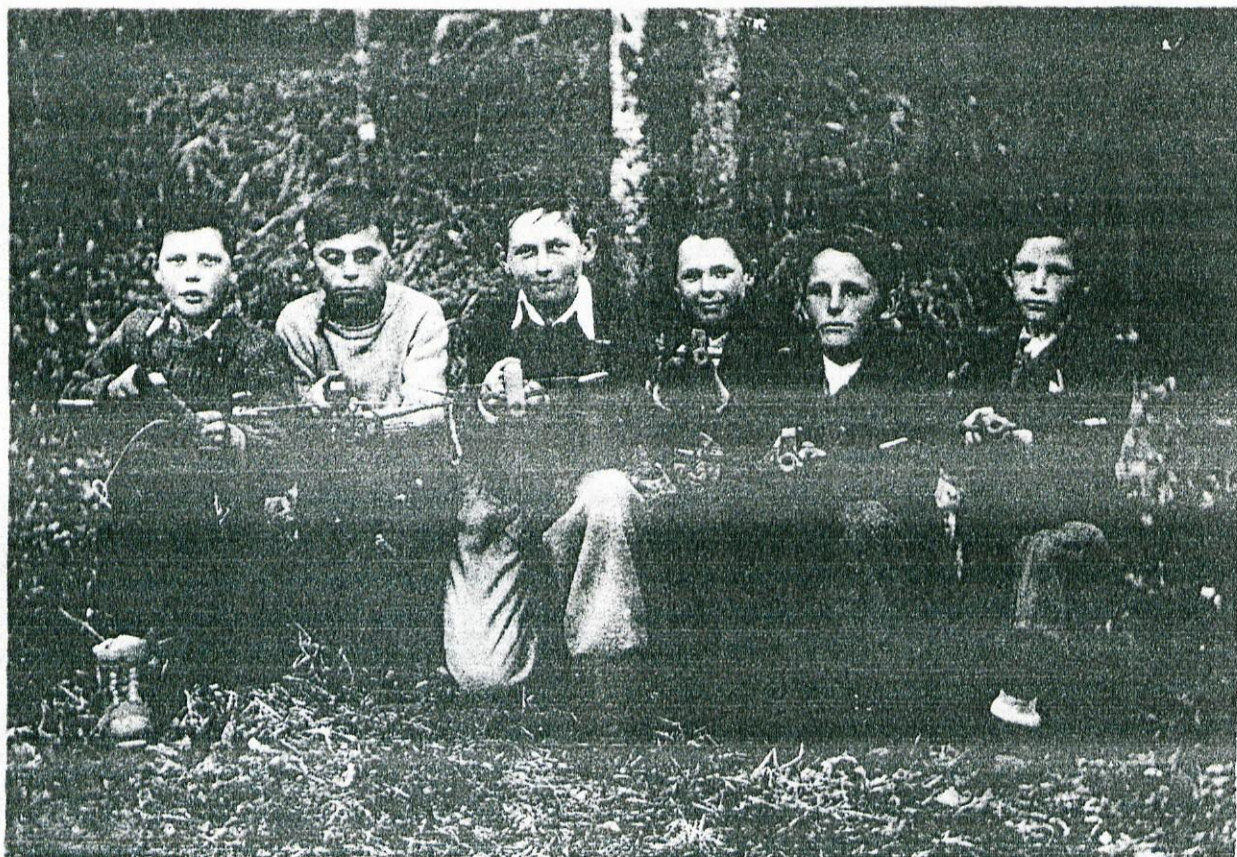
Stara vas

Pozimi 1. 1943 je Uroš Primožič sprejel v hiši Blaža Novaka-Ančnika tele fante: Francija Jana (1930), Andreja Mlinarja (1933), Dimitrija-Mitra Novaka (1929) in Mirka Novaka (1932).

Kasneje je bil sprejet Danilo Oblak (1934).

Tončka Novak in Silva Bač sta novembra 1943 sprejeli še naslednje kandidate:

Nado Bačnar (1932), Evo Bačnar (1932), Dešo Naglič (1932) in Marico Žakelj (1932).

Pionirji iz Stare vasi (1944)

Sestajali so se na Ančnikovem kozolcu, pri Marici Žakelj in Andreju Mlinarju.

Nova vas

V Krekovi pekarni je v začetku novembra 1943 sprejela v pionirsko organizacijo Martina Rupert naslednje kandidate: Olgo Bogataj (1930), Emila Govekarja (1930), Staneta Kavčiča (1930), Marto Kavčič (1930), Tino Kopač (1932), Vero Rampre (1930), Manico Rampre (1931), Ivana Pečelina (1931) in Franca Žaklja (1929).

V RAČEVI so bili sprejeti: Zdravko Mlinar (1933), Jože Podobnik (1929) in Ivanka Žakelj (1931).

Mladi so se sestajali pri Kreku in Nacku.

Do osvoboditve Žirov sta veliko ilegalnega dela opravila Franc Žakelj in Emil Govekar.

Selo (Ledinica, Jarčja dolina)

V pionirsko organizacijo so na tem področju sprejemale: Slavka Šubic, Vida Gregorač in Rezka Kristan. V pionirsko organizacijo so bili sprejeti: Feliks Bajt (1929), Darinka Dolinar (1931), Danica Gašper in (1931), Joža Gregorač (1932), Karel Jereb (1931), Tomaž Kavčič (1930), Dušan Kolenc (1929), Olga Kolenc (1931), Milan Kristan (1931), Marjan Kristan (1930), Tatjana Kristan (1931), Jože

Kržišnik (1929), Milan Kržišnik (1931), Tončka Mrovlje (1930), Vida Mrovlje (1931), Franc Oblak (1929), Vital Oblak (1931), Vinko Ušeničnik (1930) in Maks Ušeničnik (1933).

Redno so se zbirali pri Starmanu, Kendovcu in v trgovini na Selu.

Med reko Račevo in Soro pa so delovali pionirji: Darij Eznožnik (1930), Pavla Eznožnik (1932), Marija Erznožnik (1933), Miran Možina (1932), Mira Logar (1932), Darina Logar (1930), Vinko Gladek (1930), Vasilij Potočnik (1932) in Niko Jobst (1930).

Dobračeva

Helena Mrovlje je konec oktobra 1943 sprejela v pionirsko organizacijo naslednje kandidate: Deso Blažič (1930), Daro Godec (1930), Vido Grošelj (1930), Tino Kavčič (1930), Mico Vrhovec (1931) in Viktorja Vrhovca (1930).

Nekatere **splošne značilnosti** organiziranosti in oblik dela razraščениh organizacij oziroma skupin.

Postavljene naloge so opravljali resno, zanesljivo, z vso odgovornostjo, s samoodpovedovanjem in poštenostjo. Njihovo delovanje je odlikovala samoiniciativnost in velika domiselnost posameznika ali skupin.

Prevzeli so ilegalno obliko dela.

Naloge so bile pol vojaškega in tudi vojaškega značaja.

V pionirsko skupino so sprejemali mladinci ali člani Skoja, ker je bila to njihova delovna naloga.

Vsi navedeni pionirji niso bili sprejeti hkrati. Sko-raj vsi, ki so bili sprejeti v pionirsko skupino, so kasneje postali mladinci ali člani Skoja.

Organizirane pionirske skupine so se imenovala grupe, ki so imele komandirja in komisarja.

Pionirji so se sestajali redno v varno skritih prostorih na kozolcih, v sobah, na senikih, v kletah in podstrešjih.

Pisali so zapisnike z obveznim dnevnim redom (politični in vojaški položaj v Žireh in v svetu, poročilo o opravljenem delu posameznika ali skupine, načrt dela, branje partizanske literature, kritika in samokritika kot obvezna zadnja točka).

Vsak zapisnik se je končal z besedami: Smrt fašizmu – Svobodo narodu.

Kurirska obveščevalna aktivnost je bila najpomembnejša naloga vsake grupe. Redne kurirske in obveščevalne poti so vodile najbolj pogosto na Ledinico, na komando mesta (KM) Žiri ali v obveščevalni center.

O približevanju različnih sovražnih enot so mladi obveščali vse terence in posameznike, ki so se za krajši čas ustavljali doma ali drugod.

ki so šle na rekvizicijo v bližnjo belogardistično postojanko (Rovte, Vrh, Lučine, Gorenja vas).

Vse grupe so redno skrbele za propagando: trosilne akcije, trosili lističe do Sopota, bombe so imeli pionirji za pasom, pisanje plakatov, pisanje gesel na stene hiš, transparente čez cesto (most na Sori, pri Bahaču). Pogosti gesli sta bili: OF in Smrt fašizmu – Svoboda narodu. Gesla niso bila domena pionirske organizacije, dobili so jih iz propagandnih odsekov.

Pionirji so raznašali partizanski tisk, obveščali o sestankih, prireditvah in mitingih.

S konji so prevažali hrano, usnje in tudi ranjence v Cerkno, Farji potok (vojno področje) in drugam. Zgodilo se je, da so morali fantje pod prisilo voziti naropano blago, zlasti usnje in kože v belogardistično postojanko.

Mučno in pretresljivo je bilo prevažanje padlih partizanov, ki so izgubili življenje v bližini Žirov, v dobročevsko mrtvašnico.

Skrbeli so za grobove, zlasti v bližini Žirov.

Nabirali so smrečje in drugo zelenje, ki so ga rabili za okrasitev ali za vence padlih.

Zbirali so papir za propagandni odsek XXXI. divizije (veliko papirja je bilo v Čižmarski delavnici).

Zbirali so oblačila, hrano, zdravila, municijo, mi-

Pionirji iz Sela (3.3.1945)

Iz Škofje Loke, Gorenje vasi so pionirji s kolesi prinašali ali odnašali zaupna obvestila.

Takoj po bojih v okolici Žirov so pionirji že bili na bojišču z namenom, da poberejo dokumente padlih, vojni material in drugo (Vodice na Mrzlem vrhu, Vrsnik, Osojnica, Mlinarjeva in Srnška grapa in še kje).

Grupe pionirjev so imele velikokrat nalogo, da vodijo ali kažejo neznan pot partizanskim enotam,

ne in drugo.

Pionirji so kurili kresove na Žirku, Rakovniku, na Brdu, na Fricovem griču, na Žigonovem griču in še kje.

Iz ličkanja so delali copate za stražarje, dekleta so pletle nogavice in rokavice.

Zgradili so več skrališč za literaturo, orožje, hrano in tudi za ljudi.

Vsi pionirji na žirovskem območju so na poziv

sodelovali v tekmovanju z naslovom, tekmovanje zmage, ki je bilo od 20. avgusta do 20. oktobra 1944

Zelo radi so prebirali svoje glasilo Gorenjski pionir. V njem so bili objavljeni resnični dogodki pogumnih pionirjev pri sabotažah, kratke pesmi in še kaj. Skoraj vsakič so bili v Pionirju napisani pozivi: Vsi zbirajmo papir za Pionirja, Zbirajmo hrano za partizane, Pionirji, nadaljujte s sabotažami, zrno do zrna pogača – sabotaža za sabotažo – zmaga.

Pionirji so bili zelo kritični, imeli so izostren občutek za pravičnost in poštenost do sebe in drugih. Ni jim bilo všeč, da so nekateri člani Narodne zaščite (NZ) odvezemali malenkostno količino hrane, ki so jo prišle starejše Idrjičanke peš iskat v Žiri v zameno za druge stvari. Zelo so bili občutljivi, če vojaški material, ki so ga sami zbrali, ni prišel v prave roke, zato so ga raje neposredno izročali prehodnim ali začasno nastanjenim partizanskim enotam v Žireh.

Mladi Žirovci so bili presrečni, ko so videli dobro oborožene in dostojno oblečene partizanske enote, ki so velikokrat korakale skozi vas. Na tihem so preštevali, koliko je avtomatov, nemških šarcev, angleških brenov, čeških zbrojev, težjih in lažjih minometov, konjev, mul, daljnogledov in drugega.

Zelo so bili ponosni na Juriški bataljon XXXI. divizije, ki je bil do zob oborožen z izbranimi mladimi in izkušenimi borci. Novica, ki je prišla na večer 24. oktobra 1944, da je osvobojen Beograd, je jurišnike doletela skupaj z množico spremljajočih pionirjev na pohodu skozi Žiri. Nepopisno je bilo skupno veselje, zaropotali so vsi avtomati, pištole,

viharno vriskanje in na koncu borbene pesmi. Veselje se ni poleglo do trde noči.

Pionirji so bili ponosni na znane in neznane borce, komandirje, komandante, veseli so bili mladih mitraljezcev, pogumnih golobradih kurirjev in obveščevalcev. Nemočno pa so strmeli v vozove ranjenec, včasih slabo oblečenih in na pol bosih borcev na pohodih skozi snežno plundro ali mraz.

Zaradi pomanjkanja moške delovne sile so pionirji pomagali pri kmečkih opravilih tistim družinam, ki dela niso mogli opraviti sami. Takoj po bombardiranju Žirov so pionirji odstranjevali ruševine in pomagali pri pokrivanju streh.

Mladi so s svojo izjemno dobro organizirano kurirsko obveščevalno in stražarsko dejavnostjo rešili mnoge partizane, aktiviste in vaščane. Neštetokrat so se pionirji z mladostno drznostjo izpostavljali sovražnemu ognju, ko so opravljali pomembne **konkretne naloge**.

Pokojni Dušan Kolenc, ki je s starši in sestro med vojno živel na Selu pri Moderjanovcu, se je konec l. 1942 seznanil z znanim partizanom Pavletom Ingličem-Barom. Kadar se je Bar zadrževal na žirovskem območju, je bil Dušan njegov kurir in stražar.

Nekoč, ko je bil v gostilni pri Moderjanovcu ples, je nenadoma vstopil na plesišče Bar in dejal: „Mi se borimo, vi pa plešete“. Bar je nato snel Hitlerjevo sliko, ki je visela na steni in jo razbil. Tudi ob tej priložnosti je Dušan poskrbel za njegovo varnost.

Pomladi 1943. leta sta Niko Jobst in Darij Erzožnik pretrgala telefonske žice na Sejmišču (zemljišče današnje osnovne šole), ki so vodile v nemško žandarmerijo v novem župnišču.

Pionirji iz Stare in Nove vasi (1945)

Vojaške vaje Selanskih fantičev (25.3.1943)

Franc Žakelj-Klobučarjev in njegov oče sta na dan nemške ofenzive na Žirovskem vrhu 1943 obvestila štab Prešernove brigade pri Merlaku, da se po Poljanski dolini pomika kolona 36 kamionov z nemško vojsko. Komandant brigade ni verjel v resničnost sporočila, zato ju je zadržal. Ko se je ob 10. uri začel usodni napad, se oče in sin nista mogla vrniti domov, skrila sta se v bunker, ki sta ga zgradila že 1942. leta.

V dneh nemške obkolitve Žirovskega vrha je aktivist Franc Grošelj-Krtar določil mladega Karla Jereba-Gričarjevega, da gre po izredno pomembno pošto k Veri Panjanovi, ki je stanovala pri Gostiševih v Stari vasi. Fantu se je kljub veliki nevarnosti posrečilo prenesti sporočilo na Selo. Pošta je bila posredno takoj oddana obkolježim Prešernovcem. Znano je, da se je selanski preboj dela brigade srečno končal.

Znani žirovski aktivist Filip Potočnik-Lipe je 22. oktobra 1943 sporočil Krištanu, da se bodo Nemci mirno umaknili iz Žirov. Pionir Milan Kržišnik je sporočilo takoj odnesel v štab Vojkove brigade, ki je bil pri Selaku v Jarčji dolini. Na poti ga je „lovil“ nemški šarec in spremljali so ga šrapneli topovskih granat, ki so jih Nemci pošiljali iz Trebije, fant pa se jim je srečno izmaknil.

Ob bliskovitem januarskem udoru (1944) nemškega bataljona Heine iz Idrije, je Filip Kolenc-Rupčarjev opazil oboročeno kolono prihajajočih Nemcev. Kljub drznosti mu ni uspelo pravočasno obvestiti partizanske enote v tedanjem župnišču, ker je bil že drugi del kolone pri kamnolomu nad Soro.

Zelo izvirno, domiselno in hrabro sta spomladi 1944 pionirja Franc Žakelj in Emil Govekar aretirala

raztrganca. Fanta sta dobila obvestilo, da je pri Nacku v Račevi nek sumljiv moški. S kanglico, v kateri je bila pištola in z dvema bombama v žepu, sta šla „po mleko“ h kmetu Nacku. Spretno sta izkoristila ugoden trenutek in s pištolo aretirala sumljivega raztrganca (menda je bil dezerter). V zadnjem trenutku so se vsi varno umaknili.

Mirka Fortuna iz Rovt so imeli belogardisti zelo na očeh. Na vsak način so ga hoteli z različnimi presenečenji ujeti živega. Tako se je Mirko ob nenadnem vdoru belogardistov zatekel na Šemončkovo kmetijo v Žireh. Hotel se je hitro skriti v ozko betonsko korito – kanal v svinjaku. Pionir Marjan Dolenc je že iz izkušenj vedel (hiši so neštetokrat premetali), da to skrivališče ni varno. Stekla sta preko dvorišča v črno kuhinjo in Mirko je hotel v krušno peč. Kratek premislek in Marjan je potisnil Mirka raje v črni dimnik. Belogardisti so v naletu obkolili hišo in začeli s preiskavo. Povsod so pogledali, tudi v peč in kanal, le v dimnik ne.

Mirka je nekaj mesecev kasneje zagotovo rešil ujetništva ali smrti njegov mladoletni sin Mirko.

Sredi avgusta 1944 sta Matevž Ivanov in Pavel Mravlje obvestila na javko pri Koklju na Lednici, da je v Žireh vse živo različnih sovražnih enot. Nenapovedano sta v slami na kozolcu ležala skrita legendarna Poljak Tomo Sadewsky in Evgen Matejka-Premc. Oba sta se srečno umaknila in sovražnika pozdravila z rafalom iz njihovih brzostrelk.

Na dan streljanja talcev (16.9.1944) je Viktor Maček moral naglo sporočiti v Strojarno, kjer so strojili kože za partizansko vojsko, da so v središču Žirov četniki. Fanta so ujeli za cerkvijo, ga odpeljali

h Katerniku, od koder jim je kmalu ušel. Svojo nalogo je kljub temu opravil.

Zaradi pogostih nenadnih vdorov sovražnih enot, ki so imele precej uspeha, je Pavle Inglič-Bar zgodaj spomladi 1944 zaukazal komandirju žirovske grupe Janezu Dolencu, da žirovski pionirji takoj postavijo na vrhu Žirka opazovalnico. Od pomladi do jeseni 1944 so se dnevno zvrstili vsi pionirji na dobro prikriti opazovalnici. Na voljo so imeli dober daljnogled (polovica artilerijskega), ki so jim ga dali člani KM Žiri. Dežurni opazovalci so takoj sporočili vsak premik sovražnih enot in gibanje simpatizerjev bele garde. Ugotovljeno je bilo, da v tem času ni prišlo do nobenih sovražnikovih presenečenj.

Leta 1942 so Nemci zgradili ob stari jugoslovansko-italijanski meji široko in zelo dobro zaminirano bodečo mejo, v katero je bilo vsajenih veliko visokih in nizkih kolov. Zgodaj so se mladi seznanili z vsemi vrstami min in zelo hitro osvojili tehniko pobiranja. Najmanj nevarne so bile mine jajčaste oblike in rumene barve, imenovane sifonarice. Ob neki taki akciji na vrstniškem grebenu se je Stane Gluhodelov zapel v žično zanko im mino aktiviral. Dovolj dolgo sikanje (odtod je verjetno mina dobila ime) je bilo opozorilo za takojšnje kritje. Nekdo od pobiralcev, ki je stal na štoru, se je naglo pognal na glavo v robidovje. Potem so mine pobirali dalje. Mine, imenovane mišnice in maštarce, so bile zelo nevarne in prikrito postavljene. Pionirji so se lotili tudi teh zelo nevarnih eksplozivnih teles.

O letalskih bombah fantiči niso kaj prida vedeli, vendar so se kljub neizkušenosti lotili neeksplozirane bombe, ki je padla za Petelinovo hišo v Žireh. Kljub opravičenim protestom okolišnanov so bombo odkopali, jo stehali, imela je 18 kg. Zelo drzno dejanje! Iskanje in pobiranje min je bilo na robu mladostne drznosti in izzivanja smrti. Take stvari se dogajajo le v mladih letih. Žal smrt ni obšla mladih. Žrtve min so bili: Zdravko Kavčič (rojen 1930) in Stanko Eniko (rojen 1929), oba iz Jarčje doline; Ivanov Matevž (rojen 1929), Pavel Mravlje (rojen 1930) in Andrej Žakelj (rojen 1936) iz Žirov. Nekaj pa jih je bilo samo poškodovanih.

Za različne praznike (praznik dela – 1. maj, obletnica osvoboditve Žirov) in ob drugih priložnostih so na vseh žirovskih obronkih goreli kresovi. Vsako kresovanje je spremljalo obvezno pokanje, in sicer tako, da so se pionirji postavili v vrsto s šopom min pred seboj in jih na povelje izmenično metali po bregu. Za konec pa je sledil še ognjemet z minami v žerjavico. Nikoli ni šlo brez ognjenega pozdrava razdraženih in zabarikadiranih belogardistov iz Treh kraljev.

Najmogočnejši kres je zagorel 7. maja 1945, imenovan kres svobodi.

Kulturno življenje mladih

Kljub vojni je bila 1944. in 1945. leta kulturna dejavnost mladih zelo pestra in vsebinsko bogata. V okviru partizanske šole in v samostojnih pionirskih

skupinah so mladi redno pripravljali kulturne programe z zborovskim petjem, folkloro, simboličnimi vajami, kratkimi skeči, recitacijami, glasbenimi točkami, s harmoniko. Mladinski zbor je bil sestavni del partizanske šole, ki ga je vodil Anton Jobst. Kako je glasbenik Jobst ljubil slovensko pesem, nam pove podatek, da je kot zborovodja v nemški šoli na proslavah na svojo odgovornost dodal programu še slovensko pesem. K vsebini in organizaciji programov so veliko prispevali pevovodja A. Jobst, partizanske učiteljice, zlasti Binca Erznožnik, Marica Žakelj in drugi.

Pionirji iz starih Žirov so se redno sestajali v velikem praznem stanovanju v stari šoli. Tu je vlada-lo delovno in kulturno ozračje, pisali so letake, plakate, pletli vence, vadili pesmi, peli in se pripravljali na prireditve, ki so bile namenjene le bližnjim vaščanom. Sami so sestavljali krajše skeče z vojno vsebino. Iva Kolenc je priredila pretresljivo besedilo o junakinji Tjaši in ga sama predstavila.

S pomočjo že plesno izurjenih starejših mladink so mladi fantiči zakoračili v prve plesne korake. Glasbena spremljava je bila le redko harmonika, največkrat pa „inštrument“ – celofan na glavniku.

V starih Žireh je bilo leta 1944 poskrbljeno za občasno varstvo in vzgojo otrok od tretjega eta naprej. Vrtec je vodila Marija Gantar-Budnarjeva, poročena Černivec. Njeni varovanci so pripravili nekaj točk za priložnostne proslave.

Dobračevski pionirji so se zbirali največ v stari kuhinji pri Čelešniku. Pripravljali so se za proslave, zelo radi so peli nove partizanske pesmi, tudi zaplesali so. Na steni so imeli stenčas (stenski časopis).

Tudi pionirji s Sela so priredili kulturne programe za bližnje vaščane (za materinski dan in druge praznike). Ker se je na Selu velikokrat zadrževal štab XXXI. divizije, so pionirji skupaj s partizanskimi kulturniki pripravili krajše prireditve. Tako sta večkrat v duetu nastopila Olga Kolenc na harmoniko in Evgen Matejka-Pemc s kitaro.

Žirovski pionirji so redno sodelovali s kulturnim programom na proslavah, zlasti v središču primorskega partizanstva v Cerknem (na zboru gorenjskih in primorskih pionirjev, pokrajinske konference ZSM, AFŽ, SKOJ, nastopali so v Cerknem za ranjenice, ob različnih obletnicah itd.). Mladi kulturniki so morali v vsakem vremenu na pot v Cerkno peš ali z vprežnimi vozovi. Redka vaščanka, ki je imela med vojno doma harmoniko, je bila Marica Žakelj. Igrala je na vseh večjih in manjših proslavah, mitingih, igrala je na čelu parade partizanskih enot v Cerknem.

Tudi po vojni je Marica marljivo vlekla harmoniko na vsaki proslavi, na povorkah, na prvomajskih paradah in spremljala mladinsko folklorno skupino.

Ob prvi obletnici osvoboditve Beograda, 20. oktobra 1945, je skupaj z žirovsko mladinsko folklorno skupino, ki so jo sestavljali še fantje z Bleda, tržaški in belokranjski plesalci, spremljala s harmoniko plesalce na svečani proslavi v velikem Narodnem gledališču, v prisotnosti tovariša Tita.

Najsvečanější je bila proslava v čast pokrajinske konference Zveze slovenske mladine in SKOJ v Cerknem od 28.2. do 2.3.1945. Izreden aplavz so požela mlada grla mladinskega zbora iz Žirov pod vodstvom A. Jobsta. Zlasti je močno ogrela pesem Vstani, mladina in stoj kakor hrast. Binca Erznožnik je med drugim pripravila simbolično vajo na besedilo pesmi Stoji na gori partizan. Na tej svečanosti je bil odlikovan Matevž Ivanov; Mitar Novak in Franc Naglič sta dobila za nagrado pravi puški.

Za zbor gorenjskih in primorskih pionirjev in pokrajinske konference ZSM so bili določeni delegati, ki so šli običajno ločeno ali skupaj s kulturno skupino. Delegata Marjan Dolenc in Janez Dolehc sta šla v Cerkno s smučkami. Delegacija za poljansko konferenco, ki so jo sestavljali Matevž Ivanov, Mitar Novak, Franc Naglič, Tone Kolenc, Janez Dolehc, Franci Jan, Franci Poljanšek (vodja), Olga Kolenc, Dušan Kolenc, Danica Gašperin, Jože Kržišnik in še nekateri drugi, je krenila čez Kolk in Sovodenj v Cerkno peš in z zastavo na čelu.

Pionirske grupe so pred konferenco dobile sporočilo iz višjih mladinskih forumov, naj vsaka pionirska oziroma mladinska organizacija pripravi simbolično darilo za veličastni zbor mladih v Cerknem. Pionirji iz starih Žirov so izdelali iz furnirja večjo peterokrako zvezdo (intarzija), na katero so pritrdili sliko prvih žirovskih pionirjev.

Mladi so bili vedno veseli mitingov, ki so jih pripravljale kulturne skupine odredov, brigad, XXX. in XXXI. divizije in igralska skupina IX. korpusa. Mitingi so bili večinoma v Čižmarski delavnici, kjer je bilo vedno premalo prostora za vse. Prvi mitingi po osvoboditvi Žirov so bili v novem prosvetnem (orlovskem) domu. Zaradi prostorske stiske so se pionirji in mlajši skobacali na police s kopiti in rišpoti in zavzeto sledili vsemu dogajanju v dvorani in na odru. Po vsakem mitingu je bil obvežen ples. Plesalo je vse, od mulovodca do komandanta brigade, divizije in korpusa. Zanimivo je bilo opazovati z „galerije“, kako so se med plesom in vmes pletle simpatije mladih parov. Dobrim opazovalcem iz galerije ni nič ušlo.

Svež je spomin, kako je na nekem mitingu v Čižmarski dvorani nastal velik preplah. Naenkrat je vse v dvorani zavreščalo, bezljalo in kričalo. Nekdo je obvestil, da so sovražne enote vdrle v Žiri, sporočilo je bilo seveda čista provokacija. Ker niso mogli obiskovalci odhiteti skozi edina vrata, je večina splezala skozi na pol odprta okna, od koder so skakali drug na drugega.

Kulturno življenje mladih se je takoj po končani vojni zelo razširilo. Pripravljali so se za večje proslave in celo za samostojne igre. Ker so bile dvorane požgane, so morali prireditve pripravljati v stari šoli, v Katarnikovem kozolcu in še kje. Mladi v starih Žireh so takoj po vojni dobili mladinsko sobo v Mrovcovi hiši.

Takoj po vojni so mladi zgrabili za delo. Prva delovna akcija je bila čiščenje zasekane ceste na Fužinah. Množica mladih je odstranjevala ruševine

stare občine in novega prosvetnega (orlovskega) doma.

Pionirska brigada — imenovana Sorška

Zelo malo vemo o tem, da so imeli tudi žirovski pionirji poleg sovrstnikov v Železnikih svojo pionirsko brigado. Večkrat so mladi, oblečeni v padalske srajce in z lesenimi puškami na romah korakali skozi vas. Na čelu čete je plapolala zastava in pionirji so prepevali partizanske pesmi (Hej brigade, Kdo pa so ti mladi fantje).

Zelo hitro so si nabirali izkušnje v ravnanju z orožjem, vadili so v streljanju in preizkušali učinkovitost min in drugih eksploziv (plastik).

Neštetokrat so se mladi pridružili vojaškim akcijam, zlasti leta 1944 in 1945, ko so v Žiri udirale manjše sovražne enote. Novovaški pionirji in mladinci so skupaj s partizani streljali z obronkov Žirovskega vrha na nemške in belogardistične enote. Mladi Žirovci so skupaj s člani KM s hitrim streljanjem iz obrobja Žirka odganjali vsiljive belogardistične patrole, ki so prihajale iz Horopek ali iz Rovt. Selanski pionirji so imeli zelo dobre zaklone v Drovošiču (obronek med Ledinico in Slom), iz katerih so skupaj z redkimi partizani odganjali nasprotnika.

Matevž Ivanov (1929–1945)

Pionirska brigada je bila ustanovljena jeseni l. 1944 na sestanku pri Kamšku, ki ga je sklical Franco Kesič. Navzoči so bili Dimitrij Novak, Franc Žakelj, Matevž Ivanov, Pavle Mravlje, Stane Kavčič

in še nekateri. Dogovorili so se o organizaciji in obliki, določili naloge in izbrali štab brigade. Najprej je bil kasneje določen Matevž Ivanov in brigadni obveščevalec Pavel Mravlje. Določili so tudi zastavonošo. Za poimenovanje brigade je bilo več predlogov: Triglavska, Blegoška ali ime po Žirku. Prvo in drugo so opustili, ker sta zajemali preširoko geografsko območje, ime po Žirku je težje izgovorljivo, zato so se nazadnje odločili za Sorško brigado. Brigada je imela 5 čet.

Pogreb Pavleta Mravljeta (11. maja 1945)

Zbor brigade je bil v začetku marca 1945 na Rakovniku pri ledinškem mostu, kjer so se razvrstili pionirji po četah. Oboroženi so bili z lesenimi in praviimi puškami, oblečeni v srajce iz padal (izjema so bili Selani, ki so imeli originalne angleške srajce) in opasani z usnjnimi pasovi in oprtniki, nekateri pa so imeli celo usnjene torbice. Na čelu zbora je plapolala brigadna zastava, pred zborom so se postavili člani štaba in nekateri starejši člani komande mesta Žiri. Zbora se je udeležil tudi Uroš Primožič-Brckov. Člani štaba in gostje so brigadirjem povedali, kakšen je namen polvojaške oblike organiziranosti in kakšne naloge jih čakajo. Za vse zbrane pionirje je bil to veličasten dogodek, ki je zagotovo pretresel vsakogar, zato so na koncu brigadirji dali s pesmijo duška svoji radosti in vznesenim čustvom.

Zaradi konspiracije, strahu pred izdajstvom in zaradi oddaljenosti posameznih čet, so se med seboj težje dogovarjali o skupnih akcijah.

Čas zadnje ofenzive združene svojati, to je od 20. aprila 1945 do konca vojne, je bil moreč in zaskrbljujoč. V Žiri se je aprila 1945 pripeljal v blindiranem vozilu sam general slovenskega domobranstva Leon Rupnik v spremstvu z visokimi nemškimi oficirji. Njihovo vozilo s spremljajočimi oklopniki se je ustavilo pred Nagličevim hlevom v Žireh. Ob Blažičkovim razpelom je generalu raportiral domobranski oficir. V mladih so se že snule misli in ideje, kako bi zaminirali cesto proti Idriji. Ručnikova kamarila ni nadaljevala poti, vrnila se je nazaj proti Ljubljani. V tem času se je ponovno gibal v Žireh in okolici znani krvoločni domobranski udarni bataljon, ki ga je vodil Rupnikov sin Vuk.

Rezultat skupnega načrtovanja vseh enot brigade je bilo leta 1945 praznovanje 1. maja, čeprav so bile v Žireh okupacijske enote. Možnosti za kresove je bilo zelo malo, kljub temu je uspelo zakuriti ogenj na pobočju Žirka in na Rakovniku. Na predvečer praznika 1. maja je bilo natanko dogovorjeno, da bodo mladinci in pionirji streljali in metali bombe, ko bo ura v zvoniku zadnjič odbila 21. To se je tudi zgodilo, zaslišali so se poki in eksplozije na vseh koncih Žirov. Takoj so se oglasili domobranski mitraljezi iz bližnjih zased in rafali iz brzostrelk. Zbegani domobranci so tekli ob hišah in iskali izzivalce. Ker je ponoči zapadlo nekaj snega, se je zelo dobro videlo. Iskanje je bilo neuspešno, ostalo je le sumničenje.

Po umiku Vlasovcev (6. maja 1945) so se Žirovski pionirji dogovorili, da bodo postavili utrjeno zasedo na pol podrtem hlevu starega župnišča v Žireh. Oboroženi s puškami in bombami so od jutra do večera čakali sovražnika. Na koncu je zmagala razsodnost in treznost, tako so zasedo opustili.

Ko so v Žireh 9. maja že praznovali dan zmage, o čemer so povsod pričale izobešene zastave, se je 12. maja nenadoma prikradel iz idrijske smeri oslabljen bataljon (30 do 40) močno oboroženih Nemcev, ki so se umikali proti avstrijski meji. Žirovski pionirji so jih z brega Žirka zastrašili z bombami. Na Selu so Nemci odvrkli v Soro precej orožja in se umaknili po pobočju. Pionirji Feliks Bajt, Dušan Kolenc in brata Milan in Jože Kržišnik so šli za njimi in jih s streli preganjali.

Pionirska brigada je že 1. aprila 1945 zgubila svojega zelo priljubljenega komandanta **Mitra Novaka**. Spoznali smo ga že v šolskih klopeh, kako je bil bister, prijateljski, preprost, pošten, razsoden in nemiren. Zato ni slučajno, da so prav njega izbrali za komandanta brigade. Mitar in Franc Naglič sta bila tesna prijatelja in sta med okupacijo Žirov snovala, kako bi Nemcem zagodla. Mitar se je veliko družil s komandantom mesta Žiri, s Frankom Kesičem. Njegova silna želja je bila, da bi postal pilot.

Ko je oče Blaž 20. marca 1945 oral pri sosedu, se je Mitar prišel poslovit od svojih najbližjih in rekel, da mora pobegniti in da tu nima kaj iskati. Zdirjal je

čez Rakovnik in se med potjo še pozdravil s svojim sovrstnikom Francijem Janom. Po desetdnevni vijugasti in nevarni poti po primorski zemlji ga je smrt doletela pod Krekovšem.

Zgubili smo še dva člana štaba brigade *Matevža Ivanova in Pavleta Mravljeta*.

Matevž je bil eden izmed sedmih otrok revne družine očeta Mateja — rdečearmejca in mame Mice

gibanju in iskanju česa drugačnega novega — prevrčal bi svet.

Pavleta so belogardisti že maja 1944 zaprli, ko je prišel s konjsko vprego v Škofjo Loko. Bil je izdan. Iz zaporov ga je rešila sestra Vida.

V zadnji pomladni ofenzivi 1945 se je z Mitrom in drugimi tovariši prebijal skozi tri strnjene sovražne obroče v Čekovniških gozdovih in ledinah. Vrgel je

Udarniško delo za novo šolo

— Boštarjeve. Zaradi preobilne družine sta morala v vojnem času *Matevž* in njegova sestra Ksenija služiti kruh drugod. V fantu je odsevala velika skromnost, pravičnost in poštenost, pri delu je bil zanesljiv in ves predan ideji osvobodilnega gibanja. Še svež je spomin, kako je bil presrečen, ko je na pokrajinski konferenci konec februarja 1945 v Cerknem dobil znak za hrabrost. Zelo je bil ponosen na svojo puško in škornje, ki so se vedno svetili. 2. maja 1945 so *Matevža* aretirali domobranci in ga primorali, da je kopal utrdbe na predvideno domobranski postojanki na Goropekah.

Dan osvoboditve — 9. maj 1945 pa je bil za *Matevža* in Pavla usoden. Skupaj z Maro Kolenc, obveščevalko obveščevalnega centra Blegoš, so se po dolžnosti odpravili s kolesom proti Gorenji vasi. Na odseku fužinske ceste so umikajoči Nemci pretkano postavili protitankovske mine in tu sta ugasnili dve mladi življenji. Dvojno zvonjenje, dvojni venci. Oba prijatelja so na dobračevskem pokopališču ob veliki potrnosti sovaščanov in domačih pokopali najbližji sovrstniki.

Pavel Mravlje — Petelinov je bil pogumen, drzen, pošten in zdrav fant. Bil je zelo nemiren, vedno v

zadnjo bombo in se srečno rešil. Pot ga je vodila mimo številnih zased čez Vojsko v Spodnje Konomlje, Želin, Kladnik, Mrzli vrh, Korita, v Žiri. Dva-najst dni pred smrtjo se je moral skrivati pred domobranci, ki so ga že večkrat zasledovali in preganjali. Tretjega maja 1945 so domobranci že spet obkolili domačo hišo in jo temeljito prebrskali. Pavel in njegov sovrstnik Janez Dolenc sta bila skrita v senu. Pripovedovala sta, kako so vile večkrat drsele mimo njunih teles.

Pavel je sovrstnikom večkrat pripovedoval, da mu je neki partizanski oficir obljubil, da bo šel v letalsko šolo. Verjetno bi fant res postal pilot, če ga nebi doletela prerana smrt.

20. aprila 1945 se je moral umakniti iz Žirov tudi komisar brigade *Franc Naglič*. Na Kladju se je Franc ločil od Mitra in drugih, šel prek Črnega vrha na Porezen in se pridružil Kosovelovi brigadi, ki je bila kmalu nato obkoljena. Preživljal je najtežje trenutke, reševal je svoje življenje, ki je že viselo na nitki. Srečne okoliščine so ga rešile iz obroča, kamor se je pretolkel do Mavsarja v Jarčji dolini.

Podobno se je umikal tudi Franci Poljanšek iz Žirov. Tri tedne se je skupaj z drugimi (med njimi je

Udarniško odstranjevanje ruševin (1949)

bil tudi domačin Franko Mravlje-Nežkin, kurir IX. korpusa) prebijal po vijugastih poteh od Polane na Primorskem do Čekovnika in nazaj na Cerkljanski vrh, Sovodenj in Žiri. Na Selu so Francija ujeli domobranci. Kot ujetnik je moral kopati rove na Goropekah, od koder je kmalu pobegnil.

Franci je dne 9. maja 1945 z zanosom in prešernostjo oznanil zbranim Žirovcem pred cerkvijo, da je konec druge svetovne vojne.

VIRI

Osební spomíni. Svoje spomíne so povedali: Tone Kolenc, Mara Kolenc-Gregorač, Iva Kolenc-Sobočan, Olga Kolenc-Strlič, Zdena Kolenc, Marica Žakelj-Cigale, Mirko Novak, Vinko Novak, Franc Naglič, Tone Podobnik, Franci Poljanšek, Franc Žakelj-Klobučarjev, Dara Strlič-Godec, Lojze Kolenc-Rupčarjev, Marija Mravlje-Petelinova, Peter Naglič, Milan Kržišnik, Viktor Maček, Darij Erznožnik, Franci Jan, Ivana Žakelj-Šuler, Janez Dolenc, Joža Dolenc-Ivanuša.

Slike so prispevali: Milan Kržišnik, Ivana Žakelj-Šuler, Pavel Zajc, Vera Maček, Franc Naglič, Marica Žakelj-Cigale, Zdena Oblak-Kolenc.

KOMENTAR OBJAVLJENIH FOTOGRAFIJ

1. Pionirji iz starih Žirov. Slika je bila namenjena kot sestavni del darila za kongres zveze slovenske mladine.

Sedijo: Jože Reven, Stane Gluhodedov, Tone Podobnik. Stojijo: Janez Dolenc, Lojze Kolenc, Tone Kolenc, Pavel Zajc in Marjan Dolenc. Slikano pozimi 1944. Sliko hrani Pavel Zajc.

2. Pionirji iz Stare vasi (od leve proti desni): Vasilij Potočnik, Andrej Mlinar, Franc Naglič, Franci Jan, Dimitrij Nova in Mirko Novak. Slikano 1944. leta na Ledinici.

3. Skupina pionirjev iz Sela: Dušan Kolenc, Danica Prek-Gašperlin, Alojzija Oblak-Ravnikar, Olga Kolenc-Strlič in Jože Kržišnik. Slikano 3. marca 1945. Sliko prispeval Milan Kržišnik.

4. Skupina pionirjev iz Stare in Nove vasi na pohodu proti Trem kraljem. V prvi vrsti (od leve proti desni): Ivan Pečelin, Vasilij Potočnik, Tone Rampre. V drugi vrsti: Stane Kavčič, Francosvoboditvi.

5. Prve vojaške vaje selanskih fantičev z lesenimi puškami.

Ležijo: Franc Oblak, Milan Ušeničnik, Jože Kržišnik, Vital Oblak, Dušan Kolenc in Milan Kržišnik. Stoji Janez Jan. Sliko je prispeval Milan Kržišnik. Slikano 25.3.1943 v gozdčku nad Krištanovo hišo.

6. Matev Ivanov, načelnik štaba pionirske Sorške brigade, rojen 1929 v Žireh, padel 9. maja 1945 na odseku fužinske ceste. Slikano poleti 1944. Sliko prispeval Pavel Zajc.

7. Posmrtni ostanki Pavleta Mravljeta pred rojstno hišo. Krsto nosijo: Pavel Zajc, Stane Gluhodedov, Janez Dolenc in Darij Erznožnik. Zadaj stojijo Julka Poljanšek, Filip Kolenc, Cveta Kolenc in pokojnikov oče

Pavel Mravlje. Slikano 11. maja 1945. Sliko prispeval Pavel Zajc.

8. Najmnožičnejša delovna enota mladih pri udarniškem delu za novo šolo. Slikano spomladi 1946 na desnem bregu Kržišnikove hiše (danes trgovina Žirovka).

9. Udarniško delo pri čiščenju ruševin prosvetnega doma. Slikano spomladi 1946. V ozadju so ostanki občinske zgradbe (današnje košarkaško igrišče).

V prvi vrsti: Ivo Rampre, NN, Janez Dolenc, Janko Kokelj, Julka Žakelj, Rina Stanovnik, Franja Poljanšek, Vida Puc, Vida Zajc, Vida Bogataj, Štefka Gluhododova, Mara Zajc, Romana Bizjan, Tomaž Bizjan; v drugi vrsti: NN, Viktor Maček, Albin Mlakar, Lojze Strlič, NN, Pavel Zajc, Lado Šorli, Polde Malovrh, Martina Poljanšek, Majda Kolenc; tretja vrsta: Marjan Podobnik, NN, Zora Kogovšek, NN.

pričevanja iz starih časov

Alfonz Zajec

Spomenik padlim v I. svetovni vojni

Prvi sestanek za postavitve spomenika padlim v I. svetovni vojni je bil 30.11.1930 v občinski dvorani v Žireh. Povabljenih je bilo 26 občanov. Sestanka pa so se udeležili skoraj vsi. Po kratkem pomenku so izvolili ožji in širši odbor, ki se je imenoval „Odbor za postavitve spomenika vojnim žrtvam v Žireh“.

V ožji odbor so bili izvoljeni:

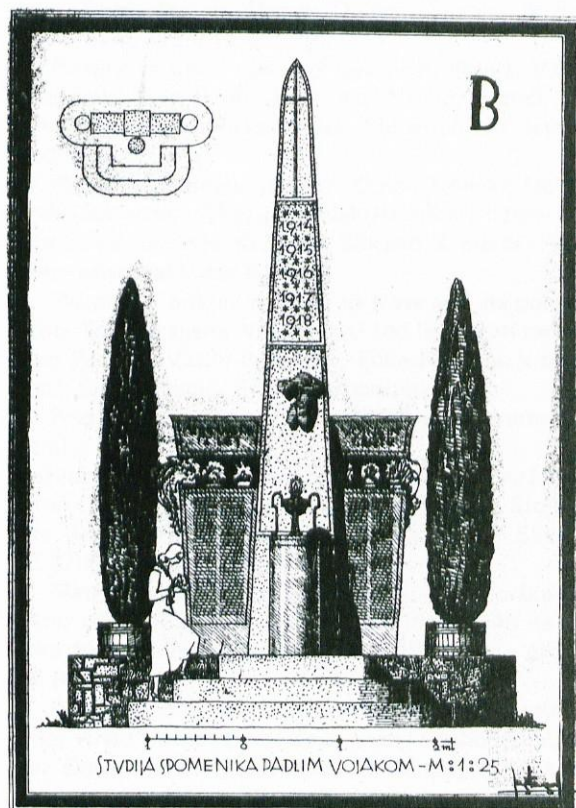
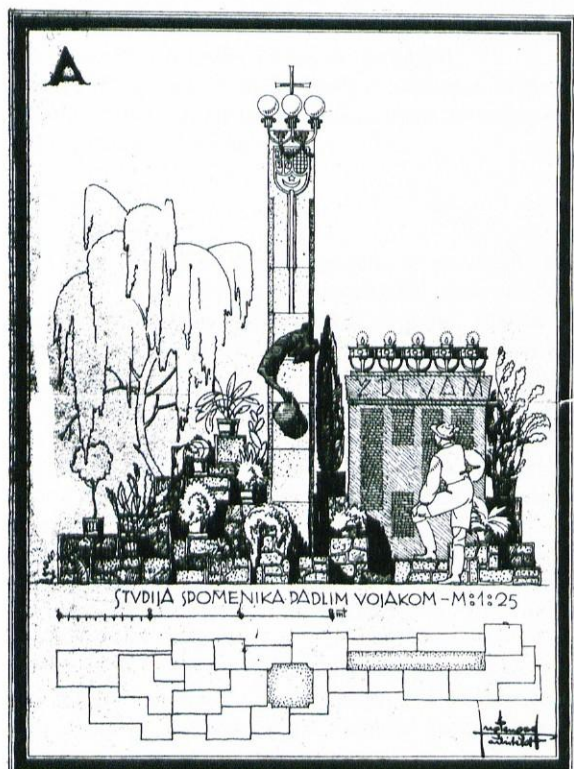
Leopold Naglič – predsednik
Anton Žakelj – podpredsednik
Ivan Zajec – tajnik
Franc Poljanšek – blagajnik
Leander Mlinar
Franc Žakelj
Franc Rupert
Franc Mlinar
Lovro Šinkovec
Jakob Tavčar

Na tem sestanku so sklenili, naj bi spomenik postavili pri farni cerkvi zraven vrta, približna cena bi bila 20 do 30.000 din.

Povedali so tudi, da je spisek padlih zelo pomanjkljiv, zato naj se v cerkvi oznani, pred cerkvijo pa kliče, da vsi v občinskem uradu prijavijo padle in pogrešane svojce.

Drugi sestanek je bil 7.12.1930, na katerem so pregledali nekaj skic podobnih spomenikov. Ugotovili so tudi, da bi zmogli zbrati predvideno vsoto. Določili so približno 20 oseb, ki bi zbirali denar. Šele takrat, ko bi imeli dovolj denarja, bi naročili spomenik.

Vneto so začeli zbirati denar in iskali novih osnutkov za spomenik. V drugi polovici leta 1931 so prejeli *dva osnutka in pismo od ing. Ivana Pengova.*

V Ljubljani, 10. X. 1981.

Prečastiti g. kaplan !

V prilogi pošiljam obljubljeni študije za spomenik padlim vojakom iz Vaše fare. Naredil sem dva različna osnutka, izmed katerih si lahko izberete onega, ki bo odboru bolj konveniral. Voeni ne bo velike razlike, vsaj sumarično ne, čeprav je samega kamnoseškega dela pri osnutku A skoro polovico manj. Razlika izravnaata plastiki in kovane svetilke, ne najmanj pa tudi zidanje podstavkov oz zidov iz lomljenca, kar bodo lahko opravili Vaši domači zidarji.

-Idejno ozadje spomenika A:

Iz razvalin, ki jih je na vseh poljih zapustila svetovna vojna, naj nam raste pred očmi svarilni klic, opomin, naj ne pozabimo na preživete grozote, niti na trpljenje onih, ki so za naš blagor žrtvovali svoje življenje. Plošča poleg spomenika naj ohrani imena žrtev poznim rodovam, vrhu plošče pa je za vsako leto strahote nameščena po ena svetilka.

Iz razvalin stare monarhije je zrastle naša država troedinega naroda, vsa slaba preteklost leži njej pri nogah. Velike žrtve so bile doprinešene za dosego svobode in prostosti, za dosego ideala vseh Jugoslovanov. Nikdar naj pa ne ugasne naša hvaležnost (svetilke) njim, ki so s svojo krvjo blagoslovili temelje naše edinstva (imena na plošči)

Simboli: Razvaline - iz lomljenca zidani bloki okrog vznožja spomenika.

Svarilni klic - steber s padajočim vojakom.

naša država - steber s padajočim vojakom, kronan z grbom in s trokrako svetilko (ZHS)

Naša žalost za padlimi simbolizira vrba žalostinka, po razvalinah pa rastejo rože in zelenje - čas in današnje življenje naj pokrije naše stare rane.

Spomenik bi bil izdelan pravzaprav iz treh vrst kamnov.

Zidani bloki ob vznožju spomenika iz grobega lomljenca, ki bi bil na licu mesta na razpolago, steber iz kraškega kamna (svetel), plošča z napisi pa iz podpeškega marmorja (temen).

Steber bi bil grobo štokan, le grb, trak in robovi polirani, plošča z napisi pa bi bila polirana čela. Svetilke na plošči in trokraki lesteneč vrh stebra kovani iz bakra, plastika vojaka pa vilita v bron. Zelo približna cena za tako izvedbo bi znašala okrog Din 40.000.-, ne računajoč na zidanje "razvalin" in na vklesavanje in zlačenje imen na plošči. Če bi bila plastika iz kamna, pri čemur bi pa efekt gotovo trpel, bi se mogoče znižala cena za kakih Din 10.000.-.

-Spomenik B

V svoji zunahjosti predstavlja meč z ostrino navzgor, istočasno pa tudi križ. Pred spomenikom je okrogel nizek steber, žrtvenik, na katerem stoji svetilka. Ob straneh spomenika bi bilo treba zasaditi dve cipresi, topoli ali slično.

Spomenik bi bil izvršen pravtako iz treh vrst kamnov, podstavek zidan iz lomljenca, srednji najvišji del iz kraškega, stranska dela z napisi pa iz poliranega podpeškega kamna. Srednji del bi imel polirane le robove, številke in zvezdice. Plastika ulita v bron, svetilka iz kovane bakra, topnice iz umetnega kamna. V tej izvedbi bi veljal spomenik okrog Din 50.000.- Če bi bila plastika iz kamna, kar tudi tu ne priporočam, bi se cena znižala za kakih Din 6000.-. Vžgoraj navedemo vsoto ni vračunano zidanje podstavka, tudi ne vklesavanje in zlačenje napisov.

Jaz bi Vam predlagal spomenik A. Odločajte pa seveda sami. Pričakujoč Vasega o. odgovora, beležim z odličnim spoštovanjem

[Signature]
Lj. Stančičeva 1./I.

Vztrajnejša in hitrejša je bila kriza, ki je potiskala z vseh strani. Na inženirjeve skice so leta 1932 odgovorili takole:

Gospod

Ing Ivan P e n g o v

L j u b l j a n a .

Na Vaš dopis z dne 25/2 1938 Vam sporočamo sledeče:

Oprostite, da nismo Vam takej poročali o mnenju nam poslanih skic. Kater že sami veste, kakšna zmeda je ravno v istem času nastala v političnem življenju in zraven tega tudi še večja denarna kriza, tako da se je nam zdelo brezpomembno računati na daljni razvoj našega dela.

Privatno smo ocenili Vaše nam poslano skico, katere se nam silno ugajale, tako, da bi se res z vso unemo potrudili, da bi napravili istega, sedaj pa nam o tem niti misliti nameramo, ker denarja nimamo toliko nabranega, z nabiranjem pa sedaj ni upanja.

Zato smo se odločili, da zaenkrat še odložimo, ako se povrneje boljši časi, ako pa istih nedečakanov, si bomo merali pač zadevoljiti z malim spominom za znesek katerega nam je zagotovljen c 20.000. Din

V nadi, da boste kljub našemu zavlačevanju tudi v bodoče nam narazpolago glede načerta in nasvetov in med tem

Vas prijazna pozdravljamo

tajnik

podpredsednik

Vsa dela v zvezi s postavitvijo spomenika so morali odložiti. Do tedaj nabrani denar pa so sklenili naložiti pri Ljudski hranilnici, da počaka „boljših časov“.

Po šestletnem mrtvilu se je 22. januarja 1938 spet sestel odbor in ugotovil, da imajo 19.523,36 din in da bi ga lahko dobili iz hranilnice. Za predsednika je bil izvoljen *Anton Kržišnik*, ker je prejšnji predsednik odšel v Beograd, in že predložil skico kapelice, ki bi jo lahko združili s spomenikom. (Pred kozolcem Franje Kavčič in garažo Jakoba Poljanška je

bila kapelica v napatje, zato so jo nameravali prestaviti.)

Predloženo skico so v osnovi sprejeli, le modernejšo obliko bi morala imeti.

Na sejo, ki je bila sklicana 20.3.1938, sta bila povabljeni tudi župan Ivan Seljak in župnik Ivan Pečnik. Predložena sta bila dva načrta. Enega je napravil Anton Kržišnik, drugega arhitekt *Stane Kregar*. Slednjega so takoj sprejeli.

Skico naslovljeno na župnika Ivana Pečnika, je spremljalo takole tolmačenje:

Po pošti sem Vam poslal načrte za kapelo, ki naj bi bila obenem spomenik padlim vojakom in primerna za slovesnost pri procesiji sv. Rešnjega Telesa. Zato sem naredil kapelo, ki je, kakor je razvidno iz načrta, odprta na tri strani, le zadnja stena bi bila na zunaj ometana, lahko pa tudi ne, ker klinker opeka vzdrži tudi na zunaj dolgo, znotraj pa bi ne bila ometana in bi s svojo rdečkasto barvo služila kot harmonično ozadje kipu padlega vojaka iz belega kararskega marmorja. Naredil sem za ta kip skico, ki bi se seve nekoliko v kiparskem smislu spremenila. Padli vojak je gol, le na glavi ima čelado in okrog ledij prt. Če bi pa hodeli seveda vojaka v vojaški opremi, bi se pa kipar tudi temu podvrigel. Nad padlim vojakom se sklanja angel s palmovo vejo. Kip je postavljen na konzole iz podpeškega marmorja.

Sredi kapele stoji oltar. Nastanek za svečnike je iz podpeškega marmorja, oltarna menza iz kararskega marmorja, prav tako stranske plošče ob oltarnem podstavku. Prednja stran, na kateri bi bila imena padlih vojakov v treh kolonah, pa iz podpeškega marmorja. Imena sem dal na podstavek oltarja, kar naj pomeni daritev teh žrtev. Tudi kosti se devljejo v podstavek. Načrtu sem priložil tudi proračune posameznih obrtnikov in kiparja. Kot sem Vam že zadnjič dejal, bi nadziral kiparsko delo sam.

Proračun: zidarsko dela 3.589,- din. Ker pa tu ni všteto ono delo, ki je še potrebno za postavitve oltarja in vse ograje, bi proračun zidarja bil nekako 4.000,- din. Proračun kamnoseka znaša nekaj čez 2.000 din. Ker pa še niso vračunane zlate črke, ker se še ne ve koliko jih bo, bi znašal kamnoseški proračun okroglo 3.000,- din.

Kiparsko delo:

kip v kapelici 14.500,- din

glava žalostne Matere Božje 1.000,-

Ključavničar: ograja 600 din

Moje delo za načrt in stroški, ki sem jih imel z vso stvarjo, 500,- din. Torej bi vse skupaj stalo okroglo 23.200,- din.

Če bi pa hoteli, da bi bila vsa kapelica od zunaj, to je tisti stebri in sprednja stran, obložena s kraškim kamenjem, bi se stroški zvišali za 6.000,0 do 8.000,- din, skupno 29.200,- do 31.200,- din.

Kapelica stoji, ker služi za spomenik in obenem za blagoslov pri procesiji sv. Rešnjega Telesa, na vzvišenem prostoru, na zeleni gomili.

Če bo torej g. župnik, odbor za postavitve kapele načrt sprejel, potem Vas prosim takojšnjega obvestila. Gre namreč za kiparja, da more potem delo izvršiti v poldrugem mesecu. Glede ostalih del bi Vas prav tako prosil, da obvestite ali mene samega ali pa podjetnike. Seve, če nimate morda že sami izbrane za vsa dela. Prav tako bi prosil, v slučaju da se kiparju izroči delo, da se mu izplača predujem vsaj 4.000,- din za prve stroške, ki jih bo imel. Še enkrat prosim takojšnjega obvestila.

Priprave za postavitve so se začele z vso vestnostjo. Po predložitvi spiska žrtvam vojne je arh. Kregar odgovoril pismeno:

Na tako naravnost presenetljivo veliko število padlih vojakov iz Vaše župnije pri izdelavi načrta nisem računal. Zato sem takoj po prejemu Vaše dopisnice šel na revizijo načrta, in sicer: Razširil sem podstavek oltarja v dolžino, in sicer tako, da bo dolg 1,24 m. Torej kakor je razvidno in načrta, pridejo štiri plošče: vsaka 70 x 30 cm, na vsako ploščo bi prišlo 26 imen. Črke bi bile visoke 2,2 cm in široke 1 cm. Prav lahko bi tako prišlo na vsako ploščo tudi najdaljše ime, kar sem tudi poskusil na priloženem načrtu z imenom: Stanislav Gospodarič. Med posameznimi črkami je bilo 1/2 cm praznega prostora kakor tudi med posameznimi vrsticami. Vsega skupaj bi bilo torej mogoče spraviti na sprednjo ploščo oltarnega podstavka 104 imena. Vrh tega bi se dale marmorne plošče tudi med opornike, kar bi dalo 24 imen. Nadalje bi prišlo na plošče ob straneh podstavka oltarja po 26 imen; skupaj na obeh straneh 52 imen. Že s tem je dana možnost za 180 imen. Če bi pa morda to komu

ne bilo všeč, da so imena na stranskih ploščah, bi se pa dala uporabiti druga možnost: namreč nad kip bi se napravile na zadnji steni 40 x 30 cm marmorne plošče, kjer bi bilo prostora za vsega skupaj 20 imen. Torej 148 imen. Seveda bo na ta način račun nekaj višji nekako 800 din za material. Črke pa, če računamo vsako črko po 1,50 in bi približno vsako ime obsegalo 12 črk, bi znašale 2.700 din. Torej celotni stroški:

23.500,-

800,-

27.000,- din

Računati pa je treba še s kakšnimi izdatki, tako da bi potrebovali okrog 28.000,- din za vse skupaj. Prosim, sporočite, kako ste s temi spremembami zadovoljni.

S spremembami, ki jih je predlagal arhitekt, so se pač morali strinjati in ga obvestiti, to nam priča arhitektovo pismo z dne 6. aprila 1948.

Priлагam načrt s povečano kapelico in drugimi novostmi. Kapela je sedaj višja za 22 cm, širša za 20 cm in globlja za 10 cm. Na ta način sem dobil prostor za marmorno ploščo, ki pride nad kipom, in sicer v velikosti 150 cm x 46 cm. Tako bo mogoče spraviti na prednjo ploskev oltarja 88 imen, na ploskev takoj nad oltarjem 32 imen in na zgornjo ploskev 60 imen, skupaj 180 imen. Črke bodo velike 2,2 cm, vmesni prazen prostor 0,6 cm, med imeni vasi in drugimi imeni pa prostor 1,5 cm. Sedaj Vas prosim, da mi pošljete natančen razpored imen in vasi, da potem naredim načrt za lego črk in imen. Kipar je je začel z delom. Danes grem k njemu, da si ogledam skice.

Na sestanku 18. aprila 1938 so do podrobnosti pregledali imena črtev in spisek dokončno potrdili ter ga poslali arhitektu. Zakaj so izločili tri vasi: Hleviše, Lavrovec in Sv. Tri Kralje, ki so jih prej v spisku imeli, ni moč z gotovostjo razložiti. Prvotno so nameravali na spomenik vklesati še sledeča imena: Janez Bradeška, Janez Mivšek in Jakob Novak (Hlaviše), Pavel Razložnik (Lavrovec), Janez Sedej (Sveti Trije Kralji), Anton Likar in Franc Poljanec (Javorjev dol), Anton Bogataj, Janez Dolinar, Aleš Fortuna in Blaž Frelj (Govejek) in Franc Gantar (Krnice). Navedeni kraji so pred vojno spadali v občino Žiri, po vojni ne več. Verjetno so se odločili, da bodo zajeli samo kraje, ki so v času postavljanja spomenika spadali v žirovsko župnijo (tudi oba Vrsnika!).

Upravo občine Žiri so 9. maja 1938 zaprosili za komisijski ogled in gradbeno dovoljenje, 15. maja je komisija na izbranem kraju napravila zapisnik, ki pod 1. točko pravi:

Načrt odgovarja predpisom gradnje kapelice, za katero daje župna cerkev v Žireh stavbišče na svoji parceli št. 844/3 K.O. Žiri, ter postavitve po zastopniku župnika g. Pečniku dovoljuje.

Kapelica bo stala na predimenovani cerkveni parceli v središču med župno cerkvijo sv. Martina in hišo g. Jakoba Poljanška, Žiri št. 86, ter bo odmaknjena od mimo vodeče Banovinske ceste l. reda Žiri – Škofja Loka – Žiri – Logatec 6 metrov 30 cm od cestnega jarka, od meje g. Jakoba Poljanška pa 1 m 70 cm.

Ker stavbišče odgovarja namenu potavitve kapelice in ni nobenih ugovorov tako od strani lastnika zemljišča župne cerkve v Žireh, kakor tudi ne od mejašev g. Jakoba Poljanška in mejaša občine Žiri, se sklone izdati gradbeno dovoljenje, s pripombo, da se pri gradnji kapelice osvoji predvsem načrtno delo po odobrenem gradbenem načrtu kakor tudi

pod točko 1 odstavka 2 določene razdalje od banovinske ceste in razdalje od strani cit. mejaša.

Čez dva dni so dobili gradbeno dovoljenje in takoj začeli graditi.

Jožef Zupanc, zidarski mojster iz Rovt, je prevzel zidarska dela, *Karel Novak* iz Št. Vida pri Ljubljani je prevzel kamnoseška dela, kipar *Karel Putrih* pa je izdelal kip v ilovici.

Arhitekt Kregar je 13. junija sporočil, da je kip padlega vojaka v ilovici dovršen in bi bilo prav, da bi kdo prišel pogledat. „Sedaj se namreč še da spremeniti, pozneje ne več.“ In nadaljuje: „Govoril sem zadnjič zopet s kamnosekom, pa sva bila obadva mnenja, da bi bilo najbolje, ko bi se v širino opornikov naredil betonski podastavek tako, da bi kip nosile tudi one plošče tik pod kipom.“

Začeta dela so hiro stekla in načrtovali so, da bo odkritje spomenika že avgusta. Tako je predvideval tudi arhitekt. Julija je pisal: „Dograditev spomenika se bo nekoliko zavlekla. Kamnoseška dela bodo sicer kmalu izgotovljena, toda kipar ne more tako hitro narediti. Jutri začneta kipar in še en punkter sekati kip v kamen. Ker kipar noče dela izvršiti površno, ampak z vso vestnostjo, zato bo šlo delo počasi izpod rok. Vendar do 15. avgusta bo vse dogotovljeno in morda bi rokrat nekako naredili slavnost.“ Odkritje so prestavili za september, a ta rok se je zaradi zakasnitve kiparskih del in načrtovane tombole razpotegnil na 16. oktober. Stroški so se večali, nabiranje pa se je nadaljevalo. Takoj ko je bil spomenik postavljen (bil je še brez kovinskih vrat pri ograji), so ga fotografirali in dali natisniti 1000 razglednic. (Založil Anton Kržišnik, trgovina, Stara vas – Žiri).

Približeval se je dan odkritja in blagoslovitve, zato so delavci hiteli z deli. Kamnoseška dela so šla h koncu, kipar je že dokončal kip in relief Matere Božje. Monter Polde Potočnik je napeljal elektriko, preslikavo je opravil Rudi Kavčič. Spomenik na gomili mrtvih je bil pripravljen za odkritje in blagoslovitev.

Program je bil vojaško natančno določen, to dokazuje *spored* in skica, kje stoje društva, šolska mladina, zbor, ljudstvo.

Po predvidenem sporedu je odkritje spomenika tudi potekalo. Iz časnika prevzeti *članek* nam zgoščeno opisuje slavnostno odkritje in blagoslovitev spomenika žrtvam prve svetovne vojne.

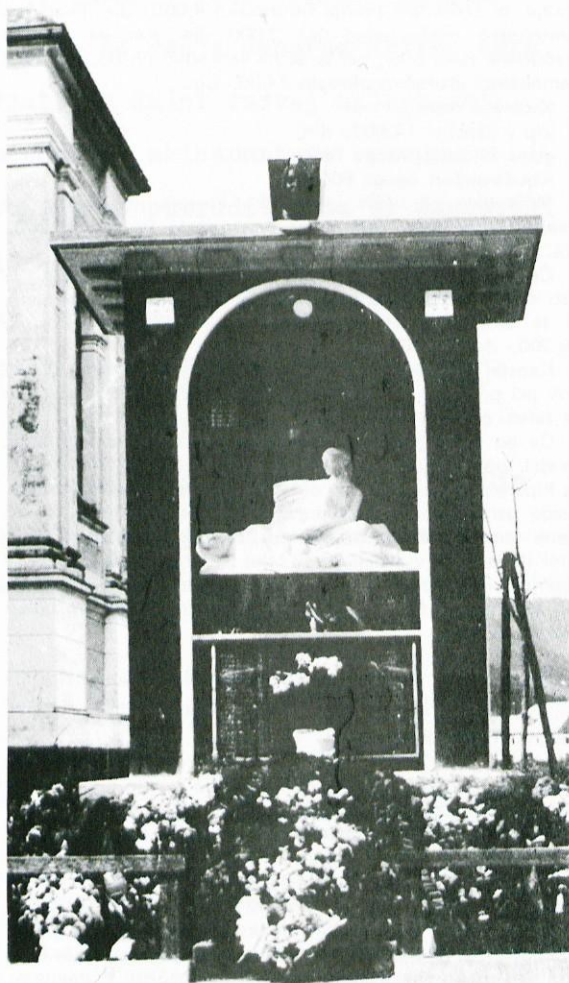
SPOMENIK PADLIM ŽIROVCEM

Po 20 letih se je danes tudi žirovska dolina oddolžila spomину onih rojakov, ki so v svetovni vojni izkpraveli za našo svobodo. Zraven župne cerkve je bil odkrit krasen spomenik po osnutku g. arhitekta Kregarja. Kiparska dela je izvršil akad. kipar Putrih. Spomenik ima obliko kapelice, v kateri je na marmornih ploščah vklesanih 137 imen padlih faranov. Središče kapelice tvori kip iz belega marmorja, ki predstavlja umirajočega vojaka, ki mu daje angel palmo zmage. Nad kapelico je bronast relief Žalostne Matere božje. Kapelica stoji na vzvišenem prostoru, ki predstavlja grob.

Slavnost odkritja se je začela dopoldne ob 9. uri s spredom, v katerem so korakala vsa domača društva z zastavami in velike skupine bojnikov. Ob 10. uri je daroval v župni cerkvi sv. mašo za padle bojnikov g. dekan Matija Mrak, ki je potem tudi blagoslovil spomenik. Po sv. maši se je vršilo pred cerkvijo odkritje pod vodstvom g. župnika Pečnika. Odkritju je prisostvoval tudi g. okrajni načelnik Malešič. Bivši vojni kurat g. Janko Cegnar je v ganljivem govoru obujal spomine na trpljenje naših vojakov med svetovno vojno in pojasnil pomen spomenika padlim žrtvam. Govoril je še g. ravnatelj Stojc od Zveze bojnikov v Ljubljani. Popoldne je bila na istem mestu tombola, katere čisti dobiček se bo porabil za kritje preostalih stroškov za spomenik, ki je stal skoraj 40.000,- din.

Naj nam bo spomenik 137 žrtvam glasen opomin, da je vojska strahota, ki se je smejo narodi poslužiti samo tedaj, kadar na miren način ne morejo doseči svojih pravic, kakor je rekel slavnostno govornik g. Cegnar.

V članku je pomota. Na spomeniku je namreč 139 imen. Kasneje je vklesan Vinko Demšar, Stara vas pod vas Ledinica.

Spomenik žrtvam I. svetovne vojne v Žireh (avtor plastike Karel Putrih)

Žrtve I. svetovne vojne, ki so vklesane na marmornih ploščah v opisanem spomeniku:

Imensko kazalo padlih v I. svet. vojni in katerih imena so vklesana na spomeniku. Razdelitev je narejena po vaseh. Hišnim številkam je dodano takratno hišno ime (po spisku hišnih imen okrog leta 1900) ter osebni podatki, kolikor jih je bilo moč zbrati, zaradi časovne odmaknjenosti.

BREKOVICE

1.	Kavčič Urban	6	Škrbot	23. 5.1872	–	1. 4.1917
2.	Pečelin Matevž	3	Gantar	22. 9.1897	–	1917
3.	Simnovčič Matevž	12	Pleskova bajta	1870	–	1917

BREZNICA

4.	Čeferin Anton	14	Jernaj	13. 1.1897	–	1918
5.	Jesenko Gregor	18	Jesenko	28. 2.1873	–	12. 2.1916
6.	Pagon Janez	8	Urhovc	3. 5.1880	–	1915
7.	Podobnik Jože	2	Mežnija	1877	–	24.10.1918
8.	Žakelj Janez	9	Tišler	12. 1.1898	–	1917

DOBRAČEVA

9.	Baznik Pavel	51	Šlosar	24. 1.1895	–	1916
10.	Blažič Andrej	34	Pucar	15. 2.1888	–	22. 2.1916
11.	Jereb Ivan	54	Škander	9. 4.1882	–	3. 9.1914
12.	Justin Janez	63	Tinčkova Marjeta	27. 6.1885	–	1918
13.	Kristan Jakob	65	Šemanik na Griču	11. 7.1892	–	1915
14.	Kristan Jernej	65	Šemanik na Griču	16. 8.1895	–	1916
15.	Kristan Matevž	74	Šemanikov Matevž	19. 8.1875	–	19. 3.1917
16.	Mlinar Jakob	56	Kosmov Andrej	3. 7.1891	–	22. 8.1914
17.	Seljak Franc	30	Maček	1. 2.1884	–	7. 6.1916

GOROPEKE

18.	Bogataj Ivan	2	Prebevč	2. 2.1890	–	1914
19.	Jurca Martin	6	Žakelj	10.11.1885	–	13. 6.1915
20.	Kokelj Janez	4	Kokelj	9. 3.1900	–	1918
21.	Kranjc Lovro	9	Šurk	27. 7.1876	–	6.10.1916
22.	Kranjc Luka	13	Primož	17.10.1866	–	15. 6.1917
23.	Mlakar Andrej	7	Sedej	28.11.1895	–	26. 4.1916

IZGORJE

24.	Klemenčič Ivan	1	Prek	4. 1.1897	–	1916
25.	Kogovšek Peter	1	Prek			1916
26.	Logar Jakob	6	Blaževc	10. 4.1892	–	1915
27.	Logar Franc	6	Blaževc	26.11.1893	–	1916

JARČJA DOLINA

28.	Eniko Anton	15	Kovk	20.10.1890	–	9.10.1914
29.	Eniko Matija	15	Kovk	15. 2.1894	–	3.10.1916
30.	Eržen Jernej	1	Pervičen	24. 8.1895	–	16. 6.1915
31.	Filipič Anton	21	V Rupah	20. 1.1887	–	3.11.1918
32.	Kristan Janez	14	More	29. 8.1857	–	12. 9.1915
33.	Miklavčič Franc	12	Seljak	24. 9.1892	–	1916
34.	Poljanšek Lovrenc	6	Muhovc	23. 7.1879	–	1915
35.	Reven Anton	7	Picna	26. 6.1896	–	27.10.1918

KOPRIVNIK

36.	Bogataj Janez	9	Brtelj			
37.	Brelj Franc	,1	Fortunc	19.10.1899	–	1920

38.	Buh Janez	12	Gruden	5.11.1876 –	1917
39.	Cigale Lovro	2	Na Pretovč	20. 8.1896 –	1914
40.	Kalan Anton	18	Buck	11. 6.1883 –	30.11.1915
41.	Poljanc Franc	9	Brtelj		

LEDINICA

42.	Bogataj Franc	1	Šinkovc	29. 2.1872 –	19. 7.1918
43.	Jesenko Urban	10	Dovce	18. 5.1879 –	19.10.1914
44.	Kavčič Matevž	9	V Dovcah	21. 9.1881	
45.	Kopač Stanislav	6	Gričar	5. 5.1892 –	17.10.1914
46.	Poljanšek Anton	,8	Muhovc	10. 1.1869 –	7.12.1917
47.	Poljanšek Matevž	8	Muhovc	1879 –	

NOVA VAS

48.	Burnik Blaž	42	Kovač	2. ,2.1879 –	30.11.1915
49.	Gantar Filip	15	Satler-Lipe	21. 5.1879 –	27.10.1916
50.	Gruden Franc	23	Kamšk	3.12.1886 –	12.12.1914
51.	Kavčič Anton	35	Teč-Feliks	26. 5.1879 –	1914
52.	Matičič Franc	37	Homček	5. 4.1895 –	26. 4.1918
53.	Mlinar Valentin	4	Krajer	12. 2.1897 –	1918
54.	Primožič Franc	,1	Brtelj	7. 9.1896 –	1. 8.1915
55.	Šubic Janez	19	Šubic-More		

OPALE

56.	Jereb Simon	7	Krogar		1917
57.	Kokelj Rudolf	2	Kožuh	8. 4.1894	7. 5.1915
58.	Raven Jakob	2	Kožuh	6. 7.1884 –	11. 9.1917

OSOJNICA

59.	Jereb Franc	5	Jereb	12. 9.1886 –	
60.	Osredkar Andrej	2	Vovšar	23.11.1879 –	

RAČEVA

61.	Bogataj Janez	4	Anžon	1885 –	1914
62.	Guzel Janez	9	Na Tratah	1889 –	1914
63.	Jurjavčič Janez	24	Abrahtova bajta		
64.	Novak Anton	12	Jakobč	27.12.1890 –	24.12.1916
65.	Pavlin Franc	15	Jernačevc		1914
66.	Podobnik Lovro	10	Noč	9. 8.1897 –	1918
67.	Peternel Josip	2	Kovač		
68.	Trček Janez	22	Nočeva bajta	4. 5.1883 –	
69.	Starman Andrej	2	Kovač	14.11.1877	1. 9.1914

RAVNE

70.	Mlinar Ivan	1	Oblak	12. 8.1894 –	1915
71.	Pišlar Anton	9	Tomaževa bajta		
72.	Pišlar Franc	3	Tomaž		1914
73.	Puc Anton	2	Matečk	14. 1.1872 –	1918
74.	Tratnik Franc	5	Jernač	1.10.1875 –	1916

SELO

75.	Bogataj Jakob	2	Kadrna	17. 7.1886 –	1917
76.	Gantar Matija	7	Štefan	25. 2.1872 –	1918
77.	Pintar Andrej	12	Pintar	29.11.1875 –	31.12.1916
78.	Pleteršek Martin	14	Žvrilin		

79.	Šorl Franc	14	Žvrlin	23. 1.1894 –	1915
80.	Šorl Jakob	14	Žvrlin	21. 4.1898 –	8. 8.1918

STARA VAS

81.	Bačnar Alojzij	16	Žnidar	7. 6.1883 –	3. 4.1917
82.	Bogataj Jakob	43	Minin	3. 5.1881 –	22. 3.1915
83.	Demšar Vinko	38	Bahačev Jakob	21. 1.1896	
84.	Demšar Vinko	50	Česen	11. 1.1895	
85.	Gantar Franc	26	Šinkovec	4.10.1877 –	19. 4.1918
86.	Gladek Janez	37	Tinčk.	10. 2.1884	26. 2.1915
87.	Mlinar Josip	22	Lomar	17. 3.1883 –	1917
88.	Možina Josip	6	Muštrovše	17. 3.1895 –	26. 2.1919
89.	Majnik Ivan	38	Bahačev Jakob	22.12.1889 –	21. 3.1915
90.	Peternej Alojzij	35	Kovač	14. 6.1894 –	20. 6.1916
91.	Podobnik Maks	31	Snopkov Luka	19. 2.1885 –	
92.	Podobnik Franc	31	Snopkov Luka	25.11.1895 –	

VRSNIK DOLENJI

93.	Erčen Anton	16	Tone v lipcah	15. 6.1875 –	21.10.1914
94.	Kavčič Andrej	5	Štefk	4. 2.1891 –	1918
95.	Lazar Janez	10	Lazar	8. 1.1900 –	24. 4.1918
96.	Lazar Anton	6	Kočar	6. 1.1899 –	
97.	Podobnik Jernej	18	Pri Jožet	15. 8.1885 –	4. 9.1915

VRSNIK GORENJI

98.	Giacomeli Franc	23	Žakomeli	15. 1.1892 –	19.10.1914
99.	Lazar Anton	9	Novohišar	11. 6.1895 –	28.10.1917
100.	Lazar Franc	11	Mežnija	24.11.1888 –	12.11.1914
101.	Vehar Ignacij	22	Šuštar	8. 8.1897 –	26.11.1915

ZABREŽNIK

102.	Demšar Matevž	6	V Brežnik	3. 9.1878 –	13. 9.1916
103.	Jereb Rudolf	2	Gričar	31. 3.1896 –	17.12.1917
104.	Jereb Tomaž	2	Gričar	9.12.1893 –	31.12.1914

ŽIRI

105.	Bogataj Leon	61	Šemonc	9. 4.1892 –	3. 6.1916
106.	Grošelj Janez	14	Gričar	30.10.1888 –	26. 3.1915
107.	Gantar Ignacij	28	Brezenčan	31. 7.1882 –	1915
108.	Gantar Matevž	28	Brezenčan	2. 9.1884 –	1918
109.	Kavčič Rudolf	3	Špicar	3.15.1887 –	9. 8.1917
110.	Kopač Matija	34	Mahar	22. 2.1880 –	26. 9.1914
111.	Lenger Jurij	54	Lenger		
112.	Mlakar Franc	41	Žnidar	11. 1.1900 –	19. 1.1919
113.	Peternej Anton	59	Kovač	10. 6.1891 –	21. 4.1915
114.	Šifrer Andrej	46	Štalar		

ŽIROVNICA

115.	Reven Anton	12	Ipavc	9. 1.1880 –	1914
116.	Reven Jakob	12	Ipavc	7. 4.1896 –	1915
117.	Seljak Ignacij	9	Tomaž	28. 1.1894 –	1. 7.1917

ŽIROVSKI VRH

118.	Albreht Matevž	53	Šurk	1900 –	1919
------	----------------	----	------	--------	------

119.	Bogataj Melhior	41	Eržen	28.12.1879 – 14.12.1914
120.	Demšar Matevž	31	Lipnik	5. 9.1892 – 15. 2.1915
121.	Eržen Franc	9	Bukovc	23. 9.1893 – 17.12.1914
122.	Gantar Franc	43	Plastuh	25. 9.1899 –
123.	Jereb Anton	8	Loščer	27. 5.1875 – 1915
124.	Justin Andrej	45	Mrlak	29.11.1892 – 1915
125.	Mlinar Anton	16	Šinkovc	15. 1.1894 24. 1.1915
126.	Moinar Franc	16	Šinkovc	1.12.1891 – 31. 3.1917
127.	Mlinar Jakob	54	Kucelj	29. 4.1855 – 14. 9.1915
128.	Mlinar Jurij	16	Šinkovc	21. 4.1880 – 1917
129.	Moinar Matevž	67	V stopah	1. 9.1883 –
130.	Novak Franc	58	Kucelj	26. 3.1867 – 18. 3.1918
131.	Oblak Franc	13	Kralj	6. 2.1894 – 1918
132.	Oblak Lovro	37	Brck	30. 8.1891 – 8. 6.1915
133.	Otrin Lovro	20	Šuštar	1916
134.	Pavlin Anton	75	Jerebova bajta	
135.	Pavlin Franc	75	Jerebova bajta	
136.	Raznožnik Alojzij	34	Bašovec	
			(pravilno Erznožnik)	15. 8.1885 – 1915
137.	Raznožnik Anton	55	Kočar	
			(pravilno Erznožnik)	9. 1.1878 – 1918
138.	Reven Anton	7	Kremžar	3. 6.1880 – 1916
139.	Vehar Franc	51	Karanta	29. 9.1886 – 1915

139 imen, 139 usod in koliko spremenjenih življenjskih potov njihovih dragih?

Zadnja seja odbora je bila 21. oktobra 1938 ob osmi uri zvečer v občinskem domu v Žireh.

„Vsi navzoči odborniki so veselega obraza poročali o lepo uspeli slavnosti, katera je uspela nepričakovano sijajno. Blagajnik se zahvaljuje g. Kržišniku za vztrajno pomoč pri delu spomenika kakor tudi pri organizaciji sami, katere zmožnosti so bile pri gradnji velikega pomena...“

Pod drugo točko je bil pregled in poravnava računov.

Darovanega denarja je bilo	29.425,25 din
slike in tombola	7.481,00 din
obljubljena pomoč	899,00 din

Dotedanja cena spomenika je bila 37.805,25 din.

Pod tretjo točko so obravnavali, da je treba takoj izdelati vrata pri ograji (kasneje jo je izdelal Lojze Premrl).

Zadnja sklepa te seje pa sta bila, da se pomladi kupijo dve žalujki ali cipresi in ko bodo urejeni tudi terjatve in dolgovi, tajnik pripravi vse za oddajo spomenika cerkveni upravi.

Spomenik je bil postavljen žrtvam I. svetovne vojne, a se je približevala že druga. Okrog Žirov so postavljali bunkerje in utrdbe. Zato je bilo tu vse polno vojaščine, delavcev s konji in kamioni. In zgodilo se je, da je spomenik po dobrem letu odkritja bil poškodovan. Po ovadbi Žandarmerijske stanice Žiri br. 2210 1.12.1939 beremo: „Dne 23. novembra 1939 okrog 10 ure je v rodopisu navedeni šofer Jovičević Nikola obračal pred farno cerkvijo v Žireh tovorni avtomobil št. 1479 tako neprevidno, da je z zadnjim delom avtomobila zadel v cementno ograjo spomenika padlim vojakom, jo podrl in s tem napravil 879 dinarjev škode.“

Jovičević v zadevi zaslišan dejanje prizna, vendar pa ni hotel pristati, da bi poravnal stvarno nanešeno

škodo, pristal je, da plača največ 250 din.

O dogodku so obvestili okrajno sodišče v Logatcu, še istega meseca Štab utvrđivanja v Ljubljani, nato pisarno transportne čete v Škofji Loki in krog je bil sklenjen. Odbor za gradnjo spomenika je marca 1940 spet poslal kazenske akte na Okrajno sodišče v Logatec in pripomnil: „Kakor je razvidno iz poslovnih aktov o tej zadevi, je vojaška uprava odstopila civilnemu sodišču v nadaljnji poseg.“ Preden je bil sklenjen drugi krog, se je začela vojna in dokončala spor.

Spomenik je vojno vihro sicer preстал brez škode. Nekaj let je samoval. Pozneje so ob stopnicah podaljšali zunanjo ograjo in gomilo zravnali. Razsvetljave ni več. Poklicani vedo, ali je temelj dovolj trdno narejen, da bo ob hudih zmrzalih zdržal brez nasute zemlje, ki obenem predstavlja gomilo.

Zdaj je v oskrbi Krajevne skupnosti Žiri.

ODKRITJE SPOMENIKA V VOJNI PADLIH V ŽIREH se vrši

v nedeljo, dne 16. oktobra 1938

S P O R E D

- Ob 9. uri zjutraj zbiranje udeležencev pred Občinskim domom. Vsi bojevniki tvorijo posebno skupino. Nato odhod v farno cerkev.
- Ob 10. uri je služba božja za padle. V cerkvi govori č.g. dekan Matija Mrak.
- Po sv. maši odkritje in blagoslovitev spomenika. Kot govorniki nastopajo bivši vojni kurat č.g. Janko Cegnar in zastopniki bojevnikiških organizacij. Skupne molitve za padle in petje moškega zbora.
- Ob 2. uri popoldan pa bo javna tombola z lepimi dobitki, čisti dobiček je namenjen za kritje stroškov spomenika.

Na predvečer slovesno zvonjenje pri farni cerkvi in družnicah.

K odkritju spomenika naših dragih padlih, ki naj bo simbol miru in hvaležnosti vabimo bojevnike in njih prijatelje domačine in sosede.

Skupina bojevnikov v Žireh

Branko Mlinar Žirovsko jezero — da ali ne?!

Uvod

V sestavku bom poskušal obravnavati domnevno jezero v Žirovski kotlini z dveh plati:

- najprej sem razčlenil pripoved o jezeru in jo skušal povezati z nekaterimi zgodovinskimi dejstvi,
- glavni del sestavlja geografsko gledanje na razvoj žirovske kotline s stališča možnosti občasnih ojezeritev.

1. Ustno izročilo in zgodovinska dejstva

Po ustnem izročilu so se ohranile različne pripovedi o jezeru v žirovski kotlini. Ena izmed pripovedi govori o župniku, ki se je vozil s čolnom maševat iz Trebije v Hlevni vrh. Čoln je privezoval ob kljuko, ki da se menda vidi še zdaj.

Ljudska domišljija ne pozna meja. Znale so nam pripovedi o Smreškem jezeru, v katerem se je utopil hlapec s parom volov, vpreženih v voz; njihove ostanke pa so našli nekje pri Brekovicah. Tudi potok *Jezernica* in območje, imenovano *Jezera*, je predvsem plod slikovitosti ljudskega izražanja.

Vendar zgodbe o jezeru v žirovski kotlini ne kaže zanemariti ali jih obravnavati s posemhom, saj se ljudsko izročilo že tako in tako zelo hitro izgublja. Bolj se ohranja tisti del izročila, ki ga starejši prenašajo na otroke in je vezano na neka materialna dejstva, poleg jezera je na primer znana Mršotna jama pod cerkvijo na Ledinici — pravijo, da je to prostor, kjer starši dobivajo otroke itd. Bogastvo izrekov različnih posebnosti — Tinik — pa bo verjetno utonilo v pozabo z generacijo, ki je tega posebnosti še poznala.

Kako se ustno izročilo do neke mere vendarle lahko povezuje z zgodovinskimi viri, kaže naslednji poskus razčlenitve pripovedi o jezeru. Iz te pripovedi bom obravnaval tri njene sestavine: namembni kraj, smer potovanja in način potovanja. V vseh treh sestavinah lahko najdemo neko zvezo s stvarnostjo, ki pa jo je ljudsko izročilo s časom močno preoblikovalo. V pripovedi je osnovna sestavina jezero, ko pa pripoved razčlenimo, ostane jezero postranska sestavina drugih dogajanj.

1. Namembni kraj (Hlevni vrh). Hlevni vrh je bil poseljen, koloniziran v 14. stoletju, vendar šele po letu 1318. Urbarja za škofjeloško ozemlje iz let 1291 in 1318 namreč Hlevnega vrha še ne omenjata. Pač pa je bila, po urbarju iz leta 1501, hlevnovrška cerkev ena od podružnic žirovske župnije. Žiri in naselja, ki obsegajo žirovsko županijo (ne župnijo), pa prvič poimensko omenja urbar iz 1291.^{1. 2}

Pripoved o jezeru vključuje Hlevni vrh morda zato, ker je bilo to na novo naseljeno področje. Kolonizacija pa je vzbujala pozornost in nekako vznemirjala staroselce v dolini. Pripoved je bila zelo verjetno znana že pred kolonizacijo Hlevnega vrha. S stoletji se je vsebina pripovedi močno preoblikovala; med drugim si je prisvojila Hlevni vrh, ki je na ta način ohranil neko značilnost.

2. Potovanja duhovnikov in njihova smer. Druga sestavina — potovanja duhovnikov — je po svoji vsebini okrog tri stoletja starejša od prve. Ohranja morda sledove začetkov delovanja krščanskih duhovnikov na tem področju iz središča, kot je bila tedaj Starološka pražupnija. Ta pražupnija je obsegala obširno ozemlje, ki ga je freisinški škof pridobil leta 973 skupno s tistim ozemljem, pridobljenim okrog leta 1030. To kasneje pridobljeno ozemlje obsega (po Blazniku) zelo verjetno zahodni konec Poljanske doline z Žirovskim ozemljem. Zаметki te pražupnije (skupno s pražupnijama v Sori in v Šmartnem pri Kranju, ki sta tu spadali v okvir freisinškega gospodstva) se pojavljajo proti koncu 10. stoletja. Loško ozemlje je spadalo v cerkvenem pogledu pod oglejskega patriarha. Iz tega bi sklepali, da je pred nastankom Starološke pražupnije urejala zadeve na tem področju duhovščina iz Ogleja. Ta pa se je le malo zanimala za slovenski del svoje patriarhije. Oglejski arhidiacon za Kranjsko je izpričan šele v 11. stoletju.³

V naši zgodbi o jezeru ni sledov delovanja oglejskih duhovnikov z zahoda, pač pa nam pripoved o župniku iz Trebije kaže smer po dolini navzdol, ko so duhovniki prihajali opravljati svoje naloge s sedeža Starološke pražupnije. To dejavnost so opravljali od priposestevanja tega ozemlja do ustanovitve prvega stalnega duhovnika v Žireh oziroma do ustanovitve vikariata, ki je bil v sklopu Starološke pražupnije. Vikariat in cerkev sta v Žireh izpričana šele leta 1384,² vendar sta nedvomno obstajala že pred tem. Za vikariat domneva Blaznik, da je obstajal že leta 1926, in je dokazan v Poljanah in Selcih.

3. Način potovanja. Razčlenili bomo le še način potovanja duhovnikov s stališča pripovedi o jezeru. V pripovedi je glavni dokaz za jezero vožnja s čolnom in njegov privez. Ena od predhlevnovrških verzij pripovedi o jezeru pa je morda izhajala le iz zamočvirjenega dolinskega dna, občasno zalitega z vodo, ter dopuščala obstoj naselij v dolinskem dnu. Če je temu tako, potem imamo danes pred seboj podobo, ki ni nič drugačna, kot je bila pred tisočletjem. S tem nas seznanja (oziroma to lepo dokumen-

tira) članek dr. Milana Gregorčiča „Poplave v Poljanski dolini“.⁴ V njem opisuje svoja potovanja iz Gorenje vasi do ambulante v Žireh, ko bi večkrat rabil čoln kot pa avto. Pripoved, vezana na potovanja s čolnom po jezeru, je bila pač že v predhlevnovrški verziji bolj privlačna in slikovita kot katerikoli druga. Kasnejša dopolnitev s Hlevnim vrhom je le še dodatek.

4. Kdaj je nastala pripoved o jezeru? Za najzgodnejši čas nastanka pripovedi o jezeru je možno šteti čas po stalni naselitvi človeka na tem področju. Pri tem je bolj verjetno, da so pripoved prinesli od drugod, ki pa se je prilagajala kraju in razmeram. Kdaj se je tod stalno naselil človek, doslej še ni znano. Pač pa je človek – lovec lovil tod okrog že zelo zgodaj, saj je znana njegova lovska postaja v Matjaževih kamrah,¹ kjer so našli ostanke živalskih kosti in kamnitega orodja iz časa od srednjega paleolitika do poznomlajšega paleolitika (okrog 75000–8000 let pr.n.š.)¹², to je čas celotne zadnje ledene dobe).

5. Sklep o pripovedi. Videli smo, da je dogajanje postavljeno že v zgodovinski čas. Jezero je samo posrednik za prenos drugih sporočil, kot na primer naselitev Hlevnega vrha in potovanja duhovnikov po območju Starološke pražupnije. Koliko je ljudsko izročilo res povezano z zgodovinskimi dejstvi, ne moremo vedeti, kot ne vemo, ali so uporabljena zgodovinska dejstva res najprimernejša za povezavo z izročilom.

II. Geografski pogledi na ojezeritev

Geografi, ki so obravnavali to območje, so vprašanje o obstoju jezera puščali ob strani. Pri tem mislim (in tudi obravnavam) le zadnjo geološko dobo – kvartar, ko je možno zasledovati preoblikovanje pokrajine. Starejše geološke periode so pustile svoje sledove v sedimentih. Iz teh je moč razbrati, da je bilo na tem področju v geoloških periodah pred kvartarjem oz. pred terciarjem, tj. v mezozoiku in paleozoiku, ne samo kopno, temveč tudi jezero in morje.

Iz raziskav geografov in drugih, ki so obravnavali širše območje Škofjeloškega hribovja in Polhograjskih dolomitov, pa sem povzel nekatere zanimivosti, ki zadevajo žirovsko pokrajino in njen mlajši razvoj. Pri teh opisih so ostala neraziskana nekatera vprašanja o povezanosti rečne erozije in geološke sestave tal. Te nejasnosti sem skušal povezati z nekaterimi drugimi značilnostmi tega območja. Iz njih je moč sklepati na občasno zalivanje kotline – ojezeritve.

1. Nastanek današnjega reliefa – terase. Nastanek današnjega površja v Škofjeloškem hribovju je pred drugo svetovno vojno raziskoval Iličič.⁵ Najnovejše raziskave pa je opravil Šifrer.⁶ V starejših raziskavah sta kot elementa oblikovanja te pokrajine veljala predvsem rečna erozija in epirogenetska gibanja. Novejša dognanja pa dajejo večji pomen klimatskim vplivom v kvartarju, ko so se v pleistocenu menjavale

ledene in medledene dobe (pleistocen – starejši del kvartarja sega od 12 tisoč do 1 milijon let nazaj). V tem času se je, pred tem (v terciarju) uravnano površje začelo razkosavati.

Sledovi delovanja ledenih dob (nasipanje in poglobljanje) so ostali v obliki teras nad sedanjim najnižjim dolinskim dnom oziroma v ostankih vršajev, ki so posebno izrazito vidni ob grapah pod Žirovskim vrhom. Čim višje nad sedanjim dolinskim dnom so ostanki teras in vršajev, tem starejši in tem bolj razjedeni so. Vse te terase so razvrščene v šest stopenj. V celoti so v pleistocenu reke poglobile svoje doline za približno 150–200 m, na območju izrazitejšega tektonskega dviganja v debri med Žirovsko kotlino in Hotavljami pa še znatno več (300 m). Vso to ogromno količino materiala do višine 200 m in še več je odplavljala Sora s svojimi potoki. Ker je trajal pleistocen približno milijon let in če so reke poglobile doline za npr. 200 m, potem je bilo potrebnih približno pet tisoč let, da se je površje znižalo za en meter. Kot bomo videli v nadaljnjem opisu, se pri takem odplakovanju prepletajo zelo različni vplivi.

2. Sedanji tok Sore. Sedanji tok Sore⁵ je aktualen za našo razpravo zaradi spreminjanja strmca. Značilno je, da imamo v dveh pasovih, ki ustrezata obema permsko-karbonskima antiklinama svodoma, še danes erozivno najživahnejša in najožja dela Poljanske doline. To sta tesna deber med Žirovsko kotlino in Hotavljami ter dolino med Poljanami in Zmincem. Ti dve območji sta v pokrajinski sliki očitno v nasprotju z razširjenimi dolinami pri Žireh in med Trato in Poljanami, kjer danes prevladuje nasipanje s ploskim deloma mokrotnim dolinskim dnom. To se kaže tudi v neizravnem vodnem toku Sore.

Na odseku pod Rovtami in Izgorjem znaša strmec do 11 m na km, že v odseku nad Žirmi, kjer imamo ob potoku ozko aluvialno ravnico, se strmec naglo niža na 4 m, prav v Žirovski kotlini na 3,75 m (med Žirmi in Staro vasjo) ter celo na 2,92 m (med Staro vasjo in Selom), manj od strmca reke tik nad Škofjo Loko. V dolini med Selom in Fužinami poskoči strmec spet na 8,33 m, med Fužinami in Podgoro celo na 13,47 m, mnogo več kot v gornjem delu toka.

Zdi se torej, da imamo v Žirovski kotlini in osrednji Poljanski dolini območja tektonskega zastajanja z živahno sedimentacijo, v spodnji dolini Poljansčice, zlasti v Fužinskih tesneh pa območja dviganja z izrazito erozijo. Petrografske razlike nam ne morejo dovolj natančno razložiti opisanih razlik, saj je najožja Fužinska deber vrezana v malo odporne dolomitu pri Trebiji celo precej razširi. Prav tako imamo na obrobju Žirovske kotline in Poljanske doline pri Gorenji vasi zastopane triadne in permske apnenice, a razmeroma ozka dolina pod Poljanami poteka skoraj izključno skozi mehke ziljske skrivilce.⁵

Neskladje med ozkimi dolinami v mehkih kamninah in širšimi v trdih kamninah je zbuvalo posebno

pozornost. Problem je bil lahko pojasnjen le z mlajšimi epirogenetskimi gibanji. Vendar pa si je moč neizravnano vodnega toka Sore v povezavi s kamninami, prek katerih poteka, razlagati tudi z nekaterimi drugimi pojavi. Opozoril bom le na velike povodnji, usade, plazove in podore kot morebitni neposredni razlog za zaježitve, ne glede na še druge razloge, ki so vplivali na razvoj današnjega toka Sore in dolinskega dna.

3. Šota in glina. Ob regulaciji Rakulka pred približno dvema desetletjema je bilo pod plastjo gline opaziti tudi tanjšo plast že precej zoglenele šote. Čeprav sem takrat nekaj te šote spravil, da bi ugotovili njeno starost, ta analiza ni bila opravljena. Šoto so odkrili tudi na pobočju (spodaj) terase na Selu in kaže, da gre za isto plast. Prekrivanje šote z glino kaže na različne spremembe, ki jih je doživljalo dolinsko dno, posebno če upoštevamo, da je pod šoto plast kamenja in peska. Videti pa je, da glina ni jezerski sediment, ker je pomešana z večjimi delci, ki so posledica naplavine. Za našo kotlino so zanimiva tudi najnovejša dognanja dr. Šifrerja o geomorfološkem razvoju Ljubljanskega barja,¹¹ kjer med drugim pravi: „V nasprotju s starejšimi pogledi, ki jim je bila šota znak zamočvirjenega oziroma postopnega zaraščanja nekdanjega jezera se . . . veliko bolj nagibamo k domnevi, da je v njej gledati ostanek zamočvirjenja prvotno veliko bolj suhih tal.“ Drugo zamočvirjanje barja postavlja Šifrer v rimsko dobo in po njej.

Čas mostiščarskega zamočvirjanja zadeva tudi našo kotlino, kot bomo videli v nadaljevanju. Glede šote pa je verjetno, da ima ta v Žireh bolj pisano zgodovino in tudi bistveno starejša je, saj leži kar pod precejšnjo plastjo gline.

4. Neurja, povodnji, usadi, plazovi, podori. O področjih, kjer teče Poljanščica po škrilavcih in peščenjakih, pravi F. Planina: „V škrilave plasti zarezuje voda globoke grape, ki imajo zelo strme bregove. S strmin se pogosto celo zemlja useda.“ Za usedanje zemlje je zelo pomembna silovitost povodnji. O tem pravi A. Melik⁸ naslednje: „Silovitost povodnji v Škofjeloškem pogorju je povezana z značajem reliefa, velikimi relativnimi višinami, strmimi pobočji, zlasti pa tesnimi grapami, opisanimi posebno tamkaj, kjer se združi večje število hudourniških globeli v tesno glavno deber. V grapah razorje hudournik pobočje, s strmin se trgajo usadi, ki jih vidimo tod posebno mnogo, a v planih oddelkih zbiralnih debri ter v glavni dolini, kjer se strmec zmanjša, odlaga voda drobir in z njim zasipa njivo in travnik ali pa lastno strugo. Kot redkokje lahko tu opazujemo, kak se pred našimi očmi preoblikuje površje.“

Tudi pri trasiranju železniške proge po Poljanski dolini⁹ so raziskave dokazale, da bi bilo tu mnogo težje in dražje graditi progo kot kje drugje, ker so ilovnati škrilavci in peščenci za graditev neugodni.

O silovitosti neurij in povodnji v bolj oddaljeni preteklosti navaja Šifrer¹¹ naslednje: „Zanimivo je, da je prišlo ravno v času prvega zamočvirjenja Ljubljanskega barja (glej tč. 11/3) Šota-glina) do največjih

klimatskih sprememb in do prehoda iz najtoplejšega v najhladnejši del holocena . . . Prav iz teh obdobj so se ohranili na področju Alp, Srednje in Zahodne Evrope tudi sledovi najbolj katastrofalnih neurij in povodnji. Nobenega dvoma ni, da moramo računati s takimi pojavi v tem času tudi pri nas in da je bila Gradaščica še posebno hudourniška in da je lahko tako z obilnim plavjem zasipala strugo Ljubljanice in povzročala zastajanje vode in zamočvirjenje“. Tako kot ugotavlja Šifrer za barje, lahko nekaj podobnega sklepamo tudi mi za Žirovsko kotlino in odnose med grapami pod Žirovskim vrhom na eni strani in Soro na drugi.

5. Zaježitve. Nepojasnjena tektonska gibanja, obstoj nestabilnih starih kamnin tam, kjer bi morale biti praviloma že erodirane, neuravnano vodnega toka Sore, nagnjenost h katastrofalnim neurjem in povodnji z zemeljskimi usadi ter plazovi skupaj dovoljujejo, da nakažemo tudi možnost zaježitve Sore z večjimi ali manjšimi usadi in plazovi ali celo večjimi podori in zasipanjem s prodrom iz grap. Takšne zaježitve niso bile nekaj enkratnega, niti niso bili vsi podori, plazovi in usadi, ki so lahko zaprli odtok Sori, enako možni. Vsekakor pa zaježitve, četudi so bile bolj intenzivne, niso bile dolgotrajne, saj jih je močna globinska erozija hitro razjedla.

6. Terasa — rob — polica — ob dolini Račeve. Opozoriti želim tudi na ojezeritveno možnost, ki jo kaže zanimiv ostanek nekdanjega dolinskega dna Račeve, ki je bil strmec drugačen, kot je danes. Sedanji strmec Račeve narašča precej enakomerno. Od izliva v Soro do pritoka iz Plastuhove grape ima Račeva na km 10 m strmca, od tu do Krajerja 13,6 m, nato do Nacka 15,3 m, do Janeza Jereba (izohipsa 530 m) 18,2 m in do pod Anžona (izohipsa 560 m) 26,3 m strmca. V primerjavi s Soro vidimo, da je strmec Račeve ob izlivu bistveno večji. Večji strmec Račeve in drugih potokov iz grap pod Žirovskim vrhom je Soro izrinil čisto ob nasprotni breg doline.

Nekdanji strmec Račeve. Na desni strani potoka Račeva, na obojni apniški strani doline, po kateri poteka tudi vzhodna meja krasa, se vleče nekoliko nad dolinskim dnom od Krajerja do Strička ozek rob, kot mu pravijo po domače, oziroma ozka polica. Tej polici lahko sledimo skoraj v vsej dolžini. Njena višina se znižuje v smeri po dolini navzgor. Najvišja nad sedanjim dolinskim dnom je spodaj pri Krajerju, kjer se dolina Račeve konča, najnižja pa je pod Anžonom. Še naprej proti Stričku se polica ne znižuje, pač pa je proti koncu dolinice že povsem erodirana. Glede na mlajšo in nižjo teraso v sredi doline pod Anžonom bi opisovano polico postavili v predzadnje ledeno dobo. Istodobne terase na desni strani doline ležijo precej višje, ker so to vršaji, ki so jih nasule grape na tedanje dolinsko dno.

Nekdanji strmec Račeve smo merili od Krajerja (izohipsa 500 m) do Anžona (izohipsa 560 m cca 200 m pod Anžonom). Medtem ko sem višino police pod Krajerjem ocenil na 20 m nad sedanjim dolinskim dnom, so nadaljnje vrednosti rezultat enostav-

nih meritev (vrvica, meter, vodna tehtnica).

Tako znaša višina police nad dolinskim dnom na Beštrovem robu med Krajerjem in Vrbančkom okrog 16 m, pri Opekarni 11 m, pod J. Jerebom 8,7 m, pod Anžonom pa le še 5,3 m. Vidimo, da se polica dvigne nad današnje dolinsko dno od Anžona do Krajerja kar za okrog 15 m.

Razlika med nekdanjim in sedanjim strmcem Račeve (sedanji je torej večji) kaže, da se je vodni tok Račeve izravnaval pred izlivom na nekdanjo raven. Težko se je izogniti skušnjavi, da tega manjšega strmca nekdanje rečne doline ne bi povezoval z možnostjo izliva Račeve v jezersko kotanjo, vendar se to ne sklada s položajem drugih teras in vršajev.

Posebnost opisanega strmca nekdanje doline Račeve je v tem, da se večina nekdanjih dolin, ki se stekajo v Poljansko Soro, s tokom navzdol približuje sedanjemu dolinskemu dnu,⁶ pri Račevi pa je ravno nasprotno.

Sklep o geografski obranravi. V okviru geografske obravnave je zbranih nekaj indicij, ki v medsebojni povezavi dopuščajo možnost občasnih zajezitev Sore. Te zajezitve so domnevno nastajale tako v pleistocenu kot tudi v geološki sedanjosti (holocenu). Živahnost dogajanja pri nastanku sedanjega površja kažejo že same plasti kamenja s peskom pa šote in glin po kotlini. Nakazujejo tudi, da razvoj ni končan.

Čimbolj skrbna raziskava merfogeneze kotline in njenega obrobja bi bila temeljnega pomena tudi za nadaljnje načrtovanje razvoja naselja (naselij) v Žirovski kotlini. Dognanja o dogajanjih v preteklosti bi bila najboljši napotek za racionalno in dolgoročno usmeritev v zavarovanje kotline pred naravnimi katastrofami, ki so to okolje prizadele že večkrat tudi v tem stoletju. Omenim naj, da je geomorfolog – kvartarolog dr. Milan Šifrer pri svojih preučevanjih podrobno obdelal tudi Žirovsko kotlino in njen razvoj v kvartaru. Od njega bi kazalo dobiti podrobnejši opis, kar mu glede na že opravljeno delo morda ne

bi pomenilo nekaj neizvedljivega. Izčrpano pa je tudi že njegovo objavljeno delo „Kvartarni razvoj Škofjeloškega hribovja“⁶.

Sklep

V sestavku sem poskušal obdelati problem s čim več strani. Takšen pristop seveda vzbudi celo vrsto novih vprašanj, ki bi jih bilo treba podrobneje obdelati, da bi dobili čim popolnejše odgovore.

Viri, literatura, opombe

- 1 P. Blaznik, Srednjeveški urbarji za Slovenijo, Urbarji Freisinške škofije, Izdala SAZU, Ljubljana 1963
- 2 P. Blaznik, Škofja Loka in Loško gospostvo. Izdalo Muzejsko društvo Škofja Loka 1973
- 3 Milko Kos, Zgodovina Slovencev, Ljubljana 1933
- 4 Dr. Milan Gregorčič, Poplave v Poljanski dolini, Loški razgledi XXII/1975
- 5 S. Ilešič, Škofjeloško hribovje. Geografski vestnik XIV/1938
- 6 Dr. Milan Šifrer, Kvartarni razvoj Škofjeloškega hribovja. Geografski zbornik XXII/3, Ljubljana 1982
- 7 Dr. Milan Šifrer, Področje Kamniške Bistrice v pleistocenu. Izdala SAZU, Ljubljana 1961
- 8 A. Melik, Slovenija, tretji zvezek Posavska Slovenija. Izdala Slovenska Matica, Ljubljana 1959
- 9 Ivan Mohorčič, Zgodovina Železnic na Slovenskem. Izdala Slovenska Matica, Ljubljana 1968
- 10 Glede spremembe strmca posameznega vodotoka velja pri izravnanih tokih pravilo, da je strmec od izvira do izliva vse manjši
- 11 Dr. France Osol, Paleolitska kulturna zapuščina v Matjaževih kamrah. Loški razgledi XXI/1974
- 12 Zgodovina v slikah, knjiga 1, Prazgodovina. Državna založba Slovenije, Ljubljana 1974

O nekdanjem jezeru v žirovski kotlini

Domneva, da je Žirovsko kotlino nekoč preplaval jezero, za Žirovce vsekakor ni novost. Tod, če bi hoteli o tem izvedeti kaj več, bi ugotovili, da je predstava o tem zanimivem pojavu iz bližnje geološke preteklosti sila skromna. Temu se ni čuditi, saj – kolikor nam je znano – o nekdanjem jezeru v Žirovski kotlini doslej še ni bilo ničesar napisanega. Naslednji kratek zapis se naslanja na podatke, ki so jih zbrali v zadnjih letih geologi Geološkega zavoda iz Ljubljane in idrijski geologi pri kartiranju Žirovske kotline in njenega obrobja. Geološka terenska dela so bila sicer namenjena reševanju drugih problemov (glej vire), nabralo pa se je tudi nekaj podatkov o davni ojezeritvi na Žirovskem. Zbrani podatki še zdaleč ne zagotavljajo potrebnih osnov za temeljit „curriculum vitae“ žirovskega jezera. Upamo pa, da bo naše kratko poročanje razpihalo vsaj kak skromen „oblaček“ iznad geološke zgodovine Žirovske kotline in prispevalo k jasnejši predstavi o davnih dogodkih.

Zgodbo o nekdanjem jezeru začenjamo s kratkim zapisom o geoloških razmerah v Žirovski kotlini in bližnji okolici. Najstarejše kamnine na Žirovskem so iz starega zemeljskega veka ali paleozoika. Temno sive kamnine spodnjega dela so karbonske starosti. Nastale so vsaj pred 300 milijoni leti. K nekoliko mlajšim permskim plastem prištevamo pisano obarvane grodenske kamnine. Nad njimi leži še temno sivi dolomit in črni apnenec, ki sta najmlajši kamnini paleozoika. Karbonske in permske kamnine najdemo v Jarčji dolini, na območju med Selom in Dobračevo, na pobočjih proti Žirovskemu vrhu ter v dnu severovzhodnega dela Žirovske kotline. Sledijo plasti srednjega zemeljskega veka – mezozoika. Zastopane so s triasnim sistemom, in sicer njegovim spodnjim (skitij) in delno srednjim delom (anizij). Skitske plasti so bogato razvite. Menjavajo se skrila ve, peščene, laporaste, apnenčeve in dolomitne kamnine. Nad njimi leži še sivi anizijski dolomit. Spodnje in srednje-triasne kamnine gradijo južni in jugovzhodni del podlage Žirovske kotline, območje Goropek ter ledinska in vrsniška pobočja.

Pomembno vlogo pri oblikovanju Žirovskega ozemlja so imeli številni prelomi. Ti sekajo ozemlje na posamezne večje ali manjše bloke. Dviganje ali spuščanje posameznih območij ob prelomnih ter sočasno delovanje voda je oblikovalo Žirovsko kotlino in razgibano hribovje s številnimi grapami v njeni okolici. Najvažnejšo tektonsko črto predstavlja sovodenjski prelom, ki deli Žirovsko kotlino v dva dela. Severjo od tod ga spremlja čepleski prelom, južneje pa se nanj naslanja še vrsta prelomov s smerjo vzhod–zahod.

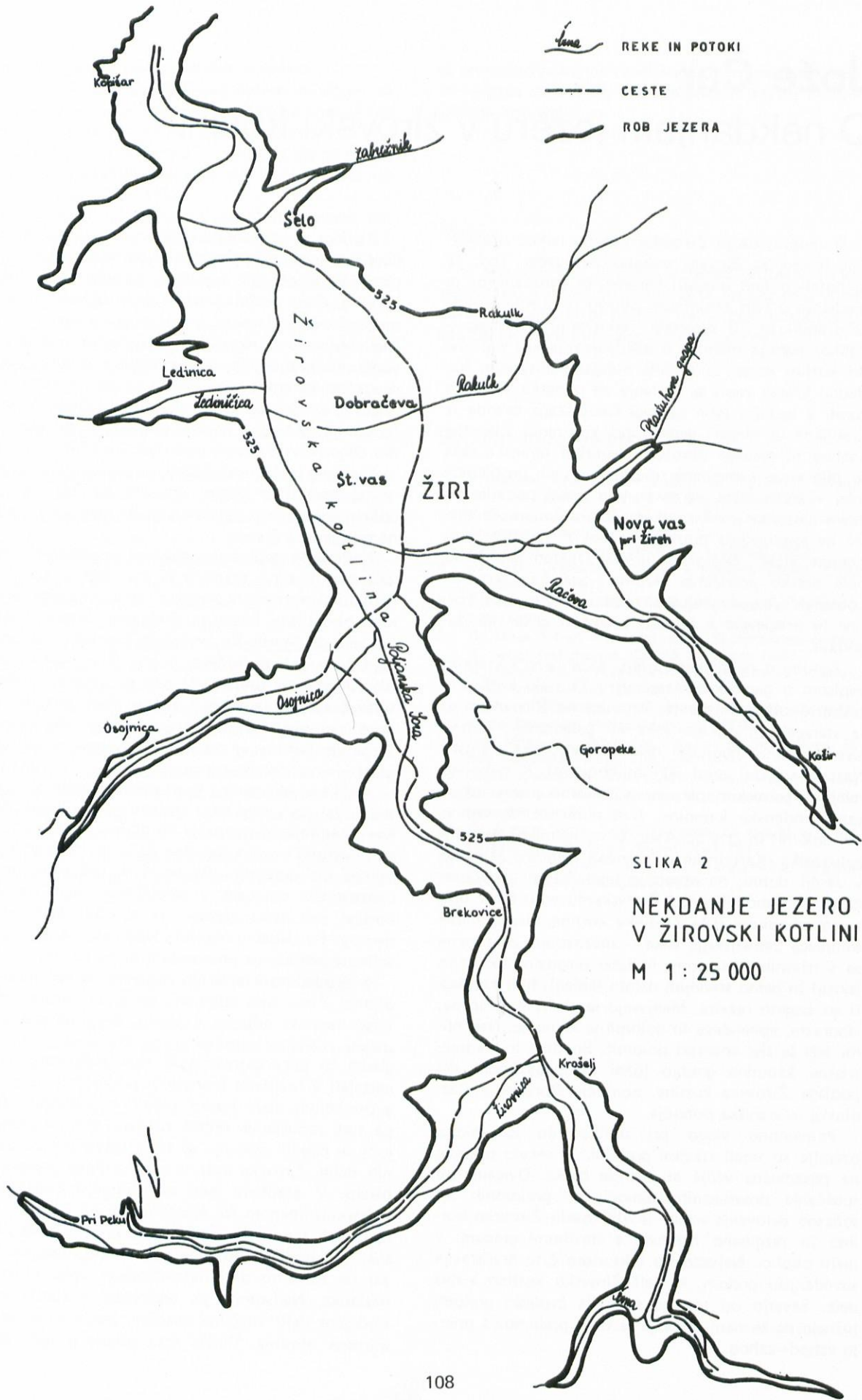
Geologi so že zdravnej spoznali, da se je vsak dogodek v geološki preteklosti na svojski način „zapisal“ in se ohranil v plasteh iz različnih geoloških obdobj. Taki geološki zapisi so različne vrste kamnin, njihova sestava in pisane pojavne oblike v njih (teksture). Za ponazoritev naj omenimo, da je prav vsakomur razumljivo, da nastajajo v morju povsem drugačne kamnine kot pa na primer v jezerih ali rekah. Značilnosti, ki jih puščajo v kamninah različna okolja, geologi s pridom uporabljajo pri obnavljanju dogodkov iz davnih geoloških obdobj.

Če torej hočemo dokazati, da je Žirovsko kotlino nekoč prekrivalo jezero, moramo na tem območju odkriti usledline z značilnostmi, ki nedvomno kažejo na odlaganje v jezeru.

Najnovejše geološke raziskave so pokazale, da je Žirovska kotlina razmeroma na debelo pokrita z različnimi vodnimi naplavinami iz najmlajšega geološkega obdobja – kvartarja. Prekrivajo celotno kotlino od Sela do Starih Žir, v dolgih pasovih pa se potegnejo še v dolino Račeve, Sovre, Žirovnice in Osojnice. Kvartarne usedline še niso strnjene in so pisano sestavljene. Opazujemo različne stare prodne, peščene ter meljaste in glinaste nanose. Na obrobju Žirovske kotline in stranskih dolinah najdemo še grušče in različne preperine.

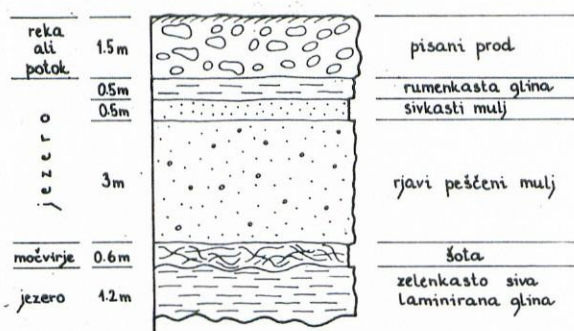
Kolikšna je debelina kvartarnih naplavin na Žirovskem, žal ne vemo. Prav gotovo pa se njihova debelina spreminja od področja do področja in je odvisna od morfološke zgradbe dna kotline in premikanja blokov ob prelomih. Po oceni in nekaterih redkih opazovanjih dosega v središčnem delu Žirovske kotline več deset metrov, na obrobju pa 5 do 10 metrov. Po debelini naplavin lahko sklepamo tudi na velikost pogrezanja posameznih delov kotline.

S pregledom kvartarnih naplavin na več mestih v okolici Žirov smo ugotovili, da so se nekateri usedlinski različki odlagali v jezeru, drugi pa sestavljajo debele rečne in potočne prode. Pri natančnejših pregledih bi prav gotovo našli tudi sedimente, ki so nastajali v različnih prehodnih področjih, na primer v priobalnih delih jezera, rečnih in potočnih izlivih pa tudi zapuščenih rečnih rokavih. Hitro spreminjajoči se pogoji usedanja so torej ustvarili v posameznih delih Žirovske kotline zelo različne preseke naplavin. V gradbeni jami na območju z značilnim ledinskim imenom *Na koncu jezera* ob Rakulku smo opazovali zaporedje usedlin, kot smo ga prikazali na *sliki 1*. Usedline niso bile podrobno preiskane, zato žal ne moremo dati natančnejšega opisa njihovega nastanka. Nedvomno pa sestavljajo v spodnjem in srednjem delu značilne usedline jezera in njegovega mirnega obrobja. Vložki šote govore o tem, da so

SLIKA 1

M 1:100

nastajali tu in tam, verjetno le na jezerskem obrobju, občasno zamočvirjeni predeli.

Kljub pomanjkljivim podatkom lahko sklenemo, da je splošen prerez kvartarnih nanosov v Žirovski kotlini naslednji: na primarni kamninski podlagi ležijo najprej rečni prodni nanosi, sledijo jezerske usedline, na njih pa so bili ponovno odločeni različni pisani prodi. Gornja ugotovitev nam omogoča izluščiti nekatere najpomembnejše dogodke iz nedavne geološke preteklosti. V kvartarju so morfološko že oblikovano, postopno pogrezajočo Žirovsko kotlinjo, začele zasipavati reke in potoki z različnimi prodi. Sledila je ojezeritev Žirovske kotlinje in stranskih dolin. Kako naj bi prišlo do tega, je pojasnil *Mlakar* (1980), ki je podrobno kartiral dobršen del žirovskega ozemlja. Pri Fužinah je našel v strugi Sore tudi več kubičnih metrov velike bloke, ki so ostanki velikega podora. Podor, ki je nastal ob neki davni katastrofi, morda potresu, je zatrpal strugo pri Fužinah in povzročil ojezeritev. Kasneje je voda začela odstranjevati podorno oviro. Gladina jezera se je postopno nižala. Končno je nastalo plitvo, tu in tam zamočvirjeno območje, ki so ga začele ponovno zasipavati reke in potoki z različnimi prodnimi nanosi.

O času nastanka žirovskega jezera lahko napišemo le nekaj strokovno nepodprtih domnev. Svetlo sive in zelenkasto sive zelo tanko plastnate (laminirane) glin kažejo na usedanje v jezerskem okolju v obdobju mrzlih klimatskih razmer. Glede na njihovo visoko lego v presekih lahko sklepamo, da so se morda odsedale v zadnjem poledenitvenem vrhu pred kakimi 20.000 leti najmlajše ledene dobe (wurm). Zanesljivejši odgovor bi dale primerjalne študije zapo-

redja plasti, rastlinskih in morebitnih živalskih fosilnih ostankov v njih ter pelodne analize. Natančno starost pa bi bilo mogoče določiti le s pomočjo radioaktivnega ogljikovega izotopa C^{14} , ki ga najdemo v organskih ostankih.

Naslednje, nič manj zanimivo vprašanje je velikost in globina nekdanjega jezera. Na njegov obseg lahko sklepamo iz najvišje ležečih ostankov jezerskih glin na pobočjih v okolici Žirovske kotlinje in stranskih dolin. Pri opuščeni opekarni v dolini Račeve ležijo na višini 525 m. Na območju Rakulka pa celo 10 metrov višje. Če te podatke privzamemo za celotno kotlinjo, dobimo obseg, kot smo ga prikazali na *sliki* 2. Preplavljena naj bi bila celotna Žirovska kotlinja s spodnjimi deli Rakulka, doline Račeve, Sovre, Žirovnice in Osojnice. Tako naj bi bilo jezero na območju sedanjega Žirovskega polja globoko od 40 do 50 metrov, na območju Sela pa celo 50 do 60 metrov. Takoj moramo dodati, da so tako obseg kot tudi globina le domneve. Upoštevati je namreč treba, da je območje Žirov že od nekdanj tektonsko zelo aktivno. Skozi tisočletja so se nekateri bloki, omejeni s prelomi, dvigali, drugi pa spuščali. Zato je pravzaprav nemogoče sklepati na natančne morfološke razmere pred tisoč leti.

Iz povedanega vidimo, da je znanje o nekdanjem žirovskem jezeru zaenkrat skromno. Ker pa je ojezeritev Žirovske kotlinje zelo zanimiv pojav iz bližnje geološke preteklosti, bi bilo vredno izrabiti vsako priložnost, da se vedenje o tem poveča. Treba bi bilo geološko pregledati vse sonde na območju Žirov, ki jih običajno izdelajo pred vsako večjo gradnjo za potrebe geomehanskih raziskav. Prav tako bi morali geološko podrobno kartirati vse gradbene jame in druge useke. Gotovo pa je, da bi natančne podatke o značaju, starosti in obsegu nekdanjega žirovskega jezera dobili le s sistematičnim globokim vrtanjem. Za taka obsežna in zahtevna raziskovalna dela pa je treba veliko časa in denarja.

VIRI

Mlakar, I., 1980, Geološki faktorji kontrole Hg, Cu in U mineralizacije. Tipkopis, Geološki zavod Ljubljana.

Čar, J., 1983, Geološke, inženirsko-teološke in geotehnične osnove za urbanistični načrt KS Žiri. Tipkopis, RPC Atelje za projektiranje, Idrija.

Unveiling the Future

The future is not a distant land, but a path we create with our choices today. As we stand on the edge of a new era, it is essential to embrace change and innovation. The challenges we face are not insurmountable, but opportunities in disguise. By working together, we can build a brighter, more sustainable world for ourselves and for generations to come. The path ahead may be uncertain, but with courage and determination, we can navigate any storm.

drobtine

Odmevi na izdaje ŽO

Žirovski občasnik 5–6

„Žirovski občasnik“ je vsekakor neobičajna revija: izhaja dvakrat letno, izdajata pa jo literarna sekcija DPD Svoboda in krajevna konferenca SZDL Žiri. To pomeni, da gre za revijo, ki je prostorsko omejena na sila ozek prostor – krajevno skupnost – toda njena vsebina je vendarle takšne narave, da daleč presega okvire svojega „rojstnega kraja“. Pač najbrž zato, ker svoje probleme v marsičem obravnava zavzeto in poglobljeno in je torej marsikak članek zanimiv tudi za druga okolja. Tokrat (št. 5–6) se v tovrstni, simpatični luči predstavlja s teksti, ki se ustvarjalno lotevajo problemov ohranjanja kulturnega prostora oziroma varstva okolja. O tej stvari v svojem uvodu med drugim piše glavni in odgovorni urednik „Občasnika“ Miha Naglič: „Kaj torej spreminjati v pokrajini in kako? To vprašanje ni samo domena lastnikov zemljišč ter urbanistov in gradbenikov... to vprašanje se tiče nas vseh. V slehernem posegu v prostor naj se ne izražata le naša pridnost in bistrost, temveč tudi naš smisel za lepoto...“. V okviru te tematike „Občasnik“ objavlja več zapisov, ki zadevajo Žiri: med njimi so „Stavbna dediščina in kultura Žirov“ Ade Bar-Janševe, „Vloga imetijstva v prostoru“ Mirana Nagliča, „Vodni režim na Žirovskem“ Mirjana Batističa, ob tem pa je v publikaciji še vrsta aktualnih zapisov, v katerih pisci, v glavnem žirovski rojaki ali domačini, osvetljujejo različno tematiko, vse do vprašanja inovacij, o katerih je pripravil članek Miha Bogataj.

Dodati je; da „Občasnik“ objavlja tudi prispevke, ki obravnavajo ali osvetljujejo preteklost Žirov oziroma Žirovskega. Uredništvo si tu „pomaga“ tudi s priredbo zgodovinskih besedil. Tako skuša približati javnosti – ne le svoji – celovito podobo kraja in njegove okolice.

Sicer pa „Občasnik“ ni le publicistična revija – vsakokrat je v njem več leposlovnih sestavkov, razprav, likovnega gradiva ipd.

Tudi tokrat je kulturni razdelek dokaj zajeten, pravzaprav najzajetnejši. Tu med drugimi objavlja Ivan Sedej razpravo „Umetnik in smrt“ (tema smrti Maksima Sedeja), predstavljeni so odlomek iz romana „Krtar in dolinci“ Jožeta Peternelja, ironičen filozofski disput „NOvi človek“ Petra Mlakarja, cikel pesmi Blaža Ogorevca „Zima na socialističnem kmetijskem posestvu“, „Nekaj pesmi“ Janeza Oblaka in odlomek iz dramskega besedila Spomenke Hirbar „Ubiti očeta“. Seveda, večina izmed teh in drugih avtorjev je bodisi iz Žirov ali bližnje okolice.

„Občasnik“ je pestro slikovno opremljen (fotografije so prispevali Janez Pukšič, Janez Bogataj, Franc Temelj in drugi, reprodukcije likovnih del so iz opusa Maksima Sedeja in Staneta Kosmača). Tako je pred nami za kraj Žiri razkošna publikacija – v dobrem pomenu besede, čeprav so v njej tudi nekateri ponatisi. Jože Horvat (Delo, 5.5.1983)

Čistejši jezik v Žirovskem občasniku

V 53. in 54. številki Kulturnega poročevalca smo v jezikovni rubriki obravnavali jezik v člankih, objavljenih v 4. številki Žirovskega občasnika. Ocenili nista bili ravno prizanesljivi, zato nas je toliko bolj razveselilo, ko smo videli, da so ju v celoti natisnili v novi, dvojni številki. Ugotovili smo tudi, da so večino predlogov za boljše pisanje upoštevali, zato jeziku v tej številki Občasnika res ne bi mogli veliko očitati. Dokazali so, da jim le ni vseeno, kako pišejo in da rubriko Jezik naš vsakdanji tudi kdo bere. Upamo pa, da niso edini.

Kulturni poročevalec
(Glasilo ZKO Slovenije,
št. 56, str. 34, maj 1983)

Mimo založb

Dve pesniški zbirki

V kratkem časovnem razmiku sta na Slovenskem izšli dve pesniški zbirki, ki ju povezuje nekaj skupnih značilnosti: obe sta izšli mimo rednega programa katere izmed slovenskih založb in v obeh je prišlo do srečnega srečanja poezije in likovne umetnosti. Konec lanskega leta je v Žireh izšla lepo oblikovana knjiga, pesniški prvenec, z naslovom **In hvaljeno nosi s sebi** s pesmimi Franca Kopača in likovno opremo Tomaža Kržišnika (Knjižnica žirovskega občasnika, izdajatelja Literarna sekcija DPD Svoboda in krajevna konferenca SZDL Žiri). Čisto na drugem koncu Slovenije, v Trebnjem pa je izšla zbirka pesmi Ivana Zorana z likovno opremo Tonija Vovka. **To mora biti onkraj** (posebna številka Samorastniške besede, izdajatelj Občinska kulturna skupnost občine Trebnje).

Res redki so tisti, ki niso vsaj na eno uho slišali, kako slabo se slovenskemu založništvu piše v tem letu: denarja je malo, cene so zamrznjene, hkrati pa je vrsta na objavo čakajočih avtorjev dolga kot jara kača. Mnoge založbe že krčijo programe in pred kratkim mi je znanec urednik povedal tole: „Res mi je žal, da moram tako krčiti svoj program izvirne slovenske literature. Kajti z vsakim novim naslovom manj, vem, da jih bo jutri še manj. Pri vsem tem pa je dovolj kakovostnih rokopisov, ki zaslužijo objavo. Včasih me je samega sebe sram.“ Morda je prav pesimistični položaj slovenskih založb vzpodbudil nastajanje novih načinov izdajanja knjig, ki seveda niso tako zelo podrejeni ustanovi, ampak so prej zbirka srečnih naključij, dobre volje in okolja, ki se kulturno prebujata. Že prvi stik s katero od omenjenih knjig opozarja na to, da se vsaj na prvi pogled ne razlikuje od knjige, ki ima žig te ali one slovenske založbe. Oblikovalca in oba avtorja so s svojim delom izpričali veliko profesionalno hotenje, ki se jim je dovolj dobro posrečilo.

In hvaljeno nosi v sebi

Poezija je od nekdaj bila posebna oblika življenja jezika. Te oblike so se spreminjale, spreminjala so se pravila, tako da danes lahko govorimo o množici pravil, ki niso več povsem obvezna, ampak so le možnosti, ki jih mora izrabiti vsak avtor zase in po svojem srcu. Stroga arhitektura renesančnega, baročnega, klasicističnega in romantičnega verza se je sprostil, vendar je ostalo osnovno načelo: postavljati besede in misli v nove zveze, v katerih naj se jim povrne pomen in zven. Za poezijo Franca Kopača lahko rečemo, da je prav to njegov osnovni ustvarjalni princip, ki ga vodi široko razgledana zavest mladega avtorja. Na mnogih mestih je mogoče odkriti nastavke, ki so dediščina evropske poezije od njenih začetkov do danes, vendar tako, da se znane misli povedane na izrazito osebni način. Ritem in uporaba določenih stalnih besed dajejo pesmi pečat prepoznavnega avtorjevega rokopisa, ki ga še poudarja poseben način členjenja pesniškega gradiva. Z idejne strani pa so pesmi naslonjene na eksistencialne položaje, s kakršnimi se ukvarja razmišljujoča poezija, od pomembnejših ideologij pa je mogoče v nekaterih pesmih prepoznati krščanstvo, kar seveda ne pomeni nič slabega. Nasprotno, to je povsem legitimen del naše kulturne dediščine, v mnogih okoljih bolj živ, kot smo to pripravljeni priznati. Očitno je, da tudi pesništvo zanj ni ne igra in ne kratkočasje, ampak resno opravilo, ki se nekoliko dvigne nad realnosti, da bi prav iz te oddaljenosti bolje in ostreje opazoval pot pod nogami. Zato realnosti ne ironizira, niti je ne razbija, ampak jo poskuša razumevati v novem, pesniškem okolju, ali kot pravi sam „v preoblikovanju moje miselnosti v daritveno atmosfero“. Povsem avtonomen je prispevek oblikovalca Tomaža Kržišnika, ki je s sebi lastnim artizmom ilustriral zbirko tako, da je v slikarski podobi predstavil okolje, v katerem je zbirka pesmi nastala, torej Žiri. Nadvse zanimiva zbirka, ki ji ni treba zardevati pred sestrami iz založb.

Srečo Zajc
(Kmečki glas, 7.3.1984)

Grafično delo meseca

Žirija Društva oblikovalcev Slovenije je za delo meseca februarja izbrala knjigo *In hvaljeno nosi v sebi*. To je celovito umetniško delo pesnika Franca Kopača in oblikovalca Tomaža Kržišnika, v katerem sta si poezija in ilustracija enakovredni. Knjiga ohranja tradicionalno formo in razdelitev tekstovne in vizuelne prezentacije, v kateri je oblikovalec s smiselni prehodom sivo risane podlage spojil avtorsko risbo, odtisnjeno v grafiki in pesnikove verze v enoten organizem.

Delo (24.4.1983)

Nič več kot soliden izdelek svoje vrste

Franco Kopač: *IN HVALJENO NOSI V SEBI*. Pesmi izdal in uredil Peter Božič, likovno opremil Tomaž Kržišnik. Izdala literarna sekcija DPD Svoboda in KK SZDL Žiri, Žiri 1983.

Pesniški prvenec Franca Kopača nosi s seboj iste literarne blokade kot praktično vse kvalitetno uspešnejše slovenske mimozaložniške izdaje, ki jih je bilo mogoče ocenjevati v okviru Škofjeloških dni mlade literature, in ki določa izdajam ne glede na regionalno podporo ali likovno dovršenost opreme zgolj marginalno, zanimivostno pozicijo v slovenskem literarnem prostoru. Povejmo kar spočetka, da Kopačeve pesmi sicer učinkovito prebijajo limito, ki jim jo določa spremna beseda na zavihkih izpod peresa glavnega in odgovornega urednika „Knjižnice Žirovskega občasnika“ Mihe Nagliča, in to je pozicija, ki nastopajočega pesnika a priori postavlja v položaj osamljenega samoizpovedovalca in hkrati lokalističnega reprezentanta. Prebijajo pač na ta način, da nikakor niso zavezane ne kakršnikoli osebni svetoboljski skušnji ne provincialističnemu duhu, in to pesniku, predvsem glede na neposredno eksplicirane razmere, lahko štejemo v dobro.

Zatika pa se pričujoči poeziji v trenutku, ko poizkuša preboj v trenutni kontekst slovenske poezije – v tem kontekstu namreč ne ponudi ničesar novega, vznemirljivega ali vsaj dovolj silovito artikularanega, in zato pristaja tam, kjer skorajda vse samozaložbe in tudi marsikatera „uradnozaložniška“ knjižnica: v povprečju **zgolj pismenosti**. Te Kopaču res ne manjka: pesemski formalni vzorci so skrbno pobrani iz poetik modernizma, metaforika se izogiba izrabljenosti in to ji lepo uspeva, nekaj citatnih interpelacij pa celo daje slutiti rahlo ironično pesniško pozo. Žal je ta formalna struktura izpolnjena s klasičnimi pojavnimi vzorci t.i. „primarnega lirizma“ (ki je seveda nujna stopnja ali celo sestavina vsake pesniške osebnosti), kot so neuresničena ljubezen, nesmiselnost novoveške eksistence in celo socialne krivice in neskladja. Vsi ti motijnotematski sklopi so izpeljani sicer na poetično čist, vendar brezkrven način, tako da se najuspelejše pesmi dozdevajo tiste, ki se odrekajo (a priori fragmentarni) predstavitvi „kozmičnih“ vprašanj in problemov, temveč raje zarisujejo življenje v njegovi posamezni konkretni pojavnosti, ki za sabo vendarle skriva transcendenten, simbolni pomen. V takih pesmih se srečujemo s poezijo, ki je avtonomna, zavezana zgolj in samo sama sebi, sicer pa gre za mediokriteto, ki ne prebije imperativa „poetične neizrekljivosti“ in zato tudi resnično nima kaj (novega, posebnega) izreči. Torej: zbirka *IN HVALJENO NOSI V SEBI* predstavlja pismeno, formalno rutinirano in neoporečno konstituirano poezijo, ki pa se le v posameznih zapisih dviga prek neke splošne predstavitve „poetične govornice“ same po sebi in zase.

Dodati je treba še obvestilo, da je soavtor knjige Tomaž Kržišnik, kar potrjuje spoznanje, da je razkošna avtorska likovna oprema pri mimozaložniških izdajah pravilo, pri založniških pa izjema. Gre tukaj za samokritično priznanje nemoči besedil in zaupanje, da bo preboj (opaznost) zagotovila likovna spremljava, ali preprosto za zakon tržiščnega marketinga?

Andrej Blatnik (Mentor, št. 3/1984)

Človek med figurama (foto: Vlastja Simončič)

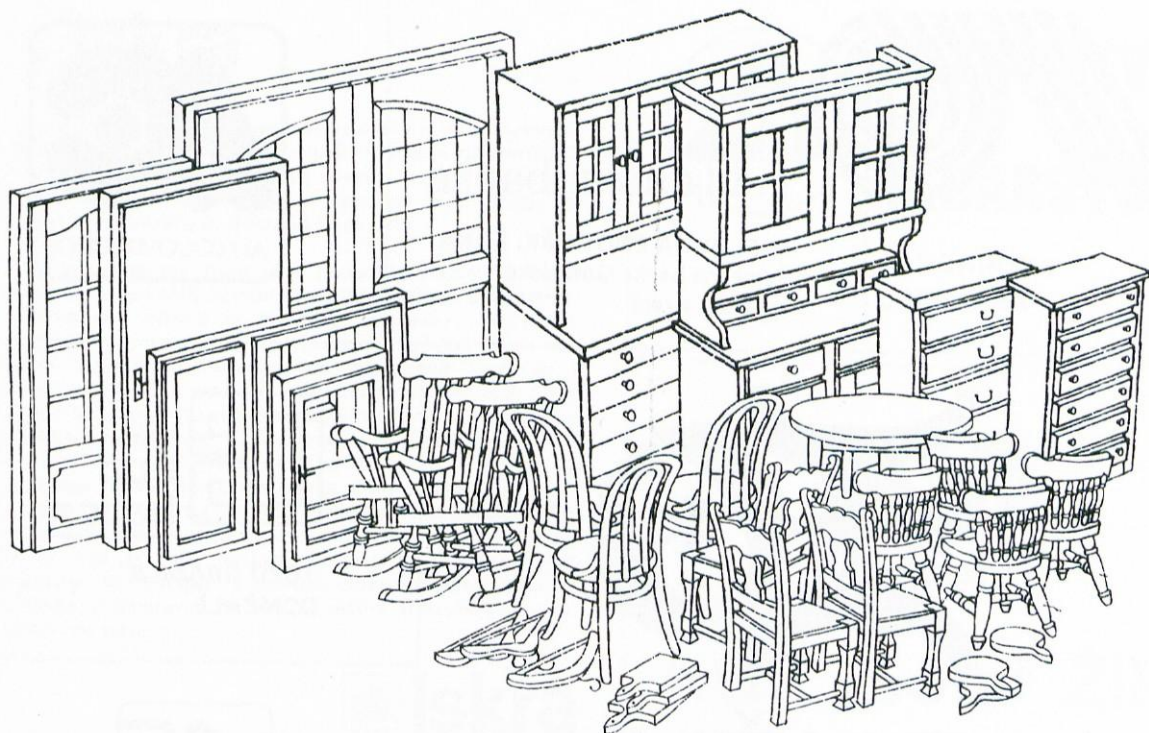

delovna organizacija
SLOVENIJALES TRGOVINA
ljubljana, titova 52

alpina

TOVARNA
OBUTVE
ŽIRI

Tovarna elementov za avtomatizacijo

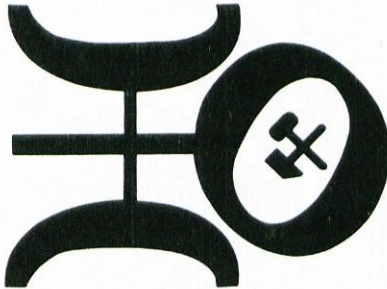

ljubljska banka

POSLOVNA ENOTA ŠK. LOKA
Temeljna banka Gorenjske
n.sub.o., Kranj

AUTOCOMMERCE

RUŽV

RUDNIK URANA ŽIROVSKI VRH

TOZD GRADNJE
DOMŽALE

velana

Za prijetno počutje v vašem domu
Ugoden nakup zaves vam nudi
Velanina industrijska prodajalna
na Šmartinski 52 v Ljubljani.

DV ODVETNIK *Daniel Vehar* 64220 ŠKOFJA LOKA, SPODNJI TRG 4

SOZD Petrol
DO trgovina
z naftnimi
derivati
TOZD Trgovina
na drobno
Kranj

Industrija naravnega kamna
MARMOR
HOTAVLJE

Iskra

Iskra je sestavljena organizacija elektronske in elektromehanske industrije s sedežem v Ljubljani. V njej je združenih 13 proizvodnih delovnih organizacij, Iskrina interna banka in 6 delovnih organizacij skupnega pomena, vse te združujejo 99 temeljnih organizacij in delovnih skupnosti.

Temeljna usmeritev Iskre je v ponudbi sistemov in delov sistemov integriranih komunikacij, informatike, kibernetike, robotike ter vodenja in krmiljenja procesov v industriji, energetiki, prometu in varstvu okolja, vključujoč lasten razvoj in proizvodnjo elementov ter integriranih vezij, ter v ambicioznem vključevanju v mednarodno delitev dela. To je naloga, ki jo uspešno rešuje z ekološko čisto, energetske in surovinsko nezahtevno proizvodnjo, s proizvodnjo kvalitetnih izdelkov za domačo rabo ali za izvoz, v katerih je vgrajenega mnogo domačega znanja. Zato ni naključje, da se je Iskra opredelila tudi v svojih programih za „proizvodnjo znanja“. S tesno povezanostjo raziskav in razvoja, proizvodnje in trga je Iskra sposobna zaznati in reševati mnoge probleme, ki nastajajo v odnosu človek-okolje. Danes se postavlja enakopravno ob bok največjim proizvajalcem elektronike na svetu.

Iskra

MIZARSTVO IN TESARSTVO

ZADOBROVA
LJUBLJANA

KGZ „Sora” ŽIRI

tovarna izolacijskega materiala

izolirka

n. sol. o.

61000 LJUBLJANA, Ob železnici 18
Tel. 43-096, 42-402

JELOVICA

ŠKOFJA LOKA

TR IMOS **TEHNIK** ŠKOFJA LOKA
STARA CESTA

etiketa žiri p. o.
64226 žiri, Industrijska ul. 6

telefon (064) 69 260, 69 270.
telegram etiketa žiri
telex 34610 YU ETIKET

ETIPRES TERMOLEPNE ETIKETE,
ETIKETE NA TRAKU, TEKSTILU IN PAPIRJU,
KARTONSKE ETIKETE V ROLAH,
SAMOLEPILNE ETIKETE IN EMBLEMI

mladinska knjiga ljubljana

ljubljska banka

zavarovalna skupnost triglav

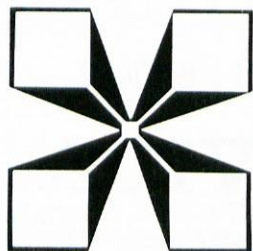
Gorenjska območna skupnost Kranj

*Sklepamo vse vrste
premoženjskih in
osebni zavarovanj*

INTERTRADE

PODJETJE ZA MEDNARODNO TRGOVINO — INTERNATIONAL TRADE CORPORATION
MOSE PIJADEJEVA 29
61001 LJUBLJANA

TOZD ZASTOPSTVO IBM
TOZD TRGOVINA
TOZD ZASTOPSTVA TUJIH FIRM
TOZD OBDELAVA PODATKOV

poliks žiri

tel. (064) 69 320 , 69 223

Žirovski občasnik **1984**

*Revija za vsa vprašanja na Žirovskem, letnik
V, št. 7-8*

Ustanovitelja in izdajatelja

Literarna sekcija DPD Svoboda Žiri
in Krajevna konferenca SZDL Žiri

Revija izhaja občasno ob denarni podpori Krajevne
skupnosti Žiri in Zveze kulturnih organizacij Škofja
Loka

Svet Žirovskega občasnika

Jože Bogataj, Janez Jan, Milan Kopač, Anton Oblak,
Nejko Podobnik, Slobodan Poljanšek, Janko Smole
(delegacija širše družbene skupnosti), Mišo Čeplak,
Tone Eniko, Tomaž Kržišnik, dr. Zdravko Mlinar
(predsednik sveta), Miha Naglič, Jože Peternelj, Vlast-
ja Simončič (delegacija sodelavcev)

Uredniški odbor

Mišo Čeplak, Tone Eniko, Franc Kopač, Stane Kos-
mač, Tomaž Kržišnik, Miha Naglič, Nace Naglič,
Franc Temelj, Helena Zorjan

Glavni in odgovorni urednik

Miha Naglič

Oblikovalec

Stane Kosmač

Lektorica

Tončka Stanonik

Naslov uredništva

DPD Svoboda Žiri
(za Žirovski občasnik)
64226 Žiri

Naročnina za leto 1984

300 din

Podporna naročnina za leto 1984

700 din ali več

Žiro račun

51510-679-71031 (za ŽO)

Naklada

500 izvodov

Prepisovanje in razmnoževanje, Edvard Usenik, Kadil-
nikova 8, 61000 Ljubljana

Na imenju Republiškega komiteja za informiranje je
revija oproščena prometnega davka

Kranj
D ZGODOVINA ČB 293

revije

ŽIROVSKI občasnik 1984

008(497.12)

128909545

COBISS